لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرى

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر
ئاپتونوم رايونلۇق شۇبىسى تۈزدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئۈرۈمچى — 1983

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرى
جۇڭگو يازغۇچىلار جەمىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر
ئاپتونوم رايونلۇق شوبىسى تۈزدى
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھەر ئازاتلىق كوچا №306)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 1/32 مىللىمېتىر
باسما تاۋىغى: 8.875 قېتىم ۋاراقى: 3
1982 - يىل 10 - ئاي 1 - نەشرى
1983 - يىل 8 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاپ نومۇرى: M10098·715
تىراژى: 1 — 20,000
باھاسى: (قاتتىق مۇقاۋىلىق) 1.00 يۈەن
(ئاددى مۇقاۋىلىق) 0.62 يۈەن

الرئيس محمد نجيب

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرىنىڭ تولۇقلاپ نەشر قىلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن

هازىرقى زامان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى، ۋەتەنپەرۋەر شائىر، ئىنقىلاۋىي قۇربان لۇتپۇللا مۇتەللىپ تۇغۇلغىنىغا بۇ يىل 11 - ئاينىڭ 16 - كۈنى 60 يىل تولىدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۇبىسى شائىرنىڭ هازىرغىچە تېپىلمىغان ئەسەرلىرىنى رەتلەپ، «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرى» توپلىمىنى نەشر قىلدى. بۇ پارتىيە ۋە خەلقىمىزنىڭ شائىرغا بولغان چوڭقۇر مۇھەببەت ۋە سېغىنىشىنىڭ يارقىن ئىپادىسى!

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۇزىنىڭ 23 ياشلىق قىسقا ئۆمرىدە پەقەت ۋە يىلدەك ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئەمدىلا ۋايىغا يېتىشكە باشلىغاندا، بىزدىن ۋاقتىسىز ئايرىلغان بولسىمۇ، ئۇ بىزگە، ۋەتەنگە، خەلقە چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن تولغان جەڭگىۋار ئەسەرلىرىنى قالدۇرۇپ كەتتى؛ خەلقىمىزنىڭ ئازاتلىق ئىشلىرى يولىدا باتۇرلارچە قۇربان بولۇپ، خەلق قەلبىدىن مەڭگۈلۈك ئورۇن ئالدى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۇز زامانىسىنىڭ ئىلغار ئىدىيىسىگە ۋەكىللىك قىلغان ئىنقىلاۋىي شائىر، ماركسىزىم - لېنىنىزملىق ئىدىيىنىڭ تەسىرى ئاستىدا ئوسۇپ يېتىلىۋاتقان يېڭى بىر ئىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ ياشىغان دەۋر شىنجاڭدىكى هەر مىللەت ئەمگەكچىلىرى ئۈمۈمىيۈزلۈك ئۇيغىنىشقا باشلىغان، يېڭى مەدەنىيەتكە بولغان ئىنتىلىش كۈچلۈك ئەۋج ئالغان يىللار ئىدى. بۇچاغدا لېنىن - ستالىن باشچىلىغىدىكى سوۋېت ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىنىڭ توپ - زەمبىرەك

ئاۋازى ۋە سۆزىت ئىتتىپاقىدا سوتسىيالىزىمنىڭ دەسلەپكى غەلىبىسى پۈتۈن جۇڭگوغا، جۈملىدىن شىنجاڭغا زور تەسىر كۆرسەتكەن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭغا ئەۋەتكەن ۋەكىللىرى— چىن تىيەنچۇ، ماۋزىمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق يولداشلارنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا، شىنجاڭدا ماركسىزىم-لېنىنىزىم ئىدىيىسى دەسلەپكى قەدەمدە تارقىلىشقا باشلىغان ئىدى. جۈملىدىن ماۋدون (شۇ يەنىك) قاتارلىق يولداشلار باشچىلىق قىلغان «شىنجاڭ مەدەنىيەت ئالاقە باغلاش جەمئىيىتى» شىنجاڭغا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋە ئازات رايونلاردىن كوپ مىقداردا ئىلغار كىتاپ-ژورناللارنى كەلتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ ماتارىپ، ئەدەبىيات-سەنئەت تەرەققىياتىدا يېڭى بىر سەھىپە ئاچقان ئىدى. مۇشۇنداق يېڭى ۋەزىيەت شىنجاڭ يېڭى زامان ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، بىر تۈركۈم ياش شائىرلار ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت ھەۋەسكارلىرىنى بارلىققا كەلتۈردى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەنە شۇ ئىلغار ئىدىيىدىكى ياشلارنىڭ ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا كۆزگە كۆرۈنگەن باشلامچىلارنىڭ بىرى بولۇپ يېتىشتى. ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسەتكەن يېڭى ئىدىيە كېيىنكى چاغلاردا شائىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىنىڭ ئىدىيەۋي ئاساسى بولۇپ قالدى.

بىز لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرىنى ۋاراقلاپ كۆرسەك، ئۇنىڭدىن كوممۇنىستىك غايىنىڭ يېڭى بىخلىرىنى، دېموكراتىك ئىلغار ئىدىيىنىڭ ئۇچقۇنلىرىنى كۆرىمىز. لۇتپۇللا مۇتەللىپ ياش ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرىنىڭ ئۇگىنىشىگە ياردەم بېرىش مەقسىدىدە يازغان «ئەدەبىيات نەزىرىيىسى» دېگەن ئىلمىي ئەمگىكىدە بىزگە ماركس، ئېنگېلس، لېنىن، ستالىنلارنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت توغرىسىدىكى بايانلىرىنى يەتكۈزدى. ئەدەبىيات نەزىرىيىسىنى ماركسىزىملىق نۇقتىنەزەر بويىچە چۈشەندۈردى، ئەدەبىياتنىڭ كەڭ ئەمگەكچىلەر ئاممىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى لازىملىغىنى شەرھىلىدى. ئۇ ئۇزىنىڭ

«لېنىن شۇنداق ئۇگەتكەن» دېگەن شېئىرىدا دۇنيا پۇرولېتارىياتىنىڭ ئۇلۇغ داھىسى لېنىننى چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن مەدھىيىلىدى. «بىز شىنجاڭ ئوغۇل ـ قىزلىرى»، «جانان ئەيلەر» دېگەن شېئىرلىرىدا: "مەزلۇملار بىرلىشىڭلار"، "قوزغال، ئەي قوللۇقنى خالىمىغان ئىنسان" دېگەن جاراڭلىق خىتابلار ئارقىلىق كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونال شوئارلىرىغا يانداشتى. ئۇ يەنە «بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى» دېگەن شېئىرىدا جاھانگىرلىك يوقىتىلغان، مەزلۇم ئەللەر ئازاتلىق ـ ئەركىنلىك ئالغان يېڭى بىر دۇنيانىڭ بارلىققا كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتتى. «كۆرەش قىزى» ئوپېراسىدا:

"ھەقىقەتنىڭ كىتاۋىدۇر مېنى قوزغاتقان،
ئىنقىلاۋىي يەنئەن ئۇنىڭ تورەلگەن جايى"

دېگەن مىسرالار ئارقىلىق ئۇز قەلبىنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيىگە، يەنئەنگە قاراپ تەلپۈنىدىغانلىغىنى، ئۇنى ئويغاتقان ۋە قوزغاتقان كۈچ يەنئەندىن تارقالغان ئىنقىلاۋىي ھەقىقەت ئىكەنلىگىنى ئىزھار قىلدى. بىز بۇ پاكىتلاردىن لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ قەلبىدە بىخ سۈرۈپ ئوسۇۋاتقان ماركسىزىم ـ لېنىنىزىم ئىدىيىسى ۋە كوممۇنىزىم غايىلىرىنى كۆرەلەيمىز.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋەتەنپەرۋەر شائىر ئىدى. ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەت، ۋەتەننىڭ بىرلىگى، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىغى، ياپون تاجاۋۇزچىلىرىنى جۇڭگودىن قوغلاپ چىقىرىپ، ئازات ـ ئەركىن يېڭى جۇڭگو قۇرۇش ـ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى مەركىزىي ئىدىيىنى تەشكىل قىلىدۇ. شائىر «جۇڭگو» دېگەن شېئىرىدا ئۇزىنىڭ ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز جۇڭگونىڭ پەرزەندى ئىكەنلىگىنى پەخىرلەنگەن ھالدا تىلغا ئېلىپ، ۋەتەن تاپشۇرغان ۋەزىپىلەرنى ئادا قىلىش يولىدا جېنىنى پىدا قىلىشقا تەييار ئىكەنلىگىنى بىلدۇرىدۇ. «مۇخەممەس»

ناملىق شەھرىدا: "ئۇ بۇيۇك تەننىڭ موچىسى، ھەرگىز كېسىلمەس" دېگەن مىسرا ئارقىلىق شەنجاڭنىڭ ئۇلۇغ ۋەتەنىمىزنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى كورسىتىپ، بۇ يەردە ياشاۋاتقان 13 مىللەتنى "قان قېرىنداشلار" دەپ ئاتايدۇ. 1940-يىلى يازغان «مۇخەممەس» تە "مىللەتلەرنىڭ تەڭشى ياشاش مەزگىلىنى بەك خالايمەن"، "خەلق ئەركىن نەپەس ئالسا، شۇ بىزنىڭ ئالى بەختىمىز" دېگەن مىسرالار ئارقىلىق مىللەتلەر تەڭ باراۋەرلىككە ئېرىشكەن، خەلق ئازات-ئەركىنلىككە ئېرىشكەن يېڭى جۇڭگونىڭ بالدۇراق بارلىققا كېلىشىنى ئۇمىت قىلىدۇ. بىزگە مەلۇمكى، 1937-يىلى ياپون باسقۇنچىلىرى جۇڭگوغا كەڭ كولەملىك تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشىنى باشلىغاندىن كېيىن، ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ۋە ئۇنى جۇڭگودىن قوغلاپ چىقىرىش — پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ مۇقەددەس ۋەزىپىسى بولۇپ قالغان ئىدى. بۇ چاغدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈرەشكە ئاتلاندى. جىياڭ جېشى ئەكسىيەتچىلىرى بولسا، كوممۇنىستىك پارتىيىگە ئاكتىپ قارشى تۇرۇش، دۈشمەنگە پاسسىپ قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت ۋەتەن ساتقۇچلۇق — تەسلىمچىلىك سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى بىرلىكىپكە بۇزغۇنچىلىق قىلدى، ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئۇرنىغا ئازات رايونلارغا ھۇجۇم قىلدى. بۇ مەزگىلدە لۇتپۇللا مۇتەللىپ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى كوتەرگەن ۋەتەنپەرۋەرلىك تۇغىغا ئەگىشىپ «ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پارلاق»، «ياپون سامۇرايلىرى ئېخىر ھالسىرايدۇ» قاتارلىق نەسر ۋە نەزمىلىرىنى، «كۈرەش قىزى» ئوپېراسى، «مۇھەببەت ۋە نەپرەت» داستانى، «تۇنجى يېرىپ ئىزلار باسقاندا» قاتارلىق بىرمۇنچە شېئىرلارنى يېزىپ، كۈرەشنىڭ ئالدىنقى سېپىدىكى جەڭچىلەرنى قىزغىن مەدھىيىلىدى،

خەلقنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈرەشكە ئاتلىنىش ۋە ئالدىنقى سەپكە ئاكتىپ يارەدەم بېرىشكە چاقىردى، ياپون تاجاۋۇزچىلىرىنىڭ فاشىستىك جىنايەتلىرىنى، ۋەتەن خائىنلىرىنىڭ ساتقىنلىقىنى پاش قىلدى، خەلقىمىزنىڭ تاجاۋۇزچىلارغا قارشى ئېلىپ بارغان كۈرىشىنىڭ چوقۇم غەلبە قازىنىدىغانلىقىغا ئىشەنچ بىلدۈردى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۇزىنىڭ ياشلىق باھارىنى خەلقىمىزنىڭ ئازاتلىق ئىشلىرىغا بېغىشلىغان قەيسەر جەڭچى ئىدى. 1943-يىلى شىمالىي ئۇزىنىڭ ئەكسىلئىنقىلاۋىي قىيابېتىنى ئۇزۇل-كېسىل ئاشكارىلاپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن تىل بەرىكتۈردى. شۇنىڭ بىلەن تىيانشاننىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىنى قارا بۇلۇتلار قاپلاپ كەتتى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزالىرى ۋە ئۇلار يېتەكلىگەن ئىلغار كىشىلەر ئارقا-ئارقىدىن قولغا ئېلىنىپ، تۈرمىلەرگە تاشلاندى. ئەمگەكچى خەلق ئۇستىدىكى زۇلۇم ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە تېخىمۇ ئېغىرلاشتى. بۇنداق زوراۋانلىق شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى قاتتىق غەزەپكە كەلتۈرگەن ئىدى. شۇڭا 1944-يىلى 3 ۋىلايەت خەلقى گومىنداڭغا قارشى قورالىنىق قوزغىلاڭ كوتىرىپ، ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىنى گومىنداڭ زۇلمىدىن ئازات قىلدى، ئىنقىلابىنىڭ ئوت-ئۇچقۇنى بۇتۇن شىنجاڭنى قاپلىدى. ئىنقىلاپ بىلەن ئەكسىلئىنقىلاپ ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش راسا كەسكىنلەشكەن بۇ كۈنلەردە، بىر قىسىم ئىلغار ئىددىيىدىكى زىيالىلار خەلق بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى كۈرەشكە ئاتلاندى ۋە 3 ۋىلايەت ئىنقىلابىنى قىزغىن ھىمايە قىلدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەنە شۇ ئىلغارلار سېپىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدىكى بىر جەڭچى ئىدى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى قاتتىق ۋە يۇمشاق ۋاستىلەرنى قوللىنىپ شائىرنى "توۋە قىلىش"قا زورلىغان بولسىمۇ قەتئى باش ئەگمىدى. شۇڭا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۇنى ئۇرۇمچىدىكى ئىلغار كۈچلەردىن يە-

راقلاشتۇرۇش، ئۇنىڭ «شىنجاڭ گېزىتى» ئەدەبىيات بېتىدىكى تەھـ
ىرلىك ئورنىنى تارتىۋېلىش ۋە ئۇنىڭغا بولغان نازارەتنى كۈچەيـ
تىش ئۈچۈن ئاقسۇغا يوتكىدى. شائىر ئاقسۇغا بارغاندىن كېيىن،
گومىنداڭغا قارشى كۈرەشنى قەتئى داۋاملاشتۇردى. ئۇ ئۇزۇنىڭ
1944 - يىلى يازغان «شائىر توغرىسىدا مۇڭەششەھ» ناملىق شېئىرىدا
شائىرغا خىتاپ قىلىش ئارقىلىق خەلقنى "ياشاش ئۈچۈن
كۈرەش" كە چاقىردى. 1945 - يىلىنىڭ باشلىرى يازغان
«خىيالچان تىلەك» دېگەن شېئىرىدا ئازات رايونلار
ۋە 3 ۋىلايەتتىن ئىبارەت "يورۇق بۇرجەكلەر"
دىن خەلقنە بىشارەت بېرىپ، خەلق ئازاتلىغى يولىدا يەڭ
تۇرۇپ مەيدانغا چىققانلىغىنى جاكالىدى. ئۇ ئۇزۇنىڭ ئوتكۇر
قەلىمى بىلەن زۇلمەتلىك كۈنلەرگە ئوت ئېچىپلا قالماستىن،
ئاقسۇدا خىزمەت قىلىۋاتقان مۇنىردىن خوجا، شائىر بىلال ئەزىزى
قاتارلىق ئىلغار ياشلار بىلەن بىرلىشىپ گومىنداڭغا قارشى
"ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى" تەشكىلاتىنى قۇردى. بۇ تەشكىلات 3 ۋە
لايەت ئىنقىلاۋىغا ماسلىشىپ، دىخانلارنى قوراللىق قوزغىلاڭ كو
تىرىشكە ئۇيۇشتۇرۇۋاتقان بىر ۋاقىتتا، خائىنلارنىڭ ساتقىنلىغى
بىلەن پاش قىلىنىپ، لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرى
قولغا ئېلىندى. 1945 - يىلىنىڭ كۈز پەسلىدە 3 ۋىلايەت مىللى
ئارمىيىسى مۇزداۋان ئارقىلىق ئوتۇپ، ئاقسۇغا ھۇجۇم باش
لىغاندا، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى شائىرنىڭ تۇرمىدىكىلەرنى
تەشكىللەپ ئىسيان كوتىرىشىدىن قورقۇپ، شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ
18 - كۈنى شائىرنى ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىنى ۋەھشىلەرچە ئول
تۇردى. شۇنىڭ بىلەن خەلقىمىز ئۇزۇنىڭ تالانتلىق شائىرى،
جەڭگىۋار ئوغلى لۇتپۇللا مۇتەللىپتىن مەڭگۈ ئايرىلىپ قالدى.

بىز لۇتپۇللا مۇتەللىپنى ئەسلىگەندە، ئۇنىڭ ئوز ھاياتى جەر
يانىدا ھەقىقەتنى تىنماي ئىزلىگەن، ئوز شېئىرلىرىدا كوممۇنىزىم

غايىلىرىنى، ۋەتەننى، خەلقنى قىزغىن كۆيلىگەن، خەلقنىڭ ئازاتلىق ئىشلىرى يولىدا باتۇرلارچە قۇربان بولغان ئالىجانـاپ روھىنى ئۆگىنىشىمىز، ئۇنىڭ قارا ئىغۇ زۇلمەتلىك كۈنلەر قويىنىدا يۇلتۇزدەك چاقناپ تۇرغان ئەسەرلىرىنى مەڭگۈ قەدىرلىشىمىز لازىم.

لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ھاياتى ھارماي ـ تالماي ئۆگىنىش ۋە ئىجات قىلىش بىلەن ئوتكەن جەڭگىۋار ھايات ئىدى. ئۇ ئۇزىنىڭ قىسقا ئومرىدە، ئوقۇغۇچى ۋاقتىدىن تارتىپلا ماركسىزىم ـ لېنىنىزىم كىلاسسىكلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ، نەزەر دائىرىسىنى ئۇزلۇكسىز كېڭەيتتى؛ سوۋېت ئەدەبىياتـى ۋە ئازات رايـونلار ئەدەبىياتىغا دائىر كىتاپلارنى زور قىزىقىش بىلـەن ئوقـۇپ، ئوز ئىجادىيىتى ئۈچۈن ئورنەك قىلدى. ھەتتا ئىلغار كىتاپلارنى ئوقۇش "جىنايەت" ھىساپلانغان كېيىنكى يىللاردىمۇ ئۇ، خۇددى چىراقـتا ئوزىنى ئۇرغان پەرۋانىدەك، كېچىلىرى ئۇخلىماي مەخپى كىتاپ ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشنى داۋاملاشتۇردى. 15 يېشىدىلا ئەدەبىياتقا قەدەم قويغان بۇ ياش تالانت ئىگىسى جاپاغا چىداپ مەشق قىلىش، مىڭە ئىشلىتىپ تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىق ئوز ئىقتىدارىنى ئۇزلۇكسىز ئاشۇردى. ئۇ يالغۇز شېئىر يېزىش بىلـەنلا شـۇغۇللىنىپ قـالماستىن، ئەدەبىياتنىڭ ھەر قـايسى ساھـەلىرى بويىچە ئوز تالانتىنى جارى قىلىپ، ئوتكۇر ھەجۋىلىككە ئىگە فىلىيەتونلارنى، قـويـۇق تۇرمۇش پۇرىغىغا ئىگە سەھنە ئەسـەرلىرىنى، مۇلاھىزە ماقالىلىرى ۋە ئوبزورلارنى يازدى.

ئۇ ئەنە شۇنداق تىرىشچانلىق كـورسىتىش ئارقىلىق ئـوز ئىجادىيىتىنى يۇزەلىكتىن چوڭقۇرلۇققا، ئابستراكتىلىقتىن كونكرېتـلىققا قاراپ راۋاجلاندۇرۇپ، ئوزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بولـغان ئىجادىيەت يولىنى ئاچتى: ئۇ بارماق ۋەزىن ۋە چاچما شېئىردىن ئىبارەت ئەركىن شەكىلنى تاللاپ ئېلىپ، ئۇنى بارغانـسېرى مۇكەممەللەشتۇردى؛ شېئىرنىڭ تۇپ ئاساسـى بولـغان تەل

ۋاستىسىنى قوللىنىش جەھەتتە يېڭىچە ئەدەبىي تىلدا يېزىشنى ئاساس قىلىپ، ئۇز ئەسەرلىرىنى ساپ، ساددا، راۋان بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلدى. بىز ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا چۇشىنىش قىيىن بولغان جۇملىلەرنى، ئەرەپ - پارىس سوزلىرىنى، ھەشەمەتلىك قۇرۇق ئىبارىلەرنى ئاز ئۇچرىتىمىز. شائىر كېيىنكى يىللاردا بەدىئى تەپەككۇرنىڭ يۇقۇرى پەللىسىگە قاراپ يۇرۇش قىلىپ ئەدەبىيۇتلۇق بىلەن بەدىئىلىك زىچ ماسلاشقان، يېڭى پىكىر، چوڭقۇر ھېسسىياتچانلىققا ئىگە بىر قىسىم شېئىرلارنى يازدى. شائىر ئىجادىيىتىدىكى «جۇڭگو»، «ياشلىق ئۇگەن»، «تۇن يېرىپ ئىز-لار باسقاندا»، «يىللارغا جاۋاپ»، «شائىر تۇغرىسىدا مۇڭۇششەھ»، «خىيالچان تىلەك» قاتارلىق شېئىرلار ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ يېڭى ئۇلگىلىرى بولۇپ، بۇ شېئىرلاردا بەدىئى تەپەككۇرنىڭ ئوخ-شىتىش، جانلاندۇرۇش، سىمۋوللاشتۇرۇش، مۇبالىغە، رېتورىك خىتاپ، رېتورىك سوئال قاتارلىق ۋاستىلىرىنى قوللىنىش ئارقىلىق مۇ-كەممەل ئىدىيىۋى مەزمۇن يۇكسەك بەدىئىلىككە كوتىرىلگەن.

بىز لۇتپۇللا مۇتەللىپنى ئەسلىگىنىمىزدە ئۇنىڭ ئەنە شۇنى-داق ھارماي - تالماي ئۇگىنىش ۋە ئىجات قىلىش ئارقىلىق ئەدەبىياتنىڭ يۇقۇرى پەللىسىگە قاراپ ئورلەشتەك قايناق - تاش-قىن روھىنى ئۇگىنىشىمىز ۋە ئوزىمىزگە ئۇلگە قىلىشىمىز لازىم.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ 40 - يىللار ئەدەبىياتىدا تۇتقان ئورنى ۋە تەسىرى جەھەتتىن قارىغاندا، شەك شۇبھىسىزكى، ھازىرقى زامان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى بو-لۇشقا مۇناسىپ، چۇنكى ئۇ غايىۋى جەھەتتىن ئەينى يىللاردىكى ئىلغار دېموكراتىك ئىدىيىلەرنىڭ يۇقۇرى پەللىسىدە تۇرالىدى، ئوز غايىلىرىگە كوپلىگەن كىشىلەرنى مەپتۇن قىلىپ، ئۇلارنى يېتەكلەش رولىنى ئويناندى. شەكسىز جەھەتتە دەۋر تەلىۋىگە باپ يېڭىلىق يارىتىش يولىدا ئىزلەندى. شۇ زامان ئەدەبىياتىنى

بەلگىلىك ئورۇن ۋە تاپرويغا ئىگە قىلىشتا ئەدەبىي تەشكىلاتچىلىق رولىنى ئويلىدى. ئۇنىڭ «شىنجاڭ گېزىتى»دە ئىشلىگەن چېغىدا "ئەدەبىيات گۈلزارى" بېتىنى، تاقسۇ گېزىتىدە ئىشلىگەن چېغىدا "جەنۇپ شامالىدىرى" بېتىنى تەشكىل قىلىپ، ئەدەبىي ئىجادىيەت ئۇچۇن يېڭى سەھنە تاپقانلىغى، ئۇز زامانداشلىرى تارىخىدا ئۇزىنىڭ ئەدەبىي كوز قاراشلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، ياش ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرىغا چوڭقۇر تەسىر كورسەتىپ، يېڭى كۇچلەرنىڭ ئوسۇپ يېتىلىشىگە يار-يولەك بولالىغانلىغى بۇ خۇلاسىمىزنى دەلىللەپ بېرىدۇ.

تازاتىلىقتىن كېيىن خەلق ھوكۇمىتى شائىرنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتىگە يۇقۇرى باھا بېرىپ، ئۇنىڭ ۋەتەنپەرۋەر شائىر، ئىنقىلاۋىي شائىر ۋە ئىنقىلاۋىي قۇربان ئىكەنلىگىنى مۇقىملاشتۇردى، جۇملىدىن ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى شائىرنىڭ ئەسەرلىرىنى توپلاش، رەتلەش، تەرجىمە قىلىش ئىشلىرىغا ئالاھىدە كوڭۇل بولدى. 1956-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى شائىرنىڭ «مۇھەببەت ۋە نەپرەت» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى نەشر قىلدى؛ شۇ يىلى يەنە بېيجىڭ يازغۇچىلار نەشرىياتى خەنزۇ تىلىدا «مۇتەلسىپ شېئىرلىردىن تالانىملار» تۇپلىمىنى چىقاردى؛ 1959-يىلى ئۇنىڭ شېئىرلىرى مەملىكەت بويىچە تارقىتىلغان خەنزۇ تىلىدىكى «ئىنقىلاۋىي قۇربانلار شېئىرلىرى توپلىمى»غا كىرگۈزۈلدى، كېيىن بۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلىرى ئىنگلىز ۋە فرانسۇز تىللىرىغىمۇ تەرجىمە قىلىندى.

ئەپسۇسكى، "توت كىشىلىك گۇروھ" ھوكۇم سۇرگەن ئاشۇ قارا يىللاردا شائىرنىڭ شەرەپلىك نامىغا ھەر خىل بوھتانلار چاپلىنىپ، ئىنقىلاۋىي شائىر "ئەكسىلئىنقىلابچى" دەپ، ۋەتەنپەرۋەر شائىر "چۇڭ فانتۇركىست" دەپ، گومىنداڭ جاللاتلىرىنىڭ قىلمىچى ئاستىدا ئولتۇرۇلگەن شائىر "گومىنداڭچى ئۇنسۇر" دەپ قارىلاندى. بۇ ھەقىقەتەن نومۇسسىزلىقتا ئۇچىغا چىققانلىق ئىدى!

ئاينى ئىتەك بىلەن ياپقىلى بولمايدۇ، ھەقىقەت ئېگىلمەيدۇ،

سۈنمايدۇ! "توت كىشىلىك گۇروھ" نىڭ بەدنامليرى مەلۇم مەزگىل ھوكۇم سۈرگەن بولسىمۇ، ئاخىرى پۈت تىرەپ تۇرالمىدى. ئۇلۇغ، توغرا، شەرەپلىك جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى "توت كىشىلىك گۇروھ"نى تارمار قىلغاندىن كېيىن، ئىلگىرى قارىلانغان مىڭلىغان كىشىلەر قاتاردا شائىرنىڭ نامىمۇ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1979 - يىلى 5 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى مەخسۇس قارار چىقىرىپ، ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىدىكى "قارا گېزەتچىلەر" دېگەن ناھەق ئەنزىنى ئاقلىغاندا، شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپكە چاپلانغان بوھتانلارنىمۇ ئاساسسىز ئىكەنلىگىنى جاكالىدى. 1981 - يىلى بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى شائىرنىڭ «ل. مۇتەللىپ ئەسەرلىرى» ناملىق توپلىمىنى ئۇيغۇر تىلىدا، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى خەنزۇ تىلىدا نەشر قىلدى. 1982 - يىلى 4 - ئايدا جۇڭگو ياشلار نەشرىياتى "ئىنقىلاۋىي قۇربانلار شېھرلىرىنىڭ تولۇقلانغان توپلىمى»نى نەشر قىلىپ، بۇ توپلامغا شائىرنىڭ 6 پارچە شېئىرىنى كىرگۈزدى. مەملىكەت بويىچە ئاتاقلىق پىشقەدەم يازغۇچى ۋە ئەدەبىياتشۇناس شاۋسەن 1982 - يىلى 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنىدىكى "خەلق گېزىتى" گە يازغان «ئۇلارنىڭ شېھرلىرى چاقناپ تۇرغان گوھەر» دېگەن ماقالىسىدا ئىنقىلاۋىي قۇربانلار ۋە ئۇلارنىڭ شېھرلىرىغا يۈكسەك باھا بېرىپ: "ئۇيغۇر شائىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ شېھرلىرى «ئىنقىلاۋىي قۇربانلار شېھرلىرى توپلىمى»غا تەرجىمە قىلىپ كىرگۈزۈلگەن بىردىن بىر ئاز سانلىق مىللەت ئىنقىلاۋىي قۇربانىنىڭ شېھرلىرى بولۇپ، ئىنتايىن زور قىممەتكە ئىگە" دەپ يازدى.

× × ×

بۇ قېتىم لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرىنى نەشرگە تەييارلاشتا، 1956 - يىلدىكى «مۇھەببەت ۋە نەپرەت» توپلىمى، 1981 -

يىلى نەشر قىلىنغان «ل. مۇتەللىپ ئەسەرلىرى»گە كىرگۈزۈلگەن ئەسەرلەر ئاساسىي گەۋدە قىلىنىپ، شائىرنىڭ يېڭىدىن تېپىلغان بىر قىسىم ئەسەرلىرى قوشۇپ نەشر قىلىندى. بۇ توپلامغا شائىرنىڭ جەمى 54 پارچە شېئىرى، 3 فىلىيەتونى، 2 سەھنە ئەسىرى ۋە 3 پارچە ماقالىسى تاللاپ كىرگۈزۈلدى. ئەسەرنى نەشرگە تەييارلاشتا ئەسلىدىكى ئارگىناللارغا سېلىشتۇرۇش ۋە شائىرنىڭ زامانداشلىرىدىن پىكىر ئېلىش ئارقىلىق ئىلگىرى بېسىلغان نۇسخىلىرىنىڭ قىسمەن جايلىرىغا ئەدىبىي جەھەتتىن بەزى ئۆزگەرتىشلەر كىرگۈزۈلدى، زورۇر تېپىلغان جايلارغا تەھرىر ئىزاھاتى بېرىلدى.

ئەپسۇسكى، لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرى "مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى" مەزگىلىدە چوڭ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغاچقا، شائىرنىڭ «داۋانلار ئاشقاندا» رومانى، «چىمەنگۈل»، «ساماق ئاكاڭ قايناپدۇ» قاتارلىق سەھنە ئەسەرلىرى ۋە ئىلگىرى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنمىغان شېئىرلىرىنىڭ قولىيازما ياكى كوچۇرمىسى ھازىرغىچە تېپىلغىنى يوق. شۇڭا ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرى ۋە مەدەنىيەت خادىملىرىنىڭ لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرىنى توپلاش يولىدا داۋاملىق ئىزدىنىشلىرىنى، كەڭ كىتابخانىلارنىڭ بۇ قېتىمقى توپلامنى رەتلەش، نەشرگە تەييارلاش جەريانىدا كورۇلگەن يېتىشمەسلىكلىرىمىزنى تولۇقلاش يۇزىسىدىن تەنقىدىي پىكىر بېرىشلىرىنى ئۈمىت قىلىمىز.

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۇبىسى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرىنى نەشرگە تەييارلاش گۇرۇپپىسى

1982 - يىل سېنتەبىر

مۇندەرىجە

شېئىرلار

خەلقىمگە... 3
«ئەپەندى» بولماق 5
دېخىنىمغا 6
كۆرەشچان جۇڭگو خوتۇن - قىزلىرى..... 8
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى..... 9
كوكلەم ئىشقى..... 12
چىمەن..... 13
بىز شىنجاڭ ئۇيغۇل - قىزلىرى 15
جۇڭگو پارتىزانلىرى 17
كۆرەش..... 19
جانان ئەيلەر..... 20
جۇڭگو 21
چوڭ كۆرەش قوينىدا 25
كۆرەش ئىلھامى 27
كۆرەش سېپىدىن شەپە..... 31
كۆرەش سېپىدىن ئاتمىز 32
ئىشلە، دېخان ئاكا..... 34
كۆرەش دولقۇنلىرى..... 36
خوش..... 38
قىزىلگۈلگە پۈركەنگىچە يەر - جاھان..... 40

شائر توغرىسىدا مۇۋەششەھ..... 94
چال، سازەندىم..... 96
مۇھتەرەملات..... 98
باھار ھەققىدە مۇۋەششەھ..... 99
خىيالچان تىلەك..... 101
ئاخىرقى سوز..... 102
مۇھەببەت ھەم نەپرەت (كىچىك داستان)..... 103

نەسرى ۋە فېلىيەتونلار

ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پارلاق..... 125
«پادىشا ساموراپلىرى» ئۈچۈر ھالسىرايدۇ..... 131
ئەجەل ھودۇقۇشىدا..... 134

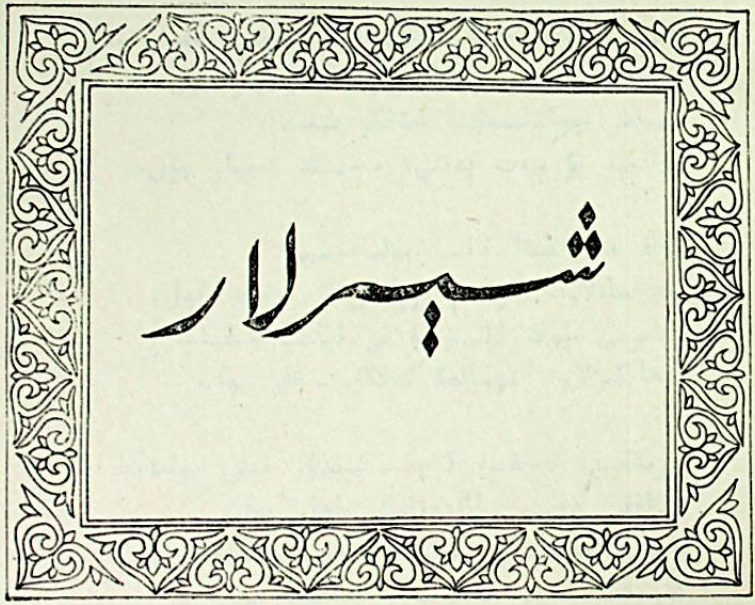
سەھنە ئەسەرلىرى

كۆرەش قىزى..... 141
چىن مودەن..... 182

ماقالىلار

ئەدەبىيات نەزىرىيىسى..... 239
سەنئەتكە مۇھەببەت..... 249
تىياتىرنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە راۋاجلىنىش تارىخى..... 256

ئازاتلىق تويى..... 41
باتۇر يىللار..... 43
مارشلار..... 45
جۇڭگو قىزى رەيھانىنىڭ مارت شامىلىغا بۇيرۇغى..... 47
مۇخەممەس..... 48
ماي ناخشىسى..... 50
كەل، يېڭى يىل..... 52
چوڭ قەھرىمان ئويغاندى..... 53
دوستۇمغا..... 55
يەنە ئويغان..... 57
پارچىلار..... 58
لېنىن شۇنداق ئۇگەتكەن..... 59
ماي — كۇرەشچان ئاي..... 61
يانار تاغلار..... 63
پارچە..... 66
تۇن يېرىپ ئىزلار باسقاندا..... 67
مۇخەممەس..... 70
ياشلىق، ئۇگەن..... 74
ھەسەن ـ ھۇسەن..... 76
غەزەل..... 79
پەريات..... 80
يىللارغا جاۋاپ..... 81
ئىككى شەھەر..... 84
بىرلىك مەمەت..... 85
كەل، باھار..... 90
تەسىراتىم..... 92
كوردۇم..... 93

شهریار

خەلقىمگە

ئەي شىنجاڭ خەلقى، خىزمەتكە دائىم تەييار بول،
ئۇستۇنلۇكلەرنى جانلاندۇرۇشتا ھۇشيار بول.
نەمىلەر چوگۇلىمەكتە جۇڭگو بېشىدا،
خەلقىم، پۇرسەت يەتتى، ھەممىگە تەييار بول.

جەڭ مەيداندا غالىپ بولماقتىمىز،
قەھرىمانلارغا ياردەم توپلاش① كويىدا بول.
ئاخىرقى چوڭ ئۇستۇنلۇكنى ئېلىپ چىقىشقا
جاھانگىرلارغا توسالغۇ ئوڭكۇر - غار بول.

تىرىشقىن، خەلقىم، كېچە - كۈندۈز ئىش يولىدا،
ئاداققى دەمدە سائادەتلىك باھار بول.
ياخشى چۈشىنىپ سوۋېت بىلەن دوستلۇقنى②،
كۈرەشتە سەن قەھرىمان، جەسۇر بول.

---

① شۇ يىللىرى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈرەشنىڭ ئالدىنقى سەپ - پىدە جەڭ قىلىۋاتقان 8 - ئارمىيىگە ماددى جەھەتتىن ياردەم بېرىش ئۈچۈن، شىنجاڭدا "ئالدىنقى سەپكە ياردەم بېرىش ھەيئىتى" تەشكىل قىلىنغان، بۇ ھەيئەت ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ماددى ياردەملىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئالدىنقى سەپكە يوللاپ بەرگەن ئىدى. — تەھرىرىدىن.

② 1933 - يىلىدىكى ئاپرېل ئۇرۇشىدىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋەكىللىرىنىڭ تەشەببۇسى ۋە تىرىشچانلىق

قەدەم چىقماستىن ئازاتلىقنىڭ يولىدىن،
مەھكەم بۇزۇلماس سەپنىڭ قوينىدا بول.
ماڭغىن سائادەت دۇنياسىغا كەڭ ئاتلاپ،
ۋەتەن، ئەل ئۈچۈن قايتماس پىداكار بول.

ئازاتلىق يولىنى مەزلۇملارغا ئېچىشقا،
ئۇلارنىمۇ ئىنسان قاتارىغا قېتىشقا،
قاراڭغۇ ماكانغا ساپ نۇرلار چېچىشقا،
سۈيۈملۈك خەلقىم، قۇۋۋەتلىك ساپ نۇر بول.

1937 - يىل ئوكتەبىر، غۇلجا.

كورستىشى ئارقىسىدا، شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتى "ئالتە چوڭ سىياسەت" نى يولغا قويغان ئىدى. بۇ، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش، پاراخورلۇقنى يوقىتىش، تېچلىقنى ساقلاش، شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىشتىن ئىبارەت. شائىر بۇ مىسرادا ئالتە سىياسەتنىڭ بىرىنى ئەسلىتىپ ئۆتكەن. — تەھرىردىن.

"ئەپەندی" بولماق①

— بۇ يىل ئون ئىككى يىل بولۇپ قالدى، ئۇكام،
بۇ، ئەپەندى بولماق مېنى بىر بالاغا سالدى، ئۇكام.
شۇ ئون ئىككى يىل ئىچىدە ساقلىمنى قىرىپ يۈردۇم،
كەينى يېرىق چاپانلارنىمۇ كىيىپ يۈردۇم،
لېكىن "ئەپەندى" دېگۈچىلەرنى ھېچ كورمىدىم، ئۇكام،
بىر جاۋاپ بەرسەڭزچۇ، "ئەپەندى" دىمەسكە يەنە نېمەم كام؟

— غېم يېمەڭ ئاكا، ئۇنىڭ ئىشى بۇ زامانىدا بەك ئاسان،
ھازىر توپ ـ توغرا ماگىزىنغا بارىسىز.
ئازراق پۇلىڭىزغا كاستىيۇمدىن بېرىنى ئالىسىز،
يەنە كازىبك② تېمن يانچۇقىغا بېرىنى سالىسىز.
يەنە ئالىسىز ئاق كوينەك ۋە ئۇزۇن گالىستۇك،
بىر سېرىق شىبلىت كىيىسىز ئاندىن ئۇنى موك.
تاماكىڭىزنى قىڭغىر چىشلەپ يۇرۇۋېرىڭ،
سىزنى "ئەپەندى" دېگۈچىلەرنى كورۇۋېرىڭ.

1937 ـ يىل نويابىر، غۇلجا.

---

①شائىرنىڭ بۇ ساتىرىك شېئىرى شۇ ۋاقىتتىكى «ئىلى گېزىتى» گە بېسىلغان. ئۇ چاغلاردا زىيالىلار قوشۇنىمىز ئەمدىلا شەكىللىنىشكە باشلىغان ۋاقىت بولۇپ، كوپ قىسمى ئوقۇتقۇچىلاردىن ئىبارەت ئىدى، كىشىلەر ئۇلارنى ھورمەتلەپ "ئەپەندى" دەپ ئاتايتتى. شائىر بۇ ساتىرا سىدا ئوزى بىلمىسز بولسىمۇ، زىيالىلارچە ياسىنىش ئارقىلىق "ئەپەندى" بولوش ئارزۇسىدا يۈرگەن بىر ئەخمەقنى مەسخىرە قىلمىدۇ.

② كازىبك — شۇ ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭغا كەلتۈرۈلگەن تاماكىنىڭ بىر خىلى. — تەھرىردىن

دىخىنىمغا

قىشلار كەتتى،
كوكلەم يەتتى،
كۈننىڭ نۇرى
چېچىلدى.

ئاپپاق قارلار
ئېرىدى،
دىخىنىم، باھارنى
سېغىنىدىڭمۇ؟

بوستانلاردا
قۇشلار سايراپ،
ئىشقى ـ شوقى
بىلەن قاراپ،

دەرتلىك كۆڭۈلنى
ئاچقان
ئوماق قۇشلارنى
سېغىنىدىڭمۇ؟

يەر قوينىنى
تىلغاشنى
بۈگۈن يەنە
سېغىنىدىڭمۇ؟

ئېتىزلارنى
بوستان قىلىپ،
يەر باغرىغا
پاك كۈچ سېلىپ،

تۇرغۇن ھوسۇل
ئېلىشنى،
ئەي دېخىنىم،
سېغىنىدىكمۇ؟

كېچە - كۈندۈز
كەتمەن چېپىپ،
قارا يەردىن
ئالتۇن تېپىپ؛

ماڭلاي تەرنى
يەرگە سېپىپ،
ئېتىزلارنى
سېغىنىدىكمۇ؟

1938 - يىل مارت، غۇلجا.

كۇرەشچان جۇڭگو خوتۇن - قىزلىرى

"ئىت ۋاپا، خوتۇن جاپا" دەپتىكەن بىر ساددا،
تىترەك، قارا يىللارنىڭ بىر "دانىشمىنى" (!؟)

بىز ئەمدى ئارقىغا
تاشلىدۇق، بىز يىراققا،
"چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا"
دىگەن چېگىش ئوتمۇشنى.

ئەقلىڭ بىلەن تەڭشەپ ئوتمۇش يىللىرىنىڭ
دەل كوكسىگە كۇرەش خەنجىرىنى ئۇرساڭ؛
مىڭ بىر بالالار بىلەن چاپلاشتۇرغان سىرلىرى
ئېچىلىدۇ روشەن بولۇپ، قىلىنى قىرىق يارساڭ.

ھەممىزلا كۇرەشچان بىز، يىللىرىمىز كۇرەش يىللىرى،
كۇرەشنىڭ نازۇك سىرلىرىنى ئۇگەندى
بىزدە ئەر - خوتۇن قىز.
ئوتمۇشنىڭ تار يوللىرى قالدى ئارقىدا،
ماڭىمىز، ئېچىلدى—
ئالدىمىزدا داغدام يول—ئىز.

1938 - يىل مارت، غۇلجا.

بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى

كۆرەش، كۆرەش دەپ دائىما تىرىشىپ تۇرساق،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.
ھەر قەدەمدە كونا تۈرمۈش بىلەن ئېلىشىپ تۇرساق،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

جاھانگىرلار يەر يۈزىدىن تامام يوقالسا،
مەزلۇم ئەللەر يېڭى ھاياتتىن كەڭ يول ئالسا،
زادى تۈگىمەس سائادەتكە قەدەم قويسا،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ئومەكلىشىپ مەزلۇملار① بىلەن بىللە ئىشلىسەك،
ھەقىقەتەن يېڭى يولغا راست كىرىشسەك،
باراۋەرلىك ئۇللىرىنى مەھكەم قۇرساق،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

يوقسۇل، مىسكىنلەر ئەمدى تارتمىسا مۇشەققەت،
"ئاھ... نەيلەي، قىسلدىمغۇ" دېمىسە پەقەت،
ئازاتلىقتىن شۇلارغا ياغسا مېھرى-شەپقەت،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ئېلىمىزدە ئىلىم-مەرىپەت تېخىمۇ تۇرسا،
دولقۇنلاپ ئوزىمىزدىن ئېشىپ تۇرسا،

① مەزلۇملار—ئېزىلگۈچىلەر مەنىسىدە.—تەھرىرىدىن

خائىنلارنىڭ يوللىرى كېسىلىپ تۇرسا،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ھەر بىر يەردە زاۋۇت-فابرىكا ۋاقىراپ تۇرسا،
تومۇر يولدا ئوت ھارۋىلار جاقىراپ تۇرسا،
ھاۋا قۇشلىرى ئۈستىمىزدە غاقىراپ تۇرسا،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

قەھرىمان ياشلار ئەمدى تەييار تۇرسا،
قەھرىمانلارچە ھەر بىر ئىشتا ھۇشيار تۇرسا،
قاراڭغۇ بۇلۇڭلارغىمۇ چىراقلار يېقىلسا،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ئەسكى تۈرمۇش ھەر قەدەمدە ۋەيران بولسا،
ئىستىبداتچى قارا كۈچلەر گۇمران بولسا،
ئوقۇمىغان نادانلار ئەمدى ئىنسان بولسا،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

گۈرۈھ-گۈرۈھ زىيالىلار قىلسا خىزمەت،
ھەر بىر ئېغىر ئىشلارغا قىلسا جۈرئەت،
پۈكسە كوكلىگە دائىما توغرا نىيەت،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

مىللەتچىلىك يىلتىزىنى يۇلۇپ تۇرساق،
ھەقىقەت دەپ مەيدىمىزنى كېرىپ تۇرساق،
جۇڭگونىڭ ئازاتچى ئەللىرى بولساق،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

هەر بىر ئىشتا ئەل خىزمىتىگە ئاساسلانساق،
قۇرۇپ تېخنىكا، ئېغىر ئىشنى ئاسانلاتساق،
تەرەققىيات يولىغا ئەزىز جاننى ئاتساق،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

مۇتەللىپ، سەن ھەققەتنى تارتىنماي سۆزلە،
غەيرەت بىلەن قۇزغۇنلار يوللىرىنى تورا،
بۇ يولدا ۋاقىرا، ھەيۋەتلىك قورقماي "ئۇررا"
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

1938 - يىل ئاپرېل، غۇلجا.

كوكلەم ئىشقى

يېشىل كوكلەم، سەن پەسللەر ئەركىسى،
سېغىندىم، سېغىنغاندۇ سېنى ھەر كىشى.
يەنە گۈللەر، بۈلبۈل ۋە سۈمبۈللار،
سېنىڭ نەقىش زىننىتىڭدۇر بۈلار ھەممىسى.
يەنە سۈلار، شاقىراتمىلار، شوخ شامالللار،
ئەركىلەپ، سۈيۈپ باغرىڭدا جەۋلان قىلغۇسى.
سۈزۈك تاڭ، سۈزۈك كەچ، ئايدىڭ تۈنلىرىڭ،
ئەمگەك كۈنلىرىڭ سىردىشدۇر دېخان بالىسى.
ئېتىز چىرايلىق، ئېتىز قاياق، ئېتىز يېقىملىق،
ئېتىز ئەمگەكنىڭ كەڭتاشا، ئەركىن سەھنىسى.
قۇش-قۇرۇتلار سازەندە، تورغايلار داپچى،
ئۇرغۇپ جارانلار ھەر يەردە ئەمگەك نەغمىسى.
چاپ كەتمەننى، تىلغا يەرنى، تەڭكەش قىلىپ،
شۇ سەھنىنىڭ سەنئەتكارى—دېخانلار ئامىسى.
ئانسى ئۇرۇقچى، قىزلىرى سورەمدە، ئائىلە ئىشتا،
ھەر بىر ئايال—داڭدار مېھنەت ئارتىسكىسى.
ئېتىزدا توي، داغدۇغىلىق كونسېرتىنى قوي،
كوكلەم ئىشقى—ياش شائىرنىڭ ئىلھامچىسى.

1938 - يىل ئاپرېل، غۇلجا.

چىمەن

چىمەن — ئىشچان قىز، زادى هارمايدۇ،
ئىشلەپ كېچە — كۈندۈز بىكار تۇرمايدۇ.
ئەمگەك يارىتىدۇ، ئاڭا جان ئاتىدۇ،
خوشاللىق تاپىدۇ، لايغەزەل بولمايدۇ.

خوراز قىچقارغاندا، تاڭلار ئاتقاندا،
ئىلدام ئېتىز ياقفا قاراپ چاپىدايدۇ.
ناخشىلار ئېيتىپ، تەرلەر ئاققۇزۇپ،
ئىشلاردا ئۇزۇپ، مولچەر قامدايدۇ.

كۆمۈش ئايدىڭلاردا، ساپ هاۋالاردا
ئورۇپ ئومىلار، چوڭلاردىن قالمايدۇ.
ئالتۇن باشلاردىن ئۇنچىلەر تىزىپ،
سۈرەتتەك قىلىپ باغنى باغلايدۇ.

كەينىدە قالغانلار، "ئۇھ" دەپ هارغانلار،
چىمەن كۈلۈپ قويغاندا ئالغا ئاتلايدۇ.
چىمەنگۈل شۇنداق، بىرىنچى هەر ۋاق،
ئاھ، هەممە ئامراق "چىمەن" دەپ يادلايدۇ.

تېخى چىمەنگۈل "بەشىنچى"① بۇ يىل،
خۇددى ئۇ بۇلبۇل، كىتاپقا قارايدۇ.

---

① شائىر بۇ يەردە باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 5 - سىنىپىنى كۆزدە تۇتىدۇ. — تەھرىردىن.

سەھنىگە چىقىپ ئوقۇسا ناخشا،
شېئىر يادلىسا، بۇلبۇلدەك سايرايدۇ.

ئوقۇش تۈگسە، ئاتا ـ ئانىسى كونسە،
يەنە مەكتەپتە ئوقۇشنى ئويلايدۇ.
ئىلىم ئوقۇپ نىيەتكە، چۈشىنىپ سىياسەتكە،
ئەل ئارا خىزمەتكار بىر يوللا بويلايدۇ.

چىمەنلىك مەقسىدى شۇ، ئاڭا يەتمەكچى ئۇ،
ئېيتىپ "قوزغال"نى خوشال ئويناپدۇ.
دەۋر چىمەنلىرى بەرگەندە سالام،
مۇتەللىپ يۈرىگىدە ئىلھام قاينايدۇ.

1938 - يىل ماي، غۇلجا.

بىز شەنجاڭ ئۇيغۇل - قىزلىرى

بىز شەنجاڭ ئۇيغۇل - قىزلىرى، بىز ئۈمىت يۇلتۇزلىرى،
كۆرەش قايىنىمىدا ئوسكەن، كىرسىز - پاك قۇندۇزلىرى.
بىز ئۈمىت يۇلتۇزلىرى،
كەلگۈسىنى كوزلەيمىز هامان.

ئالى بىزنىڭ تىلەكلەر، ئىشچان باتۇر بىلەكلەر،
دائىم ئالغا ئىنتىلىدۇ دولقۇنلاپ ياش يۈرەكلەر.
ئالى بىزنىڭ تىلەكلەر،
ئالغا ئاتلايمىز تىنماي هەر زامان.

ناخشا ئېيتىمىز تارتىنماي، ۋەتەن يولىدا تىنماي،
بىرلىك سەپتە تەكشى ماڭىمىز، بىربىرىمىزدىن قالماي.
ۋەتەن، ئەل يولىدا تىنماي،
قەهرىمانلارچە ماڭىمىز كوزلەپ مەيدان.

ئىگىز - پەسنى تۇزلەيمىز، يېڭىلمىنى كوزلەيمىز،
"مەزلۇملار، بىرلىشىڭلار!" دەپ دائىما سوزلەيمىز.
ئىگىز - پەسنى تۇزلەيمىز،
پۈتۈن جۇڭگونى قىلىمىز گۈلىستان.

بىزگە قەدىرلىك ئەمگەك، شۇڭا يېپىشىمىز بەك،
ئەمگەك بىلەن ھەر ئىشىمىز ئالغا ماڭار دېگەندەك.
بىزگە قەدىرلىك ئەمگەك،
ئەمگەك بىلەن پەيدا بولار ھور ماكان.

بىز كۆرەش يارىتىمىز، بىز ئۇنىڭغا جان ئاتىمىز،
كۆرەش بىزگە شۇنداق يېقىن، ئۇ ئاتا - ئانىمىز.
بىز كۆرەش يارىتىمىز،
كۆرەش بىلەن كېلىدۇ بىزگە چوڭ دەرمان.

سازىمىزنى قولغا ئېلىپ، بىرلىك پەدىگە چېلىپ،
خەلقى - ئالەم دىققىتىنى ئۇزىمىزگە جەلپ قىلىپ،
بىرلىك پەدىگە چېلىپ،
قويمايمىز يۈرەكتە ھېچ ئارمان.

جەڭ قاينىمىدا قاينىاپ، جەسۇرانە مەيدىاندا ئوينىاپ،
ھەر مىنۇتتا غالىپ كېلىپ، ئەزىز تۇپراقنى قوغداپ،
ھەر مىنۇتتا غالىپ كېلىپ،
بولىمىز راست ئازاتچىل قەھرىمان.

1938 - يىل ئاۋغۇست، غۇلجا.

جۇڭگو پارتىزانلىرى

جەڭ قاينامليرى دېڭىزدەك قاياپ تۇرىدۇ،
ئاچكوز ياپونلار بىزگە قارشى سويلاپ يۈرىدۇ،
ياغدۇرۇپ بومبا، چېچىشپ زەھەرلىك گازلار،
يىرتقۇچ ھايۋاندەك قان ئىچىپ، بويلاپ يۈرىدۇ.
شۇ پورۇقلىغان چوڭ كۆرەش، مەيدان ئىچىدە
كوكرەكلەر كېرىپ بارماقتا بىزنىڭ پارتىزانلار.

سوققىلار بېرىپ ھەر قەدەمدە فاشىستلارغا،
قانلار كېچىشىپ ئىنتىقام ئالماقتا ئارسلانلار.
تۇن كېچىلىرى ياتمايدۇ دۇشمەننى كوزلەپ،
قايتىدۇ جەڭدىن ياۋنى يۇمۇلتىپ يۇزلەپ.
ئالى بولغاچقا تىلىگى، قىلماي ھېچ ناله،
كېتىپ باردۇ ياپونىنىڭ ئاكۇبىنى تۇزلەپ.
ئېغىرلىقلارغا چىدايدۇ، ئىزدىن تايمايدۇ،
قىزغىن جەڭلەردە ھەرگىز ئارقىغا يانمايدۇ.
ۋەتەننى ئازاتلىق ـ ھورلۇككە يەتكۈزمەي تۇرۇپ،
كۆرەش كەۋسىرىن ئىچىپ يۇرىگى قانمايدۇ.
ئەنە قولىدا جۇڭگو ئەلىنى يەلپۇنىدۇ،
"ۋەتىنىم!" دەپ ئالغا قاراپ تەلپۇنىدۇ.

باسقۇنچىلارنىڭ يىلتىزىن قومۇرۇپ تاشلاشقا
ھەر چامدامدا ئالغا قاراپ تەمشىلىدۇ.
ئىشقا ئاشمايدۇ ياۋۇنىڭ مەخپى پىلانلىرى،
چوچۇتەلمەيدۇ بومبىلاپ ئايرۇپىلانلىرى.
كوتىرىلسە گەر دۇشمەن كوككە خۇددى قۇشتەك،
چۈشۈرىدۇ تىنىك، مەرت جۇڭگو پارتىزانلىرى.

1938 - يىل سېنتەبىر، غۇلجا.

كۆرەش

كۆرەشنى قىزىتتۇق بىز، ئاخىرقى يېڭىش بىزنىڭدۇر،
كۆرەشكەنسېرى چىڭىش، زەپەرلىك سۈرئەت بىزنىڭدۇر.

كۆرەشكەن ھەر فۇرۇنتتا، ھەر دائىما بىزلەر يەڭدۇق،
يېڭىشتە ئالغا مېڭىش، كۈچ - قۇۋۋەت بىزنىڭدۇر.

ئەسىر بويى مەزلۇملار زۇلۇم - زۇقۇملار تارتىپ كەلدى،
جاھانگىر - جاللاتلارنى يوق قىلىش نوۋەت بىزنىڭدۇر.

شۇڭلاشقا بۇ كۆرەشنىڭ قاينامىلىرىغا چۈشتۇق بىز،
ئازاتلىقنىڭ يولىدا چىن غالىبىيەت بىزنىڭدۇر.

بۇ كۆرەش ئىقبالىدىن قاينىق تىلەك تاغدەكتۇر،
ئەڭ ئاداقتى زور يېڭىش، يېڭى ھايات بىزنىڭدۇر.

1938 - يىل سېنتەبىر، غۇلجا.

جانان ئەيلەر

بۇ كۆرەش مەزلۇملارنىڭ بەختى - تەلىيىن گۈلىستان ئەيلەر،
ئەزگۈچى، قانخور جاھانگىرلارنىڭ باغرىن كېسەر، قان ئەيلەر.

مەزلۇملارنىڭ قۇدرەتلىك بىرلىك كۈچىن يېڭەلمەيدۇ دۇشمەن،
دۇنيادا ۋەھشىلەر تەختىن قويماستىن چاقار، ۋەيران ئەيلەر.

يورۇقتۇر مەزلۇملار ئىقبالى كۆرەشكەندە ئالغا چامداپ،
گاڭ بىلەكلەر تاۋلانغان، دۇنيانى چاپسان كەڭ مەيدان ئەيلەر.

"قوزغال، ئەمدى قۇللۇقنى خالىمىغان ئىنسان ئەۋلادى"،
كۆرەش، ئالغا چامدا، بۇ كۆرەش بەختكىنى ئاچار، جانان ئەيلەر،

1938 - يىل سېنتەبىر، غۇلجا.

جۇڭگو

جۇڭگو...
جۇڭگو! ئانا يۇرتىمىز سەندۇ،
چۈنكى بىز مىليونلىغان خەلق
سېنىڭ ئوماق قوينۇڭدا
ساپ ھاۋاڭدا چوڭ بولغان؛
تېپىپ سېنىڭدە ئەقىل،
ئۆزىمىزنى تونۇپ ئوڭ بولغان.

ئېخ!
شۇڭلاشقا جۇڭگو،
بىزنىڭ بوينىمىزدا تۇغمەس قەرزىڭ بار،
ئۇنى بىز مۇكەممەل قىلىمىز ئادا،
بۇ يولدا جېنىمىز پىدا.
شۇڭلاشقا مانا
كېچىپ دېڭىز ئوخشاش قانلار،
ئىگە بولۇۋاتىمىز
تارىختا كورۇلمىگەن ئۇتۇقلارغا.
بىراق، سەن جۇڭگو،
ئويلىساڭ ئىدىڭ،
بىردىن ئوتمۇش تارىخىڭنى ۋاراقلاپ؛
شۇ چاغ روشەن بولاتتى،

سەندە كىملەر
كۆلدى پاراقلاپ...
ئاچ، تارىخىڭنى!
سېنى غالجىرلار،
قانخور مەنچىكلار،
گوشۇڭنى شىلگەن ئىدى،
ھەم تەييارتاپ جاھانگىرلار
سېنى تەقسىم قىلىپ بولگەن ئىدى.
ياپونىنىڭ قارا قاغىلىرى
قونۇپ دەرەخلىرىڭگە،
سېنى ئالداپ ھەريانداڭ چوقىلىغان ئىدى؛
شىرڭ سوزلەپ،
ھىلىگەرلىك بىلەن
قېنىڭنى شوراپ، قوسىغىنى توقىلىغان ئىدى.
"ئالى جىنىس بىز،
ھاكىمىيەت بىزگە خاس" دەپ،
ئەلگە ھەددىدىن تاشقىرى زۇلۇمنى سالدى.
ئەي تارىخ، يانما!
بولدى سەن ئەمدى ئوتتۇڭ،
سەن قارا تارىخمۇ...
شۇ قارا گەۋدىلىك يىللار بىلەن پۈتتۇڭ.
ئەمدى بىز ئاچىمىز،
ئۇزىمىزنى يازىمىز،
پارلاق، ئاق يېڭى تارىخ بېتىگە.
مانا ئەمدى ھىساپ؛
چۈنكى بىز
"ماھىر جۇڭگو ئازاتچى قەھرىمانلىرى"
دەپ ئاتالدۇق

هەم پۈتۈن دۇنيا تارىخىغا
ئوچمەس
ئالتۇن سيالار بىلەن يېزىلدۇق.
مانا شۇنىڭغا دەللىلەر
بىز ئاچتۇق يېڭى يول،
ئازاتلىق ئۇچۇن كۈرەشلەر قىلدۇق.
ئەمەلگە قويدۇق
تارىخىدا مىسلى كورۇلمىگەن ئىشلار.
بىز قۇرۇشقا
ئازات يېڭى جۇڭگو
ئېتىۋاتىمىز بىر جان،
بىر تەن،
مانا كەڭ مەيداندا "گې مىنزۇ"①
ئويلا، چوڭ شەرەپتۇر بىزگە بۇ.
شۇڭلاشقا مانا دۇنيانى چاڭ كەلتۇرۇپ،
دۇشمەنلەرنى دىر - دىر تىترىتىپ
قىلىۋاتىمىز جەڭ.
"فەندى" ② بىزدە كۇچلۈك،
بولغاچقا يالقۇنلۇق،
بولالمايدۇ بىز بىلەن ياپون تەڭ.
تېخى ئاتمىز يانماي،
ئۇلاچنى كەڭ.
ئەمدى جۇڭگو،
يېڭى پارلاق تارىخ ئاچ،
بۇ كۈرەش يىللىرىنى ئوچۇق ياز.

---

① "گې مىنزۇ" — شۇ ۋاقىتتا ئازات رايونلاردىن تارقالغان "ھەمـ
ـمە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىشايلى" دېگەن ناخشا.

② "فەندى" — جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش. — تەھرىردىن.

قوي بۇ باتۇر يەللارغا
تارىخىي كورسەتكۈچ قىلىپ
ئاپىرىن، تەھسىن، ئېمتىياز...
ياز!
كۆرەش مەنبەسى دۈڭبېي، لوگۇچياۋنى.
ياز!
ۋەتەنپەرۋەر، جەسۇر
ياش ئەسكەرلەرنى،
ياز! ئارسلانلارنى،
يانماس كۈللۈك پارتىزانلارنى.
ياز!
ئارقا سەپتە تۇرغان
گۈزەل شىنجاڭنى!
مانا شۇنداق، جۇڭگو،
مەيداندا ئويناپ،
ھەر مىنۇتتا سېنى قوغداپ،
سېنىڭ ئىستىقبالىڭنى
قولغا ئالىمىز.
دۇنيادا بىرلا قىلىپ
يېڭى، مۇستەقىل جۇڭگو قۇرىمىز.
جۇڭگودا مەڭگۈ
لەپىلدىتىپ،
تا ئەبىدى چۈشمەس قىلىپ،
قازاقلىق تۇغىنى قادايمىز.

1938 - يىل سېنتەبىر، غۇلجا.

چوڭ كۆرەش قوينىدا

كوڭۇللۇك چاڭ-چاڭ سايراپ،
تەلپۈنۈپ، خوشلىنىپ ئويناپ.
هايات ياكى مامات
مەيدانىغا چۈشتۈق بويلاپ.

قالماپدۇ يۈرىگىمزده ئارمان،
بولساق مۇندا قۇربان،
چۈنكى چېلىش بىلەن بىز
تاپىمىز چوڭ دەرمان.

كۆچلۈك قولىمىز،
كىرسىز، پاك يولىمىز.
مەيدىلىرىمىز ساپ گاڭ،
دائىم هۇشيار بولىمىز.

دۈنيانى هەيران قىلىپ،
دۈشمەننى ۋەيران قىلىپ،
چېلىشۋاتىمىز مانا
ياۋنى گۈمران قىلىپ.

ئۇ، دەهشەت، تاجاۋۇزلار،
ئۇ، زەهەرلىك گازلار،

قورقمتالمایدۇ بىزنى
ئۇ، فاشىست ياۋۇزلار.

ئەمدى سەن فاشىستلار،
ئالدامچى، غالجىر ئىتلار،
بوزەكلەرنى چاقالمايسەن
سەن لوجى، پىتلار.

چۈنكى مىليونلىغان ئەل،
باغلىدى مەھكەم بەل،
ھەم ماڭدى سۈرئەت بىلەن
مەيدانىنى كوزلەپ دەل.

مەقسىدى پەقەت
قۇرۇش سائادەت،
سەن قانخورلارغا
بەرمەك زالالەت.

ئەنە چوڭ مەيدانىدا
ھىساپسىز قەھرىمانلار،
دۇشمەنگە كولاۋاتىدۇ گور
چوڭ كۆرەش قويىندا.

1938 - يىل ئوكتەبىر، غۇلجا.

كۆرەش ئىلهامى

ئېغىر يىللارنىڭ ئېيىتقۇسىز
قاينىغان قاينامليرىدا،
ماتروسلارچە ئۆزۈپ
باشتىلا قاياپ پىشتۇق؛
شۇڭلاشقا قاينام سۆيىنى
خۇددى كەۋسەردەك،
ئالاهىده باها بېرىپ،
زوق بىلەن يارىتىپ ئىچتۇق.
يەنە بىزنى توت كوزى بىلەن
بەك ساقلاپ تۇرىدۇ،
ئالدىمىزدا پورۇقلىغان
هەر چوڭ قاينامىلار.
تېخى بىز قەهرىمانلارچە
چېقىپ، پارچىلاپ ئوتىدىغان
بار ئالدىمىزدا نۇرغۇن
ئەسكى پۈتلاش تاملار.
شۇڭلاشقا، جان دوستۇم،
هەئە! شۇنداق،

كەچىگىدىن باشلاپ،
ئۇزىمىزنى چوڭمغا سالدۇق.
بۇ ئېغىر يىللارنى بىرگە
ھەچكىم مەجبۇر قىلمىدى،
پەقەتلا ئۇزىمىز
كوڭۇللۇك خالاپ ئالدۇق.
ئىشەنمىسەڭ يۇرىگىمگە
يېقىن كېلىپ تىڭشا، بېرى كەل!
تۇرىدۇ لاۋۇلداپ خۇددى
يانغان قىزىل چوغدەك.
ئېغىر يىللارنى ئالدىراپ
ئىلگىرلەم سورەيمەن دەيدۇ،
كۆرەش سېپى ئالدىدا
لەپىلدىگەن تۇغدەك.
تۇنۇگۈنلا پۇشۇلداپ،
تەر توكۇپ، ھاسىراپ ئوتكەن،
ئېغىر ئىزلىرىمغا بۇگۈن
ئايلىنىپ قارىسام،
سېزىلمەي يۇرۇپتۇ،
ئوماق چىچەكلەرنى
ھىلىقى سەن ماختىغان
داڭلىق، ئۇستا رەسسام.
كوردۇكمۇ ئالدىمىزدىكى
چوڭ ئېغىر داۋاننى؟
ئىچىدىكى تىك غار،
تا بىز ئوتىدىغان يول.
توماق قىرلاپ، يۇكنى مۇرىگە ئارتىپ،

ناخشا ئېيتىپ،
پاكشاك چىقىپ كېتىلى،
دوستۇم، ھۇشيار بول.
چوغدەك كوكۇلگە بىر مۇنچىلا
سۇ قۇيماقچى، بىل.
شۇلارغا، دوستۇم، سەن
سىلىق كوز بىلەن باق.
بارغانسېرى ئۇلارنىڭ
كوزلىرى قارغۇلىشىپ،
كۆرەش يىللىرىنىڭ
چوكتۇر ئورنىسغا چۇشىدۇ جاق.
مانا شۇ چاغ بىز كېچىپ
ئوتكەن ئايلىق سۇلار
قالدۇرىدۇ بىزنى
پەقەتلا... ھەيران.
چۇنكى ئاندا تىزىلغان
بولىدۇ تازا لىققىدە،
كۆرەش يىللىرى تەرىپىدىن
كوپ ئۇنچە ـ مارجان.
ئۇنىڭ ئىچىدە ئوينىغان
مىليونلىغان بېلىق،
شۇ ئۇنچە ـ مارجانلارنى
چاچرىتىپ ئويناىدۇ.
ئېخ! كۆرەشنىڭ ئاداققىسى
مۇشۇمۇ دەپ،
ئېغىر يىللارنىڭ باتۇرلىرى
چومۇلۇپ تويمايدۇ.

قېخى تۇنۇگۈنلا تام تۇۋلىرىدە
توپىغا مىلىنىپ
مەن ئىدىم، دوستۇم،
ئويناپ پۈرگەن مۇتەللىپ.
مانا بۇگۈن كۆرەش قويىنىغا
ئۇزەمنى ئاتتىم،
كۆرەش دولقۇنلىرىدىن
تاتلىق ئىلھاملار ئېلىپ.

1938 - يىل نويابىر، غۇلجا.

كۆرەش سېپىدىن شەپە

خەلقىم ئۇزاق يىللار جەبرۇ-زۇلۇملار چېكىپ كەلدى،
زۇلۇم دەستىدە كوز يېشى دەريادەك ئېقىپ كەلدى.
قانچە رەت قوزغالدى ئەركىنلىك ۋە ئازاتلىق ئىزلەپ،
يېتەلمەي مەقسىدىگە، شۇم قارا تاغلار بېسىپ كەلدى.

ئەمدىچۇ؟ ئازات-ئەركىنلىك ئۈچۈن كەلدى كەڭ پۇرسەت،
ھەممە كورسەتكەچكە بۇ يولدا چىدام ۋە غەيرەت،
ياغدۇردى ئىستىبدادچىلارغا لەنەت ۋە نەپرەت،
شۇڭا بىز كۈتكەن سائادەت كەڭ قۇچاق ئېچىپ كەلدى.

بىز ھازىر ھەر فۇرۇنتتا قىلىۋاتىمىز كەسكىن جەڭ،
ئازاتلىق يولىدا ئوتتەك يېنىپ ئون ئۈچ مىللەت تەڭ،
بىر نىيەت-بىر مەقسەتتە ئېزىلگۈچىلەر تۇرۇپ يەڭ،
غەلىبىمىزگە تەڭكەش بولۇپ زەپەر مارشى يېتىپ كەلدى.

1938-يىل نويابىر، غۇلجا.

كۆرىشىۋاتىمىز

بىر كونا دۇنيا بىلەن كۆرىشىۋاتىمىز،
ھەر بىر ئىشتا،
ھەر قەدەمدە
چېپىش ياساپ،
بىر-بىرىمىزنى سوراشتۇرۇۋاتىمىز.
ئەنە ئالدىمىزدا
ئوتلۇق ژولقان،
كويدۇرىدۇ ئەسكىنى
قىلىپ كۆكۈم-تالقان.
قاراڭلار ئەتراپقا،
رەڭمۇ-رەڭ، چىپ-چىرايلىق
يېڭىشتىن گۈللەر ئېچىلغان.
قاراڭغۇ، قاڭسىق بۇلۇڭلارغا
خۇشبۇي چېچىلغان.
مانا!
كونا دۇنيا بىلەن خوشلىشىۋاتىمىز،
خۇراپات بىلەن ئېلىشىۋاتىمىز،
ھەر قەدەمدە سىلىشىۋاتىمىز.
شۇڭلاشقا،
ئولكىمىزدە ئىستىقبال چىچەكلىدى،

بىز بۇلبۇل بولۇپ
سايراۋاتىمىز،
ھاياتقا ئىشقى - شوقىمىز بىلەن قاراۋاتىمىز،
خەلق خىزمىتىگە ياراۋاتىمىز.
ئەسكىلىكلەر ئورنىغا يېڭىلىقلار،
كورۇۋاتسىلەر، قاداۋاتىمىز.
ئىستىبداتچىل چىرىك نىيەتلەرنى
تارمار ئەتتۇق،
يەنە ئەتمەكچىمىز.
ئەنە!
جاھانگىر ياپونلارنى
قانلىق مەيداندا دىر - دىر تىترەتتۇق.
بەلنى باغلاپ،
چاغنى چاغلاپ،
ئىش مەيدانىغا ئىرغىدۇق.
ئىشلەيمىز،
يېڭى ھايات مۇئەسسەسىن چىشلەيمىز.
ئومۇر بويى نۇر چاچار،
بىز كۆتۈۋاتقان مەڭگۇ ئازاتلىق
مەزلۇملارغا بەخت ئىشىگىنى كەڭ ئاچار.
ئۇنىڭ بىلەن بىز
خۇراپاتنىڭ توپىسىنى كوككە سورۇيمىز.
بىزنى كۆتمەكتە
پارلاق ئىستىقبال؛
خوش، خوش... كونا دۇنيا،
سېنىڭ بىلەن كۆرىشۋاتىمىز.

1939 - يىل مارت، غۇلجا.

ئەشلە، دېخان ئاكا!

بۇ مىنۇت - سېكۇنت تازا ئىشلەشنىڭ چېغى،
ئەمگەكچى، باتۇر دېخنىم، تىنماي ئىشلە.
كەڭتاشا ئېتىز ساپ ئەمگەكنىڭ بېغى،
ۋاق يېتىپ قالدى، خوشنالىقىدىن قالماي ئىشلە.

ئېيتقىن ناخشاڭنى ھاۋالاردا لەيلىسۇن،
دوستلىرىڭ كۆلۈپ ئاھاڭغا زوق ئەيلىسۇن،
چېپىپ كەتمەننى، باتۇر قولۇڭ تالمىسۇن،
ئەمگەك بىلەن دۇنيا جەننەتلىگىن ئاڭلىسۇن.

ناخشاڭغا مۇڭداش بوپ دوستۇڭ بوز تورغاي،
ئۇمۇ چىرىلداپ ناخشىسىنى ئېيتقاي.
قۇچاغلىشىڭلار، مۇڭدىشىڭلار دەرتمەنلەر،
كەڭ ئېتىز جىڭ ئەمگەكنىڭ ۋايىغا تولغاي.

بېلىڭنى باغلاپ، تۇرۇپ پۇشقاق - يېڭىنى،
ئىشلە قېلىشماي، يەرگە قويماي كەتمىنىڭنى.
شۇ چاغدا مايلىق پولۇغا تېگىشمەيسەن،
ماڭلايدىن تامچىلاپ تەر ئاققاندا يىگەن نېنىڭنى.

ئەمگەك بىلەن بىز خوشال - خورام ياشايمىز،
كوڭۇلدىكى چوڭ - چوڭ ئىشنى باشلالايمىز.
بۇ قاينامىلاردا پىشقان باتۇر بىلەكتە
جاھانگىرلارنى يىلتىزىدىن يۇلۇپ تاشلالايمىز.

1939 - يىل ناپرىل، غۇلجا.

كۇرەش دولقۇنلىرى

كۇرەش دولقۇنلىرى قاياق، غۇلاچ تاشلاپ ئويناىمىز،
كۇرەش بىلەن دىلدىكى مەقسەتلەرنى ئورۇنلايمىز.
جۇڭگو ئازاتلىغى شەكسىز گەۋدىلەندى كۇرەشتە،
تېخى دۇنيا يوقسۇللىرىنىڭ تويلىرىنى ئويناىمىز.
يېڭى تۇرمۇش ساھەسىدە ئېغىر يىللار شۇنچە كوپ،
شۇڭلاشقىمۇ بۇ كۇرەشكە ھىلىتىنلا تويمايمىز.
يولىمىزدا پۇتلاش قالدۇق ـ ئەسكىلىكلەرگە ھۇجۇم،
چۇڭا ـ چاتقال، لوجىلارنى ھېچ قالدۇرماي ئورتەيمىز.
جىڭ تارىخ كورسەتتى بىزگە كەلگۈسى ھەم ئوتمۇشنى،
ئالدىنقىسى تازىم قىلدى، زادى يەتمەي قويمايمىز،
ئوتۇپ بىردىن قانلىق داغلار، كورۇنمەكتە يېڭى باغلار،
چىلىش بىلەن ئالغا يۇگرەش يوللىرىدىن يانمايمىز.
ئەمگەك سۇيەر ئىنسانلار بۇ كۇرەش تەرەپدارى،
شۇڭا كۇرەش ناخشىسىنى بىز دائىما توۋلايمىز.
بەخت ياكى بەختسىزلىك ئەمەس ھېچ ۋاقىت پىشانىدە،
تىرىشچانلىققا باغلىق، شۇڭا "ئالغا"نى بويلايمىز.
كىملەر ئۇ ئىكۇاتور بويلاپ زۇلۇم ئاستىدا ياتقان،
ئاھ... شۇلارنى ئويلاپ بۇگۈن تىپىرلاپ تۇرالمايمىز.

كوپچىلىك ئىزىلگۈچىلەر ھەممىسى بىزنىڭ ياقتا؛
توختا، ئالدىرىما... يىللار ئوتۇپ، ئۇلارنى قۇچاغلايمىز.
قاقاس چوللەردە ئاتىدۇ شۇ چاغ كۆرەش چىچىگى،
ئۇلار ئاڭسىدا خۇددى كۈن نۇرىدەك پاقىرايمىز.
ئوتۇپ بىردىن قانلىق داغلار، كورۇنمەكتە يېڭى باغلار،
كۆرەش دولقۇنلىرى بىلەن ھورلۇك تۇغنى قادايمىز.

1939 - يىل ئىيۇن، غۇلجا.

خوش①

ئوسكەن يېرىم، مېنى كەتتى دەپ زادى زارلانما،
ئوزەڭمۇ بىلسەن، بىر باردىغان شەھەرنى.
يېڭى هايات نۇرلىرى، ئەرك غۇنچىلىرى
ئېچىلىپ دولقۇنلاپ قاينىغان شەھەرنى.

كورسەڭ ئىدىك، شەھرىم، ئاندا مەكتەپ، ئالى جايلارنى،
ئاندا زىرەك، چۆھەر، تەكشى ئوسۇۋاتقان كۆچەلەرنى.
ئاندا كۆرەش، ئاندا قاياناش، شەرۋەتلىك باغلار،
ئاندا پىشىپ، ئاندا مەي بولۇپ كېلىۋاتقان يىمىشلەرنى.

مانا بۇگۈن مەنمۇ شۇ دولقۇننىڭ كەڭ قوينىغا
قىپ يالىڭاچ بولۇپ ئوزەمنى ئاتىمەن.
شۇ شەھەردە ئوزۇق ئېلىپ دىلىمغا،
تاۋلىنىپ، يۇرەككە يېڭى كۆچەلەرنى تاپىمەن.

---

① شائىر بۇ شېئىرىنى 1939 - يىلى 8 - ئايىنىڭ 20 - كۈنى ئىلىدىن ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا ماڭغان ۋاقتىدا يازغان، شېئىر «ئىلى گېزىتى»دە بېسىلىپ چىققان. — تەھرىردىن

ئېخ!...دولقۇنلۇق ئۇندىكى قاينام نامايىشلار،
قان بېرىدۇ يۈرەككە، قىلىدۇ دىلنى مەپتۇن.
قارا مۇشت قوللار سوزۇلغاندا تۇغلارغا،
سۇرۇلگەندى قېچىپ ئۇندىنمۇ قاپقارا تۇن.

.....

كېلەرمەن يېڭى قۇۋۋەت توپلاپ يۈرەككە،
ئولكەمنىڭ ھەر بىر بۇلۇڭىدا ئىشلەش ئۈچۈن.
بىلدۇرۇپ ئاندىن ئالغان ساۋاقلارنى خەلقىمگە،
ئالى بالداق مۇئەسسىنى پاتراق چىشلەش ئۈچۈن.

مەن كەتسەم، مېنىڭ ئورنۇمغا مىڭلىغان ياشلار بار،
بىزدە ھازىر، شەھرىم، ئورۇن قالماس ھەرگىز بوش.
سەنمۇ زادى چىقمايسەن ئېسىمدىن ئەسلا ـ ئەسلا،
مەن كەتتىم ئۇ شەھەرگە، تۇغۇلۇپ ئوسكەن شەھرىم، خوش!

1939 ـ يىل ئاۋغۇست، غۇلجا.

قەزىلگۈلگە پۈركەنگەچە يەر - جاھان

بىر باشتىلا كۆرەشنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى بولۇپ قالغان،
شۇڭلاشقىمۇ كۆرەشنىڭ سازىنى جارانلىتىپ چالغان،
ئازاتلىق، ئەركىنلىك دەپ ھەممە بىردەك تەڭ قوزغالغان،
ھەئە...تۇنۇگۈن جۇڭگو "ئەپيۇنكەش" نامىنى ئالغان،
شۇنداق، ئۇ قانچە ۋاقىت مۇگدەپ تاتلىق ئۇيقۇدا قالغان.

بۈگۈن ئۇ داغلىرىنى يۇيۇپ، بىرمۇ-بىر تازىلاپ،
تۆكۈرۈپ ئوتمۇشكە، كەلگۈسىگە بېلىنى باغلاپ،
ئىككى يۈزلۈك ساتقۇنلارنىڭ زەربە بىلەن گېلىن داغلاپ،
ئۇ غەجەكنى ئازاتلىق مۇقامىغا تەڭكەش قىپ سازلاپ،
ئېغىر يىللاردىن يانماي، ئالغا قاراپ ئاتلار سالغان.

ئازاتلىق ئۇچۇن چوغدەك يانغان بىزنىڭ ئوتلۇق يۈرەكلەر،
قانلىق فۇرۇنتتا قىلىچ ئويناتتىپ تالمىغان بىلەكلەر،
ئالىدىغان ھوسۇل ئۇچۇن مەيلى توكۇلسۇن ئەمگەكلەر،
لېكىن ھەر چامدامدىمۇ ئورۇنلانماقتا ئالى تىلەكلەر،
بۇ يولدا ئاكۇپلاردا قۇربان بېرىپ چالدۇق بارابان.

كۆرەشكە دەپ تاشلىغان ھەر بىر قەدەم شۇنچە ئوتۇقلۇق،
بىرلەپ ئولسەك بۇ يولدا، چېچەكلەپ مىليونلاپ ئوندۇق،
يېڭى جۇڭگو قۇرۇشچۇن سىمونتتىن چىڭ ئوللار قۇردۇق،
چىڭ بولسۇن دەپ قان بىلەن سوغۇكلەردىن خىشلار قۇيدۇق،
چېلىشىمىز بىز قىزىلگۈلگە پۈركەنگەچە يەر - جاھان.

1939 - يىل ئاۋغۇست، ئۈرۈمچى.

ئازاتلىق تويى

چوڭ دېڭىز ئوركەشلىنىپ ھەر قاچان، ھەر چاغدا
پەيدا قىلىدۇ دولقۇنلۇق، ئۇلۇغ تەۋرەشنى.
دەل شۇنداق، دۇنيا تارىخىنى بىر-بىر ۋاراقلا،
ئۇچرىتالمايسەن مۇنداق قۇتلۇق كۈرەشنى.

لاۋۇلداپ يېنىپ، چاچراپ كۈچلۈك ئۇچقۇنلار،
يانمۇ-يانلاردىن ئەزگۈچىلەرگە ئوت چاچماقتا.
يەنە تۇتىشىپ، ئۇچقۇنلاردىن چىقىپ يالقۇنلار
بوزەكلەر تەلمۇرگەن بەخت ئىشىگىنى ئاچماقتا.

ئەنە، دەھشەتلىك ئوت، قانلىق فۇرۇنت — بىزنىڭ مەيدان،
بوزەكلەرنىڭ ئازاتلىق تويى قىزىماقتا.
ئۇستۇن بولسۇن دەپ، توي شەرىپىگە بېرىپ قۇربان،
توي داغدۇغىسى دۇنيا بويى يېڭى تۇس ئالماقتا.

چۇنكى توت يۈز ئەللىك مىليون خەلق① ئەنە،
قىنى-قىنىغا پاتماي شۇ تويىنى ئويناۋاتىدۇ.
يېڭى جۇڭگو بىلەن ئازات گۈلنى جۇپلەشكە
ياۋۇنى تىترىتىپ، جۇڭگو خەلقى قاينىاۋاتىدۇ.

---

① شۇ يىللاردا مەملىكىتىمىزنىڭ ئومۇمى نوپۇسى 450 مىليون ھىساپلىناتتى. — تەھرىردىن

ئازات گۈلنى بەرمەيمەن دىگەن قارا كۈچلەر
شۇ تويچىلار ئارىسىدا دەسسىلىپ ئولمەكتە.
ئېلىنىۋاتقاچقا قارا كۈچتىن تارىخىي ئوچلەر،
ئازات گۈلگە يېقىنلىشىپ تويچىلار كۈلمەكتە.

بىر-بىرى بىلەن قول تۇتىشىپ گۈمىندا ك①
ئولەن ئېيتىشىپ تويىنى باشلاپ، ئالغا يول سالدى.
ئازاتلىق چىچەكلىرىنى تېرىپ ھەريان،
كۈرەشكە ئاتقان ھەر غۇلاچتا ئۈتۈقنى مول ئالدى.

تۇندىن قۇتۇلۇپ، چوغدەك ياز تېگى ئاتقاندەك،
ھەر بۇلۇڭدا تاك شولىسى، بىز سىگنال بەرگەچكە:
بوزەكلەر دۇنياسى داۋالغۇپ خۇددى دېگىزدەك
مەۋج ئۇرۇپ قوزغالدى، كۈتكەن مىنۇتلار يەتكەچكە.

ئەزگۈچىلەر دۇنياسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ،
ئازاتلىق بېغىغا كىرىپ شۇنداق جايلىشىمىز:
ھىلىقى كۈتكەن يېگى جۇڭگو، يېگى تۇرمۇشنى باشلاپ،
دۇنيا ئېزىلگۈچىلىرى بىلەن مەڭگۇ قۇچاغلىشىمىز.

1939-يىل نويابىر، ئۈرۈمچى.

---

① ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە كوممۇنىستلىك پارتىيە بىلەن گومىندا ك بىرلىكىپ تۇزگەن ئىدى. ــ تەھرىردىن

باتۇر يىللار

— يېڭى يىلغا بېغىشلاپ

تەتىرەك، بەزگەك، بىرەك يىللارنىڭ بېشى ئوخشىمىپ،
كۆرەشچان باتۇر يىللارغا ئايلىنىۋاتقاچقا؛
ئېغىرلىقلارغا چىدام، گاك ناخشىلار بېغىشلاپ،
كۆرەشكە غۇلاچنى سوزۇپ كەك ـ كەك ئاتقاچقا؛
كېتىپ بارىمىز مانا بىز چىك دەسسەپ ئالغا ئاتلاپ،
كوزلىگەن مەقسەت — يېڭى جۇڭگو، يېڭى تۇرمۇشقا.

كوزى ياش، بەدىنى قان، ھەسرەتلىك قارا كۆنلەرنىڭ
قۇلىغىغا گۇللەر قىستىپ، يېشىنى سۇرتۇپ كۆلدۇردۇق:
ھېچ مەيۇسلەنمەي قولدىن كەتكەن ئۇلۇغ شەھەرلەرگە،
دىدۇق كۆلۈپكىنە، بەلكى ۋاقىتلىق بېرىپ تۇردۇق؛
ئۇلۇغ ھىكمىتى بار ئۇچۇن ۋاقىتلىق چېكىنىشنىڭ
ئالدى ھەم ئارقىدىن ئوراپ دۇشمەنلەرنى قىردۇق.

"پات ھەل قىلىش"① پىلانى ئاللىقاچان بىتچىت بولغاچقا،
"پات سۇلھە ياساش②" زەھەرلىرىنمۇ چېچىپ باقتى.

① ② "پات ھەل قىلىش"، "پات سۇلھە ياساش" — بۇلارنىڭ ھەممىسى ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىش ئۇرۇشىدا ئوتتۇرىغا قويغان ئىستراتېگىيىلىك شوئارى بولۇپ، ئۇلار "چاقماق تېزلىگىدە ھۇجۇم قىلىپ، تېز غەلىبە قىلىش"نى خام خىيال قىلغان ئىدى. ئۇلار ئۇزلىرىنىڭ "سۇلھە قىلىش" پىلانىغا ئاساسەن خائىن ۋاڭ جىڭۋېي

جۇڭخۇا خەلقى كۈنساناپ ئورلەپ ئوسۇۋاتقاچقا،
ئۇ پىلانلارنىمۇ پاچاق-پاچاق قىلىپ چاقتى.
ئادالەتلىك ئۇرۇش بىلەن دۇشمەنلەرنى يەكسان قىلىپ،
خەلقىم ئاداقتى غالىبىيەت مەنزىلىگە قاراپ ئاقتى.

1940-يىل يانۋار، ئۇرۇمچى.

بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ "قورچاق مانجۇگو" دولىتىنى قۇرغان بولسىمۇ پۈت تىرەپ تۇرالمىدى. جياڭ جيېشى ئەكسىيەتچىلىرى ياپون باسقۇنچىلىرى بىلەن "سۈلھ" قىلماقچى بولسىمۇ، جۇڭگو كومىۋنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىگىدىكى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ كۈچلۈك قارشىلىغىغا ئۇچرىدى. شائىر بۇ شېئىرىدا ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ ئەنە ئاشۇ پىلانلىرىنىڭ بىتچىت بولغانلىغىنى كۆرسىتىپ ئوتكەن. — تەھرىردىن

مارشلار①

يېتىپ باردۇ

يېرى كەڭ، بايلىغى مول شىنجاڭ،
مانا سوزۇلۇپ، پاقىراپ ياتىدۇ.
كەڭ ئېتىز، قىر-ياۋان دالالىرىدا
چىمەنلەر دائىم چېچەك ئاتىدۇ.

ھەممە مىللەت ئەركىن، كەڭ دەم ئېلىپ،
سائادەتىرى كېتىپ باردۇ.
خوشال-خورام سازلىرىنى چېلىپ،
بەخت قوشغىنى ئېيتىپ باردۇ.

تاۋلىدى بىزنى كۆرەشچان يىللار،
كۆرەشتە خەلقىم يېڭىپ باردۇ.
ھەر قەدەمدە باشلاپ يېڭى قۇرۇلۇش
مەنزىلگە تېز يېتىپ باردۇ.

1940-يىل فېۋرال، ئۈرۈمچى.

ئازاتلىق كۆرەش

ئازاتلىق كۆرەشنىڭ شانلىق دېگىزى
دولقۇنلاپ تىك قىرغاقلارغا تاشتى.

① بۇ ماۋزۇ ئاستىدا بېرىلگەن توت پارچە شېئىر ئۇز ۋاقتىدا ئاھانىڭ سېلىنىپ ئۇقۇلغان، شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىغا تارقىلىپ، ئۇقۇغۇچىلار مارشى بولۇپ قالغان ئىدى. ــ تەھرىردىن

كۆرەشكە ئامراق بۇ جۇڭگو خەلقى
ئازاتلىققا كەڭتاشا ئىشىك ئاچتى.

قايتارما:

دولقۇنلار ئارىسىدا راست قاينايمىز،
چېكىنمەيمىز، يانمايمىز، ئالغا چامدايمىز.

يېڭىش گېزىگى شەكسىز بىزنىڭ بولغاچقا،
كۆرەشنىڭ سىرلىرىنى ئوبدان ئۆگەندۇق.
ھەر دوقمۇشتا "ئۇررا" ۋاقىراپ چامدىدۇق،
يەر، ھاۋا، سۇدا ئۇستۇنلۇك قازاندۇق.

قايتارما:

1940 - يىل.

*

ئولۇم يا كورۇم دەپ مىليونلىغان ئەل،
قانلىق مەيدانغا چۈشتى، باغلاپ مەككەم بەل.
بۇ يولدا ئاقسۇ قانلار بولۇپ سەل،
بۇ كۆرەش مەقسىدىمىزنى قىلغۇسىدۇر ھەل.
.....

*

ۋەھشى فاشىزمغا قارشى
ئالغا باسار دۇنيا، قوزغال!
ئېيتىپ كۆرەش مارشىنى،
قوزغال، قولغا قورال ئال!

جۇشگو قىزىڭ رەيھانىنىڭ مارت شامىلىغا بۇيرۇغى

— بىر شائىرغا تەقلىت

ئەي، شوخ مارت شامىلى، توختا!
لىجىڭ!
ئەركىلەپ يېنىمدىن يەلپۇپ ئوت!
بۇيرۇغۇمنى ئاڭلا!
دۇنياغا:
ياۋروپا،
ئامېرىكا
خوتۇن ـ قىزلىرىغا
ئاپىرىپ ئوت!
چېلىشسۇن ئۇلار،
فاشىزىمغا ئېچىپ ئەجەللىك ئوت!
مارت شامىلى،
ئازات خوتۇن ـ قىزلار شەۋكىتىنى
ئوچمەس تارىخ ۋاراقلىرىغا پۈت!
بىز تەرەپتە كۇللى كائىنات،
بەس، بىزنىڭ غالىبىيەت.
چۈنكى بىز تەرەپتە
ئادالەت...
مۇساۋەت...
ھور ـ ئەركىن،
بەخت ـ سائادەت.

1940 ـ يىل مارت، ئۇرۇمچى.

مۇخەممەس

چارچىمىدىم، چارچىماسمەن، ئەرك دەپ بېلىم باغلانغان،
ئەسكىلىك قاينىغان زاماندىن تېنىم مەجرۇھ-داغلانغان،
كۆرەش سېپىنىڭ ئەزاسىمەن، قەلبىم ئوت بولۇپ يانغان،
قوشۇلۇپ كەڭ مەزلۇملارغا ئازاتلىق سازىنى چالغان،
چېكى سوكۇلگەن دۇنياغا نەپرەت كوزۇمنى ئالايتقان.

"ئەپيۇنكەش" دەپ ئاتىلىپ جۇڭگو مەھكۇملۇق دەردىنى تارتتى،
زۇلۇم سولۇكلىرى مەنچىڭ، گومىنداڭ ئەلنى يىغلاتتى،
كورمەي بىزنى ئادەم قاتارى جاھانگىرلارغا ساتتى،
جاھانگىرلار يەلكىمزگە زۇلۇم يۈكلىرىنى ئارتتى،
زاماندىن كورمىدىم شەپقەت، نەپرىتىم قاينىغان ۋولقان.

مىللەتلەرنىڭ تەكشى ياشاش مەزگىلىنى بەك خالايمەن،
ئازاتلىقنىڭ مەنزىلىنى بويلاپ ماڭدىم، ھېچ ھارمايمەن،
شوخ سازىمنى ئازاتلىقنىڭ مارشىغا تەڭكەش سازلايمەن،
مەن جەڭگىۋار جۇڭگو ئوغلى، ئىرادەمدىن ھېچ يانمايمەن،
تەشنا بولۇپ شات تۇرمۇشقا، بەس، مەن كوكرەكنى ياققان.

ئازات قىلىپ بۇ جۇڭگونى، گۈللەنتىشتۇر چىڭ ئەھدىمىز،
خەلق ئالسا ئەركىن نەپەس، شۇ بىزنىڭ ئالى بەختىمىز،
بۇ كۆرەشچان ئۇلۇغ ئەلنىڭ ۋەتەن سۈيەر پەرزەندى بىز،

بىز تاۋلاندۇق جەڭلەر ئارا، ياڭرار غەلىبە ناخشىمىز،
چېلىش بىلەن ئالغا ئاتلاپ، بىز قۇرىمىز يېڭى دەۋران.

ئاۋازىمىز جاھان بويلاپ كەتسۇن، ھەقنى بىز سۆزلەيمىز،
ئوملىشىپ چىڭ ئېزدلگەن ئەل بىر مەقسەتنى كۆزلەيمىز،
ئىسيان كوتىرىپ ئۇستىدىن بىز كونا دۇنيانى تۆزلەيمىز،
غۇلاچ تاشلاپ كۆرەشلەردە ھور-ئازاتلىق ئىزلەيمىز،
كۆرەش ھامان بېغىشلايدۇ بىزگە نۇسرەت ۋە دەرمان.

1940 - يىل ئاپرىل، ئۈرۈمچى.

ماي ناخشىسى

ماي ئېيىدا تەبىەت خۇش سازىنى چالغاندا،
كىشىلىكنىڭ پارلاق كۆرىشى پورۇقلاپ قاينىغان.
قوزغىلاڭلار، نامايىشلار كەڭ تۈس ئالغاندا،
زالىملارنىڭ چىرىك دۇنياسى زەربە چاينىغان.

ھېچبىر يانماي كەينىگە قوراللىق توقۇنۇشتىن،
ئەرك باتۇرلىرى كوكرەك كېرىپ مەيدانغا تاخلىغان.
سىگنال بېرىپ باشلاپقى كەسكىن يۈرۈشتىن
ھېچبىر ئوچمەس، مەڭگو كومۇلمەس ئىزلار قالدۇرغان.

زۇلۇم، ئولۇم قاينىغان جايلاردا ئېزىلگۈچىلەر
ئوتكۈزىدۇ ئوز بايرىمىنى، جاللاتلار ئۇرسىمۇ.
توۋلاپ كۆرەشچان شوئارلار، قاينىتىپ كۆرەشلەر،
ئوتكۈزىدۇ، كىشەنلەر بىلەن قاپىاپ تۇرسىمۇ.

مىليونلىغان جۇڭخۇا خەلقىكۆرەشچان ماينى
قاينام فۇرۇنت، جەڭلەر ئىچىدە قارشى ئالىمىز.
پۈركەپ كۆرەش ئۇچقۇنىغا ئېزىلگۈچى ھەر يانىنى،
سىگنال بېرىپ بىر دۇنياغا، سازىمىزنى چالىمىز.

باتۇر يىللار قوينىدا ھامان ئالغا ئىنتىلىپ،
ھىچ ئەيمەنمەي داغلاردىن تىركىشىش باسقۇچىغا يەتتۇق.

ئاتاكىغا كوچىمىز، يېڭىش تۇغىنى لەپىلدىتىپ،
ئاتاكا!...دىمەك، دۇشمەننى قوغلاش ۋەتەندىن سۈرۈپ.

ئەنە! ھىندى، ئىسپان، ھەبەش تاغ چوققىلىرىدىن
دات-پەريات، زارلىنىش ئاۋازى دەيدۇ ئىنتىقام!
شۇلارغىمۇ ئازاتلىق فۇرۇنت — ماي شامالىلىرىدىن،
كۆرەشچان جۇڭگو يوللايدۇ قىزغىن ئازاتلىق سالام!

1940 - يىل 1 - ماي، ئۈرۈمچى.

كەل، يېڭى يىل!

خوش، كونا يىل، بىز بىلەن سەن خېلى زامان يۇرۇپ كەلدىڭ،
كەل، يېڭى يىل، بىزلەرگە سەن شەرەپ ـ شانلار ئېلىپ كەلدىڭ،
كونا يىلغا قويۇپ چېكىت، باشلا يېڭى ئىشلارنى دەپ،
يېڭى ئۈتۈق مەيدانىدىن خۇش خەۋەرلەر قىلىپ كەلدىڭ.
تىركىشىشتىن ئاتاكىغا① كوكرەك كېرىپ ئوتكەندە بىز،
شەك ـ شۈبھىسىز، قەتئى كۈرەش سازىنى سەن چېلىپ كەلدىڭ.
نەس ھايات ئاخىرلىشىپ جان تالاشقان جاھانگىرنىڭ
كوزىگە ئوق، كوكرىگىگە نەيزىلەرنى ئېتىپ كەلدىڭ.
بېرىپ زەربە جاھانگىرلىك باشلىغان شۇم ئۇرۇشلارغا،
مەزلۇملارنىڭ قەلبىگە شات ـ خوشاللىقنى سېلىپ كەلدىڭ.
يېڭىلمەيدۇ ھەق ـ ئادالەت، سازى ھەردەم جاراڭلايدۇ،
ھەقىقەتنىڭ گۈرزىسىدا دۈشمەن كوكسىن تىلىپ كەلدىڭ.
كەل، يېڭى يىل، سېنى ئۈتۈق گۈللىرىگە پۈركەيلى بىز،
سەن بىز ئۈچۈن شان ـ ئۈتۈقنىڭ يوللىرىنى ئېچىپ كەلدىڭ.

1941 ـ يىل يانۋار، ئۈرۈمچى

---

① شائىر بۇ يەردە ئەينى ۋاقىتتا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئىستراتېگىيىلىك تىركىشىش باسقۇچىدىن ئاتاكا (ھۇجۇم) باسقۇچىغا قاراپ يۈزلەنگەنلىگىنى دېمەكچى. ـــ تەھرىردىن

چوڭ قەھرىمان ئويغاندى①

شۇنداق، بۇ زور بۇيۇك كىشى ئۇزۇن يىللار ئۇخلاپ ياتتى،
دۇنيانىڭ ئون ئىككىدىن بىرىگە پۈتلرىنى ئۇزاتتى.
"ئۇخلاۋەرسۇن، ئويغانمىسۇن"دىدى قەبرى قانخور② عالجىر،
تىرىك قىرغۇچ ئەپيۇنىنى زورلاپ ئۇنىڭغا ساتتى.
ئومۇچۇكلەر③ قان شوراشقا بىر - بىرىدىن قىزغىنىشىپ،
تىرىكتاپلىق تورلىرىنى ھەر تەرەپكە توقۇپ تارتىتى.
بۇ شوراشقا چىدالماستىن تىپىرلىسا نەچچە قېتىم،
ئومۇچۇكنىڭ مالايلىرى "شىرىن" سوزلەپ ياۋاشلاتتى.
ئومۇچۇكلەر تىكەنلىك پۈت بىلەن چەيلەپ يۇرسىمۇ گەر،
لېكىن ئۇنىڭ چىن ئىنسانلىق نامى مەغرۇر جاراڭلايتتى.
ساپ قان شوراپ قوساق سالغان ياپون پاكار عالجىرلىرى
بۇ زور كىشىنىڭ يۈرەك - باغرىن سۇغارماق بوپ كوز ئالايتتى.
ھەر بىر ئىپلاس تۆككەن ئوق، زەھەرلىك گاز، بومبا ئېسىپ،
بۇ ئادەمنىڭ كوكرىگىگە شۇم تىكەنلىك قول ئۇزاتتى.

---

① چوڭ قەھرىمان — شائىر بۇ شېئىرىدا ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز جۇڭگونى "چوڭ قەھرىمان"غا ئوخشاتقان، شائىرنىڭ بۇ شېئىرى شۇ يىللىرى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى ئەزالىرى تەھرىرلىگەن نەشر قىلىنغان «جاھانگىرلىككە قارشى بىرلىكسەپ» ژورنىلىنىڭ 1941 - يىل 6 - ئايلىق سانىنىڭ ئۇيغۇرچىسىغا بېسىلغان.

② قەبرى قانخور — ئەنگلىيە جاھانگىرلىگى كوزدە تۇتۇلغان.

③ ئومۇچۇكلەر — خەلقارا جاھانگىرلار دىگەن مەنىدە.

لوگۇچياۋغا① دۇشمەن ئاتقان توپ - زەمبىرەك ئاۋازلىرى
ئۇخلاپ ياتقان زور كىشىنى ئۇيقۇسىدىن دەل ئويغاتتى.
قانغا بويالغان "پات ھەل قىلىش" دىگەن پىلان - ۋاقىراشلار
چوڭ قەھرىمان يۇرىگىدە ئوتلۇق غەزەپلەر قوزغاتتى.
"قۇللۇق نومۇس"، "ئۇخلاۋېرىش مىراس ئەمەس ماڭا" دەپ ئۇ،
باغلاپ كۆرەش كەمىرىنى مەيدان ئارا ئات ئويناتتى.
"ئولۇم ياكى كورۇم" دەپ ئۇ چوڭ كۆرەشكە باستى قەدەم،
شۇ چاغ گويا كوز ئالدىدا ئازاتلىقنىڭ تېڭى ئاتتى.
كۆچلۈك بىلەك، گاڭ قوللاردا مىجىلاندى شۇم چۈشىلەر،
تاغ كوتەرمەك بولغان چۈشى شۇ چاغ پاتقاق ئىچرە پاتتى.
ئۇز گوشىنى ئوزى يەپ، ئىسكىلىتكە ئايلانغان ئىلانلار
يالۇجياڭنىڭ قاينىمىدا يول تاپالماي بېشى قاتتى.
چوڭ قەھرىمان چالدى مانا ئاتاكىنىڭ سىگنالىنى،
غالىپ جۇڭخۇا تۇغىنى ئۇ ئازات مەيدانغا② ئورناتتى.

1941 - يىل ماي، ئۇرۇمچى.

---

① لوگۇچياۋ — لوگۇچياۋ كوۋرۇگى.
② ئازات مەيدىن — ئازات رايونلار كوزدە تۇتۇلغان — تەھ-
رىرىدىن

دوستۇمغا①

1

راۋابىكنى كۆرەش مۇقامىغا سازلىمساك،
كونا مۇقامىك، دوستۇم، قۇلاققا خوشياقماس.
باغ ياساپ، گۈللەر تىرىپ، ياشناتمساك،
غازاكلىققا بۇلبۇللار قانات قاقماس.

ئاھ ـ دات ئىيتىش ـ ئوتمۇشنىك مىراسى ئۇ،
ئۇ مىراستىن كىشى ھىچ بىر ئۇلۇش ئالماس.
كۆرەش بىلەن ئالغا چاماداش چىققى بۇ،
كۆرەشچانلار فۇرونتىنىك كەينىدە قالماس.

1941 ـ يىل، قەشقەر.

2

دوستۇم، ياشلىق شوخلۇقلىرى بىلەن،
بولما بەكۇاش،
يېتەر ئەمدى، خوشلاشقىن.

① بۇ ماۋزۇ ئاستىدا بىرىلگەن ئىككى شېئىرنى شۇ يىللىرى شائىر ئىكسىپىدىتسىيە ئومىكى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭنا بارغاندا قەشقەردە يازغان، بىراق شائىرنىك بىرىنچى شېئىرى بىر قانچە كۇبلەت بولسىمۇ، باشقا كۇبلەتلىرى تېپىلمىدى ـ تەھرىردىن.

ئادەم بولۇش يولىغا كىر، يۈرەك زوقلۇقلىرى بىلەن
چۈش مەيدانغا، غەپلەت - نادانلىق بىلەن مۇشتلاشقىن.

ئادەم — ئۇ مەغرۇر جاراڭلىغۇچى ئۇلۇغ نەرسە،
قاراڭغۇ ئىچىگىنى ساپ ئىلىم نۇرى بىلەن يورۇتقىن.
كېچە - كۈندۈز تىنماي ئوقى، ئوقى، ئوقى!
يېڭى جەمىيەتكە لايىقلىششقا ھەردەم تىرىشقىن.

بۇۋەكلىك مۇقام پەدىلىرى پايدىسىز ئەمدى،
راۋابىمىنى يېڭى مۇقام - پەدىلەرگە سازلاتقىن.
بىر سېكۇنت ۋاقىت، بىلسەك، ئالتۇندىن قىممەت،
ئېچىل، يېشىل، يېڭى يايلاقتا كۆكلۈگىنى يايلاتقىن.

بىل، جەمىيەتنىڭ توختىماي ئالغا بېسىشىنى.
سەت ھەم زىيانلىق تۇتەمەن دېيىش قۇيرۇقتىن.
ئۇگىنىپ ئىلىم - ئىرپان، يېڭى باغلار قۇر،
بۇ باقتا زىيانلىق شۇمبۇيىلارنى قۇرۇتقىن.

ئادەم — ئۇ مەغرۇر جاراڭلىغۇچى ئۇلۇغ نەرسە،
قەلبىمىنى ساپ مەدەنىيەت نۇرى بىلەن يورۇتقىن.

1941 - يىل 16 - ئۆكتەبىر، قەشقەر.

يەنە ئويغان

ھەر ياققا نەزەر سالغىن، ئەۋج ئالدى كۆرەش قايناق،
مىليونلاپ تۈگۈلدى مۈشت ئازاتلىق دەپ، شوئار ياڭراق.
چىرىگەن كونا دۇنيا ھالاكەتكە قەدەم قويدى،
كويدۇرمەككە تەختىنى غەزەپنىڭ ئوتلىرىنى ياق!

ئۇلۇغ جۈڭگو، بولۇپ تەشنا ئازاتلىققا ئايال باستىڭ،
يۈيۈپ داغنى، كۆرەش بىلەن توختىماي داۋان ئاشتىڭ،
ئېزىلگەن ئەلنى ئويغىتىپ، ئازاتلىق چېچىگىن چاچتىڭ،
قۇرۇشقا يېڭى ھايات، چۈقانىنى سېلىپ ياڭراق.

ئەسرلەر زۇلۇم ـ كۈلپەت دەردىنى تارتىپ كەلدۇق بىز،
نادانلىق بوشۇگىدە، غەپلەتتە يېتىپ كەلدۇق بىز،
ئازاتلىق يولىدا جەڭدە قۇربانلار بېرىپ كەلدۇق بىز،
كۆرەشكە باشلىدى بىزنى يولىمىزدا قىزىل بايراق.

يېقىن قالدى سۈزۈك تاڭلار، رىالدۇر غايىمىز بىزنىڭ،
كۆرەش مەيدانىدا ئوستى پولاتتەك سېپىمىز بىزنىڭ،
ئاداقتى غەلبە كۈنى بولار چوڭ تويىمىز بىزنىڭ،
كۆرەشتىن كېلىدۇ بىزگە ئىستىقبال يورۇق — پارلاق.

1942 - يىل فېۋرال. ئۈرۈمچى.

پارچەلار

سۇ، ھاۋا بولمىسا جاھاندا!
بارچە ھاياتلىق بىر كۈن ياشالماس.
ھەقىقەت بەرمىسە شائىرغا ئىلھام،
شېئىر تۇرماق، ھەتتا چېكىت ئۇرالماس.

1942 - يىل فېۋرال، ئۈرۈمچى.

*

غۇرۇرلىنىپ كەلمىسەك بوپتۇ،
پولىشىپ بىر كۈن كېلەرسەن.
كۆز بولۇپ غازاكلار قۇيۇلۇپتۇ،
سولىشىپ بىر كۈن ئېگىلەرسەن.

1940 - يىل نويابىر

لېنىن شۇنداق ئۇگەتكەن

لېنىن — تىرىكلەرنىڭ ئەڭ تىرىگى،
ئۇ كۆرەشلەردە يېڭىپ ئۇگەنگەن.
مىسلىسز كەڭ تاغ ئۇنىڭ يۈرىگى،
بەس، ئۇ جەڭلەردە يېڭىشكە ئۇگەتكەن.

ئۇ، چول ـ جەزىرىلەرنى بوستان قىلىشقا،
كىشىلىك دۇنياسىنى گۈلستان قىلىشقا،
ئىزىلگەننى ئالغا باسار ئىنسان قىلىشقا،
گىگانت يېڭىنى قۇرۇشقا ئۇگەتكەن.

كوپچىلىك ئۈچۈن جاندىن كېچىشكە،
ئازاتلىق يولىدا ۋۇجۇتنى تىكىشكە،
كۆرەشتە يېڭىشكە، يېڭىشكە، يېڭىشكە،
يېڭىش تۇغى بىلەن ئالغا بېرىشقا ئۇگەتكەن.

ئۇتۇقلارغا قاراپ گاڭگىرىماسلىققا،
قىستاڭلار ئارىسىدا ئاقشىماسلىققا،
توغرا ـ كەڭ يولىدا ئۇدۇل مېڭىشقا،
ئەمگەك قوينىدا چىڭىشقا ئۇگەتكەن.

دۇشمەنلەرنى ئېزىپ تاشلاشقا،
يېڭى تارىختىن بەتلەر باشلاشقا،
قۇربانغا تەييار... ئادىل ئۇرۇشقا،
ئالۋاستىلارنى قىرىشقا ئۇگەتكەن.

قارا تارىخنىڭ يۈزىنى يۇيۇشقا،
ھەق قارغۇلرىنىڭ كۆزىنى ئويۇشقا،
دۇنياغا سائادەت، ئادالەت قۇرۇشقا،
يېڭىپ ئالغا-ئالغا ئاتلاشقا ئۇگەتكەن.

گېتلىر ئوخشاش ئەژدىھا-ئىلاننى،
ئىنسانلار ئۈچۈن ئوغا-چايانىنى،
تۆكۈز تۇمشۇق لالما قاۋانىنى،
دۇنيا يۈزىدىن قويماسقا ئۇگەتكەن.

لېنىنسىز گاڭ يىللارنى بېسىپ ئوتكەن،
قارا يىللارغا گۈل قىسىپ ئوتكەن،
لېنىن ئىزى بىلەن مىنۇتلاپ يەڭگەن،
ستالىن لېنىندىن يېڭىشنى ئۇگەنگەن.

1942 - يىل ئاپرىل. ئۈرۈمچى.

مـاي ــ كۇرەشچـان ئـاي

بۇگۈن، بۇ كۇرەشچان مايدا،
تەبەتتە باھار تويلىرى... ئۇزىدۇ.
خۇددى شۇنداق، پۈتۈن دۇنيادا
كىشىلىكنىڭ پارلاق كۇرەش بايرىمى كېزىدۇ.

زۇلۇم تېغىنى ئاغدۇرۇشقا
كۆپچىلىكنىڭ يالقۇنلۇق كۇرىشى قاينايدۇ.
كاپىتالىستلاردا زاۋۇت، فابرىكىلار،
ئىستانوك، ماشىنىلار ئۇخلايدۇ.

جاھانگىرلارنىڭ قانلىق قامچىسىدىن
قان تامغان ھەر بىر ماكاندا،
كەسكىن كۇرەش،
ئۇلۇغ تەۋرەشلەر
تىترىتىدۇ ئولۇمگە يۇزلەنگەن چىرىك دۇنيانى.
دولقۇنلۇق نامايىشلار...
ئىگىز كوتىرىلگەن مىليون مۇشتلار،
تەلەپ قىلىدۇ بىر ئېغىزدىن
ھور، سائادەت، ئەركىنلىكنى.

بىرىنچى ماي، كۇرەشچان ئاي، چېلىشقا باي...
ئازاتلىق ئۇچۇن كۇرىشىدۇ ھارماي...
جۇڭگودا بۇ كۇرەشچان مايدا
نوموسلۇق ھەم پاجىەلەر،
قايغۇلۇق ۋەقەلەر
تىزىلىپ ئوتكەن.
جىنەن كوچىلىرىغا تولغان قانلار،
جۇڭخۇا تارىخىغا
يېزىلىپ ئوتكەن.

بىكار ئاقمىدى قانلار،
ئۇ قانلاردىن گۇلستان ئوندى.
ماي پۇراقلىرى بىزگە شۇنى تاپشۇردى:
بۇندىن كېيىن بىز جۇڭخۇا
شۇ دەسسەلگەن نوموسنى،
قارا داغلارنى ئاقلايمىز.
جاندىن ئەزىز بۇ ۋەتەننى
قەھرىمانلارچە كۇرىشىپ،
ئازات قىلىمىز، ساقلايمىز.
كوپچىلىكنىڭ ئازاتلىغىنى
ئەبىدى ياقلايمىز.

بىرىنچى ماي، كۇرەشچان ئاي، چېلىشقا باي،
چېلىشىمىز بىز ۋەتەننى ئازات قىلىش يولىدا ھارماي.

1942 - يىل 1 - ماي، ئۇرۇمچى.

يۇرىگىمىز چوڭ تاغ،
بىز يانار تاغلار بولۇپ ئوت چاچمىمىز،
قارا داغلارغا دەھشەت قويۇن ئاچمىمىز.
مەيلى، تۆتۇشۇڭلار، لاۋۇا ئېتىڭلار!
ئەي، يانار تاغلار، يانار تاغلار!
تىتىلسۇن قارا تاپ، قارا داغلار!
قالمىسۇن ئۇلار،
ئورنىغا ئۇنسۇن
جاھاندا گۈلىستان باغلار!

1942 - يىل سېنتەبىر، ئۈرۈمچى.

ئىپلاس تاپلارنى ئۇزىتىشقا،
قوينىغا
يانار مەدەنلەر
تۆگىمەس ئاتوملارنى تارتىدۇ.
قارا داغلارغا قارشى پۈتۈن دۇنيا
بۇگۈن قاينىاق لاۋا چاچىدۇ؛
قارا زىندان، قەپەز، دارلارغا
بۇگۈن يالقۇن ـ ئوت ئاچىدۇ.
ھىمالايا، مەغرۇر ئالىپ،
كارپات غەيرەتتە،
ئەنە، ئافرىقا كىلمانجىرا تاغلىرىمۇ،
بۇگۈن تەۋرەشتە،
يانار تاغلار كۆرەشتە.
ئۇلۇغ ئوكيان دولقۇن ئاتىدۇ،
غەزەپ چاچىدۇ،
زور باتۇر كىشى توۋلايدۇ:
ــ قارا داغ، بۇلغىما
سىماپ سۈيۈمنى! ــ دەپ.
ياۋروپا تىترلايدۇ،
پۈتۈن دۇنيا قىمرلايدۇ،
مىليون ئاراللار ۋاقىرايدۇ،
لاۋا ئاتسۇن ئىككىنچى يانار تاغلار سېپى① دەپ.

دەل شۇ مەزەن
ئوتلۇق ئاتوملار بىز.

① ئىككىنچى يانار تاغلار سېپى ـ فاشىزىمغا قارشى ئىككىنچى ئۇرۇش فۇرونتى مەنىسىدە. ــ تەرجىمان

يانار تاغلار

ماتەم، نومۇس، قارىلىق بايراقلار،
يېتەر، ئارتۇق يەرگە ئېگىلمەس.
يېتەر ئەمدى،
بىر غېرىچ يەرنى بۇ ۋەتەندىن،
بىر پارچە گوشنى ئەزىز تەندىن.
ھېچكىم قانلىق قولى بىلەن كېسەلمەس!
كونا دۇنيا ئېغىر ئايىاق ئەمدى،
قوسىغىنى كوتىرىپ يىراق كېتەلمەس!
چۈنكى ماتەملەر يەغىلىپ داغ ياسىدى
ھەم توپلىشىپ بۇ داغلار تاغ ياسىدى،
ئەڭ چوڭقۇر يەر قاتلىمى يادروسىدا
بۇ داغلار ئېغىرلىغىغا
مەدەنلەر ھېچ چىدالمىدى،
ئوت تۇتاشتى، بولمىدى...
بۇنداق ئوتلۇق ۋولقانلار
بىر يەردىلا دەپ كىممۇ ئويلار؟
ئەنە، دۇنيادا ۋولقان ئاۋازلىرى،
يانار تاغلار چاچار لاۋىلار.
كۆرەش قىزىتىپ، ياسايمىز تويلار،
باغرىغا قارا داغ يۇقتۇرماسقا،
ئەنە، كورۇك، كاۋكاز تاغلىرى،
ئېلبۇرس چوققىلىرى لاۋا ئاتىدۇ.

پارچە

مەرىپەت ئىزلە، ئىبرىنمە،
سەرپ ئەتكىن كۆچۈڭنى.
بويياق بىلەن بويىغچە تېشىڭنى،
ئىلىم بىلەن زىننەتلىگىن ئىچىڭنى.

1942 - يىل ئوكتەبىر، ئۈرۈمچى.

تۇن يېرىم ئەزلار باسقاندا

ئۇمىت پارلاق، يىللار ئېغىر،
مەنزىل داۋانلىق سەپەردە.
دۇشمەن ئاكوبى ھەر قەدەمدە،
توساق سىملار ھەر يەردە.

ئالدا دەريا... ئالدا ئوتكۇل،
ئالدا قىسىلىش ... تار يوللار؛
ئالدا كۆرەش، تەۋرەش پۇتكۇل،
ئالدا يەڭگۈچى گاڭ يىللار.

سەن كۆرەشنىڭ قىرغىغدا،
سەن كۆرەشنىڭ غاردا،
ئالدا دولقۇن ھەمدە ئۇپقۇن،
جۇش ئۇرار تىك ياردا.

مۇندا بوران، ئاندا شۇرغان،
ئۇ يەردە ھاۋا بۇلۇتلۇق.
بۇ سەن تۇغۇلۇپ ئوسكەن ماكان،
ساي سۇلىرى دولقۇنلۇق.

بۇ چۆۋۈلغان، بۇ بۇزۇلغان،
بۇ گۈرۈستان خارابە:

سەن تەر توككەن، سەن گۈل قىلغان،
سەن تورەلگەن مەشەدە.

بۇ يېزا، بىل، ئاتا-بوۋاك،
تۇپرىغى، ئۇرۇق-پۇشتۇك.
دالىلىرى، گۈل باغلىرى،
ئىگىز تاغلىرى جان دوستۇك.

ساڭا تونۇش يېشىل جاڭگال،
ساڭا تونۇش ئۇزۇن سايلار،
ساڭا ئوز ھەتتا پەسىللەر،
ساڭا سىرداش ئايدىڭلار.

ساڭا ئوماق ئاي-يۇلتۇزلار،
تامچا-تامچا ساپ نۇرلار.
ساڭا ئامراق كەك ئىتىزلار،
ئۇچ-چېكى يوق ئىدىرلار...

ئەسكى تاملارنىك ئىچىدە
مېھرىۋان باغرىك ئاناك؛
ئىگىز تاغلارنىك ئىچىدە
پارتىزان قېرى ئاتاك.

ئوق-دورا، سۇ توشۇيدۇ
ئالتە ياش كىچىك ئىنىك؛
جۇزىيى ھەم چورۇق تىكىدۇ
يەتتە ياش سىڭلىك سىنىك.

بۇ گاك ئىزلار شۇلار باسقان،
تائەبەت ھېچ كومۇلمەس.
يالقۇن ئوتلار ئۇلار ياققان
لوغۇلدار، مەڭگۇ ئوچمەس.

يەرگە سىڭمەس قانلىق ياشلار،
يەرگە سىڭمەس يالىلدار.
قانلىق ياشلار، قىزىل قانلار
خۇددى كۇندەك پالىلدار.

*

ئەسرلەر توم، يىللار ژاراق،
ئايلىرى قۇر، كۇنلەر چېكىت.
ئاي ـ كۇنلەرگە ماغدۇر بېرىپ
يىللار ياسا، جەڭچى يىگىت①.

1943 - يىل يانۋار، ئۇرۇمچى.

① بۇ كۇبلىت ئەسلىدە شىمالىي ئەك ئاخىرقى كۇبلىتى ئىدى. ئىلگىرىكى توپلاملاردا "پارچە" دېگەن ماۋزۇ ئاستىدا ئايرىم شېئىر قىلىپ بېرىلگەن، بۇ قېتىم ئۇز ئورنىغا كەلتۇرۇلدى. ـــ تەھرىردىن

مۇخەممەس①

داغدۇغا، شات تويلارنى ئويناپمز بوستان ئىچىدە،
ھەر يېڭىشنى ئالقىشلاپ، جەڭگىۋار مەيدان ئىچىدە،
بۇلبۇللاردىن ياغسا مەدھىيە، ئىسسل گۈلستان ئىچىدە،
بىزنىڭ يۇرەكتىن چاچرار يالقۇن كۆرەشچان گۈلخان ئىچىدە،
چۈنكى بىز تۇغۇلۇپ ئوستۇق چەكسىز ماكان ئىچىدە.

كوزلەر كەلگۈسىگە ئۇمىتلىك، ئىشەنچلىك باقىدۇ،
يۇرەك ئەۋجى تار قەپەزلەرنى ئۇرۇپ چاقىدۇ،
چۈنكى ۋىجداندا ئازاتلىق ھىسسى ئوركەشلەپ ئاقىدۇ،
بەس، ئېزىلگۈچىلەر كۆرەش ئوتىغا كوكرەك ياقىدۇ،
كۆرەشچان ئەل قالماس ئەسلا ئەپسۇس-ئارمان ئىچىدە.

باق، ئولكەم، يېراق ئوتمۇشكە، يوق يورۇق كۈنى،
گەۋدە كەرگەن ئۇستىگە ئاسارەتنىڭ قارا تۈنى،
ھاۋالارنى ياڭراتقان جەدەل، تالاشلار ئۈنى،
كىيىلگەچكە ئۇستىگە غەۋغانىڭ ھوكۈمران تونى،
ئۈزۈن يىللار بۇرۇختۇم بوپ ياتتۇق نمجان ئىچىدە.

قەبىلە-قەۋملەر تىيانشان باغرىدا باشلاپ جاڭجال،
ھېچ بولمىدى توقۇنۇشتىن ئۇزگە خىسلەتۇ-ئامال

هەم تاپمىدى غەۋغا-ئىختىلاپ ئىچىدە ئوبدان كامال،
بەخت موككەچكە كورسەتمەستىن بۇلارغا جامال،
ياشىدى ئەللەر يىغا-زار ۋە قارا قان ئىچىدە.

ئەل قاقشىتىپ، يۇرت زارلىتىپ، ئوتتى خانۇ-چىڭگىزلار،
سوڭەكتىن تاغ، ئەل قېنىدىن ياساپ دەريا-دېڭىزلار،
زۇلۇمدىن سەسكىنىپ، تىترىدى ئاسماندا يۇلتۇزلار،
كومۇلگەچكە جاھان ئارا پاك ئىنسانى ئەجىر-ئىزلار،
يۇكسەك تاغلار، يېشىل باغلار قالدى گۇرىستان ئىچىدە.

شۇ يوسۇن تىزىلىپ زۇلۇم زۇلمەت بىلەنلا ئۇچراشتى،
ئولكەمدە ئەلگە دەھشەت قۇچىغىنى كەڭ ئاچتى،
زۇلۇم سۇلالىسى ياڭ-جىنغىمۇ② كېلىپ ئۇلاشتى،
زىندان، قوۋۇق، كىشەن، ئات-چاپ ھەددىدىن ئاشتى،
زۇلۇم تېغى بېسىپ ئەلنى، قاقشىدى زار پىغان ئىچىدە.

ئولكەم يىراقتا سىرلىق③ ھەم موجىزىلىك كورۇنمەس،
چۇنكى ئۇ تەكلىماكانلىق بىر تىلسىم چول ئەمەس،
بىھۇدە خىيال، ئەگرى پەرەزلەر ئاڭا كېلىشمەس،
ئۇ بۇيۇك تەننىڭ موچىسى، ھەرگىز كېسىلمەس④،
تۇس ئالسىمۇ يېڭىچە باھار سۇپەت دەۋران ئىچىدە.

لاۋجاڭ بۇگۈن سازلىسا غىجەككە يېڭى چاڭگار⑤،
قۇناخۇنمۇ ۋاۋابنى خوشال مۇقامغا سازلار،
موڭغۇل زىلا ناخشىسىدا ياڭرىسا دالالار،
چاڭقابايىنىڭ دۇمبىرىسىدىن شادمان ئەن ياغار،
ئون ئۇچ مىللەت قان-قېرىنداش، مىسلى ئەدنان ئىچىدە.

.....

.....

بۇگۈن سېنى ئالقىشلايدۇ شىنجاڭ باراۋەر تەكشى،
غۇرۇر زەپەر قوشىغىنى كۆيلەپ ھەر كىشى،
سېنى سۆيۈش، ساڭا كويۇش ھەممىنىڭ مېھرى، ئىشى،
بەس، شەرىپىگە مۇخەممەس توقۇيدۇ قاينام ئوركىشى⑥،
چۈنكى ئىشقىڭدا شائىرىڭ چەكسىز سەيلان ئىچىدە.

1943 - يىل 12 - ئاپرىل، ئۈرۈمچى.

---

① شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقلىرى 1933 - يىلى مۇستەبىت جىن شۇرېن ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، شۇ يىلى 12 - ئاپرىل كۈنى ھەر مىللەت ۋەكىللىرىدىن تەركىپ تاپقان بىرلىكمىلىك ھوكۇمەتنى قۇرغان ئىدى. بۇ ھوكۇمەتكە چوڭ ئالدامچى، ھىلىگەر، ئىككى يۈزلىمچى شىڭ شىسەي باشلىق بولۇۋالغان بولسىمۇ، لېكىن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭغا ئۆزىتكەن ۋەكىللىرىنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرى بىلەن بۇ ھوكۇمەت ئىچكى جەھەتتە كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىپ، بارلىق ئەكسىيەتچى گۇرۇھلارغا قارشى تۇرىدىغانلىقىنى، تاشقى جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوستلۇق ئورنىتىپ، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرىدىغانلىقىنى جاكارلىغان ئىدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ ھوكۇمەت "6 چوڭ سىياسەت" يۈرگۈزۈپ، شىنجاڭدا تىنچلىقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە بەلگىلىك روللارنى ئويناندى. ئەنە شۇ چاغدا ھەر يىلى 12 - ئاپرىل كۈنى چوڭ بايرام قىلىناتتى. شائىر بۇ شېئىرنى 12 - ئاپرىل ئۈزگىرىشىنىڭ 10 يىللىغىغا بېغىشلاپ يازغان.

② ياك — 1914 - يىلدىن 1927 - يىلىغىچە شىنجاڭ ئۇلكىسىگە باشلىق بولۇپ تۇرغان چوڭ مۇستەبىت ياڭزىنشىننى كۆرسىتىدۇ. جىن — 1928 - يىلدىن ئاپرىل ئۇزگىرىشىگە قەدەر شىنجاڭنىڭ ھەربىي مەمۇرى ھوقۇقىنى باشقۇرۇپ كەلگەن جىنشۇرىننى كۆرسىتىدۇ.

③④ "ئۇلكەم يىراقتا سىرلىق ھەم موجىزىلىك كۆرۈنمەس"، "ئۇ بۇيۇك تەننىڭ موچىسى، ھەرگىز كېسىلمەس" دېگەن بۇ مىسرالار شۇ چاغدا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تارقاتقان "شىنجاڭ سىرلىق ئۇلكە"، "كوممۇنىستلار بۇ ئۇلكىنى كېسىپ ۋەتمەندىن ئايرىۋالدى" دېگەن ئىغۋالارغا قارىتىلغان.

⑤ چاڭگار — غەزەل، ناخشا مەنىسىدە.

⑥ قاينام ئۇركىشى — شائىرنىڭ ئەدىبي تەخەللۇسى. — تەھرىردىن

ياشلىق، ئۇگەن

ياشلىق، تىرىش - تىرماش هارماي ئۇگەن،
ئىلىمنىڭ دېڭىزى قاينام هەم چوڭقۇر.
نادانلىق ئۇ، هەممىنى بىلدىم دېگەن،
كورۇپ... ۋاراقلاپلا بىر قۇر.

ئىلىم — موجىزىلەرنىڭ سىرىن ئاچقۇچى،
بىر كۈن ياشاش ئۈچۈن ئوقى ئون يىل!
كوزلا گەمەس ئالدىڭغا نۇر چاچقۇچى،
قاراڭغۇنى يورۇتىدۇ يورۇق دىل.

هەربىر هادىسە يوشۇرۇن سىر ساقلايدۇ،
توقۇلمىلىرى ئۇنىڭ ئاجايىپ.
ئىلىم هارماس، مەرت ئادەمنى ياقلايدۇ،
نادانىنىڭ كوزىدىن ئۇ هەرقاچان غايىپ.

راهىپ بول ئىلىمنىڭ نازاكەت چولپىدە،
موجىزىلەر گۈمبىزىگە "شەيىخ".
كۈن - تۈن زىكرى قىل شۇلار تۈۋىدە،
ئىجتىهات سېپىنى دېگۈزمەس دەرىخ.

ئادەم بالىسى پارقىراق، كىر قونماس ئىسىل،
هەممىدىن ئوتكۇر ئۇنىڭ مېڭىسى.

باق، ئويلان... ئوبدان پىكىر قىل،
دەۋرگە ئامراق يېڭىنىڭ يېڭىسى.

ئۇگىنىش سازىغا ماھىر سازەندە،
كورگىن، سېرىپ قول چەككىنىنى.
تارغا تىل بەرگەنمۇ شۇ ئاددى بەندە،
تاماشا قىل مۇقاملار يولىن ئەككىنىنى.

قايسى مۇقام، قايسى پەردە باغرىڭ،
قايسى سازەندە دىلىڭگە سۇ بەرگەن؟
قايسى ناخشا پەسلەتكەن زارىڭ،
قايسى ناخشا كوڭۇلگە گۈل تەرگەن؟

ئويلىساڭ، ياشلىق، قىسقا سېنىڭ ئومرۇڭ،
تاڭدا چېچەكلەپ، گويا كەچتە قۇيۇلىدۇ.
دىماقتا خۇشپۇراق چېچىپ گۈللىرىڭ
كوز ئېچىپ، يۇمغاندەك تۇيۇلىدۇ.

ئەرلەرنى باسسا ساقال - بۇرۇتلار،
قىزلارغىمۇ ئىز سالىدۇ بۇدۇر - قورۇقلار.
پولا شمايدۇ دەرەخلەر ياپ - يېشىل تۇرۇپلا،
يىللارنىڭ ئوتۇشى بىلەن يەيدۇ قۇرۇتلار.

ياشلىق، چاقماقسەن، چېقىپ ئۇچسەن،
ئەۋرىشىم چېغىڭ مۇشۇ، ئۇگەنگىن، ئۇگەن!
قاراڭغۇ دىل چولىگە بىر كۇن چوكسەن،
ئادەم بولۇش دۇلدۇلىغا سالمىساڭ يۇگەن.

1943 - يىل ئاۋغۇست، ئۇرۇمچى.

هەسەن - هۈسەن①

كەڭ ئالەمگە يانكۈرتسىپ تېچلىق شوئارىنى،
ھاۋالارغا يېزىپ، ئويۇنلار ئوتتىن.
ئۈچۈروپ ئاسمانغا پەن شۇئقارىنى،
بۇلۇتلار بوينىغا مۇنچاق ئېسىلار ياقۇتتىن.

ۋەتىنىڭ ھاۋاسى - دەردىڭ داۋاسى،
بۇلۇت قۇچاقلاپ، يۇلتۇزلارنى باغ-باغ ئېتىلار.
جارانلاتسۇن ئاسماننى گاڭ قۇشلار سادالىرى،
بومبا بىلەن دۇشمەننى يەردە تالقان ئېتىلار.

"تەقدىردىن بەزگەنلەر" تېخى زادى يوق②،
ئەنە شۇ ئۇرۇش ئەۋلىيالىرى جاھاننى باسقان.
ئېغىزلىرى ئەزرائىل، ئىسرافىل كوزلىرى ئوتلۇق،
تەييار ئونىدا ئادەم گوشىگە قاسقان.

---

① شائىرنىڭ بۇ شېئىرى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا فاشىزىمغا قارشى سەپ تەشكىللىگەن بىرلەشمە ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ غەلىبىلىك يۈرۈشلىرىگە بېغىشلانغان. بۇ شېئىرنىڭ تولۇق تېكىستى تېپىلمىغانلىقى ئۈچۈن، ئىلگىركى توپلاملاردا باش قىسمى ئېلان قىلىنغان ئىدى، بۇ قېتىم تولۇق تېكىستنى ئېلان قىلدۇق.

② "تەقدىردىن بەزگەنلەر" تېخى زادى يوق — شائىر بۇ مىسرانى ھالاكىتىگە تەن بەرگەن دۇشمەنلەر تېخى دۇنيادا يوق، دېگەن مەنىدە ئىشلەتكەن. — تەھرىردىن

كىم ئۇ بەۋدە باغدا ماتەمگە مۇقام يوتكەگەن؟
نەمشقا ئىگراپ چالدۇ مۇڭلۇق پەدە؟
ئېلىشماستىن ۋاقىتسىز تەقدىرگە باش ئەككەن
مەجنۇنلار ئۇگىسى يوق تېخى ھېچ نەدە.

قېقىپ قانات، بۇلۇتنىڭ سەن زارىنى ئاڭلاپ باق،
يەرگە قاراپ قان-ياش توكۇپ، زار-زار يىغلايدۇ.
يەردە بوران كورۇنمىگەچكە، ئوپ-چورە، ھەرياق
تاقەت قىلالماي تىپىرلاپ، سىنەلىرىنى تىلغايدۇ.

بۇلۇت يىغلايدۇ كويۇنۇپ، ۋەيران يۇرتلارغا قاراپ،
گۇناسىز قىرىلغان ھىساپسىز ئادەم بالىلىرىنى ئايلاپ.
بۇلۇت بىلىدۇ، "بۇلۇت ئولمەس بىر سايامەتچى"،
سەيلە قىلىپ كورگەن ھەممىنى، جاھانىنى ئارىلاپ.

بۇلۇتلار ئالىپ ھەم كارپاتتىن ئوتكەندە
تۇتۇلۇپ، جۇتلىنىپ، جۇدۇنلار توككەن.
گۇلدۇرلىدى قاراسلاپ چاقماق سەپكەندە،
يولغا چىققان قاتىللار تىترىشىپ مۇككەن.

جۇڭگو دېڭىزى ساھىللىرىدىن ئوتكەن بۇلۇتلار
ئارقا سەپنى كورگەچكە، دىلى بەك مۇڭلۇق.
كوچۇرسىمۇ ئىگىز ھاۋادا "تېچ" مىنۇتلار،
ھاياتىدا "شىرىن سېكۇنت" كورمىگەن ئوڭلۇق.

بۇلۇت دەيدۇ: يەر يۈزىنى ھېچ كورەلمەيمىز،
زۇمىگەرلەر يەردىن سۇنئى بۇلۇت ياسىغان.

هەتتا ئاسماندا خاتىرجەممۇ يۇرەلمەيمىز،
يانلىرىمىزنى سۇنئى چاقماق، ئوتلار قاپلىغان.

سۇنئى تۇتۇنلەر ئارىسىدىن كېلىدۇ ئاۋاز،
ئارقا سەپتە قېرىنداشلار خانۇ-ۋەيران.
بومبا توكۇپ قارا قۇشلار قىلغاچقا پەرۋاز،
قانلىق چوللەر قۇچاقلار كەرگەن ھەريان.

بۇلۇت دەيدۇ: تىزگىنسىز قارا قۇشلارنىڭ
توكيو، بېرلىن، رىم غارلىرىدا ئۇۋىلىرى بار.
قېنى، تېچلىق دۇنياسىنىڭ پولات قۇشلىرى،
شۇ ئۇۋىنى پارتلىتىپ قىلىڭلار تار مار!

ئۇچۇڭلار، مېھرىۋان بۇلۇتلار يوللارنى ئاچسۇن،
تۇن قىزلىرى يۇلتۇزلار نۇرلىرىن چاچسۇن،
ئىگىزلىكتە خالىسانە سەيلە قىلىڭلار،
زەھەر چاچقۇچ قارا قۇشلار گورىگە قاچسۇن!

سائادەتتىن ھاۋالارغا نەقىشلەر ئويۇپ،
قىزىل چوغدەك ياقۇتلاردىن شوئار يېزىڭلار!
"ئىنسانىيەت تېچلىغى" دىن بۇلۇت كوكسىگە
زادى ئوچمەس ھەسەن-ھۈسەن ياساپ تىزىڭلار!

1943-يىل نويابىر، ئاقسۇ.

غەزەل

دوستۇم، دىيانەت قوينىنى ئاچمىغان دىلبەر تاپ،
ۋىجدانىمدىن شەرۋەت ئەمدۇرمىغان كەۋسەر تاپ.

ئىستىگىم مۇشۇ دەپ، شامال ئارقىسىدىن يۈگۈرمە،
شەكىل ئۇچۇن ھاك ـ تاك قالما، مەڭگۇ جانلىق پەيكەر تاپ.

قىياپىتى ئۇنمەك تىياتىر گىرىمى بولۇپ قالمىسۇن،
ھىچقاچان ئوخمەيدىغان ھەقىقى سەرۋەر تاپ.

ئىچى كاۋاك سولەت ـ سەلتەنەتكە زادى يېپىشما،
ھەر سەھىپىسى دەرتكە دەرمان بېرىدىغان دەپتەر تاپ.

بولسۇن خىيالىڭ سېنىڭ ھەر دەم ئىستىقبال قايغۇسى،
ئادالەت مەيدانىدا پارقىرايدىغان خەنجەر تاپ.

تاغ قازمىغۇنچە دىل مەھبۇبى ــ شىرىن نەدە؟!
پارچىلا بىكار تاشلارنى، بىباھا گوھەر تاپ.

ئوتمۇشنىڭ ساۋاقلىرى بەلكى سېنىڭ ئېسىڭدىدۇر،
تارىخنى يورۇتقىن، خۇرشىد، ماھۇ ـ ئەنۋەر تاپ.

نىمە ئارمان، ئورکەشى، دىل قاينىمىدا ئورکەشلىسەڭ،
دىلدا گوھەر، دىلدا كەۋسەر، دىلدىن تاتلىق شېكەر تاپ.

1943 ـ يىل دىكابىر، ئاقسۇ.

پەريات①

بۇ مېنىڭ غەملىك كۆڭلۈم بولارمىكىن بىر كۈن شات،
غەم تاغلىرىدىن ئۇچۇپ، بولارمەنمۇ مەن ئازات.

يا ھەمىشە قىينىلىپ، زۇلۇم ئوتىدا كويۇپ،
كۈننىڭ سېرىغىن كورمەي، بولارمەنمۇ مەن بەربات.

ۋاقىتسىز غازاڭ بولغان، باغلار چولگە ئايلانغان،
كۆڭلىدىكى بۇ بوستان بولارمۇ يېنىپ ئاۋات.

بورانلاردا ئۇچماقتا مېنىڭ جان ئەمگەكلىرىم،
دەۋرده ئىناۋەت يوق، كۈن-تۈن قىلىمەن پەريات.

---

① شائىر بۇ شېئرىنى 1943-يىل 12-ئايدا ئاقسۇدا يازغان. ئۇ ئىلمدىكى ئاتا-ئانىسىغا خەت يازغاندا، بۇ شېئرىنى ئوز خەتىگە قوشۇپ ئەۋەتكەن. — تەھرىردىن

يىللارغا جاۋاپ

ۋاقىت ئالدىراڭغۇ، ساقلاپ تۇرمايدۇ،
يىللار شۇ ۋاقىتنىڭ ئەڭ چوڭ يورغىسى.
ئاققان سۇلار، ئاتقان تاڭلار قايتىلانمايدۇ،
يورغا يىللار ئۇمۇرنىڭ يامان ئوغرىسى.

ئوغۇرلاپلا قاچىدۇ ئارقىغا يانماي،
بىر-بىرىنى قوغلىشىپ يورغىلىشىپ؛
ياشلىق بېغىدا بۇلبۇللار قانات قاقماي،
يوپۇرماقلار قۇيۇلىدۇ، پولىشىپ.

ياشلىق ئادەمنىڭ زىلۋا بىر چېغى،
تولىمۇ قىسقا ئۇنىڭ ئومرى بىراق.
يىرتىلسا كالىندارنىڭ بىر ۋاراقى
ياشلىق گۈلىدىن توكۈلىدۇ بىر يوپۇرماق.

يىللار شامىلى يەلپۇنىدۇ، ئىزلار كومۇلىدۇ،
يوپۇرماقسىز ياغاچ بىچارە بولىدۇ قاقشال ....
يىللار سېخى، قۇرۇق كەلمەيدۇ، ئەكىلىپ بېرىدۇ
قىزلارغا قورۇق، ئەرلەرگە ساقال.

بىراق، يىللارنى تىللاش توغرا كەلمەيدۇ،
مەيلى، ئوتتۇرسۇن ئوزىنىڭ يولى...

ئادەملەرمۇ ۋاقىتنى قولدىن بەرمەيدۇ،
چوللەرنى بوستان قىلغان ئادەملەر قولى.

يىللارنىڭ قوينى كەڭ، پۇرستى نۇرغۇن،
تاغدەك ئىشلار يىللار بىلەن ئورە تۇرىدۇ.
قاراپ باق، ئاخشامقى بوۋاق كىچىككىنە تۇرسۇن
تۇنۇگۈن ئومىلەپ، ھە... بۈگۈن مېڭىپ يۈرىدۇ.

كۆرەشچان بالىلار قوغلىشىپ يىللار،
كۆرەش نەۋرىلىرىنى چوقۇم تاپىدۇ.
ئاخشام بەخت ئۈچۈن قۇربان بولغانلار
قەۋرىسىنى يادلاپ گۈللەر ياپىدۇ.

مەيلى، ساقال سوغا قىلسا قىلسۇن يىللار،
مەنمۇ تاۋلىنىمەن يىللار قوينىدا.
ئىجادىم، شېئىرىمنىڭ ئىز تامغىسى بار
ئالدىمدىن قېچىپ ئوتكەن ھەر يىل بوينىدا.

قېرىماسمەن كۆرەشنىڭ كەسكىن چېغىدا،
شېئىرىم يۈلتۇز بولۇپ يانار ئالدىمدا.
ئولۇم پەستە قېلىش، كۆرەشنىڭ داۋانلىق تېغىدا
چىدام ـ غەيرەتنىڭ يەڭگىنى ھەردەم يادىمدا.

ئېسىلارمەن مىلتىق ئېتىپ تاۋلانغان قولغا،
يېپىشارمەن بايراق بىلەن ئالغا ئاتلىغان يولغا.
كۆرەش باياۋاندا ھارماسمەن ئەسلا،
يېڭىش بىلەن كېلىپ چىقمىز كەڭ غالىپ يولغا.

يىللار، مەيدەڭنى تۆتۈپ قاقاقلاپ كۈلمە،
ئالدىڭدا قىزىرىشتىن ئارتۇق كورىمەن ئولۇمنى.
قېرىتىمەن دەپ ئارتۇق كوڭۈل بولمە،
ئاخىرقى جەڭگە ئاتاپ قويارمەن ئوغلۇمنى.

بىللار دېڭىزى دولقۇنلۇق بولسا ئەمۇ،
ئۈپۈقۇنلىرىڭنى يارىدۇ بىزنىڭ كاراپ.
يىلنىڭ ئوتۇشى بىلەن قورقىتىپ باقسا ئەمۇ،
ئىجات يىللارنى قېرىتىدۇ، دەپ بېرىمىز جاۋاپ.

1944 - يىل يانۋار، ئاقسۇ.

ئەككى شېمر

دوستۇم...غا

خالايمەن، دوستۇم، بۇلاقتەك
خوشال شاقىراپ ئېقىشنى...
خالايمەن، ئەركىن تايلاقتەك
ئىجات يايلىغىدا قىيغىتىشنى...

خالايمەن، شېئىرىم ئۇرۇقلىرىنى
ۋەتەن باغرىغا چېچىشنى.
خالايمەن، دەريا قىرغاقلىرىدا
رەناگۈللەر ئېچىلدۇرۇشنى.

*

تۇغدى ئاناڭ سېنى، چوڭ قىلدى،
مېھرى بىلەن بېقىپ،
تەربىيىلىدى، ئوڭ قىلدى.
لېكىن، سەن يەنە تىرىش، ئوبدان ئادەم بول،
ئۇنىڭ ئۈچۈن
ئەككىنچى مەرتىۋەت ئانىسىدىن تۇغۇل.

1944 - يىل مارت، ئاقسۇ.

بىزنىڭ مەمەت

— باللار بايرىمىغا بېغىشلاپ

مەمەت تېخى بۇ يىل
ئاران توت - بەش ياش.
قوللىرى بۇدرۇق،
تېنى قاتتىق تاش.

يۈزلىرى ئاپپاق
ھەمدە قارا قاش.
ئاسلان ۋە كۆچۈك
ئۇنىڭغا يولداش.

ئەتىگەن قوپىدۇ،
يۇيىدۇ يۈزىنى.
باسمايدۇ چاپاق
ئۇنىڭ كوزىنى.

ئىشتاننى كىيىپ،
كوينەكنى ساپماي،
كوڭلى تىنمايدۇ
مۇشۇكنى تاپماي.

مۇشۇك مياۋلاپ،
سالام قىلىدۇ،
بۇرۇتلىرى بىلەن
سۆيۈپ قويىدۇ.

ئاڭغىچە يېتىپ
كېلىدۇ كۆچۈك،
كوزلىرى قىسىق،
ئەركىلەپ چۈچۈك.

ئاۋايلاپ پۇراپ،
ئاڭا قارايدۇ.
قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ
پۇتىنى يالايدۇ.

چاينا‌پ بېرىدۇ
ناننى مۇشۇككە،
تاشلاپ بېرىدۇ
ئالا كۆچۈككە.

هارۋىنى سۈرەپ
چىقاركوچىغا،
كۆچۈكنى باغلاپ،
يېنىڭ ئۈچىغا.

ياساپ داۋانلار،
توپا توشۇيدۇ.

زەمبىرەك ياساپ ،
مۇشۇك قوشىدۇ.

پاقالچەكلىرى
راسا تۇرۇلگەن.
قولىدا چۆنەك
تالدىن ئورۇلگەن.

ئويناپدۇ راسا
تەرلەپ ھەم پىشىپ،
قىزىق ئويۇنغا
تازا كىرىشىپ.

ماڭىدۇ يوللار،
كېچىدۇ سۇلار.
ئارقىدا قالىدۇ
دۇمبەش داۋانلار.

"ھوت كۆش" دەپ ئۇ
بېرىدۇ قوماندا.
توخۇ ـ ئۇدەككە
ياسايدۇ ئاتاكا...

قاچىدۇ چۈجىلەر...
ئالدىدا قاقاقلاپ،
قوغلايدۇ كۆچۈك
ئۇنى پالاقلاپ.

مەمەتمۇ قالماي
ئالغا چاپىدۇ.
خىيالىدا ئۇ
يېڭىش تاپىدۇ.

شۇنداق قىپ مەمەت
ئويناپىدۇ كۈندە.
ھەتتا چۈشىگە
كىرىدۇ تۈندە.

چۈشىدە يەنە
ئۇ بىر قوماندان.
ئالغا ـ ئالغا دەپ،
يۈگۈرەپىدۇ ھەريان.

ئاز كۈندە مەمەت
چوڭمۇ بولىدۇ.
مەكتەپكە بالىلار
لىققىدە تولىدۇ.

بەلكى ساۋاقنى
ئوقۇيدۇ ئەلا،
باشقىلاردىن
قالمايدۇ ئەسلا.

ھەر بىر ئىشىدا
ئۇ چىچەن، قارام.

تۇگىتىپ ئىشىنى
ئالىدۇ ئارام.

ھەچقانداق ئىشلار
قۇتۇلۇپ قالمايدۇ،
ئەمما مىلتىقنى
ئۇنتۇپ قالمايدۇ.

نىمە دېگەن راھەت
ئات بوپ ئويناسا،
نىمە دېگەن راھەت
مىلتىقلار ئاتسا.

1944 - يىل ئاپرېل، ئاقسۇ.

كەل، باهار

كوكلەم باغرىم، كەل، سېغىندىم سېنى،
يېشىل قوينىڭغا تارتىۋال مېنى.
قۇشلىرىڭنىڭ سايرىشى ئارامى جانىنىڭ،
سۇلىرىڭنىڭ شاقىرىشى ھەركىتى تەننىڭ.
كوكلەم، بول چاپسان، تەبىەتكە جان سال،
چىرماشسۇن تىرىلىپ، ماڭا مەجنۇن تال.
كوكلەم، جىگىرىم سەن، ئاچ ئېتىزلارنى،
كەڭ سەھنەڭگە تارتىۋال ئىشچان قىزلارنى.
سەيلە قىلسۇن ھەر ياندا باهار پەرۋازى،
جارانگلىسۇن ئېتىزدا ئەمگەك ئاۋازى.
كەتمەن ئالسۇن دېخان، تىلغىسۇن يەرنى،
ئالتۇن تېپىش ئۈچۈن توكسۇن ساپ تەرنى.
تورغايلار ئىلھام بەرسۇن چىرىلداپ ھاۋا-ا،
ھەر ياندا شاتلىقتىن ھىسلار ھوۋەيدا،
كوكلەم، يەرگە دەم سال، ئويغانسۇن قۇش-قۇرۇت،
دەرەخلەر پەخىرلەنسۇن تارتىپ ساقال-بۇرۇت.
يېشىل باغلار، ئارام چاغلار يۇزى ئېچىلسۇن،
كەڭ ھاۋانىڭ قاتلىمىغا نۇرلار چېچىلسۇن.
دېخان بالىسى چولپان بىلەن بەسلىشىپ تۇرسۇن،
بوستان قىلىش ئۈچۈن يەرنى كەتمەننى ئۇرسۇن.
مەرۋايىتتەك تەرلىرى ماڭلايدىن ئاقسۇن،

ئىشقا تويۇپ يەرلىرى قەنتىنى چاقىۇن.
بۇ قىياپەت، بۇ كورۇنۇش شائىرغا ئىلھام،
ھېچ تويماسمەن بۇلارنى زوق بىلەن يازسام.
كەل باھار! مەرھابا، كۆتىمەن سېنى،
يېشىل ئىلھام قوينىغا ئورۇدۇك مېنى.

1944 - يىل ماي، ئاقسۇ.

تەسىراتىم

ئوقۇپ ئەشئارلىرىنى غەرق مەس بولۇپ،
تەسىراتىم چىنىسىگە تەسىرات تولۇپ،
كوزۇم بىر نۇقتىغا قاراپ قېتىپ قالدۇ،
ۋۇجۇدۇم خىيال بەھرىگە پېتىپ قالدۇ.
يېپىپ كىتابنى، ئوزەمگە سوئال بېرىمەن،
ناۋايى قانداق بىر ئۇلۇغ ئادەمدۇر دەيمەن.
قېنىدۇ شۇ ناۋايى، قېنى بىر كورسەم،
مۇبارەك قوللىرىدىن ئۇنىڭ بىر سۇيسەم.
قاراپ تۇرسام "خەمسە" نى يازغاندا،
قاراپ تۇرسام، قەلەمدە گوھەر قازغاندا.
قاراپ تۇرسام، پەرھاتقا رەسىم سىزغاندا،
قاراپ تۇرسام، شىرىنگە گۇللەر تىزغاندا.
قاراپ تۇرسام، بەھرامنىڭ قىياپىتىگە،
قاراپ تۇرسام، گۇلەندەمنىڭ لاتاپىتىگە.
قوي شائىر، سوزلىمە، جويلۇپ يوققا،
ناۋايى كومۇلگەن ئەمەس تۇپراققا...
يۇرىگى پاتمايدۇ ئالەمدەك لەھەتكە،
روھى يولەنمەيدۇ ساماغا - ئەھەتكە.
ئۇنىڭ مازارىنى ھەر بىر ۋاراقتىن ئىزلە،
گۇمبەز - قەۋرىسىنى ھەر مىسرادىن ئىزلە.
ئۇ ئىجات دەريا سىغا چومۇلگەن،
ئۇ ھەر مىسرا تۇۋىگە كومۇلگەن.

1944 - يىل ئىيۇل، ئاقسۇ.

كوردۇم

جاھان ئىچىرە نەزەر سالدىم، تامام غەۋغالىنى كوردۇم،
كوكۈل سۈيگۈ بازارىدا مۇھەببەت، قايغۇنى كوردۇم.

سەھەر باغۇ نازاكەتتە ئېچىلغان لالە ـ گۈللەرنىڭ
زاۋال ئارىلاش قېلىپ جۇتتا، سولاشقان ھالىنى كوردۇم.

تېشىپ دەريا، ياساپ ئۇپقۇن، غۇلاچ ئېتىپ ئۇرۇپ تۇرسا،
ئۇ، قارا گىرۋەكلەرنىڭ توساپ تۇرغانىنى كوردۇم.

1944 - يىل

شائىر توغرىسىدا مۇڭەششەھ

يېراقتىن سوزلە، شائىر، نازاكەت بۇلبۇلىغا بوستان بول،
ھەتتا كەلگۈسى ئەۋلاتلىرىڭ تىلىغىمۇ داستان بول!

ئالمان ـ تالمان ئىجات بېغىدا مۇڭە پىشمىسۇن،
ئەلگە غورا بەرمەيدىغان سادىق باغۋەن بول!

شوھرەت ئىزلىمە، شائىر، خالىسا ئۇ ئۇزى كەلسۇن،
ئىجات، مېھنەت مەيدانىدا باتۇر، پالۋان بول!

ئارام ئالما ئىلھام بەزمىسىدە مۇقام ئېيتماي،
يېراق زامان كورگەزمىسىگە سەنئەتتىن مەيدان بول!

شەرەپ ـ شان ئۇنۇملۇڭ ئىجاتىڭ ھەر دەم يولدىشى،
ئىلھام سەنەم، سەن ئاشىق غېرىپجان بول!

ئولۇم يوق ساڭا، شائىر زادى ئولمەيدۇ،
ئەلنىڭ بۇيۇك گەۋدىسىدىكى ساپ قىزىل قان بول!

ئورگىلەي، چورگىلەي، سادىغاڭ كېتەي، ئەل بويىدىن،
ئەلنىڭ تۇيغۇسىغا ئانىدەك كويۇمچان بول!

نىمە كەم ئىلھام ئۇچۇن، دۇنيا خىلمۇ ـ خىل، دۇنيا موجىزە،
ھالال مېھنەت ـ كەشپىيات ئۇچۇن خورىماس كان بول!

كۆرەڭلەشنى سەن ئۈزلىمە، قەلىمىڭ تاپسۇن ھوسۇل،
مىليون غەزىنىلەردىن ئوسسۇن، بەرىكەتلىك خامان بول!

رىشتە باغلاندى، شائىرلىقتىن يات ئادەم ئىدىم،
دىدى خەلق تۈيغۇسى: مېنىڭ ئۇچۇن جانان بول!

شەۋكەت تاپمايسەن ئىجادىيەت بېغىدا تۇرمىساڭ خالىس،
سايرا، ئوتكۇر ھاڭ-تاڭ قالسۇن، بۇلبۇلستان بول!

1944-يىل ئاۋغۇست، ئاقسۇ.

چال، سازەندىم①

(مۇخەممەس)

— مەشھۇر ناخشىلار ئىجاتچىسى ياش سازەندە زىكرى ئەپەندىگە بېغىشلايمەن

چال سازىڭنى زوق بىلەن، تىنماي چال، سازەندىم،
ھەركىشىڭ تېتىك، قوللىرىڭ مەجنۇن تال، سازەندىم،
ناخشاڭ شىرىن، تاتلىق سېنىڭ، گويا كى بال، سازەندىم،
ياشلىقنىڭ زىلۋا چېغىدا، ئىجات قىلىپ قال، سازەندىم،
بۇ مۇخەممەس شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا ئىرسال، سازەندىم.

ئىجات قىل ۋۇجۇدۇڭدا بار ئوبدان غەزەلنى،
كۆرەشچان سەنئەت مەيدانىدا باغلىغىن بەلنى،
سازلىرىڭ روھى بىلەن راست سۇغارغىن ئەلنى،
سەنئەتتىن مەۋجۇت قىل دولقۇنلۇق سەلنى،
شادىمان ھاياتنىڭ قوينىدا ئوبدان ئەھۋال، سازەندىم.

بۇ ۋەتەندە جاراڭلىسۇن نەغمەڭ ساداسى،
ھاۋالارغا ئورلەپ كەتسۇن مۇڭلۇق ناۋاسى،
تەسەددۇق، خويما كەڭ گۈزەللىك دۇنياسى،
كونا مۇقاملار لەززەتىنىڭ ئەڭ چوڭ باباسى،
ئوسۇش، ئىجات، يۈكسىلىشكە ئەپلىك ئامال، سازەندىم.

بەھۇدە يات كىرلەرنى تازىلىغاي ئىسىل سەنئەت،
ئىنكاسىدۇر ھاياتنىڭ، جان ئۇچۇن لەززەت.
ئىلھام بېرىپ ۋىجدانغا، تەۋرەتسۇن خىسلەت،
سازەندىنىڭ قولىغا بەرمىسۇن ھىچ دەرت،
كۆڭۇل مەيلىنى سازدىڭ ئىشقى قىلسۇن ئىشغال، سازەندىم.

مۇقام ـ سەنەم، سەن بول بىر ئاشىق غېرىپ،
ئۇچرىشىشقا ئالدىرا ۋۇجۇدۇڭ بېرىپ،
مۇھەببەتنىڭ مەنزىلىدە يۇر كوكرەك كېرىپ،
ھەر قەدەمگە ئۇنچە ـ مارجان، ياقۇتلار تېرىپ،
شانۇ ـ شەۋكەت زىمىنىدا ئوستۇر نىھال، سازەندىم.

ۋەتەن، خەلق ئۇچۇندۇر دائىم بىزنىڭ ئىشىمىز،
ئازات تۇرمۇش ئاشىنىسى بولدى ھەر بىر كىشىمىز،
زور مەقسەتلەر يولىدا بىزنىڭ ئوي ۋە پىكرىمىز،
ئىجات ئېتىشتۇر ھارماي يېپ ـ يېڭىنى زىكرىمىز،
قوبۇل ئەيلەڭ شېئىرىمنى، سىز بىمالال، سازەندىم.

---

① شائىر «چال، سازەندىم» ناملىق بۇ مۇخەممەسنى 1944 ـ يىل ۋ ـ ئايدا ھازىرقى مەشھۇر سازەندىمىز ۋە ئاتاقلىق مۇقامچىمىز زىكرى ئەلپاتتاغا بېغىشلاپ يازغان. گەرچە بۇ چاغدا شائىر لۇتپۇللا ئاقسۇدا، زىكرى ئەلپاتتا غۇلجىدا بولسىمۇ، ئۇنىڭ مۇزىكا ئىجادىيىتى شائىرغا زور ئىلھام بېغىشلىغان، شائىر ئۇزىنىڭ مەشھۇر ئوپېراسى «تاھىر ـ زوھرە» غەزەللىرىگە ئاھاڭ ئىشلەشتە زىكرى ئەلپەتتانىڭ مۇزىكا ئىجادىيىتىدىن كەڭ تۇرده پايدىلانغان ئىدى.

مۇھتەرەملات

چېلىش، پۈكلە دۇشمەننى، ئورتە، ئوتقا ياق،
يېپىش غالىبىيەتكە، سائادەتكە كوكرەك ياق.
كەسكىن مىنۇت يېتىپ، جانغا كەلسە ئىتتىھان،
دىمە ھەرگىز قۇربان بېرەيمۇ يە ياق.

ئۇز، غۇلاچ تاشلا، ئازاتلىق دېگىزىنى كەچ،
باتۇرلۇق ناخشىسىنى توۋلا ئەتە-كەچ.
ۋەتەن، خەلق قايغۇسىنى ھەممىدىن ئەلا بىل،
ۋەتەن ئۈچۈن كۈرەشتە سەن جېنىڭدىن كەچ.

گۈزەل ئەخلاق ھەر قاچان بولسۇن سائا يار،
كوم يامانلىقنى، جايى بولسۇن ئوڭكۇر-يار.
دۇشمەندىن ئۇزەڭنى قوغدا، دائىم بول تەييار،
قولۇڭدىن چۈشمىسۇن زادى ئوق بىلەن يار.

1945-يىل يانۋار، ئاقسۇ.

باهار هەققىدە مۇڭەششەھ①

باهار كۆلمەكتە، يولداش، تەبىەت غەمگۇزار سېنىڭدەك،
قىش يىغلىدى، كۆلدى قۇياش خوش زەركار، سېنىڭدەك.

لالىلەر قىلدى تەبەسسۇم، سۆلار سازدن چېلىپ ئاقتى،
دىماقنى يارار خۇش بۇي، يەلپۇنۇپ چىن ئىنتىزار، سېنىڭدەك.

ئالەمنى يالقۇراتقۇچى بۇلبۇللار چاك-چاك سايراپ،
كوكسىنى ئاچار ئېتىز چەكسىز گۈلزار، سېنىڭدەك.

لاله يالقىلىغ گۈللەر يۈزىگە تولۇپ ساپ قانلار،
بۇلبۇللار بەزمىسىگە بولدى خۇمار، سېنىڭدەك.

ئەجەپ ئەزىزدۇر باهار پەسلىلەر ئارىسىدا،
تەڭدىشى يوقتۇر يەنە خۇددى بەك يار، سېنىڭدەك.

---

① لۇتپۇللا مۇتەللىپ بۇ مۇڭەششەھنى ئۇزىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى، سەپدىشى شائىر بىلال ئەزىزىگە بېغىشلاپ يازغان. شائىر بۇ شېئىرىدا ئۇزىنىڭ باهارغا، ئازاتلىققا بولغان تەلپۇنۇشىنى قەدىردان دوستى بىلال ئەزىزىگە ئېيتىش ئارقىلىق خەلقنىڭ باهارغا يەنى ئازاتلىققا بولغان تەشنالىغىنى چوڭقۇر لىرىك ھىسسىيات بىلەن ئىپادىلىگەن.

شائىر بىلال ئەزىزى خوتەنلىك بولۇپ، 1942 - يىلىنىڭ باش-لىرىدا ئۇرۇمچىگە كېلىپ بىر مەزگىل ئولكىلىك دارىلمۇئەللىمىنده، كېيىن ساقچى كادىرلىرى يېتىشتۇرۇش مەكتەۋىده ئوقۇغان. ئۇ ئۇرۇم-

زىيادىن ئەمچەك ئەمسە تاللار كېلىندەك تولغىنار،
قۇياش ھەممىگە تەڭ كۈلسە دەپ بەكمۇ ئىنتىزار، سېنىڭدەك.

ئېخ!... باھار قەدرىنى يەنە مەندەك كىملەر بىلەر؟!
چۈنكى مەنمۇ چىن باھارغا تەشنائى زار، سېنىڭدەك.

زۇلۇم يوق بىچارىلەرگە قىش بوۋاينىڭ شوربىدەك،
شۇلارغىمۇ مەڭگۇ شەپقەت بولسىدى يار، سېنىڭدەك.

ئى باھار، شاقىراتماڭغا بولغۇم بار قاينام ئورکىشى،
چۈنكى كوكلەم تاڭ شاملى يۈرەككە مادار، سېنىڭدەك.

1945 - يىل ماي، ئاقسۇ.

چىدە ئوقۇشتا بولۇۋاتقان يىللاردا لۇتپۇللا مۇتەللىپ «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئەدەبىيات بېتىنىڭ تەھرىرى ئىدى. شۇ چاغدىلا ئىككى ياش شائىر ئوتتۇرىسىدا بىر - بىرىدىن ئۆگىنىش ۋە بىر - بىرىگە مەدەت بېرىشتەك چوڭقۇر دوستلۇق مۇناسىۋىتى شەكىللەنگەن. شائىر بىلال ئەزىزى 1943 - يىلنىڭ ئاخىرى ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچىغا خىزمەتكە بارغاندىن كېيىن، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت تېخىمۇ قويۇقلاشقان. ئۇلار ئۇچ ۋىلايەت بىلەن مەخپى مۇناسىۋەت باغلاپ، خەلقنى گومىنداڭغا قارشى تەشكىللەش يولىدا جىددى ئىشلەۋاتقان بىر پەيتتە، خائىنلارنىڭ ساتقىنلىغى بىلەن قولغا ئېلىنغان. 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن ئولتۇرۇلگەن. بىلال ئەزىزىمۇ بىللە ئولتۇرۇلگەن.

خىيالچان تىلەك

تىڭمرقىمايمەن، دوستلار، تىلەيمەن ئالى تىلەكلەرنى،
چۇشۇرمەيمەن كۆرەشكە دەپ تۇرگەن بۇ بىلەكلەرنى.

مەرت باغۇەن غازاڭ قىلمايدۇ ۋاقىتسىز باغنى،
تەربىيسىز سۇلدۇرۇپ گۇل - چىچەكلەرنى.

خىيالىم خۇددى تەلپۈنۈپ تۇرغان بىر سەبى بالا،
ئىمىش ئۇچۇن قەدىردان ئانىدىكى قوش ئەمچەكلەرنى.

لەززەتلىك خىيال ئارىسىدا بېقىپ ئاسمانلارغا،
تەپەككۇر كوزى بىلەن كورىمەن روشەن بۇجەكلەرنى.

جانان ناز ئۇيقۇدا يېتىپ نېچۇك تولغانماس؟!
ئاشىغى كۇتۇپ تۇرسا ئېچىپ يورۇق رۇجەكلەرنى...

نىمىشقا يازماي تىلەك ئارىلاش مۇڭلۇق لىرىكىلارنى،
سۇيگۇ ئىشقى ئورتەپ كويدۇرسە يۇرەكلەرنى.

ئەزەلدىنلا خىيالچان...مۇڭلۇق بىر يىگىت ئىدىم،
تىڭشىغاچقا مومام ئاغزىدىن ساماۋى چوچەكلەرنى.

سۇيگۇ دېگىزى چوڭقۇرلىغىدا مەن قاينام تۇرسام،
ئۇسسۇلۇغۇم قانداق قانسۇن ئېچىپ كېچىك كولچەكلەرنى.

1945 - يىل ئىيۇن، ئاقسۇ.

ئاخىرقى سوز ①

بۇ كەڭ دۇنيا مەن ئۈچۈن بولدى دەۋزەخ،
ياش گۈلۈمنى غازاڭ قىلدى قانخور ئەبلەخ...

1945 - يىل سېنتەبىر، ئاقسۇ

---

① بۇ، شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ئۇلۇم ئالدىدا گومىنداڭ تۈرمىسىنىڭ تېمىغا يېزىپ قالدۇرغان ئەڭ ئاخىرقى شېئىرى. — تەھرىردىن

مۇھەببەت ھەم نەپرەت

(كىچىك داستان)

ئەلەمگەنەپرەت ئوقۇدۇم،
مۇھەببەتتىن ئىلھامنى.
ئالتە يىلىڭغا① شېئىر توقۇدۇم،
قوبۇل قىل، بۇ سوغامنى.

I

دۇشمەن غالجىرلاپ،
يېزىغا تاشلاندى.
توپلار گۈلدۈرلەپ
ھۇجۇم باشلاندى.

ئورۇلۇپ تاملار،
باستى ياپونلار.
بالا ـ چاقىلار،
زار قاخشاپ يىغلار.
ۋەيرانلىق تاشتى،
ھەددىدىن ئاشتى.

① ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ 6 يىللىغى. ـــ تەھرىردىن

تاغلارنى كوزلەپ،
ئەللىمۇ قاچتى.
— بىزلەرمۇ ئەلدىن
قالمايلى مەرماي.
قۇتۇلۇشقا ئۇتتىن، —
دىدى جاڭ بوۋاي.
يىغىشتۇرۇشۇپ
نەرسە - كېرىكنى؛
ئالدىراشلىقتا
تاڭدى يۇكنى.
بوۋاي كوتەردى
خۇرجۇن - قاچىنى.
كېرەك - ياراقتىن
قالدۇرماي پارچىنى.
تۇيۇقسىزدىنلا
ئىشىك ئېچىلدى.
ئىس ۋە توپىلار
ئويگە چېچىلدى.
ۋۇجۇدى خاراپ
بىر يىگىت كىردى.
چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ
تېگىرقاپ تۇردى.
كوزلىرى ئاينىچ
مەيۇس پالىلدار،
تەلەتى ئومسە،
تېنى غالىلدار.
مىلتىق ستۇۋلى

يەرگە قارىغان.
جانسىز قوللىرى
پەسكە سائگىلىغان.
بوۋاي ھەم مومای
لام - جىم دىمىدى.
بىر كورۇش بىلەن
ئوغلىنى تونۇمىدى.
يات بىر قىياپەت
غۇدىيىپ تۇرار؛
كورمىگەن پەقەت
گەۋدە كورۇنەر.
لېكىن بۇ ھالەت
يەنە قىستىدى.
ۋىجدانى تېشىپ
— بول، سوزلە، — دىدى.
ئۇ، گۇناكاردەك
يەرگە يىقىلدى.
مەن ئوغلۇڭلار، دەپ
دىمى سىقىلدى.
مومايىنىڭ كوزى
يوچۇن پاقىرىدى.
جىمىرلاپ يۇزى
بىردىن ۋاقىرىدى:
— ئوغلۇم، قوزام، —
دىدى، تاشلاندى،
بوۋاي يۇرىگىدە
غەزەپ باشلاندى.

ۋاقىتسىز كېلىش
شۇبھىگە قويىدى.
گويا كى بوۋاي
ئۇزىنى سويدى.
چوڭقۇر كوزلىرى
ياندى نەپرەتتە.
پاتقاندەك بولدى
چوڭقۇر كۆلپەتكە.
كەكە ساقلى
تىترەپمۇ كەتتى.
ئەلەم - غەزىۋى
سوڭەككە يەتتى.
— ئېيت نىمە ئۈچۈن،
كەلدىڭ بۇ ياققا؟
ھەممە كۆرەشتە
بويالسا قانغا.
قانلىق سوقۇشلار
ئەۋج ئېلىۋاتسا،
دۇشمەن ئېلىڭگە
زۇلۇم سېلىۋاتسا؛
دۇشمەننى يېڭىپ
سوقۇش بېسىلغاندا،
غەلبە تۇغى
ئىگىز ئېسىلغاندا؛
كەلسەڭ بولمامدۇ،
ئاندىن بۇ ياققا...
ئالمامدۇق سېنى

ئاندىن قۇچاقلا.
قارىشىڭ غەلىتى،
ئەھۋالىڭ ناچار.
كېچىرمىشىڭنى
قىل ئەمدى ئىزھار...

بېرىلگەن سوراق،
جاۋىنى تىترەتتى.
موماي ئېچىنىپ:
"قوي، تەگمە!" — دىدى.
بوۋاي مومايغا
ئالىيىپ قارىدى.
گويا كوز بىلەن
ھەقنى ئايرىدى:
— سوئالدىن ئوتكەي،
راست جاۋاپ بەرگەي.
باشتىن ئوتكەننى
قويماستىن دىگەي.
سوزىنى ئاڭلاپ،
ئوبدان چۈشىنەي،
نىمىگە كەلدى،
ئاندىن ئىشىنەي.
شۇندىلا بالام
ھەم جان قوزام دەي.
باغرىمغا بېسىپ،
يۇزىدىن سۆيەي.
قارايىتتى ئانا

قاتتىق ھومىيىپ،
سوزلەلمەس ئوغلى
ئاينىچ ھودۇقۇپ.
كۆرەشتىن زېرىكىپ
كەتتىم دېمىدى.
سىلەرنى سېغىنىپ
كەلدىم دېمىدى.
يۇلتۇزلۇق ئىشقى
قويمىدى، دېمىدى،
يۇرەك جاماللىغا
تويمىدى، دېمىدى؛
گەپ قىلالمىدى،
ھودۇقۇپ كەتتى.
خىجىللىق دەردى
يۇرەككە يەتتى.
قىزاردى يۈزى،
پاقىراپ كوزى،
كۆچسىز لېۋىدىن
چىقمىدى سوزى.
گويا تەككەندەك
ئۇستىگە قامچا،
ماڭلايدىن ئاقتى
چېپىلداپ تامچا.
يارىتامدۇ ئاتا
بۇنداق كېلىشنى؟!
ئورۇنسىز، بىۋاق
بۇ "سېغىنىش"نى؟!

— سىلەرنى سېغىندىم،
شۇڭلاشقا كەلدىم.
ئاخىرقى ئومرۇمدە
بىللە ئولەي دىدىم.
— كەچتىم سېنىڭدەك
مېنىڭ ئوغلۇم يوق.
سەندەك ئوغۇلسىز
مېنىڭ كۆڭلۈم توق.
مۇنداق ئوغۇللۇق
ساڭا ئەمەس خاس.
قورقۇش ۋە تىترەش
ھەرگىز ياراشماس.
نىمە قىلساڭ قىل،
بىزلەر كېتىمىز.
پارتىزانلارغا
بېرىپ يېتىمىز.
مەن قېرى ئاتاڭ
بولدۇم پارتىزان.
ۋەتىنىم جېنىمدۇر،
ھەممىدىن مېھرىۋان.
ئاداققى ئومرۇمدە
ۋەتەن دەپ ئولەي.
ۋەتىنىم ئۈچۈن
ساپ قېنىم توكەي.—
دىدى گەپ — سوز يوق،
مومايىنى يېتىلدى.

ئىشك تەرەپكە
ئوقتەك ئېتىلدى.
يىگىت ھەيكەلدەك
قېتىپلا قالدى.
چوڭقۇر خىيالغا
پېتىپلا قالدى.

I

تالاغا چىقتى،
قاردى ئۇزاققا،
بوۋاي ۋە موماي
كەتكەن يىراققا.
قىشنىڭ شامىلى
چېقىپ ئوتىدۇ.
يېڭى ئىزلارنى
كومۇپ كېتىدۇ.
ئوپ - چوڭ خاراپ،
قارا كۆل بولغان.
باغۇ - بوستانلار
دەشتۇ - چول بولغان.
ھساپسىز جەسەت
دوۋىلىنىپ ياتقان،
يىزىنىڭ ئىچى
قانلارغا پاتقان.
لوغۇلداپ يالقۇن
ئەتراپنى قاپلار.

ۆەشى ياپونلار
پاك جاينى تاپلار.
تۇن قاراڭغۇسى
كەلدى ـ دە، باستى.
گويياكى ئۇنى
تىك دارغا ئاستى،
ئۇنىڭ يۇرىگى
خۇددى ئىدى تاش.
دارىنىڭ ئاستىدا
ئەگمەس ئىدى باش.
كوزى يۇمۇلۇپ،
يەنە ئېچىلدى،
خۇددى ئالدىغا
نۇرلار چېچىلدى.
كوردى ئالدىدا
باشقىچە گەۋدە،
چىھرىدە يېڭىش
قىلار تەنتەنە.
يۇزى قىپ ـ قىزىل،
خۇددى جەنەستە،
زىلۋا بويلىرى
سىرلىق گۇل دەستە.
يىگىتنىڭ كوزى
يوغان ئېچىلدى،
پەرۋانىدەك ئۇ
قىزغا ئېتىلدى.
ـــ سەنمۇ ئومىغىم،

سۇيگۈنۈم يۇلى،
بەختىم بېغىنىڭ
ئېچىلغان گۈلى.
بىراق، ياش قىزچاق،
چېكىندى دەرھال،
ئۇزگىرىپ رەڭگى،
تىترىدى غال ـ غال.
ـــ توختىغىن، تۇتما،
ماڭا قول سوزما.
مۇھەببەت شەرتىن
ۋاقىتسىز بۇزما.
ئەسكەر ئىدىڭ سەن،
نىمىگە كەلدىڭ؟!
ئۇشتۇمتۇت كەپسەن،
كىمنى سېغىندىڭ؟!
ئاتا ھەم ئاناڭ
تاغلاردا يۈرسە،
ۋەتەن يولىدا
جاپالار كورسە،
سەن بۇ يەرلەردە
نىم قىپ يۈرىسەن؛
دۇشمەنگە قانداق
مۇشتۇم تۇرىسەن؟!
قېنى سەندىكى
ياشلىق ئىرادە؟
قېنى سەندىكى
ئاداقچى ۋەدە؟!

قهنی کۆره‌شته
باتۇر بولغنىڭ،
دۇشمه‌ننی سۇرۇپ،
تارمار قىلغنىڭ؟
قهنی مۇشه‌ققه‌ت،
جاپاغا توزگنىڭ،
قهنی يېڭىشنىڭ
سۇيىده ئۇزگنىڭ؟!
قهنی ۋه‌ته‌نگه
جاننی به‌رگنىڭ؟!
قهنی دۇشمه‌نگه
كوكره‌ك كه‌رگنىڭ؟!
قهنی، ئېيتقىنا،
چىن مۇهه‌ببىتىڭ؟!
ۋه‌دىله‌ر بېرىپ،
يازغان ئۇ خېتىڭ؟!
هه‌ر بىر كۆره‌شته،
ئۇلۇغ ته‌ۋره‌شته،
غه‌لىبه قۇچۇپ
يازمه‌ن دىگنىڭ؟
پولاتته‌ك چىڭىپ،
دۇشمه‌ننی يېڭىپ،
ئۇستۇنلۇك ئېلىپ،
بارمه‌ن دىگنىڭ؟!
هه‌ممىسى يالغان،
سه‌نده‌ك سۇيگۇم يوق.
يولىغا باققان

ئىنتىزارىم يوق.
مۇھەببەت ئەسلى
كۆرەشتە ئاشار.
ئۇندىن كۆچ ئېلىپ،
دولقۇنلاپ تاشار.
مەندە مۇھەببەت
ھەرگىز سوۋۇماس؛
سەن چۈشەنگەندەك
نەپرەتلىك بولماس.
قىستاڭ كۈنلەردە
ئوچمەس يالقۇنى.
تىكشىساڭ ئەگەر
دېگىز شاۋقۇنى.
مەنزىلگە بارماي،
بۇندا قىلىپسەن،
كۆرەشتىن قېچىپ،
ھالدىن تېيىپسەن.
خوش ئەمسە، جاڭ،
تاققا كېتىمەن،
پارتىزانلارغا
بېرىپ يېتىمەن.
دىدى ـ دە، قارىدى
ئويناق كوزىدە.
بار ئىدى غەزەپ
ئوتلۇق سوزىدە.
يىگىت بىر ھازا
تاش بولۇپ قاتتى،

تىرىكلا تۇرۇپ،
قەۋرىگە پاتتى.
بۇ مۇھەببەتنىڭ
نەپرىتى ئىدى؛
ئەلنى سۈيۈشنىڭ
قىزغىن تەپتىدى.
يىگىت تىلەتىن
كوزدىن كوچۇردى.
سۈيگۈ ئوتىنىڭ
مېھرىن ئوچۇردى.
غەزەپكە تولۇپ،
تاققا يول ئالدى.
"ئاھ!..." دىدى يىگىت،
قېتىپلا قالدى.
بېشى ئايلىنىپ،
كوزى تولاشتى،
گۈلدەك چىرايى
بىردىن سولاشتى.

III

يۇگۇردى، باردى
لىيەنجاڭ ئالدىغا.
"ئەپۇ قىل" دىدى،
يىقىلىپ پۇتىغا:
— يېڭىلدىم، ئازدىم،
مەن چوڭ گۇناكار.

غەزەپ ۋە نەپرەت
تاشنىمۇ كېسەر.

Ⅳ

كېتىپ بارار جەڭ،
ئۇچ كۈندىن بېرى،
ئۇرۇش تەقدىرى
بولماي بىر سېرى.
چوڭقۇر ئاكوپلار
قويماي يىمىرىلدى،
دۇشمەن ئەسكىرى
مىڭلاپ قىرىلدى.
شۇندىمۇ دۇشمەن
قايتماس ئارقىغا،
جان - پېنى چىقىپ
كەلسىمۇ ھالقىغا.
ئۇرۇش تەقدىرىن
قىلىش ئۇچۇن ھەل؛
ئاتاكا باشلاندى
مەيدان بويلاپ دەل.
قىقاس ۋە چۇقان
قاپلاپ مەيدانىنى؛
كورۇنەر خۇددى
قويماستەك جانىنى.
ئۇچراشتى ئەنە،
ئىككى تەرەپ تەڭ،
باشلاندى قانلىق

گىرەلەشمە جەڭ.
جاڭنىڭ نەيزىسى
دائىم سانچىلار،
كۆچلۈك قولىدا
دۇشمەن يانچىلار.
كەلسە ياپونلار
تاشلايدۇ مىجىپ،
جاڭنىڭ ئالدىدىن
كېتەلمەس قېچىپ.
قانلار توكۈلدى،
دەريا - كول بولدى،
دۇشمەن تارمار بوپ،
غەلىبە مول بولدى.
تاغدىن پارتىزانلار
كېلىپ قوشۇلدى.
دۇشمەن بەللىرى
تامام ئۇشتۇلدى.

V

سوقۇش تۈگىدى،
جەڭمۇ بېسىلدى.
غەلىبە تۇغى
ئىگىز ئېسىلدى.
ئۇرۇشتىن يەكۈن
قىلغاندا لىيەنجاڭ،
ئۇنىڭ سوزىنى

بولەتتى چۇقان.
دۇشمەن يوقاتقان
قورال ۋە جاننى
كورسىتىپ كېلىپ،
ئەسلىدى جاڭنى.
—ۋەتەنگە باغلاپ
يۇرىگىن دائىم،
قىلمىدى ئەسلا
ئولۇمدىن ۋاھىم.
بۇ قېتىم جەڭدە
يالغۇز بىر ئوزى،
كەلسىمۇ قارشى
دۇشمەندىن يۈزى،
قەدەم چېكىنمەي
ئالغا ئىنتىلدى،
دۇشمەن ئۇستىگە
ئوقتەك ئېتىلدى.
ئۇرۇشمۇ توگەپ،
ئىزلىدىم ئۇنى.
تەبرىكلەش ئۈچۈن
باتۇر جەڭچىنى.
ھېچكىم بىلمەيدۇ
نەدە قالغىنىن،
ياكى مەجرۇھ بوپ
ھۇشسىز تالغىنىن.
سوزمۇ توگىمەي،

پەريات سالدى قىز.
مەيداننى بويلاپ،
باراتتى ئۇ تېز.
مەيدان كېزەتتى،
كۇن - تۇن ئىزلەيتتى.
جەڭچىنىڭ ئىشقى
قەلبىن ئېزەتتى.
چىدىيالماس ھېچ
جەسەتنى تاپماي،
يۇزىگە قىزىل
بايراقنى ياپماي.
ياقىلاپ دەريا،
باراتتى ئالغا.
ئىنتىزار بولغاندەك
گۇزەل بىر تاغقا.
ئېشىپ قىرغاقتىن،
چىققاندا بىر چاغ،
پۇتلاشتى ئاتقا
سوزۇلغان ئاياق.
ئاتتى ئۇزىنى
جەسەت ئۇستىگە؛
چىدالماي پەقەت
جاڭنىڭ ھوسنىگە.
يىغلايتتى قىزچاق
توكۇپ يېشىنى.
يەردىن كوتەرمەي
مۇڭلۇق بېشىنى.

— كەچۇر. يىگىتىم،
سۈيۈملۈكۈم جاڭ،
سېنىڭدىن رازى،
ئاتا ۋە ئاناڭ.
سېنىڭدىن رازى
ئۇرۇق - تۇققىنىڭ؛
سەپتىكى جەڭچى
ۋەتەن ھەم يۇرتۇڭ!

VI

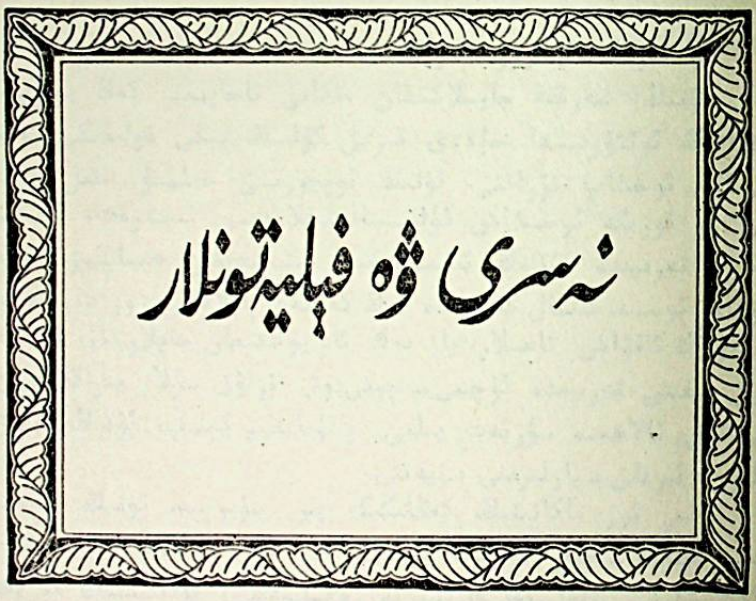
مۇھەببەت، نەپرەت
بىر تۇققان ئەمەس.
لېكىن بۇلارنى
ئايرىماق بەك تەس.
نەپرەت ھەم لەنەت
دوشمەنگە خاستۇر؛
دوستقا مۇھەببەت
ھەر قاچان ماستۇر.
دۇشمەنگە نەپرەت
ھەر بىر يۇرەكتە
يانسۇن، تۇتاشسۇن
ئورلەپ پەلەككە.
ۋەتەن، بىل، ئاناڭ،
قاينىسۇن رىغبەت،
مەشئەلدەك يانسۇن
قاياقتا مۇھەببەت.

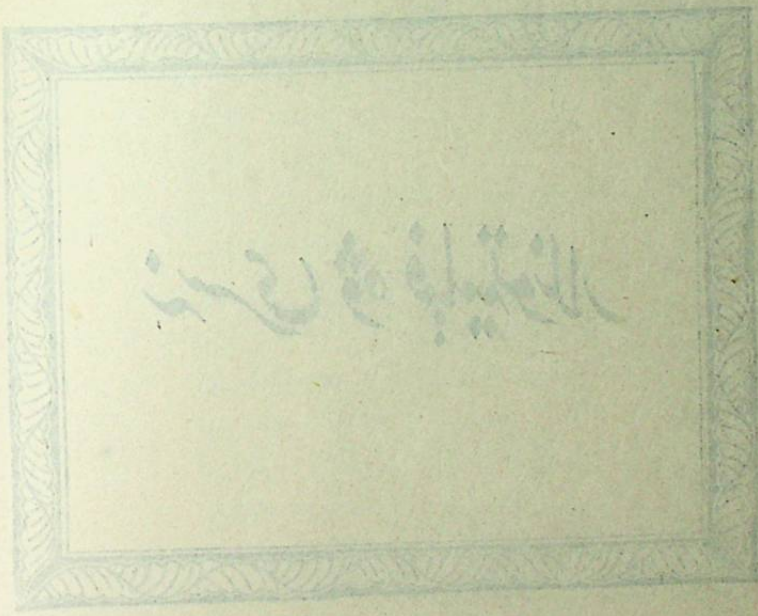
مۇھەببەت جاڭنى
سوربدى جەڭگە.
باغلىغاچقا دىل
ئەزىز ۋەتەنگە.

VII

تۇن ئىدى بوران،
قۇتراپ شۇرغان.
كىملەر شەرقتە
قاراپ يول ئالغان؟!
جۇڭخۇا ئەۋلادى،
ئۇلار جەڭچىلەر.
ۋەتەن يولىدا
كۈرەشكۈچىلەر.
قۇتربىسمۇ جۇت،
بەربىر، ماڭار،
تۇنلەر سۇرۇلۇپ،
ئاتقىچە تاڭلار.
تاڭنىڭ شولىسى
ئەنە يىراقتا؛
كۈرەش بىلەن سەن
چامدا شۇ ياقتا!

1942 - يىل ئىيۇل، ئۈرۈمچى.

نەسرى ۋە فىلىمە تونلار

ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پارلاق

ئۇ ئەزەلدىنلا زور شىر ئىدى...

ئۇنىڭ شەرقىقە جايلاشقان ماكانى ئاجايىپ كەڭ بولۇپ، دۇنيانىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇددى قىزىل گۈلنىڭ يېڭى غولىدىكى يوپۇرماقتا ئوخشاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئوپچورىسى خىلمۇ-خىل ماكان ۋە ئوزۇقلۇق ئوخشاش گۈلىستانلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇنىڭ جەنۇپ تەرىپىدە كۇنلۇك ئىسسىقلىغىدا يېتىشىدىغان ھەسەپسىز كوپ مۇۋىلەر ئوسسە، شىمال تەرىپىدە كەڭ كەتكەن يايلاقلار، زور دەريالار، مەڭگۈلۈك ئاقۇاش تاغلار، ياز بەك ئاز بولىدىغان جايلار بار. ئۇنىڭ كۇن چىقىش تەرىپىدە ئۇچىسى-چېكىيوق تۇزلۇق سۇلار يېراقلاردىن بىر خىل ئالاھىدە سۇرئەت بىلەن دولقۇنلىنىپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئىگىز ئالتۇن قىرغاق-يارلىرىنى سۇيەتتى.

شىر ئوز ماكانىنىڭ كەڭلىگىگە بىر سۇيۇنسە، ئۇنىڭ ئىچىدىكى خىلمۇ-خىل تەبىئەت بايلىقلىرىنى كورۇپ مەڭ سۇيۇنەتتى، ئىگىز ئالماس تاغلىرىغا قاراپ لەززەتلىنەتتى؛ ماكانىنىڭ يۇرەك باغرىنى سۇغا قاندۇرۇپ، سالماق ئاققان دەريالىرىغا قاراپ پەخىرلىنەتتى، بۇلبۇللار قاينىمى، نازاكەت گۈلستانى... لەتىپ چىچەكلەر بىلەن لىق تولغان باغرىغا قاراپ ئوزىنى ئاللىقانداق يوڭسەك ھىس قىلار ۋە كۇرمەك خوشاللىقلار بىلەن قىنىغا پاتماس ئىدى.

ئۇنىڭ يۇرىگى كەڭ ھاۋادىن ھوزۇرلىناتتى، ئۇ ئەتراپقا-يېراقلارغا ئۇمىت كوزىنى چوڭ ئېچىپ قارايتتى.

زور شىر كەڭ ماكانىدىن ئادىشىپ قالماي دەپ بىرىنچى

قېتىم كومپاسنى، ۋەتەنگە يالماۋۇز ئەجدىھالارنى كەلتۈرمەسلىك ئۈچۈن مىلتىق دورىسىنى، ۋەتەن ئۆلاتلىرىمنى كويۇمچانلىق، ۋاپادارلىقتا باقاي دەپ يىپەك كىيىم ـ كېچەكلەرنى، ماكانىمىنىڭ شان ـ شەرىپىنى تا ئەبەتكە ئۇنتۇلمايدىغان، ئەۋلاتلىرىمغا ئەڭ بۈيۈك تارىخىي توھپە قالدۇراي دەپ مىخ مەتبەنى، قەغەزنى كەشپ قىلدى. بۇ مۇقەددەس كەشپىياتلار ئۈنىڭ ئۈز ئەۋلاتلىرىغلا ئەمەس، بەلكى دۇنيا خەلقىغە تەقدىم قىلىنغان باھاسىز كەشپىياتلار ئىدى. بۇ شەرقنىڭ كەشپىيات دەريالىرى بەلكى ئۈز ۋاقتىدا بابىل ـ ئاسۇرىيە، يۇنان، رىمنىڭ مەدەنىيىتى، سەنئىت كەشپىيات مەنبەسى بىلەن بەسلىشەتتى. بىزنىڭ بۇ شەرىنىڭ كەشپىيات دەريالىرىغا قوشۇلدى، جاھان مەدەنىيىتى، سەنئىتى ۋە ئەدەبىياتىغا توھپە قوشتى. ئۇنىڭ ئىنسانىيەت تارىخىدا نامى مەغرۇر جارانىلايدۇ.

ئۇ ئۇلۇغ ھىكمەتلەرنى جارى قىلىشتىن زادى قايتمىدى. قۇمۇشتىن توقۇلغان كەڭ، دۇگلەك قالپىغىنى كىيىپ، ئۇزۇن بادىۋۇك قومۇچىغا قاماق ئېسىپ، كېمىگە چۈشۈپ، دېڭىز بويلىرىدا ئۇزىسە ياكى خۇانىخې، ياكزىجياك (چاڭجياك) نىڭ بويلىرىدا بىلىق تۇتۇپ يۈرۈپ، تەبەتنىڭ باھار تويلىرىغا بېغىشلاپ، ئۇنىڭدىن ئىلھاملىنىپ، غىجەك تارىنىڭ مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك ۋە جاسارەتلىك ئاھاڭى بىلەن تەبەتنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرۇپ، سوزۇپ چېلىۋەرسە، سەن ئۇزەڭنىڭ نەدە تۇرغانلىغىنى ئۇنتۇيسەن. بەش مىڭ يىللىق تارىخ سەھىپىسى ساڭا ۋاراق ئاچىدۇ. ئالدىڭدا رىيال ئوتمۇشنىڭ سەھنىسى ئېچىلىدۇ، كوز نۇرۇڭ يىراقلارغا ـ تارىخنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇشقاقلىرىغا چېچىلىدۇ. ئۇنىڭ دەسلەپكى سۇرئەتلىرىنى، ئىجادىيەت ۋە كەشپىياتلىرىنى تاماشا قىلىسەن. ياۋروپا مۇزەيلىرىنىلىق تولدۇرغان باي، تارىخىي بايلىقلىرىنى كورگىنىڭدە، سەندە پەخىرلىنىش پەيدا قىلىدۇ، چەكسىز خوشاللىنىسەن. ئىجاتكار،

سەنئەتكار ئاتا - بوۋاڭغا تۈگمەس مىننەتدارلىق بىلدۈرىسەن - دە، قۇچىغىنى كېرىسەن. كوزۇڭ يىراقتا ئەمەس، ئوز ۋەتىنىگە چۈ - شىدۇ. بۇيۇك شەنخەيگۈەن، سەددىچىنلەرگە كوز تاشلايسەن، تە - سىرلىنىسەن. سېنىڭ خىيال - پىكرىڭدە ئۇزاقتىن - ئۇزاق سوزۇل - غان ئاجايىپ پۈختا تاش تام ئاددى بولۇپ كورۈنمەيدۇ، ئۇ سېنىڭ ئوتمۇشتىكى ئەۋلاتلىرىڭنىڭ قان - گوشلىرى بىلەن تۇر - غۇزۇلغان ھەيكەل ... ئۇ سېنىڭ ئاتا - بوۋاڭنىڭ جاسارىتى، ئۇنىڭ تاشلىرى — گوش، ئۇنى بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرغان ھاكلىرى — قان. ئۇ قان ۋە گوش بىلەن مەھكەم ئىستىھكام قۇرۇش يولىدا بىرگە ئوتمۇشتىن ساۋاق، كەلگۈسىگە مەسلىھەت، بەلكى ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق قورغان قۇرۇش، ئۇنىڭغا دۇشمەن سوقۇل - سا مىجغىنى چىقىرىش، تارمار قىلىپ، كۇلىنى نەدىن كەلگەن بولسا شۇ يەرگە سورۇش دىگەن تارىخىي كورسەتمىدەك سېزد - لىدۇ.

يات "مېھمان" لار زور شىرىنىڭ ماكانىغا كوز تاشلايدۇ، جەننەت ئۇلارنىڭ كوزلىرىنى ئوزىنىڭ ئاجايىپ موجىزىلىرى بىلەن قاماشتۇرىدۇ.

دەرۋازىنى بىرى ئۇرىدۇ.

— كىم ئۇ؟ — شىر قاتتىق ئاۋازى بىلەن ۋاقىرايدۇ.

— ئاچ، تولا سوزلىمە، بىز "مېھمان"!

قىرغاقتا كېمىلەر — "مېھمان" كېمىلىرى توختىدى، تۈپراقنى "مېھمان" لار دەسسىدى.

شىر غەزەپلىنىپ، خۇاڭخېنىڭ بىر ساھىلىگە كېلىپ ئولتۇر - دى. ئۇنىڭ كوزى زور ئېچىلغان، تومۇرلىرى كوپكەن، چىشلىرى غۇچۇرلىغان، چاچلىرى تىك تۇرغان، يۈرەك تېپىشى ئورلىگەن، مۇشتۇملىرى ئىختىيارسىز تۈگۈلگەن ئىدى. قارا بۇلۇتلار بارغاز - سېرى كوپەيدى، قار - يامغۇرلار ياغدى، ھاۋا دەھشەتلىك گۇل -

دۇرلىدى، ئوپچورنى زۇلمەت باستى. قار - شىۋىرغانلار گوزنى ئاچقۇزمايدۇ، بوران تاشلارنى دۇگىلىتىدۇ...خۇاڭخې، ياڭزىجياڭغا سەل كەلدى، غەزەپلىنىپ يارلارغا ئۇرۇلدى. شىر ھاۋاغا باقتى، ئۇمىت يۇلتۇزى بىر يوقىلار، بىر كورۇنەر، بىرھەجە - يار ۋە بىر كۇلەر ئىدى. ئۇ ھاردى، ئاخىر دەم ئېلىش ئۈچۈن يانپاشلاپ ياتتى. دۇنيانىڭ ئون ئىككىدىن بىرىگە چوڭ پۇتلىرىنى ئۇزاتتى. كىملەردۇر ئويغاق، كىملەردۇر ئۇيقۇدا... شۇنداق قارا يىللار ئوتتى، قارا بۇلۇتلار قوينىدا كورۇنگەن شام چىراقلار بىر خىل يانار، ئۇمىت يۇلتۇزى بورانلارنىڭ ھۇۋلىشىغا قارىماي نۇر چاچار ئىدى...

يېڭى بويۇنتۇرۇقلار تاراقلايتتى، زەنجىرلەر شاراقلايتتى. تاغ - جاڭگاللارنىڭ، باغ - بوستانلارنىڭ، شۇنچە گۈزەل ئانا ماكانىڭنىڭ ھوزۇرىنى كورەلمىسەڭ، يات "مېھمان" ئەلچىلىرى ساڭا خالىغانچە ھوكۇم قىلسا، جەۋرى - زۇلۇم قىلسا، ئەسكەر - نوكەرلىرىنى تۇرغۇزۇپ ھەر ئىشقا نازارەتچىلىك قىلىپ غادىيىپ تۇرسا، ئىچكى دەريا - دېڭىزلىرىڭدا ئوز كېمە - پاراخوتلىرىڭ ئەركىن يۈرەلمىسە، چاقىرىلمىغان "مېھمان"لار سېنىڭ سۇيۇقدە كېزىپ يۈرسە، ئاتا - بوۋاڭ ئەسرەلەردىن بېرى ساڭا قالدۇرۇپ كەلگەن تۇپرىغىڭنىڭ ھوقۇقىغا ئىگە بولالمىساڭ، بۇ قانداق ئىش؟ دەپ زور شىر بارلىق كۈچى بىلەن سىلكىندى... ئۇنىڭ كوز ئوڭىدا قاراڭغۇلۇقنىڭ دائىرىسى كېڭەيدى. بۇ دائىرىنى سۇلالىلەر ئۇرۇغى، كونا خانلار (چىڭ خاندانلىغى) تېخىمۇ چوڭايتتى...

ۋاقىت يەتتى، قارىغۇلۇقنىڭ خۇراپات تۇگمىنىگە ئوت قويۇلدى. چىڭ خاندانلىغىنىڭ تەختىگە يانار تاغلارنىڭ ئۇچقۇنلىرى تۇتىشىپ، ئۇچقۇنلار يالقۇنلارغا ئايلاندى. خانىنىڭ تەختى - بەختى كويۇپ كۈل بولدى... ئىنقىلاپ داھىسى ① بۇيۇك ئادەم قاراڭغۇلۇقنى يورۇتتى. شىر سۇنماس، خورىماس كۈچكە ئىگە بولدى.

① بۇ يەردە سۇن جۇڭشەن ئەپەندى كوزدە تۇتۇلىدۇ.

ئۇنىڭ ئۇمىت يۇلتۇزى يۇزىنى ئېچىپ، تەنەززۇللىنىش① مەنزىلـ
دىن قۇتۇلۇشقا ئۇمتۇلدى، كەلگۈسىگە ئۇمىتلىك قاراشقا باشلىدى.
ئىنقىلاپ داھىسى ئۇنىڭغا دۇنيادا ئۇنى ئۇزى بىلەن تەڭ كورد-
دىغان مىللەتلەر بىلەن بىرلىكتە كۇرىشىشكە ئۇگەتتى.

يىللار ئوتتى. بوۋاي پۇتۇن خيال - پىكرىنى قالدۇرۇپ،
ئويغانماس ئۇيقۇغا كەتتى. خائىنلار باش كوتەردى، يات "مېھمان"لار
ئالدىدا تىز چوكۇشكە باشلىدى. چوڭ شىر شۇنداىمۇ دەرمان يە-
غىپ، ئۇزىدە كۇچ - قۇۋۋەت سېزىپ تۇرغان بىر مەزگىلدە ئۇنىڭ
كۇن چىقىش تەرىپىدىكى قاخشال ئارالغا جايلاشقان پاكار ئەجـ
دىھا② ئوت چېچىپ شىرغا قاراپ ئۇمتۇلدى. ئوتتۇز مىليون ③
شىر ئەۋلاتلىرى ئۇنىڭ تىكەنلىك پۇتى ئاستىدا قالدى. بۇ، خور-
لۇق ۋە نومۇس ئىدى، بۇ، ئەزىز تەندىن بىر پارچە گوشنىڭ
كېسىلىشى ئىدى. پاكار قانخور بۇنىڭ بىلەن توختىمدى، چوڭ
كوۋرۇك لۇگۇچياۋدا يەنە بىردىنلا ئوت ئاچتى، زەھەر — ئولۇم
چاچتى. شىر ئورنىدىن دەس تۇردى، ئۇزىدە تاغدەك كۇچ سېـ
زىپ، پولاتتەك مۇشتۇمىنى تۇگۇپ، كۇرەش ئۇچۇن تومۇر قەسەم
بەرگەندە، پاكار ئەجدىھا ئۇنىڭغا چىۋىندەك كورۇندى.

دۇشمەن ئۇزىنىڭ چىۋىن جېنى بىلەن تاغ كوتەرمەكچى
بولدى، دۇشمەن ئىلان گەۋدىسى بىلەن پىل يۇتماقچى بولدى.
ئاخىرىنى ئويلىمىدى. زور شىر كۇرەشكە قوزغالدى. دۇشمەننىڭ
پىلانلىرىنى كەيىنى - كەينىدىن تارمار قىلدى. ئۇنىڭ كوزلىرى
دۇشمەنگە نەپرەت، سوزلىرى قانخورلارغا لەنەت چاچتى. ئۇنىڭ

---

① تەنەززۇللىنىش — زاۋاللىق.

② پاكار ئەجدىھا — ياپون تاجاۋۇزچىلىرى.

③ شۇ چاغدا شەرقىي شىمالنى ياپون تاجاۋۇزچىلىرى بېسىۋالـ
غان بولۇپ، بۇ يەردە 30 مىليون ئاھالە ياشايتتى. — تەھرىردىن

هەر بىر ھەركىتى ئادەمگەرچىلىكنى ياقلاش، ئاتا - بوۋىسىنىڭ پارلاق تارىخىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك شان - شوھرىتىنى يۇكسەلدۇرۇپ داۋام قىلدۇرۇش ئىدى.

ئۇ بورانلارغا توزدى، يامغۇردەك ياققان ئوقلارغا كوكرەك كەردى. مىليونلىغان ئېغىر زەمبىرەكلەرنىڭ دەھشەتلىك گۈلدۇرلەشلىرىگە چىداشلىق بەردى. ھىلە - مىكىرلەرنى يەر بىلەن يەكسان قىلدى. ئۇنىڭ قۇدرەتلىك كۈچى خەلقى ئالەمنى قايىل قىلدى... زور شىرنىڭ كوزى يىراقلارغا تىكىلدى. كۈرەش قويىنىدا مۇشەققەت ۋە قان - جان بىلەن ئېيتىشىپ، ئۇ داڭ چىقاردى. ئۇنىڭ كىيىمى گاڭ - چويۇندىن ئىدى.

ئۇ دۇنياغا مەشھۇر پايتەخت مۇنبىرىدە ۋاقىرايتتى:

— ئازاتلىق ئۈچۈن مالال يەتكۈزگەن يۇز يىللىق ئاسارەت يوقالسۇن! چېتىقلار بىكار قىلىنسۇن! كىشەنلەر ئۈزۈلسۇن! ھەي بۇيۇك شىر! سەن كۈرەش بىلەن ئۇزەڭنى تونۇتتۇڭ، دۇنيا ئالدىدا ئورنىڭنى كۆتەردىڭ. ئازاتلىق، بەخت - سائادەت ئۈچۈن چىلىشىشنىڭ ئاۋانگارتى ۋە دۇنيادا ئۇلۇغ ئەلنىڭ بىرى بولدۇڭ. سائا شان - شەرەپ بولسۇن! يەنمۇ زور غەيرەت، سۈرئەت بىلەن نومۇسىڭنى ئاقلا!...

بۇ ئاۋازلار يىراقلارغا جارانلاپ كەتتى. دۇنيانى بەخت - سائادەت، نازاكەت گۈلستانى قىلىشنى ئويلىغان ھەر بىر ئادەم بۇ ئاۋازنى جان - جىگىرى بىلەن كۈتۈۋالدى.

شىر ئۈچۈن كۈرەش تېخى تۈگىمىدى.

1943 - يىل، ئۈرۈمچى.

"پادىشا سامورايلىرى"① ئېغىر ھالسىرايدۇ

(فېلىيەتون)

ياپون "پادىشا ئەسكەرلىرى"نى باسقان زور سوقۇش پارا-خودى ئۇلۇغ ئوكيان فۇرونتىنىڭ ئالدىنقى لىنىيىلىرىگە قاراپ كېتىپ باردۇ. تۇن قاراڭغۇ، دېڭىز دولقۇنلۇق... پاراخوتتىكى 15 ياشلىق ئەسكەر يېنىدىكى 70 ياشلىق قېرى دېڭىزغا بوۋاپ سو-راپ قالدى:

ــ ئاكا، نېمىشقا بىزنىڭ بايرىغىمىزنىڭ بەلگىسى قىزىل ھەم دۇگلەك؟

ــ كىچىك بىلىدۇ دەيسەن، ئۇكام، ئۇنى!

ــ سەنمۇ ماڭا ئوخشاش بىلمەيدىغان ئوخشايسەن؟

ــ مەن كىتاپ ئوقۇشنىمۇ بىلمەيمەن،ــ دېدى بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن قېرى،ــ شۇنداق بولسىمۇ پەرەز قىلىمەنكى، ئۇنىڭ قېنى قىزىل بولۇشى قان بولۇپ، دۇگلەك بولۇشى داغ، يەنى قىزىل داغ دېگەن سۆزمىكىن دەيمەن.

ــ ئەمىسە، بىزنىڭ لەينىڭ سىياسى رەھبىرى بىزگە "ئۇ

---

① ل. مۇتەللىپ بۇ ئەسىرىگە «ياپون سامورايلىرى ئېغىر ھالسىرايدۇ» دەپ ماۋزۇ قويغاندا، ياپون تاجاۋۇزچى ھەربىي دائىرىلىرىنى كۆزدە تۇتقان. سامۇراي (ياپونچە سوز)ــ ياپونىيىدە 1868 - يىلى مېيدىن ئىنقىلابىي دەپ ئاتالغان سىياسى ئۆزگىرىشتىن بۇرۇن مەۋجۇت بولغان ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ئىمتىيازلىق ھەربىلەر تائىپىسى، ياپونىيىنىڭ جاھانگىر تاجاۋۇزچى ھەربىي دائىرىلىرى.

نۇرننى چېچەپ تۇرغان قىزىل كۈن" دەپ چۈشەندۈرىدىغۇ؟

— بەلكى قىزىل قان چاچىدىغان دۈگلەك كۈندۈر. مەن تۈ-
غۇلۇپ بۇ يېشىمغا كەپتىمەن، بۇ بايراقنىڭ ئۇرۇش ھەم قان
چاچقىنىنى كوردۇم، نۇر چاچقىنى يادىمدا يوق،— دىدى قەھرى
ئۇنىڭ سوزىنى كېسىپ.

— مۇناق دەڭ!

— مېنىڭچە، شۇنداق... يەنە قانداق نىمىلىرىڭ بار، سورا!

قەھرى ماختانغاندەك ئۇنىڭغا قارىدى. خىيالى باشقا نەرسە-
لەرگە بېرىلىپ كەتكەن ياش ئەسكەرنىڭ قىياپىتى ئۇنىڭغا ئايانچ
كورۈندى.

— ئۇ، قىزىل داغ بولسا، بىر بالا - قازا دېگىن ئەمىسە؟—
يەنە بىر جۈملە سوزنى قوشۇپ قويدى ياش ئەسكەر.

— بۇ، توغرا ئەمەس، بالا بىلەن قازا بۇنىڭ ئىچىگە كىر-
مەيدۇ.

— ئەمىسە، بالا دېگەن نىمە؟

— بىزنىڭ ئۇلۇغ ئوكيانغا سوقۇشقا كېتىپ بېرىشىمىز بالا
بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

— ھە، قازا چۇ؟

— ئەگەردە جۇڭگو فورۇنتىغا سوقۇشقا ماڭساق، بۇ قازا
بولىدۇ.

— ھە، ئەگەر ئىككىسى بىر قوشۇلسىچۇ؟

— بالا بىلەن قازا قوشۇلسا نىمە بولاتتى، ئىشىنىڭ كارى
تامام، ۋەسسالام.

كىچىك ئەسكەرنىڭ كوزلىرى يوغان ئېچىلدى. ئۇنىڭ ئالا-
دىنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغاندەك بولدى. تەرىنى تۇرۇپ يەنە سو-
رىدى:

— ئىككىسى قوشۇلسا ئۇم بولسەن، دېگىن؟

— گۇم بولۇش بۇياقتا تۇرسۇن، مەجبۇرىيەت چىقىپ قۇم بولسەن.

بۇلارنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ھەممە پادىشا ئەسكەرلىرى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بىر - بىرىگە مەيۇسلۇك بىلەن قاراشتى. دېڭىزنىڭ تۇزلۇق سۇيى يىراقلاردىن دولقۇنلىنىپ كېلىپ، قەھرى بىلەن پاراخوتنى ئۇزاتتى.

1942 - يىل، ئۇرۇمچى.

ئەجەل هودۇقۇشىدا

(فىلىيەتۇن)

"مۇسسۇلىنى گىتلېرگە زېنىت توپ، زەمبىرەك، ئايروپىلان ئەۋەتىپ، ئىتالىيىنى مۇھاپىزەت قىلىش توغرىلىق قەتئى تەلەپ قويغان. مۇسسۇلىنىنىڭ بۇ تەلىۋى گىتلېرنىڭ ئۇمۇمى بولۇمىنى ھەيران قالدۇرغان."

(گېزىت خەۋىرى)

نېاپولدىن بېنىتو مۇسسۇلىنى ئوله-تىرىلىشىگە باقماستىن "رىم، نەدە سەن؟" دەپ سېمىز قوسىغىدا توختىمىغان ئىشتىنىنى كوتەرگەن پېتى ۋاقىراپ چاپتى.

— ۋاي خالايىق، ئوتتۇرا دېڭىز كويۇۋاتىدۇ!

— ھە، نېمە بولدى؟

— ئوتتۇرا دېڭىزغا ئوت كەتتى! ...

مۇسسۇلىنى ئارقىسىغا قاراپ-قاراپ قويۇاتتى. ئۇ، بونا ئارد-لىدا، بىزېرتا چوققىلىرىدا توپلارنىڭ ئاسمانىنى تىترىتىپ، قارا ئىس-تۈتەكلەرنى ئەرش-ئەلاغا كوتىرىپ ھەيۋەت بىلەن ئېتە-لىشىلىرىنى كورۇپ تېخىمۇ ئالدىراپ چاپتى، ھېرىپ بارغان بو-يىچە گىتلېرنىڭ قوينىغا ئېتىلدى. مۇسسۇلىنى ئەركىلەپ ئوكسۇپ يىغلۇۋەتتى، گىتلېر ئۇنى پەپىلەپ بەزلەشكە باشلىدى:

— دۇپ-دۇگلەك پور سېمىز مۇسسۇلىنىم، يىغلىما، نېمە قورقىسەن؟

— مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن، ئىتالىيە تىررىن دېڭىزى ۋە ئادرياتىك دېڭىزلىرى خۇددى بىر ئوتۇكنى سۇغا چىلاپ قويغاندەك يەر تۇرسا، ئۇنىڭغا ئوت تۇتىشىپ كەتسە قانداق قىلىمەن؟

— ئەخمەق ئىكەنسەن،— دېدى گىتلېر،— ئوتۇككە ئوخشىغان ئارالدىنمۇ غەم قىلامسەن؟

— ئەمسە قانداق قىلىمەن؟

— مەن كىيىۋالىمەن، تامام!

— ئۇنى كىيىشكە بولمايدۇ!

— نېمىشقا؟

— ئۇنىڭ سىجىلىيە دېگەن چەمى ئاجراپ كەتكەن.

— كىيسەم نېمە بولىدۇ؟

— پۇتۇڭغا ئوت تۇتىشىدۇ، پۇتى كويىگەن توخۇ ماڭالمايدۇ.

بۇلار كوپ تالاشتىن كېيىن ئايرىلدى. گىتلېر يولغا راۋان بولدى. مۇسسۇلىنى ئوز ئوردىسىغا گالاجىنى، كافىلو، داڤىنو، كاۋىكالىنا ناملىق مارشاللارنى يېغىپ، ئىتالىيىنى "قۇتقۇزۇدىغان" باش ھەربىي ئىشلار ئومىگى تەشكىل قىلىپ، ئۇلارنىڭ ۋەزىپىلىرىنى بەلگىلەپ بېرىپ چىقىپ كەتتى. مارشاللار ئوزلىرىنىڭ ۋەزىپىلىرىگە ئائىت نەرسىلەر ئۇستىدە سوزلىشىپ كەتتى.

— سەن، كافىلو، يۇگوسلاۋىيىنىڭ جۇغراپىيە ئەھۋالى بىلەن تونۇشامسەن؟

— نېمىشقا تونۇشمايمەن! يۇگوسلاۋىيە— تاغلىق رايون، يۇگوسلاۋىيە پارتىزانلىرى بىر تاغنىڭ ئىچىگە سولۇۋېلىپ، مېنىڭ ئاكامنىڭ پۇتۇن بىر دىۋىزىيەسىنى قىرىپ تاشلىغان.

— داڤىنو، سېنىڭ گېرىتسىيە ھەققىدە مەلۇماتىڭ قانداق؟

— يامان ئەمەس، مېنىڭ دادامنى گېرىكلەر ئافىنا غاردىن دېگىزغا تاشلىۋەتكەن!

— سەن كاۋىكالىنا، جەنۇپ تەرەپتە خېلى بولغانغۇ؟ قانداق، ئۇ تەرەپلەر بىلەن چىقىشالامسەن؟

— 5 - ماي كۇنىدىكىدەك، ئىتتىپاقچىلارنىڭ ئەسكەرلىرى قوغ-

لمسا، نېگىرلارنى قاخشىتىپ ئويناش كۆڭۈللۈك ئىدى.

— گاۋجىانى، سەن رۇمىنىيىدە، روسىيە جەڭ مەيدانلىرىدا بولدۇڭ، رۇسلاردىن ئەسىر ئېلىپ باقتىڭمۇ؟

— ھە، ئەلۋەتتە، سەن رۇسلارنى تۈتۈۋالغىنىڭ بىلەن ئۇلار سېنى قويۇپ بەرمەيدىكەن.

مارشال كاۋنكالىا سوزگە ئارىلىشىپ قالدى:

— بىز ئافرىقىدىن قاچقاندا، قورققانغا قوش كورۇنۇپ، ئافرىقا چوللىرىدە ئوسىدىغان ئادەمگە ئوخشايدىغان كاكتوس ئوسۇملۇقىگە چاس بەرگىنىم ھېلىمۇ ئېسىمدە.

— ئەمسە، ئىتالىيىدىن تېچ يەر يوق دېگىنە؟ — دەپ سوزىدى بىرى.

— گىتلېر كىمۇالىمەن دەيدىغۇ؟

— مانا بۇ مۇتلەق قاملاشمايدۇ!

— نىمىسى قاملاشمايدۇ؟

— ئوتۇكنى قۇرۇق كىيسە پۇتنى غاجايدۇ، ئۇنىڭغا بىرنىمە ئۇراش كېرەك.

— بىزنى ئورايدىكەن — دە!...

— ئۇلۇغ رېمغا شۇكۇر!...

— مۇسسۇلىنىگە شۇكۇر دە، ئەخمەق! ...

— ئۇ ئولۇپ كەتسىچۇ؟

— ئاندىن ئىمپېرىيىگە شۇكۇر دېسەڭ بولىدۇ...

— ئۇقماپتۇق...

مۇسسۇلىنى ئۇخلىيالمىدى. ئۇ چۈش كوردى، چۈشىدە مانا مۇنداق ئىش كوردى: مانا، نېاپول ئۇستىدە نەچچە مىڭلىغان ئىتتېپاقچىلار ئايروپىلانلىرى ئۇچۇپ يۈرىدۇ. مانا، بومبىلار ياغدۇردى، مانا، كۆچلۈك پارتلاشلار ئاسمانغا كوتىرىلدى. مانا، ئوتتۇرا دېڭىزغا پاراخوت توشقان... ئەنە، ئەسكەرلەر قىرغاققا دەسسىدى،

مانا، ئوردىنىڭ زور بىناسى ئورۇلۇپ كەتتى...

مۇسسۇلىنى قورقۇپ:

ــ ۋاي ھېتەك (گىتلېر)!ــدەپ ۋاقىرىۋەتتى.

ــ ۋالاقلىماي جىم يات!ــدىدى گىتلېر بوغۇق، سەت ئاۋازى بىلەن.

ئىككىسى بىر-بىرىگە يات ئادەملەردەك ماي تارتىشىپ قارىشىپ، خورازلاردەك بازغىشىپ، ئوتتۇرا دېگىز تەرەپتىكى دەرىدىن كىرىۋاتقان شامالدا، مۇزلىغاندەك غوللىرىنى چىقىرىپ، ھودۇقۇپ گاڭگىراشتى. گىتلېر ئاستاغىنا دىدى:

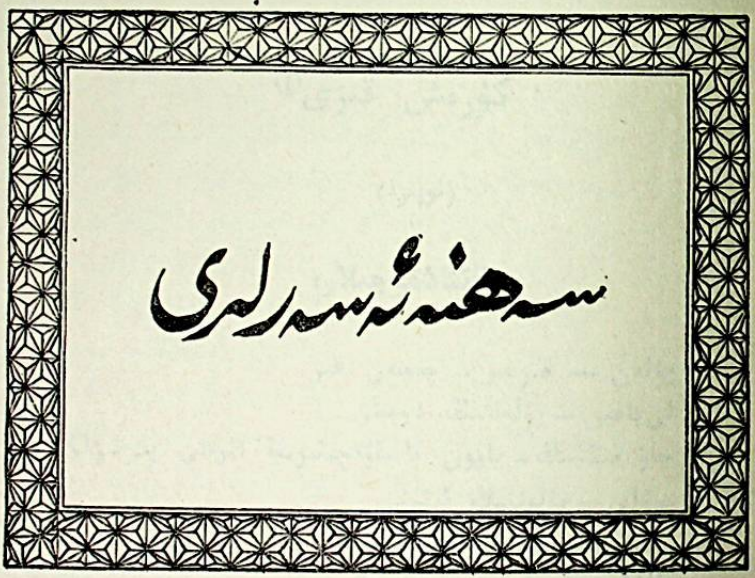
ــ ھوكۇمرانلىق ھارۋىسىز پاتقاقتا پاتتى، بىر چاقى شەرقتە، يەنە بىر چاقى غەربتە...

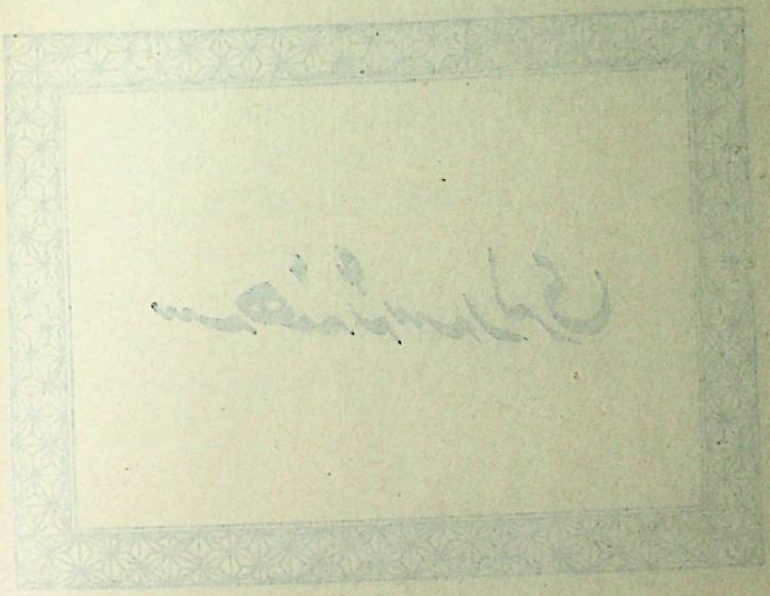
ــ پېتىش بۇياقتا تۇرسۇن، ئوقمۇ سۇندى...

ــ "ئوق سۇندى"!

ئىككىسىنىڭ كوزى ئالاق-جالاق بولۇپ كەتتى.

1942-يىل 28-ماي، ئۈرۈمچى.

سەھنەئەسەرلىرى

كۇرەش قىزى①

(ئوپىرا)

قاتناشقۇچىلار:

يۇلەن — قىزغىن، چىچەن قىز
لى يافېن — يۇلەننىڭ دوستى
جاۋ مىڭشىڭ - ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى پارتىزان
بوۋاي — يۇلەننىڭ ئاتىسى
موماي — يۇلەننىڭ ئانىسى
ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى
خائىن
ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى.
ياپون ئەسكەرلىرى، ياپون دۇيجاڭى
باتۇر جۇڭگو ئارمىيىسى، ئەر-ئايال ئامما

---

① ئوپىرانىڭ ئەسلى ئۇيغۇرچە تېكىستى تېپىلمىغانلىقى ئۈچۈن، ئوز ۋاقتىدا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىنغان خەنزۇچە نۇسخىسىدىن تەرجىمە قىلىپ ئېلىندى.—تەھرىردىن

بەرىنچى پەردە

ئاددى بىر دىخان ئائىلىسى، تۇن نىسبى بولغان چاغ، يۇلەن جىن چىراقنىڭ يورۇغىدا ھەربى كىيىم تىكىپ ئولتۇرىدۇ، ئۇ كىيىم تىكىكەچ ناخشا ئېيتىدۇ، ناخشىسى بىلەن ھەركىتى ئىنتايىن ماسلىشىپ كېتىدۇ.

يۇلەن:

كىرپىك قاقماي، ناخشا ئېيتىپ ئۇزۇن تۇنلەردە
مەن قەھرىمان جەڭچىلەرگە تىكمەن كىيىم،
ئۇ جەڭگىۋار باتۇرلارنى يادىمغا ئالسام،
كوتىرىلەر ۋۇجۇدۇمدىن ھارغىنلىق سېزىم.
ئۇلار ئۇچۇن بۇ ھېنىڭكى ئەرزىمەس سوغام،
كىيىۋن ئۇنى جەڭدە يۇرگەن بىزنىڭ ھەربىلەر،
ئېتىلىۋن جەڭ مەيدانىغا كىرىپ كوكرەكنى،
روھلۇق بولۇپ دۇشمەنلەرگە بەرسۇن زەربىلەر.

(لى يافېن ئاستا كىرىپ كېلىپ، يۇلەننىڭ يېنىدا ئولتۇرىدۇ)

لى يافېن:

يېرىم كېچە بولدى، ئىشلىڭ بولماپتۇ تامام،
كېچە-كۇندۇز ئالدىرايسەن، ئالمايسەن ئارام؟

يۇلەن:

ئەزىز دوستۇم، بىلگىنىكى سەن، قانداق چاغلار بۇ،
تەشۋىش بىلەن قاپلانغاندۇر بۇ ئەنسىز زامان؟
پەھلىۋانلار جەڭ قىلماقتا فۇرونتتا كۇن-تۇن،
دۇشمەنلەرنى قىرىپ-چېچىپ بەرمەي ھېچ ئامان.
دائىم تەييار، قورقماس ھەرگىز ئوق يامغۇرىدىن،

ۋەتەن ئۈچۈن قانلىرىنى توكمەكتە ھەممە.
ئالغا بېسىپ ئىنتىلمەكتە پارلاق تاڭلارغا،
باسقان ھەر بىر قەدەملىرى بىر ئۇلۇغ غەلبە.
بېسىپ كىردى ياۋۇز ياپون ئالۋاستىلىرى،
ئېلىمىزنى قاپلاپ ئالدى مىسلىسىز كۈلپەت.
بىخارامان يۇرۇۋېرىش ئاپەتتۇر بىزگە،
سەل بوشاشساق ساتقىنلارغا بېرىمىز پۇرسەت!
جىنايەتلىك ئويلار بىلەن ئۇرۇنۇپ دۇشمەن،
تىك - تىكلايدۇ ھەركىتىمىز - خەۋىرىمىزنى.
جاللاتلارنىڭ شۇملۇقلىرى ئىتتىنمۇ رەزىل،
ھىلە - مىكىر بىلەن قولغا ئالماقچى بىزنى.
خەلقىمىزنى ئالدىماقتا ساتقىنلار يەنە،
ۋەتەن سېتىش ئۇلار ئۈچۈن رەزىل مۇددىا.
شۇنىڭ ئۈچۈن كېلەيلى بىز تېزدىن ھەركەتكە،
ئاڭلىق ھالدا ئېتىلايلى كۈرەش قوينىغا.
ئالدىنقى سەپ باتۇرلىرى ئۈچۈن ئىشلەيمەن،
چارچىساممۇ مەيلى يەنە ئوچۇقتۇر زېھنىم.
ھە، ئۇلارنىڭ كىيىملىرى قانغا مىلەنگەن،
ئۇلار ئۈچۈن كېرەك بەكمۇ مەن تەككەن كىيىم.
ئۇلار ئۈچۈن مەيلى تامام ئۈخلىمىسامۇ،
يېڭى كىيىم چىقسۇن تېزدىن باتۇر بەستىگە.
ئالغا چاپماپ ماڭسۇن ئۇلار بوران - چاپقۇندا،
ماڭسۇن يېڭى كۈرەشلەرگە، ئۇلۇغ غەلبىگە!

لى يافېن:
جېنىم دوستۇم، ۋۇجۇدۇمغا سىڭدى سوزلىرىڭ،
ئىشىڭ ئەلگە مەنپەئەتلىك، چۈشەندىم سېنى.

ئۇ مۇقەددەس قايسى كىتاپ سېنى ئويغاتقان؟
بىلگىنىڭنى سوزلەپ بەرگىن، يېتەكلە مېنى.
شانلىق كۆرەش يوللىرىنى ئۇگەتكىن ماڭا،
مەن ئۇرۇنلاي ئېلىمىزنى قوغداش بۇرچىنى!

يۇلەن:

بىز كۆرەشلەر داۋامىدا ئۇگىنىپ باردىمىز،
دۇشمەنلەرنى يوق قىلىمىز قەتئى كۆرەشتە.
بۇ ئۇگىنىش يورۇتماقتا ماڭار يولۇمنى،
ئەرك ئۇچۇن جەڭگە كىر دەپ ئۇلۇغ تەۋرەشتە.
ھەقىقەتنىڭ كىتاۋىدۇر مېنى قوزغاتقان،
ئىنقىلاۋىي يەنئەن ئۇنىڭ تورەلگەن جايى.
ئۇ كىتاپتا ئەسلىندۇ زۇلمەتلىك ئوتمۇش،
سوزلىندۇ ئېلىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئىقبالى.
ئۇندا پولات چاقنىشى بار، قاتتىق تاۋلانغان،
ئۇ ئۇندەيدۇ بىزنى جەڭگە، ئۇندەيدۇ ئالغا!
كەڭ شىنجاڭ بار كەينىمىزدە مەھكەم ئارقا سەپ،
تەييار دائىم ئاتلىنىشقا جەڭ مەيدانىغا.
ئۇ يەر ئىدى بۇرۇن چەكسىز چول ۋە جەزىرە،
رەۋايەتتىن تىلسىمات دەپ بىلەتتۇق ئۇنى.
مىلتاربست ياڭ زىڭشىن ۋە جىن شۇرىن جاللات،
ئاياق-ئاستى قىلىپ كەلدى شىنجاڭ خەلقىنى.
"ئون ئىككىنچى ئاپرىل"① دىكى قوزغىلاڭ ئوتى

---

① بۇ يەردە شۇ شەھەرى قوزغىغان "12-ئاپرىل" سىياسى ئوزگىرىشى كوزدە تۇتۇلىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا، شۇ شەھەرى ئىلغارلىق قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، "جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىش، مىللەتلەر باراۋەرلىگى..." قاتارلىق ئالتە چوڭ سىياسەتنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى.

قوغلۇۋەتتى ياڭ، جىنلارنى چىرىك تەختىدىن.
ئاياقلاشتى جەدەل، تالاش مىللەتلەر ئارا،
ھايات تاپتى، قۇدرەت تاپتى خەلق قايتىدىن.
پانتۇركىست ھەم ۋاڭ جىڭۋېنىڭ گۇماشتىلىرى
ئاققۇزالماس بولۇپ قالدى پىلانلىرىنى.
ئىزلىمەكتە خەلق ئەمدى مەڭگۇ ئازاتلىق،
بىت ـ چىت قىلىپ ساتقىنلارنىڭ خىيالىرىنى.
تەربىيىگە ئىگە بولدى ئوغۇل ۋە قىزلار،
تۇرلۇك ئىشلار ئۇيغۇن بولدى خەلق مەيلىگە.
ئالغا قاراپ سوزۇلماقتا پولاتتەك يوللار،
يۇزلەنمەكتە شىنجاڭ گۈزەل باھار پەسلىگە.
ئىلىم ـ ھىكمەت ھەقىقىتى ـ غەلبە بايرىغى،
جەڭ ئىچىدە كۆچلەندۇرەر ئۇ بىلەكلەرنى.
كورىستېندۇ توغرا يولنى ئاداشقانلارغا،
دەشت ـ چوللەردە ئېچىلدۇرار گۈل ـ چېچەكلەرنى.
ھەقىقەتنى چۈشەنگەچكە ئۇرغۇدى قەلبىم،
تامام باشقا كورۈنمەكتە كوزۈمگە دەۋران.
ئىنتىلىمەن قاينام ـ تاشقان جەڭ مەيدانىغا،
جېنىم دوستۇم، بولدۇم گويا يېڭى بىر ئىنسان.
بىلگىن شۇنى، ئەرك بىزگە كەلمەس كۇرەشسىز،
ئىقبالىمىز يورۇقلۇقتىن تاپالماس بەلگە.
سەن بىلەمسەن ماۋزېدۇڭنىڭ ئېيتقانلىرىنى؟
دىگەن ئىدى: خەلق ياۋنى يەڭگەن چاغدىلا،
ئاياللارنىڭ ئازاتلىغى ئاشار ئەمەلگە.
جەڭ ـ كۇرەشلەر بولدى مېنىڭ يېقىن ھەمرايىم،
بىكار ئوتكەن يىللىرىمغا قىلدىم پۇشايمان.
كۇرەشلەردىن ئوزۇق ئالسۇن پولات ئىرادە،

كۆرەش بىلەن ئىشقا ئاشار بىزدىكى ئارمان.
مۇسىبەتنى ئۇزگەرتەيلى بايراملارغا بىز،
ئىككىلىنىپ ھەم تېڭىرقاپ تۇرمايلى ھامان.

(ملتنق ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ ۋە بارغانسېرى ئەۋجىگە چىقىدۇ. قىر-چاپ ئاۋازلىرى ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ يىغا ئاۋازلىرى بىلەن ئارىلىشىپ كېتىدۇ. يۇلەن ئاستا دەرىزىگە قاراپ ماڭىدۇ، لى يافېن بىر ئاز قورققان ھالدا ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىدۇ).

يۇلەن:

قارا! خائىن باشلاپ كەلدى ئالۋاستىلارنى،
قېرىنداشلار قېرىلماقتا ئۇلار دەستىدىن!

(تاشقىرىدىن يەنە ۋاقىراشلار ئاڭلىنىدۇ)

كىممۇ ھايات قالسۇن تومۇر تاپان ئاستىدا،
تۇرسا ئۇلار ياۋايى ھەم ۋەھشى ئەسلىدىن.
ئولتۇرمەكتە ئەر-ئايال ۋە ياش-قېرى دىمەي،
يېرىپ قوساق زەھەر تامغان تىغلىرى ئىتتنىڭ.
تىللىرىنى كەستى ئەلنىڭ، ئويدى كوزلەرنى،
كىشىلەرنى تۇتۇپ ئېلىپ كومۇشتى تىرىك!
جېنىم دوستۇم، قىلالايمىز قانداقمۇ تاقەت،
پارتىزانلار ئەترەتلىرى چىللايدۇ بىزنى.
قولىمىزغا ملتنق ئېلىپ ياۋنى قوغلايلى،
دېڭىزلارغا چوكتۇرەيلى قويماستىن بىرنى.
ئېتىلايلى جەڭ-كۆرەشنىڭ يالقۇنلىرىغا،
چېنىقايلى يېتىشتۇرۇپ پولاتتەك چىدام.
بىز كۆرەشتە ئاياللارنى ئۈيۈشتۇرايلى،
ئېلىمىزنىڭ ھەممە جايى بولسۇن ئىستىھكام.

يۇرگىن دوستۇم! جەڭ ئىچىدە بولايلى ھەمرا،
ئالغا! ئالغا! دۇشمەنلەرنى قىرايلى تامام!

(بوۋاي بىلەن موماي يۈلەننىڭ 7 ياشلىق ئىنىسىنى يېتەلەپ، ھودۇققانلىرىچە يەقلىپ-قوپۇپ كىرىپ كېلىشىدۇ)

بوۋاي:
ئالۋاستىلار كەلدى، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟
بۇ ئاپەتلىك كۈنلەر بىزنى قويدى ۋەھىمىدە.
خالىغانچە ئاياق-ئاستى قىلدى دۇشمەنلەر،
ۋەھشىلىگى يۈرەكلەرنى قىلدى كوپ زىدە.
بالىلىرىم، كىچىك سىلەر، مەن قانداق قىلاي؟
مەن سىلەرنى قانداق قىلسام ساقلايمەن ئامان؟
كورەر كۈننى كورۈپ بولدۇم، مەن ئۇلسەم مەيلى،
سىلەر قانداق قىلارسىلەر؟ ئاھ، ئىغىر زامان!

يۈلەن: (بىردەم ئويلىنىۋېلىپ، قەتئى ھالدا)

دادا! بىلگىن، ئۇمىتسىزلىك كارغا كەلمەيدۇ،
كۈچىمىزگە يولنەيلى، باسايلى ئالغا.
قول قوشتۇرۇپ كۈتۈپ تۇرساق بولمىز تۈتقۇن،
كۈرەش قىلساق كومەلەيمىز ياۋنى مازارغا.
ئەنسىرىمە، دادا مەندىن، يىمە ھىچ بىر غەم،
كىچە دىمەي مەن كېتىمەن پارتىزانلارغا...

موماي:
جېنىم قىزىم، بىز ھەممىمىز بىللە بولايلى،
ئايرىلمايلى ئۇلۇم بىلەن كورۈم ۋاقتىدا.

جېنىم قىزىم، ھېچ قەيەرگە چىقمىغىن ئويدىن،
تىرىك تۇرۇپ مەن سېنىڭدىن بولمايمەن جۇدا!

يۇلەن:

جېنىم ئانا، بۇ گەپ قانداق چىقتى ئاغزىڭدىن؟
كەلگۈسىگە نەزەر تاشلاپ، كۆتەر باشنى تىك.
بىز بەرمىسەك دۇشمەنلەرگە قاخشاتقۇچ زەربە،
دۇشمەنلەرنى يوقاتمساق قالامدۇق تىرىك؟
جېنىم ئانا، قەدىردانىم، رۇخسەت قىل ماڭا!
بەختوت بولساق كۇنلىرىمىز بولىدۇ دەرتلىك.
ھورۇنلاشساق بويىلىدۇ جىسمىمىز قانغا،
مەن بارىمەن، كۆتەر مېنى جەڭگەر شىددەتلىك!

بوۋاي:

مەيلى بارسا بارسۇن يۇلەن، ماقۇل بول ئاڭا!
جازالىسۇن جەڭگەردە ئۇ قان ئىچەرلەرنى.
ئالسۇن قىساس، غالىپ كەلسۇن دۇشمەن ئۇستىدىن،
چوقۇم قولغا كەلتۇرەيلى شانلىق زەپەرنى!

(لى يافېن بىلەن يۇلەن ئويدىن ئالدىراش چىقىپ كېتىدۇ، مومای نەرسە-كېرەكلەرنى يوشۇرۇشقا باشلايدۇ. بوۋاي دەرىزدىنكى ئالدىغا كېلىدۇ. ئۇرۇش داۋام قىلماقتا. يۇلەن بىلەن لى يافېن ھەربى كىيىم كىيگەن ھالدا كىرىپ كېلىپ، بوۋاي بىلەن مومايىنىڭ ئالدىغا بارىدۇ)

يۇلەن:

دادا، ئانا، ئەزىزلىرىم، بولۇڭلار ئامان،
بېشىڭلارنى كوتىرىڭلار جاپا ئاستىدىن.

جاسارەتلىك بولارسىلەر، كەتتۇق بىز، خەير!
غەلبە كۇنى ئۇچرىشارمىز يەنە قايتىدىن.

بوۋاي:
ماقۇل بالام، خەير ئەمدى، مېڭىڭلار چاققان!

(دەرىزە تەرەپتىن ئوت چاقنايدۇ، ئوق ئاۋازى قۇيۇقلىشىدۇ. يۈلەن بىلەن لى يافېن دەرىزىدىن سەكرەپ چىقىپ كېتىدۇ. ئوق ئاۋازى شالاڭلىشىدۇ، خائىن ئالۋاستىلارنىڭ ئوفتىسېرى ۋە بىلەن ياپون ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئويگە كىرىپ كېلىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفتىسېرى:
نېمە مەجبۇر قىلدى سېنى يالغۇز قېلىشقا؟
پارتىزانغا قېتىلمىدىڭ ببرېپ نېمىشقا؟

بوۋاي:
خىيالىمغا كەلتۈرمىدىم! مەن قېرى ئادەم،
يارىشامدۇ قېرىغاندا جەڭلەردە يۈرۈش؟
نېمە قىلىپ بېرەلەيمەن پارتىزانلارغا؟
ئەۋزەل ماڭا ئوز ئويۇمدە ۋاقىت ئوتكۈزۈش.

ئالۋاستىلار ئوفتىسېرى:
ھە، قاتناشقان بولار ئىدىڭ ئەگەر ياش بولساڭ،
قېرىمساڭ، دېمەك، رەقىپ بىلەتتىڭ بىزنى.
ئەپسۇس، پەقەت قېرىغاچقا ئويدە قاپسەن-دە!
نېمە مەقسەت بىلەن قالدىڭ، ئېيتقىن راستىنى؟
ئەگەر بىزگە كورسىتىشنى خالىساڭ خىزمەت،
ئولتۇرمەسلىگىمىز بەلكى مۇمكىندۇر سېنى،
كومۇلدۇ ئۇستى-بېشىڭ ئالتۇن-كۈمۈشكە،
تۇتالايسەن ئوز قولۇڭدا بايلىقلارنىڭنى.
قانداق، راستى بىلەن ئېيتىپ ببرەمسەن ماڭا،
كىم ئۇگەتتى ساڭا ئويدە تەنها قېلىشنى؟

(بوۋاي بەشىنى توۋەن سەلىپ ئۇنچىقمايدۇ)

خائىن:

جاناپ باشلىق ئېيتتى ساڭا ياخشى گەپلەرنى،
ئورۇنلىساڭ بولالايسەن ئەڭ كاتتا پۇلدار.
بۇ تەلەپنى قوبۇل قىلغىن خوشاللىق بىلەن،
مۇھتەرەمگە يېقىن بولساڭ ئىشىڭ ئوڭ بولار.

(بوۋاي بىزار بولغان ھالدا بەشىنى بۇراپ، غەزەپلىك نەزەر بىلەن ئالۋاستىلار ئوفىتسېرىغا، ئويدىن چىق، دېگەندەك قىلىپ قارايدۇ).

خائىن:

بولدى، بوۋاي، بۇ تەرەپكە ماڭغىن مەن بىلەن،
ئىش توغرىلىق سوزلىشەيلى ئەمدى ئىككىلەن!

بوۋاي:

مەن ياشىنىپ قالدىم، ئىشمۇ قىلالمايمەن ھېچ،
بىسەرەمجان قىلمىساڭلار، قويساڭلارچۇ تېچ!

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

قويساڭلارچۇ!؟ (كوزلىرىنى ئالايتىدۇ)

خائىن:

ئوت بۇياقتا، ئارتۇق گەپنى قىلمىغىن بىكار،
قېرىلىق بىلەن بۇ ئىشنىڭ نە ئالاقىسى بار؟

(خائىن بوۋاينى باشلاپ چىقىپ كېتىدۇ، ئاز ئوتمەي، ئۇ يەنە قايتىپ كىرىپ، موماينىڭ ئالدىغا بارىدۇ)

خائىن:

موماي، سېنىڭ قىزىڭ نەدە؟ بۇ جاناپلىرى—
قىزىقماقتا جۇڭگولۇقنىڭ گۈزەللىرىگە.

خاتىرجەم بول، ئەمەس ھەرگىز يامان نىيەتتە،
يالغان ئەمەس، بۇ سوزۇمگە مەن ئۇزۇم ئىگە.

موماي:

مەن ئۇقمىدىم ئۇنىڭ نەگە كەتكەنلىگىنى،
بىزگە ئېيتماي چىقىپ كېتەر ئۇ قىزىم پات-پات.
ئەگەر قىزىم بولغان بولسا شۇ تاپتا ئويدە
باشلاپ چىقىپ باشلىغىغا كورسىتەتتىم شات.

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

مەن بىلمەن "شات" دىگەننىڭ مەنىسى نىمە،
كوزلىرىڭدىن قىساس ئوتى يانماقتا ھەدەپ.
مەن سوزۇكنىڭ مەنىسىنى چۈشەندىم تولۇق،
ئېيتقانلىرىڭ سېنىڭ ھازىر نەدىمۇ راست گەپ؟
بىلىپ قويغىن، بىزنى ھەرگىز ئالدىيالمايسەن،
بىزگە مەلۇم، جۇكگولۇقنىڭ پەس ئىنسانلىغى.
پەقەت بىزلا ئىسىلزادە مىللەت بولىمىز،
مەكگۇ مەنسۇپ بىزگە دۇنيا زوراۋانلىغى.
سەن قىزىڭنى قەستەن ئويدىن قاچۇرۇۋەتكەن،
يالغان ئېيتىپ مېنى تېخى قىلماقچى ئاخماق!

(ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى ئەسكەرلىرىنى چاقىرىپ)

بۇ ئالدامچى، پەس موماينى بېسىڭلار يەرگە،
ئۇنى دەرھال جەھەننەمگە يوللىسۇن تاياق!

(ئالۋاستى ئەسكەرلەر موماينى ئۇرماقچى بولۇۋاتقاندا، ئىشىك تىن بوۋاي ئېتىلىپ كىرىدۇ)

بوۋاي:

ئۇ ياشىنىپ قالغان مومای، ئۇرماڭلار ئۇنى،
ئۇ ئوزگىنىڭ كۈتۈشىگە مۇھتاج ھەر كۈنى.
قېينىنىڭلار ئۇنى ھەرگىز رەھىم قىلمىڭلار،
سوراپ قالاي، تىلەپ ئالاي سىلەردىن ئۇنى!

ئالۋاستىلار ئوفتىسىرى:

ئولگۈر قېرى، سەنمۇ كېلىپ ئالدىماقچىمۇ؟
قېنى ئېيتقىن، قىزىڭ نەدە، ئېيتىپ بەر چاپسان!
ساختىپەزلىك قىلما مۇنداق مېنىڭ ئالدىمدا،
سوزلە، قىزىڭ نەگە كەتتى، يوقالدى قاچان؟

بوۋاي:

ئوق ئاۋازى ئاڭلانغاندا يوقالدى قىزىم،
كەتمە دىدىم، كوپ گەپ قىلدىم، ئوتمىدى سوزۈم،
ئۇ قاياققا قاراپ ماڭدى، نەدىن بىلەيلى.....

خائىن:

تاپالامدۇق ئۇنى دەرھال ئىزلەپ كورەيلى؟

بوۋاي:

نىمە دىسەم بولارىكىن؟ ئوقالمىدىم مەن...

ئالۋاستىلار ئوفتىسىرى:

مەن بىلمەن، قاراپ تۇرۇپ يالغان ئېيتتىڭ سەن!
جازالاڭلار! ئولگۈر قېرى ئالدىدى مېنى.
كالتەكلەڭلار، ئۇنىدىن كېيىن ئېسىپ قويۇڭلار،
تېتىپ باقسۇن يالغان گەپنىڭ ئاچچىق تەمىنى!

(ئالۋاستىلار ئوفتىسىرى ئەسكەرلەرگە قاراپ)

ھە، نىمىشقا قاراپ قالدىڭ قول سېلىشمامسەن؟
زاۋال تاپقۇر بۇ قېرىنى جازالاشمامسەن؟

(ئۇلار بوۋاينى يەرگە يېقىتىدۇ، موماي بىلەن كىچىك ئو-غۇل ئېتىلىپ كېلىدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر ئۇلارنى مىلتىقلىرىنىڭ پاينەكلىرى بىلەن توسۇۋالىدۇ، بوۋاي جازالىنىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

سالدۇرۇڭلار ئۇستىدىكى كىيىملىرىنى،
ئايىماستىن راسا قاتتىق ئۇرۇڭلار ئۇنى!

(ئالۋاستى ئەسكەرلەر بوۋاينى يالىڭاچلايدۇ. ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى قولىغا كالتەك ئېلىپ، بوۋاينى قاتتىق ئۇرۇشقا باشلايدۇ. بوۋاي ھۇشىدىن كېتىدۇ، پۈتۈن بەدىنى قانغا بويىلىدۇ. ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، ئېغىر نەپەس ئېلىشقا باشلايدۇ. خائىن سىرتتىن تاماق ۋە سەي كوتىرىپ كىرىدۇ. ئىككى ئالۋاستى ئەسكەر موماي بىلەن كىچىك ئوغۇلنى ئويدىن ھەيدەپ چىقىرىۋېتىدۇ. ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى تاماقنى يەپ بولۇپ، ئوينىڭ ئىچىدە ئۇياقتىن-بۇياققا مېڭىشقا باشلايدۇ. خائىن يىغلاپ تۇرغان بىر قىزنى سورەپ، دەرىزىنىڭ كەينىدىن ئېلىپ ئوتىدۇ، ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى ئالدىراپ چىقىپ كېتىدۇ. تاشقىرىدىن قىزنىڭ يىغا ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ. سەھنە جىمىپ، قايغۇلۇق مۇزىكا چېلىنىدۇ، بوۋاي بېشىنى كوتىرىدۇ.....)

بوۋاي:

ئاھ، بۇ قانداق نومۇسسىزلىق، ئاھ نومۇسسىزلىق!
ۋەھشى دۇشمەن ئېلىمىزگە قىلىدى تاجاۋۇز.
ئېلىپ كەلدى بىزگە ئېغىر، قارا كۈنلەرنى،
بېشىمىزغا توغرا كەلدى بىر يامان يۇلتۇز.
ياق، قويمايمىز دۇشمەنلەرنى مۇنداق مەيلىگە،

ئانا زىمىن بۇلغانمايدۇ بولساق بىز ھايات.
قۇتراپ كەتكەن ياۋۇز دۇشمەن مەھكۇم ئولۇمگە،
جىنايەتلىك سۈيىقەستنى قىلمىز بەربات.
غەزەپ مەندە يالقۇنلاتتى يانغان ئوتلارنى،
يانغان ئوتلار كۈل قىلغۇسى بۇ فاشىتلارنى!
(بوۋاي پۈتۈن كۈچى بىلەن بېشىنى كوتىرىشكە تىرىشىدۇ.
ئالۋاستىلار ئوفىتسىرى خائىننىڭ يەلكىسىگە قاققان ھالدا كىرىپ كېلىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:
سەن يارايسەن، سەن بەكمۇ ياخشى، ياخشى،
زېرىكىشتىن خالاس قىلدىڭ، ئاچتىڭ كوڭلۇمنى.
نىمىلەرنى دەركىن يەنە بۇ ئولگۈر بوۋاي،
سۇ سېپىپ باق، سەن ھۇشىغا كەلتۈرگىن ئۇنى!
بىلىپ قالسۇن بوۋاي مېنىڭ قالتىسلىغىمنى،
ئەدەپلەيمەن، قېنى ئۇنىڭ نە بولۇر ھالى!
كورۇپ ئىبرەت ئالسۇن ئۇندىن ئەھلى جامائەت،
بىلسۇن بىزنىڭ قولىمىزدا جۇڭگو ئىقبالى.
جۇڭگولۇقلار رەقىپ بىزگە، ئىلكىمىزدىدۇر،
چاپماق، قىرماق ۋە كويدۇرمەك ئەركىمىزدىدۇر!

(ئالۋاستى ئەسكەرلىرى موماي بىلەن كىچىك ئوغلىنى ئېلىپ كىرىپ، بىر بۇلۇڭغا قىستاپ قويىدۇ، خائىن بوۋاينىڭ يۈزىگە سۇ چاچىدۇ، بوۋاي ھۇشىغا كېلىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:
ئولگۈر قېرى، سەن قىزىڭنى تاپامسەن - يوقمۇ؟
ياكى يەنە سوز قايتۇرۇپ يانامسەن ماڭا؟

سەن قىزىڭنى ئەگەر دەرھال تېپىپ بەرمىسەڭ،
كورستىمەن جەھەننەمنىڭ كۈننى ساڭا!
كېسىپ قولۇڭنى،
ئۈزۈپ پۈتۈڭنى،
توغراپ تاشلايمەن،
كېتەر ھىلى پۈتۈن جىسمىڭ مەڭ پارچە بولۇپ.
ئۇچىيىڭنى قوسىغىڭدىن تارتىپ، سۇغۇرۇپ،
يۇرىگىڭنى كوكرىگىڭدىن ئالىمەن يۇلۇپ.
راست گەپ قىل پەقەت،
پەقەت راست گەپ قوزغىتىدۇ مېنىڭدە شەپقەت!

بوۋاي:

سورىساڭمۇ تۇمەن قېتىم، دېگىنىم دېگەن،
مەن بالامنى تاشلىمايمەن بورە ئاغزىغا.
پارتىزانلار ئەترىدىگە قاتناشتى قىزىم،
قورال ئېلىپ كەتتى شانلىق ئەترەت ئالدىغا.
پارتىزانلار يوق قىلار سەن قاراقچىلارنى،
قېرىنداشلار قىساسىنى ئالار جەڭلەردە.
سەندەك ياۋۇز جاللاتلارنى قىرىدۇ ئۇلار،
كويدۇرىدۇ فاشىستلارنى ئوتلۇق يەرلەردە.
مېنىڭ قىزىم كەتتى قاينىاق، مۇقەددەس جەڭگە،
بىلىپ قويغىن، جاللات، ساڭا مەن ئەگمەيمەن باش.
ئوغاق، قىلىچ، كالتەكلەرنى چىقتۇق كوتىرىپ،
بىزگە ھەرگىز لايىق ئەمەس باش ئېگىپ ياشاش.
بىز ئۈيۇشتۇق، بولدۇق گويا پولات سەددىچىن،
ئىزلەپ ئەرك، قوزغاپ كۆرەش، خەلق ئويغاندى.
قورقىتالماس ۋەھىمىلىك زوراۋانلىقلار،
توت يۈز ئەللىك مىليون خەلق ئەمدى قوزغالدى.

ماڭدى ئۇلار ئازاتلىقنىڭ داغدام يولىغا،
ھەر بىر سەپتە قانات يايدى شانلىق بىر يۇرۇش.
مۇقەددەس بۇرچ بولدى بۇگۈن جۇڭگو خەلقىغە
مەملىكەتنى قوغداپ قېلىش، ۋەتەننى سۆيۈش.
ئولۇم ئەلا بىزگە ۋەتەنسىز، قۇل بوپ ياشاشتىن،
جۇڭگو خەلقى سەندەكلەرگە ئەگمەس مەڭگۇ باش.
جاللات، سېنىڭ مۇددايىڭ ئاشماس ئەمەلگە،
سەن پاشىغا ئارزۇ تېخى جۇڭگونى غاجاش!

(بوۋاي ئالۋاستىلار ئوفىتسېرىغا قاراپ ئېتىلىدۇ، ئۇنى ئالۋاستى ئەسكەرلەر توتۇۋالىدۇ، ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى چوچىگەن ھالدا كەينىگە چېكىنىپ، تاپانچىسىنى چىقىرىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

ئوڭاي شۇنداق، تونۇش سوزنى ئېغىزغا ئېلىش،
كورۇنمەيدۇ سەندە قىلچە قورقۇش، ئەيمىنىش!
سەن بىلەن ئوق پاراڭلاشسا ياخشى بولغۇدەك،
يۇرۇپتىمەن مەن بايا تىن بىكار گەپ سېتىپ.
كېلىڭلار، بۇ ئالدامچىنى ئېلىپ چىقىڭلار،
ئويۇپ ئېلىپ كوزلىرىنى، ئېتىپ تاشلاڭلار!

بوۋاي:

ئىختىيارىڭ، مەيلى مېنى ئولتۇرسەڭ ئولتۇر!
بىلىپ قويكى، ئارقامدا بار مىليون قەرىنداش.
بېسىپ ئۇلار قۇربانلارنىڭ قان ئىزلىرىنى،
ئالار سەندىن بىر كۈن چوقۇم ھەققانى قىساس!
سەنلەر يۇتۇپ كېتەلمەيسەن ھەرگىز دۇنيانى،
جۇڭگولۇقنىڭ جەڭلەر بويلاپ ماڭغىنى ماڭغان.

چەكسىز نەپرەت قوزغار پەقەت جىنايەتلىرىڭ،
ئاخىر بىر كۈن بولۇشسەن كۆكۈم ۋە تالقان!
(بوۋاي خائىنغا قاراپ):
ئىستىنئاڭ كۈنى سەندىن ياخشى، ئەي يۈزسىز خائىن،
سەندىنمۇ پەس، رەزىل مەخلۇق بارمۇ دۇنيادا؟
سەن قەلبىڭنى ياۋۇز ياۋغا ساتقان مۇناپىق،
قۇيرۇغىڭنى شىپاڭلاتتىڭ جاللات ئالدىدا.
سەن ئىچىسەن ئۇزگىلەردىن ئاشقان يۇندىنى،
بۇ قىلمىشىڭ ياخشى كۈنگە قويمايدۇ سېنى!

ئالۋاستىلار ئۇفىتسېرى:

قۇرۇق گەپنى ئازراق قىلسۇن ئېيتىڭلار ئاڭا،
كوزلىرىنى ئويۇپ ئېلىپ بېرىڭلار ماڭا!

خائىن:

ۋالاقلىما، ئوز مەيلىڭچە، ئەي قېرى كاززاپ،
كورۇپ باققىن قانداق ئىكەن دۇنيادا ئازاپ!

(ئالۋاستى ئەسكەرلىرى بوۋاينى سورەپ ئېلىپ چىقىپ كېتىدۇ، بوۋاي ئۇلارنى غەزەپ بىلەن تىللايدۇ. موماي كىچىك ئوغلىنى يېتىلىگەن پېتى ئالۋاستىلار ئۇفىتسېرىغا ئېتىلىدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر ئۇنى توسۇۋالىدۇ، موماي بىر ئالۋاستى ئەسكەرنى يىقىتۋېتىپ، ئالۋاستىلار ئۇفىتسېرىنىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ بارىدۇ، ئالۋاستىلار ئۇفىتسېرى ئۇنى تېپىپ يىقىتۋېتىدۇ، موماي ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە ئېتىلىدۇ. ئالۋاستىلار ئۇفىتسېرى ئوق چىقىرىدۇ، موماي يىقىلىدۇ، كىچىك ئوغۇل مومانىڭ يېنىغا يۈگرۈپ بارىدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر ئۇنى تۇتۇۋېلىپ، مومانىڭ يېنىدىن چەتكە تارتىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفتىسىرى:

هە، بۇلارنىڭ هەممىسىلا قارشىلاشماقتا،
ئەمما سىلەر بولۇسىلەر بىكار ئاۋارە.
جەھەننەمگە ئەۋەتكىلار بۇ شۇمتەكنىمۇ،
پۇتلىرىدىن تارتىپ، يىرتىپ قىلىڭلار پارە!
ئولتۇرۇڭلار ئۇ بوۋايغا ئېنىق كورسىتىپ،
قارشىلىقنىڭ ئازاۋىنى باقسۇن ئۇ تېتىپ!

(ئىككى ئالۋاستى ئەسكەر بالىنىڭ ئىككى پۇتىدىن تۇتقىنىچە ئۇنى سىرتقا ئېلىپ ماڭىدۇ، بالا ۋاقىراپ يىغلايدۇ. كوكرىگىدىن قان ئېقىۋاتقان موماي بېشىنى كوتىرىپ بالىغا قارايدۇ. ئالۋاستىلار ئوفتىسىرى ئۇنىڭغا قارىتىپ يەنە ئوق چىقىرىدۇ. تاشقىرىدىن بالىنىڭ ئېچىنىشلىق ۋاقىرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. ئالۋاستىلار ئوفتىسىرى هاكاۋۇرلۇق بىلەن ئۇياقتىن-بۇياققا يۈرۈشكە باشلايدۇ. ئالۋاستى ئەسكەرلەر بوۋاينى ئېلىپ كىرىدۇ. ئۇنىڭ بىر كوزى ئويۇۋېتىلگەن، پۇتۇن بەدىنى قانغا بويالغان. ئۇ، يەردە ياتقان مومايغا قاراپ، ساق قالغان كوزىنى يۇمىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفتىسىرى:

قانداق بوۋاي، تاپتىڭمۇ سەن ئەمدى قانائەت؟
بۇ جازانى سېتىۋالسۇن دەپتۇ كىم سېنى؟
بىلىپ قويكى، بىزگە رەقىپ بولالماس هېچكىم،
رەقىپ بولسا، زادى تىرىك قويمايمىز ئۇنى.
قىلچە شەپقەت كوزلىمەيمىز بىز ئۇنداقلارغا،
ئوق، زەمبىرەك، زەهەرلىك گاز بىزگىدۇر قورال!
پۇتۇن دۇنيا تىترەپ تۇرۇپ ئەگسۇن بىزگە باش،
ئاسىيادا توسالمايدۇ هېچكىمۇ بىزنى،

بىز جۇڭگودا يۇرەلەيمىز ئەركىن، بىمالال.
كىمكى بىزگە قارشى تۇرسا بولىدۇ ۋەيران،
مال-مۈلكىدىن جۇدا بولۇپ قالار دەرتلەرگە.
قۇرۇتمىز بىز ئۇلارنىڭ ئۇرۇق-پۇشتىنى،
ئۇنداق ئۇڭاي ئالدانمايمىز يالغان گەپلەرگە.
قارا ئەنە، بەدىنىدىن قانلار ئاقىدۇ،
ھېچ شەپقەتسىز ئويۇپ ئالدۇق سىڭا كوزۇڭنى.
قارشىلىشىپ كوردۇڭ بىزدىن نېمە ياخشىلىق،
تېپىپ بەرسەڭ خوپ ئەمەسمۇ ماڭا قىزىڭنى!
تەلۈمنى ئورۇنلىغىن لازىم بولسا جان،
بولساڭ جاھىل، يوق قىلىمەن تامام ئۇزۇڭنى!

بوۋاي:

مەندە بارى پەقەت نەپرەت، قىزىم يوق مېنىڭ،
سەنلەر ئادەم ئەمەس، بەلكى ۋەھشى قاۋانلار،
سەنلەر ھېسسىز، قارا يۈرەك، شەپقەتسىز زالىم،
سەنلەر ئادەم تالايدىغان يىرتقۇچ ھايۋانلار.
ۋەھشىلىگىڭ ئەگدۇرەلمەس بىزنى ھەرگىز باش،
بىز چىدايمىز، كەلگەندىمۇ قانچە زور ئاپەت.
"لۇگۇچياۋ"نىڭ توپ ئوقلىرى ئويغاتتى بىزنى،
غەزەپ ئوتى ياندى دىلدا، پۈتتى بۇ تاقەت.
جاللات، مۇشۇ پەيتته مېنى ئۇلتۇرەلەيسەن،
يېگەلمەيسەن جۇڭگولۇقنىڭ جاسارىتىنى،
كوتىرىلگەن تومۇر مۇشتلار قايتۇرۇلمايدۇ،
جۇڭگو خەلقى بولدى تاغدەك مەزمۇت ئىتتىپاق،
بۇ زىمىندە ياتقان تاغلار ئاغدۇرۇلمايدۇ.
يوق قىلمىشقا مەھكۇملۇقنىڭ ئاسارىتىنى،
ئەرك ئىزلەپ، كەلدى ئۇلار ئۇلۇغ نىيەتكە.

ئازاتلىقنىڭ ئورگەشلىگەن بۇ دولقۇنلىرى
سەن ياۋلارنى كومگۈسىدۇر قارا لەھەتكە!
قەھرىمان ئەل قارشىسىدا سەنلەر بىر چاشقان،
دۇنيا بويلاپ يامرىماقتا كۆلكە ھەر ياقتا.
جاھانگىرلار ۋە فاشىستلار ئولۇمگە مەھكۇم،
سەن جاللاتلار ئاللىقاچان پاتتىڭ پاتقاقتا.
نىجاتلىق يوق، بۇ پاتقاقتا پاتقىنىڭ پاتقان،
ھەممە يەردە ئۇلۇغ يالقۇن، ھەممە كۆرەشتە.
ھەممە يەردە قەھرىلماقتا سەنلەر ئۇچۇن گور،
چوقۇم يەكسان بولۇشسەن بۇ زور تەۋرەشتە!

(يىراقتىن ھۇجۇمغا ئوتۇش سىگنالى ياڭرايدۇ، «پىدايى قەھرىمانلار مارشى» كوتىرىلىدۇ، ياپون ئالۋاستىلىرى ئوغرى كوزلىرىنى چەكچەيتىشىپ، قورقۇنچتىن تەرەپ-تەرەپكە قاراپ قېچىشىدۇ.)

پەردە چۈشىدۇ

ئىككىنچى پەردە

(يېزا، ئوي، كېچە. يۇلەن روشەن يېنىپ تۇرغان چىراق نۇرى ئاستىدا، جوزىنىڭ يېنىدا ئولتۇرىدۇ، ئۇنىڭ بىر قولى يارىلانغان بولۇپ، كوكرىكىدە ئېسىلىپ تۇرىدۇ. ئالدىدا كىتاپ ۋە قەغەزلەر قويۇلغان. يۇلەن ئويلىنىدۇ، يازىدۇ.)

يۇلەن:
ئاياللاردىن پارتىزانلار ئەترىدى قۇردۇق،
ئىنتىزاملىق بىر قوشۇننى چىقتۇق تەربىيلەپ.

ئەمدىكى ئىش بۇ ئەترەتنى قوراللاندۇرۇش،
قانداق قىلساق قوراللارنى تاپمىز ئىزلەپ؟
بۇ قېيىن ئىش، ئويلا-ئويلا قاتتى بۇ بېشىم،
بەكمۇ تىت-تىت بولدۇم ئويلاپ تاپالماي ئامال.
چارە قىلغان بولار ئىدى بولسا جاۋمىكىشك،
تېپىپ بەرگەن بولار ئىدى بىزگە ئۇ قورال.

لى يافېن (كىرىدۇ):
ئايال پارتىزانلار ئۆلۈپ بارماقتا مەشق،
نىزاملارنى ئىگەللىدى ھەممىسى چاققان.
ھەركەتلىرى بولدى پىشىق ۋە ماھىرانە،
قورال بولۇپ قالدى پەقەت بىزنى ساقلاتقان.

يۇلەن:
ئالدىرىما، دوستۇم، چوقۇم تاپمىز ئامال،
شۇ دەم مېنىك كوللۇمدىمۇ ئاشۇ بىر خىيال.

لى يافېن:
ھىلىراقتا تەكلىپ قىلدى مېنى بىر ئايال،
مېھمان قىلماقچىمۇ ياكى باشقا بىر خىيال؟

يۇلەن:
مەيلى بارغىن، ئەمما يولدا قىلغىن ئېھتىيات،
خائىنلارنىك قىلتىغىغا قالما يولۇقۇپ.
يارىلاندى قولۇم يولدا، قايتار چېغىمدا
قايسى كۇنى مەن يىغىننى تۇكىتىپ بولۇپ،
كەچە ئىدى ئەتراپ جىمجىت، ھېچ بىر تېۋىش يوق،
تۇيۇقسىزدىن بىرۇ ماڭا قاراپ ئاتتى ئوق.

لى يافېن:
ماقۇل، يولدا بولىمەن ھوشيار.
(لى يافېن چىقىپ كېتىدۇ، يۇلەن يېزىشنى داۋاملاشتۇرىدۇ،
دەم كىتاپنى ۋاراقلاپ كوز تاشلايدۇ. بۇ چاغدا جاۋ مىكىشك

پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن دەسسەپ كىرىپ، ئاستاغىنا ئۇنىڭ كەينىـ
گە ئوتۇۋالىدۇ. يۇلەن ئۇنى سەزمەيدۇ، ئۇ كىتابنى يېپىپ، چوڭـ
قۇر ئويغا چوكىدۇ، مۇزىكا ئاۋازى.)

جاۋ مىڭشىڭ:

سېنىڭ نەزەر تاشلىشىڭدا بىر ئوتكۇرلۇك بار،
چىرايىڭدىن تۇر ياغىدۇ تارام ۋە تارام.
دۇشمەنلەرگە ئېتىلغان ئوق بولدى سوزلىرىڭ،
قايسى ئىش، قىز، سېنى مۇنچە قىلدى بىارام؟

يۇلەن:

كورۇپ تۇرسام دۇشمەنلەرنىڭ ياۋۇزلىغىنى،
مېنىڭ قەلبىم قانداق قىلىپ بولالايدۇ جىم؟
مەن سۇيىمەن ئازات، ئەركىن ئۇ كەلگۈسىنى،
هاياتىمنى ۋەتىنىمگە قىلىمەن تەقدىم!

جاۋ مىڭشىڭ:

بارالامسەن فۇرونتقا سەن مەن بىلەن بىللە،
بولالامسەن ياۋغا قارشى سەپنىڭ ئالدىدا؟
هولۇقماستىن هەم قورقماستىن، باتۇرلۇق بىلەن
قىرالامسەن دۇشمەنلەرنى جەڭ مەيدانىدا؟

يۇلەن:

ئايرىماستىن ئەر ۋە ئايال، ياش هەم قېرى دەپ،
ئاتلىنىشى لازىم هەركىم چېلىش ئورنىغا.
هايات ـ مامات، ئۇلۇم ـ كورۇم دۇچ كەلگەن بۇ پەيت،
ئېتىلىشى لازىم هەركىم كۆرەش قوينىغا!

جاۋ مىڭشىڭ:

ئوقلار يامغۇر بولۇپ ياغار جەڭ مەيدانىدا،
سنارەدلەر پارتلايدۇ گۇلدۇرماما دەك.
زەھەرلىك گاز بىللە ئېلىپ يۇرەر ئۇلۇمنى،
سەن ئىلگىرىلەپ بارالامسەن بىز بىلەن بىرەدەك؟

يۇلەن:

زەببرەكلەر بولسۇن مەيلى قانچە قۇدرەتلىك،
ئوق يامغۇرى بولسۇن قانچە شددەتلىك ۋە زىچ،
مەيلى ئوقلار كېلىپ تەگسۇن مېنىڭ كوكسۇمگە،
پەقەت ئالغا باسمەنكى، چېكىنمەيمەن ھېچ!

جاۋ مىڭشىڭ:

يۇلەن:

چېكىنمەيمز ھەرگىز ئارقىغا،
ئالغا قاراپ ماڭمىز ھامان.
تەقدىم قىلىپ بار كۈچىمىزنى،
يوق قىلىمىز دۇشمەننى تامام!

جاۋ مىڭشىڭ:

خوپ يارايسەن، بولدۇم، سەندىن بەكمۇ خوشال،
ساڭا ئوخشاش بولسۇن قەتئى مىليونلاپ ئايال.
ھەممە كىشى بولسا تۇتاش پولات ئىستىھكام،
غالىبىيەت بىزگە مەنسۇپ بولىدۇ ھامان.
كېلىپ قالدىڭ بۇ يېزىغا، يۇلەن، سەن قانداق،
ئوز يۇرتۇڭدىن چىقىپ كەتتىڭ قانداق ئايرىلىپ؟
كەچمىشىڭنى سوزلەپ بەرگىن ماڭا بىرمۇ-بىر،
ئەل-يۇرتۇڭنىڭ ئەھۋالىنى قالاي مەن بىلىپ.

يۇلەن:

دۇشمەن قەدەم بېسىپ بىزنىڭ يۇرتىمىزغىمۇ،
بولدى قىرغىن، ئولتۇرۇلدى سانسىز قېرىنداش.
قاچتۇق خوشنىمىزنىڭ قىزى لى يافېن بىلەن،
خەتەر ئارا ئېلىپ چىقتۇق يۇرتىمىزدىن باش.
قاتنىشىقا بەل باغلىدۇق پارتىزانلارغا،
پاۋغا قارشى مۇقەددەس جەڭ چىللىدى بىزنى.

بىر ئاممۇى يىغىن ئاچتۇق تۇنۇگۈن كېچە،
تەشۋىق قىلدۇق ئۇرۇشتىكى ۋەزىپىمىزنى.
يىغىن تۈگەپ ئويناپ چىقتۇق يەنە تىياتىر،
قىزلار ياخشى ئويناپ چىقتى يىغلاپ ۋە كۈلۈپ.
ئويۇنسىز ئۇ سورۇندا چوڭ رول ئويناندى،
كوپلەر توكتى كوز ياشلىرى ئويۇننى كورۈپ.
تەلەپ قىلدى قاتنىششنى پارتىزانلارغا،
قىز-ئاياللار تەشكىللىنىپ ئۇيۇشتى دەرھال.
لېكىن، ئۇرۇش قىلىپ بولماس قۇرۇق قول بىلەن،
ياۋنى قانداق يوقتىمىز بولمىسا قورال؟

جاۋ مەكشىك:

باتۇر جەڭچى بولسا قورال بولماي قالمايدۇ،
قورال تۇرغۇن، بۇ قورالنى دۇشمەن ساقلايدۇ.
قوراللانسۇن ئاياللارمۇ، چۈنكى دۇشمەنلەر
ئايال بولغانلىغى ئۈچۈن ئىچ ئاغرىتمايدۇ.
ھەممە يەردە باسقۇنچىلىق قىلماقتا ئۇلار،
سانسىز ئايال ئەرلىرىدىن قىلىندى جۇدا.
ئائىلىسىز قالدى قانچە-قانچە كىشىلەر،
كۈن كورمەكتە ئاچارچىلىق ۋە سەرسانلىقتا...
ئاياللارمۇ بولسۇن چوقۇم تولۇق سەپەرۋەر،
كۈتەر جەڭدە قۇربانلارنىڭ شانلىق ئىزلىرى.
بار ئۇلاردا ۋەتەن قوغداش مەجبۇرىيىتى،
بىز ھەممىمىز ئەجداتلارنىڭ ئوغۇل-قىزلىرى.
جەڭلەر ئارا قەيسەر جەڭچى بولۇپ يېتىلىپ،
ئۇرۇنلىسۇن ئاياللارمۇ بۇ ۋەزىپىنى.
ماھىرانە مەرگەنلەردىن بولسۇن ئۇلارمۇ،
يالغان دىللار بولسۇن ياۋغا ئولۇم يالقۇنى.

يۇلەن:

بېغىشلىدىم ھاياتىمنى ئوتلۇق كۆرەشكە،
مەن خالايمەن كۆرەش ئارا ئۇچماقنى راۋان.
چېكىنمەيمەن، باتۇرانە باسىمەن ئالغا،
بەرىدىم قەسەم تەنتەنىلىك مەن ئاللىقاچان.
كۆڭلۈم مېنىڭ تىنچمايدۇ قورال بولمىسا،
بۇ ئىش بىلەن بولۇپ قالدى پۈتۈن ئەس-يادىم.
سېنىڭ سوزۇڭ چىراق بولۇپ يورۇتتى دىلنى،
دېمەك، جەڭدىن كېلىدىكەن مېنىڭ قورالىم.

جاۋ مىڭشىڭ:

ھەي، سەن چىچەن، قەدىرلىك قىز، جەڭگىۋار سەپداش،
سەن، سەن كۆرەش يىللىرىنىڭ ئۇنۇتۇلماس بۇلبۇلى.
مەن كۆڭلۈمدە ساقا مەڭگۈ بەخت تىلەيمەن،
يېقىن ھەمرا قىلسۇن بىزنى بۇ كۆرەش يولى!

يۇلەن:

مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايمىز بىز كۆرەش بىلەن،
بەخت ئۇسۇش ئۈمىدىنى جەڭگە باغلايدۇ.
دۇشمەنلەرنى قىرايلى بىز جەڭ مەيدانىدا،
جەڭ ئوتلىرى بىزنى قەيسەر قىلىپ تاۋلايدۇ.

جاۋ مىڭشىڭ:

بىز جەڭلەردە مەزلۇملارغا بولايلى ئۇلگە،
ھەر قاياقتا كوتىرىلسۇن ئەرك دولقۇنى.
قوغلايلى بىز بۇ زېمىندىن باسقۇنچىلارنى،
جاھان بويلاپ قاينىق جەڭنىڭ ياڭرىسۇن ئۇنى!

يۇلەن:

قۇرۇپ چىقىش يېپ-يېڭى جۇڭگو
بىزگە ئورتاق غايە ھەر قاچان.

قىلمىز ۋەتەننى باي ۋە قۇدرەتلىك،
جەڭلەر ئارا بەرگەندىمۇ جان.

جاۋىڭشك:

خەير - خوش، قەدىرلىك سەپداش!
مەن كېتىمەن جەڭلەر ئارا ياۋنى قوغلاشقا.
كوپ ئوتمەستىن قوراللارنى ئېلىپ كېلىمىز،
دۇشمەن مەجبۇر بولار جەڭدە قورال تاشلاشقا.
سەن پارلىغان يوروق يۇلتۇز جەڭ مەيدانىدا،
بوران - چاپقۇن يېڭەلمەيدۇ سەن سىڭلىمىزنى.
باتۇرانە باسقىن ئالغا، قەددىڭنى كوتەر،
ئەڭ ئاخىرقى زور غەلبە كۇتمەكتە بىزنى.
توختىمايمىز غەلبىگە ئېرىشمىگىچە،
يارىلىدۇ غەلبە قىزىل قانلىرىمىزدىن.
قورقۇنچاقلىق ھەم ئاجىزلىق ھالاكەت دېمەك،
ۋەتەن ھايات ئۇمىدىنى كۇتىدۇ بىزدىن.
خەير - خوش، قەدىرلىك سەپداش!
تىلەيمەن ئۇتۇق،
بولغىن سەن قۇتلۇق!

(ئىككىيلەن قول بېرىشىپ خوشلىشىدۇ، جاۋىڭشك چىقىپ كېتىدۇ)

يۇلەن:

خەير - خوش، ئاق يول تىلەيمەن،
ئىشلىرىڭىز بولسۇن ئوڭۇشلۇق!

(يۇلەن دەرىزە ئالدىغا كېلىدۇ، دېم ئۇزۇلۇپ، دەم داۋام - لىشىپ مىلتىق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ)

يۇلەن:

قورال بولسا، بولماس ئىدى بىزدە قىلچە غەم،
ۋەتەن ئۈچۈن قىزىتاتتۇق جەڭلەرنى راسا.
قانچە ھۇزۇر، بەختلىك ئىش ياۋنى نەيزىلەش،
باتۇر جەڭچى دۇشمەنلەرنى قورقىتار تازا.
قول قوشتۇرۇپ ئولسە دەيدۇ دۇشمەنلەر بىزنى،
ئەمما ياۋنى يوق قىلمىز بىزمۇ بىر-بىرلەپ.
ئۇخلاي ئەمدى، بەرمەي قولدىن ئارام پەيتىنى،
قاينىاق كۆرەش كۆتەر مېنى يەنە ئەرتىلەپ.

(يۇلەن كارۋاتقا چىقىپ ياتىدۇ. بۇ چاغدا ئويگە ئوغرىلىقچە خائىن كىرىپ كېلىدۇ)

خائىن (ئۇنلۇك چاقىرىدۇ):

ياخشى قىز! ياخشى قىز!

يۇلەن (چوچۇپ ئويغىنىدۇ):

سەن كىم؟ جاۋاپ بەرگىن تېز!

خائىن:

سالام ساڭا، ئەي ياخشى قىزچاق،
ئەھۋالىڭ قانداق؟

يۇلەن:

سەن كىم؟ سېنى تونۇيالمىدىم،
ھېچ يەردە ھەم كورمىگەن ئىدىم...

خائىن:

شۇنداق!
تونۇشمايمىز، بەلكى سەن بىلەن،
كارۋاتتىن چۈش، ماڭغىن مەن بىلەن!

يۇلەن:

هە، نىمشقا، نىمە ئىش بىلەن؟
مېنى نەگە دەۋەت قىلىسەن؟!
(يۇلەن ھولۇقۇپ كەينىگە داجمىدۇ)

خائىن:

بىر يېزىلىق بولىمەن ئەسلى سەن بىلەن،
پارتىزانلار بىلەن بىللە كەلدىم بۇ يەرگە.
خارابلىق بولدى ئۇندا ئۇي، باغۇ-ۋاران،
يۇرتىمىزغا بولۇۋالدى دۇشمەنلەر ئىگە.
تاغ ئىچىگە كىرىپ كەتتى ھەممە يۇرتداشلار،
ئالۋاستىلارغا قارشى كوتەردى قورال.
بۇ يېزىغا كېلىپ قالدۇق دۇشمەننى قوغلاپ،
مەن ئارىلاپ يۇرتداشلاردىن سورىدىم ئەھۋال.
ئاتا-ئاناڭمۇ بىز بىلەن بىللە كېلىشتى،
ئىپتقان ئىدى ماڭا سېنى تېپىپ بېرىشنى.

يۇلەن: (ئويلىنىپ، كوزلىرىنى مىدىرلىتىدۇ)
ياق، بۇ مۇمكىن ئەمەس.
ئۇلارنىڭ بۇ يېراق يەرگە كېلىشى تەس!

(يولەن ئويلىنىپ، خائىننىڭ چىرايىدىكى ئوزگىرىشلەرگە نەزەر سالىدۇ)

ھازىر ۋاقتى ئەمەس، مېنىڭ كەلمەكتە ئۇيقۇم،
ئىپتىپ بارغىن، ئەتە بېرىپ يوقلايمەن چوقۇم!

(يۇلەن ئاستا كېلىپ ئورۇندۇققا ئولتۇرىدۇ. خائىن دەرد-زىنىڭ سىرتىغا قاراپ كوز ئىشارىسى قىلىدۇ، ئالۋاستىلار لىيەن-جاڭى كىرىپ كېلىدۇ)

خائىن (خىرىلداپ كۈلۈپ):
ئاخىر ئىزلەپ تاپتۇق-تە سېنى!
ئالۋاستىلار لىيەنجائى:
ھە، يارايدۇ، خوپ ئوكۇشلۇق پۇتتۇردۇق ئىشنى،
بۇگۈن كېچە مۇشۇ ئويدە قويۇڭلار مېنى.
تەقدىم قىلاي چوڭ باشلىقىمۇ ئۇنىڭ بەھرىنى.
باشلىقىمۇ كورۇپ باقسۇن ئۇنىڭ بەھرىنى.
(ئالۋاستىلار لىيەنجائى يۈلەنگە قارايدۇ)
كەچلىك تاماق ھازىرلىغىن سەن بىزگە پاتراق
ھەم تاپقىن ھاراق!
يۈلەن:
ماقۇل، مەن باراي!

(يۈلەن چاپىنىنى كىيىپ تاشقىرىغا قاراپ ماڭماقچى بولىدۇ)

ئالۋاستىلار لىيەنجائى:
ياق، سەن توختا، ئۇ بېرىپ كەلسۇن!
ئىككىمىزگە خالى قالسۇن بىردەم بۇ سارايـ.

(خائىن ئالدىراپ چىقىپ كېتىدۇ، ئالۋاستىلار لىيەنجائى يۈ-
لەنگە سۇركىلىپ كېلىدۇ):
سەن بۇ ياققا كەلدىڭ نىمىشقا؟
بىزگە قارشى تۇرۇپ يۈرتنى تاشلاش كېرەكمۇ!
كەلگىن بېرى، يەتكۈزمەيمىز سائا ھېچ زەخمەت،
بىز ياپونلار ياقتۇرىمىز قىزلارنى بەكمۇ؟

(خائىن تاشقىرىدىن تاماق ۋە سەي ئېلىپ كىرىدۇ، بىر
ئالۋاستىلار ئەسكىرى پاتىغۇن ئېلىپ كىرىدۇ، "قوزغال، قۇل بو-

لۇشنى خالىمغانلار.....» دىگەن ناخشا كوتىرىلدۇ. ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى ئۇنى ئاڭلاپ، قورققىنىدىن كەينىگە داجىپ كېتىدۇ، ئۇ پاتىغۇندىن پىلاستىنكىنى ئېلىپ، يەرگە ئۇرۇپ پارچە-پارچە قىلىۋېتىدۇ. يۇلەن يېنىدىن زەھەرلىك دورا ئېلىپ رۇمكىدىكى ھاراقنا سالىدۇ. ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى ھاراقنى ئىچىپ يىقىلغاندىن كېيىن، يۇلەن ئۇنىڭ قورالىنى ئېلىۋېلىپ، ئالۋاستى ئەسكەرلەرنى ئېتىپ ئولتۇرىدۇ، خائىن ئوق ئاۋازى چىقىشى بىلەن تەڭلا قېچىپ چىقىپ كېتىدۇ، يۇلەن چاچلىرىنى تۆگۈپ، ئالۋاستىلار لىيەنجاڭنىڭ كىيىمىنى كىيىۋالىدۇ. سۇبھى ۋاقتى بولۇپ، تاڭ نۇرى يامرايدۇ)

يۇلەن:

ئەمدى مانا ئىگە بولدۇم قورالغا،
كېچىكمەستىن ئاتلىنىمەن ئالدىنقى سەپكە.
ياپونلارنى ئېلىمىزدىن قوغلاپ چىقىرىپ،
ئېرىشىمىز غەلبىگە، ئوچمەس شەرەپكە!

(ئۇ دەرىزىنىڭ سىرتىغا قاراپ دەرھال موكۇنىدۇ.)

ياخشى بولدى! كەلدى لى يافېن!
مېنى كورسە قانداقسىگە ئالار ئىكەن تىن؟

(لى يافېن يۇلەنىنىڭ قىياپىتىنى كورۇپ، قورقىنىدىن كەينىگە داجىيدۇ، يۇلەن قاھ-قاھلاپ كۈلىدۇ.)

يۇلەن:

قورقماس يۈرەك بولۇپ گاڭدەك تاۋلىنايلى بىز،
تاڭلار بويلاپ باتۇرانە ئىلگىرىلەيلى بىز.

مەملىكەتتە ئورکەشلىسۇن ئەرك دولقۇنى،
كۆرەش كۆچى بىلەن تولسۇن پۈتۈن جىسمىمىز!
باسايلى ئالغا،
يانماي ئارقىغا!
دۇشمەنلەرگە بېرەيلى بىز قاخشاتقۇچ زەربە،
ئىشقا ئاشار بىزنىڭ شانلىق غايىمىز شەكسىز.
چوقۇم قۇرۇپ چىقالايمىز يېپ-يېڭى جۇڭگو،
هايات بەخت هەم شاتلىققا چومۇلەر چەكسىز!

پەردە چۈشىدۇ.

ئۈچىنچى پەردە

ئۇرۇش مەيدانى، سەھنىنىڭ ئوڭ تەرىپى ئاكوپ. تۈن، ئاي غۇۋا نۇر چېچىپ تۇرىدۇ. يىراقتىن دەم داۋاملىشىپ، دەم ئۈزۈلۈپ ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر مىلتىقلىرىنى بېشىغا قويۇپ، ئۈيەر-بۈيەردە چېچىلىپ يېتىشىدۇ.

ياپون ئەسكىرى—A:

بۇرادەرلەر، قاراڭلار، چىقتى تولۇن ئاي،
ئاي شولىسى سالقىن تۇنده ئۇزەر مۇلايىم.
تۇننىڭ سىرلىق جىمجىتلىغى قىلدى دىلنى مەس،
ئويده قالغان يېقىنلارغا كەتتى خىيالىم.
ئۇقالمىدىم كۇنى قانداق ئىكىن ئۇلارنىڭ؟
خىيال ئىنار مېنى، كوڭلۇم ئەنسىز شۇ تاپتا.
يۇرىگىمنى تاتلايدۇ يۇرت سېغىنىشى،
تۇققانلىرىم ئورتەنمەكتە ئۇندا ئازاپتا.

(ئۇ ئويغا چوكىدۇ، توت ئەتراپىغا نەزەر تاشلاپ، يېنە-
دىكى ھەمراسىغا قارايدۇ):
ئۇخلىدىڭمۇ يە ئويغاقمۇسەن؟
ياتتىڭ نىمە خىياللار بىلەن؟

ياپون ئەسكىرى—B:

مەنمۇ ئەسلەپ قالدىم سەندەك ئوسكەن يۇرتۇمنى،
قايغۇ-ھەسرەت يۇرىگىمنى تاشلىدى ئېزىپ.
ئاتا-ئانام قېرى ئىدى كۇنى قانداقكىن؟
بولۇپ قالدى چوقۇم ئۇلار نامرات ۋە غېرىپ.

ياپون ئەسكىرى—A:

ماڭا ئېنىق بولۇپ قالدى ئەمدى ھەممە ئىش،
مەن بىلمەيمەن سېنىڭ ئويۇڭ شۇنداقمۇ، ئەمەس.
بارغانسېرى زالىملاشتى ھوكۇمىتىمىز،
تۇرمۇشىمىز ئوقۇبەتلىك، بولدى بەكمۇ تەس!
ئون ئالتىگە كىرمەي تۇرۇپ كوتەردىم مىلتىق،
مەجبۇرلاشتى ھەربى خىزمەت ئوتەشكە مېنى.
ئاتا-ئانام يۇرتىمىزدا قالدى پاناسىز،
كۇندىن-كۇنگە ئوسىللاشتى ئەھۋالى-كۇنى.
ئىشلىمەكتە زاۋۇتلاردا ئۇلار ئاچ قوساق،
ئېغىر كۇنلەر قېرىتماقتا يەنە ئۇلارنى.
خەلقىمىزدە ئايلانماقتا ھەسرەت نەپرەتكە،
ئىشچى خەلق كوتەرمەكتە كۇرەش بورانى.
دىر تىترىتىپ ۋەھىمىلىك باقتى زالىملار
ئېلىمىزنىڭ ئىش تاشلىغان ئوغۇل-قىزىغا.
قورال كۇچى بىلەن باستى ئىش تاشلاشلارنى،

ئىشچىلارنى غەرق قىلدى قان دېگىزىغا.
ئاھ، بۇرادەر، ئۇلار بىلەن بىر بولالمىدىم،
بېرەلمىدىم يېقىنلارغا ھىچقانداق ياردەم.
ئاتا-ئانام قېيىن چاغدا ئوقۇتۇپ مېنى،
قىلغان ئىدى مۇشكۇل ھايات يولىدا ئادەم.
مۇستەملىكە ئۇرۇشىنى قىلدۇق نېمىشقا؟
نېمە ئۈچۈن بۇ جۇڭگونى قىلمىز بوزەك؟
بۇ يول بىلەن كېتىۋەرسەك بولمايدۇ ئەمدى،
جىنايەتلىك بۇ يوللارغا قويايلى بىز چەك!
چۈشەندىڭمۇ بۇ سوزۇمنى، ئەزىز بۇرادەر،
بولماس ئەمدى يەنە شۇنداق گاڭگىراپ يۈرسەك!

ياپون ئەسكىرى—B:

بۇرادىرىم، بەكمۇ توغرا سوزلىرىڭ سېنىڭ!
مەن پۈتۈنلەي قوشۇلىمەن قاراشلىرىڭغا.
ئامال تېپىپ قۇتۇلايلى بۇيۇنتۇرۇقتىن،
زالىملارنى بەربات قىلىپ باسايلى ئالغا!

ياپون ئەسكىرى—A:

ئېرىشىمىز بىزمۇ چوقۇم يورۇق ئىستىقبالغا!
(ياپون ئەسكەرلىرى ئۈيقۇغا چوكىدۇ. سەھنىنى جىمجىتلىق قاپلايدۇ، ياپون دۇيجاڭى كىرىپ كېلىدۇ)

ياپون دۇيجاڭى:

ئەسكەرلىرىم غەرق بولۇپتۇ ئۈيقۇ قوينىغا،
بۇلار سوغاق ئاكوپلاردا چەكمەكتە زەخمەت،
خىزمىتىمگە پايدىلىقتۇر ئۇلارنىڭ ھالى،
بۇ مەن ئۈچۈن تېپىلغۇسىز بىر ياخشى پۇرسەت.

ئېيتىپ كەلسەك، بىز جۇڭگوغا قىلدۇق تاجاۋۇز،
بۇ مىللىتارىزمغا مەنسۇپ بولغان رەزىللىك.
ئادالەتسىز قىلمىش چوقۇم بولىدۇ مەغلۇپ،
تاجاۋۇزچى جىنايەتكار قالمايدۇ تىرىك.
جۇڭگولۇقنىڭ پاك پەرزەنتى باتۇر جاۋىمىشىڭ
كۆرەشلەردە ۋەتىنگە ياراتماقتا تاك.
بىر ھەقىقەت سوزنى ماڭا دېگەن ئىدى ئۇ:
ئەسكەرلەرنى قوزغاپ دەرھال قىلغىن قوزغىلاڭ.
قورقۇنچىم يوق، خەۋپ-خەتەرلىك بولسىمۇ بۇ ئىش،
ئولۇم شەرەپ، ھاقارەتلىك ياشاشتۇر يامان!
يەر يۈزىدە مەدھىيلەيدۇ مېنى كىشىلەر،
مەن ئۇلارنىڭ دىللىرىدا ياشايمەن ھامان،
مەن بولمەن بۇ كۆرەشتە قەيسەر، سەۋرىچان،
لازىم مېنىڭ سىر ساقلىشىم، ھودۇقماسلىغىم.
تارقىتاي مەن بۇ پۇرسەتتە ۋەرەقلەرنى،
بۇ فاشىستلار قىلمىشىنى پاش قىلار چېغىم...

(ياپون دۈيجاڭى قويندىن بىر باغلام تەشۋىقات ۋەرەقسى چىقىرىپ، ئۇلارنى ئاكوپ بويلاپ چېچىپ ماڭىدۇ. ئۇ ئەتراپىنى بىر قۇر كۆزىتىپ كورۇپ، چىقىپ كېتىدۇ. بىر دەمدىن كېيىن ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ، ئالۋاستىلار لېيەنجاڭى ھودۇققان ھالدا كىرىپ كېلىدۇ، ھۇشتەك چېلىپ، ئالۋاستى ئەسكەرلەرنى ئويغىتىدۇ. ئۇ، ئەسكەرلەرگە قاراپ ئەسەبىلىك بىلەن ۋاقىرايدۇ: "ئوت ئاچ!" ئالۋاستى ئەسكەرلەر ئۈنۈك بۇيرۇغىغا پەرۋاموز قىلماي، ۋەرەقلەرنى ئوقۇپ، ھورۇنلۇق بىلەن يېتىشىۋېرىدۇ. ئالۋاستىلار لېيەنجاڭنىڭ ئەرۋايى ئۇچىدۇ، ئۇ ئەسكەرلەرنىڭ قولىدىن ۋەرەقلەرنى تارتىۋېلىپ يىرتىپ تاشلايدۇ.)

ياپون ئەسكىرى—A:

بەكمۇ توغرا ۋەزىپىدە ئېيتىلغان گەپلەر،
بىر-بىرىنى قىرىشمىسۇن ئېزىلگۈچىلەر.
ھەق-ناھەقنى، ھەقىقەتنى يېتەيلى تونۇپ،
بىزلەر ئۈچۈن بۇ ئۇرۇشتىن نىمە نەپ كېلەر؟
جىنايەتلىك ئىتلارغا قارشى تۇرايلى،
كېرەك بىزگە ئەركىنلىك ۋە بەختلىك تۇرمۇش.
قارىتايلى مىللىتىمىزنى دۈشمىنىمىزگە،
يوق قىلايلى ياۋۇزلارنى، پۈتسۇن بۇ ئۇرۇش!

(ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى ياپون ئەسكىرى—Aغا قارىتىپ ئوق چىقارماقچى بولۇپ تۇرغىنىدا، ئوزى باشقا بىر ياپون ئەسكىرى تەرىپىدىن ئېتىپ تاشلىنىدۇ. ئالۋاستى ئەسكەرلەر ۋاراڭ-چۇرۇق كوتىرىپ، ئاكوپتىن بوسۇپ چىقىدۇ. ئالۋاستىلار لەنجاڭنى ئېتىپ ئولتۇرغان ياپون ئەسكىرى ئۇنلۈك توۋلايدۇ):

زەربىمىزنى تېتىپ كوردى بۇ ئەزگۈچىلەر،
ھەققانى ئوق تېشىپ ئوتتى رەزىل كوكرەكنى،
بۇ كۈرەشكە ھەممەيلەننى قاتناشتۇرايلى،
ئورۇنلايلى ۋەزىپىدە يېزىلغان گەپنى!
باتۇر جۇڭگو قوشۇنىغا بولايلى تەسلىم،
زالىملارنى يوقتايلى، بېرەيلى سوقما.
مەزلۇم خەلق ئۈيۇشايلى بولۇپ ئىتتىپاق،
كۈرەش بىلەن ئېرىشەيلى ئادىل ھوقۇقنا!

ياپون ئەسكىرى—A:

يۇرۇڭلار، بۇرادەرلەر،
جىسمىمىزدىن يوقالسۇن بۇ نەپرەتلىك بەلگە!

(شەپكىسىدىن كۈن ئۇ بەلگىلىك كاكارىنى يۇلۇپ ئېلىپ، يەرگە تاشلايدۇ.)

ياپون ئەسكىرى—B:

بۇرادەرلەر، مىللىتىمىزنى ئېسىڭلار تەتۇر،
كۈتەر بىزنى باتۇر جۇڭگو پارتىزانلىرى،
قاتتىشايلى بىز ئۇلارنىڭ ئەتىرەتلىرىگە!

(ئوڭ تەرەپتىن "توغرا!" دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ. ياپون دۇيجا-ڭى ئالدىراش كىرىپ كېلىدۇ، تىز ئەتراپقا نەزەر تاشلايدۇ، ئەسكەرلەر كۆرۈنمەيدۇ، ئۇ ئىنتايىن خوشال بولىدۇ. ئۇ، يەردە ياتقان ئالۋاستىلار لەينجاڭنى كۆرىدۇ، يېنىدىن تەشۋىقات ۋەرەقـ-سى ئېلىپ، ئۇنى ئالـۋاستىلار لەينجاڭنىڭ كۆكرىگىگە خەنجەر بىلەن سانجىپ قويىدۇ)

ياپون دۇيجاڭى:

مانا شۇنداق خەنجەر لازىم رەزىل كوكرەككە،
نومۇسسىز ياۋ ھەق جازادىن قاچالماس ھامان.
قۇرۇتماقچى بولۇشتۇڭ سەن ئىنسان نەسلىنى،
مەزلۇملارنى قىرغىن قىلدىڭ، ئىچىتىڭ قىزىل قان.
پۈرولېتارغا مەنسۇپ ئىزۋۇم، مىللىتىم ياپون،
مەن ئىنسانى ھوقۇقىمدىن قىلىنغان مەھرۇم.
ھاقارەتتە كۈن ئوتكۈزدۇم ئىتتىنمۇ بەتەر،
دىلىم چەكسىز يارا بولدى، كوردۇم كوپ زۇلۇم!
تىرىكتاپلار ياشاپ ئوتتى ھەشەمەتلىك، باي،
مېنىڭ قەلبىم پارە بولدى ئېغىر مېھنەتتە.
مەن مەكتەپتە ئوقالمىدىم بولسىمۇ مەكتەپ،
بۇلۇڭ - پۇشقاقلار ئىچىدە قالدىم كۈلپەتتە.
ئەركىن ھايات پۇرسەتلىرى يېقىنلاشماقتا،
كۆرەش بىزگە بەرەر ئەرك ۋە شاتلىق يەنە.
بىز جاللاتلار قەۋرىسىنى كولاۋاتىمىز،
ۋاقتى كەلدى، بىز ئۇلارنى قىلىمىز دەپنە!

(ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن جاۋىگىشىنى چاقىرىدۇ، ياپون ئەسكەرلىرىنىڭ ھەربىي كېيىمىنى كىيگەن جاۋىگىشىڭ كىرىپ كەلىدۇ)

ياپون دۇيجاڭى:

ئەي، مېنىڭ دوستۇم،
قاراپ باققىن، نېمە بوپتۇ مۇنۇ پىلانىم،
كوكرىكىدە تۇرغان خەنجەر مېنىڭ "ئىنئامىم".

جاۋىگىشىڭ:

دوستۇم، ساڭا چۈشىنىشلىك، ساڭا مەلۇملۇق،
مەڭگۈ نۇرلار چاچار جاھان بويلاپ ھەقىقەت.
رەزىل دۈشمەن ئاقىۋىتى شۇنداق بولىدۇ،
ئۇلار ئۇچۇن لايىق نەرسە خەنجەردۇر پەقەت.
قاتىللىقنىڭ ئومرى ئەمدى بارماس ئۇزاققا،
ھوكۇمرانلىق چاڭجياڭ ئەمەس مەڭگۇ ئاققىلى.
شىددەتلىك ئوت ھاسىل قىلدى چوڭ مۇھاسىرە،
ياۋۇزلارنى جەڭ ئوتىدا ئورتەپ ياققىلى.
مەزلۇم خەلق بولۇپ قەتئى بىزنى ياقلىدى،
پۈتۈن كۈچى بىلەن بىزگە كورسەتتى مەدەت.
ئەمگەكچىلەر كۈچ - قۇدرىتى ياسىدى ئورىكەش،
تەڭ كېلەلمەس ئەمدى ئاڭا ھېچقانداق قۇدرەت.
قارا دوستۇم، ياۋغا قارشى چىققىن مەزلۇملار،
قەھر - غەزەپ دولقۇنلىدى بولۇپ زىيادە.
مىليون خەلق تۇغدى مەھكەم مۇشتۇملىرىنى،
كۈرەشلەردە يېتىشتۇردى گاڭدەك ئىرادە.
جەڭ قىزغان مەيدانلارغا ئوقتەك ئېتىلدى،
جەڭلەر ئارا دۈشمەنلەرنىڭ باغرىنى تىلدى.
جۇڭگو خەلقى ئەرك ئۇچۇن قىلغان كۈرەشلەر

پۈتۈن دۇنيا خەلقىگىمۇ بولدى چاقىرىق.
ئىنسانىيەت ئىقبالىنى يورۇتتى ئۇلار،
ئازات تۇزمۇش يارانتۇچى كۈرەش ئارقىلىق.
ھەقىقەتنى چۈشىنىپتۇ بۇ قېرىنداشلار،
ئىشىنىپتۇ جۈگۈلۈقىنىڭ ھەق ئاۋازىغا.
تۇسقۇنلارنى ئېلىپ تاشلاپ ئۇلار يولىدىن،
دادىل قەدەم ئالدى ئەنە بىزنىڭ بازىغا.
(جاۋىگىشىڭ چىقىپ كېتىدۇ. سەھنىنى جىمجىتلىق قاپلايدۇ، چىراق نۇرى غۇۋالىشىدۇ، بوۋاي كىرىپ كېلىدۇ)

بوۋاي:

ئارزۇلىرىم ئۇلىمەس مېنىڭ كومسەكىمۇ يەرگە،
ئازاتلىققا بولغان ئىستەك يايار كەڭ قانات.
تۇرسامۇ مەن گور لېۋىدە، نادامىتىم يوق،
غەلىبىگە بولغان ئىشەنچ قىلار مېنى شات.
مەن ئولسەمۇ ۋاز كەچمەيمەن ئىستەكلىرىمدىن،
ئاشۇرىدۇ ئوچمەنلىكىنى توكۇلگەن قېنىم.
كوز يېشىنى توككۈچىلەر بىز ئەمەس ھەرگىز،
قارا، سېنىڭ لەشكەرلىرىڭ بولماقتا تەسلىم!

ئالۋاستىلار ئوفتىسىرى:

كورمىدىكىمۇ بۇ قەۋرىنى ئەي قېرى جادۇ،
ھازىر سېنى بۇ قەۋرىگە تىرىك كومىمىز.
ئاقىۋىتىڭ مۇشۇ بولدى قىلىپ ساختىلىق،
كىمكى قارشى تۇرسا شۇنداق تەدبىر كورىمىز!
ئۇقۇپ قالكى ئولۇمىگىمۇ ئەمەس كوپ يىراق،
ئاخىرقى دەم، ئويلاپ باققىن يەنە ياخشىراق.

بوۋاي:

ھىچقانداق گەپ ئالالمايسەن سەنمۇ ھەم بىراق!

(بوۋاي ئورەككە ئىتتىرىپ چۈشۈرۈلىدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر ئورەككە توپا تاشلايدۇ، خائىن ئۇلارنىڭ قولىدىن گۇرجەكنى تالىشىپ ئېلىپ توپا كولايدۇ. يىراقتىن ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفتىسېرى:

نىمە ئەھۋال؟ قولاق سال، تىڭشا!

(خائىن ئوڭ تەرەپكە قاراپ مېڭىپ، ئولۇپ ياتقان ئالۋاستىلار لىيەنجاڭنى كورىدۇ، ئۇ تەمتىرەپ كېتىدۇ ۋە يوگۇرىگەن پېتى ئالۋاستىلار ئوفتىسېرىنىڭ يېنىغا كېلىپ دوكلات قىلىدۇ)

خائىن:

جاناپلىرى، لەنجاڭمىز ياتىدۇ ئولۇك،
كوكرىگىدە خەنجەر، مۇزدەك قېتىپتۇ ئوزى.
كىملەر ئىكەن؟ ئولتۇرۇپتۇ ئۇنى پاجىەلىك،
شەرق ياقتا يوزلىنىپتۇ قاتىلنىڭ ئىزى.

ئالۋاستىلار ئوفتىسېرى:

— ھە! ھە!

(ئالۋاستىلار ئوفتىسېرى ھودۇققىنىچە جەسەت تەرەپكە قاراپ ماڭىدۇ، دۇربۈنىنى قولىغا ئېلىپ ئوڭ تەرەپنى كۆزىتىدۇ ۋە ۋاقىراپ كېتىدۇ)

چاپسان، چاپسان، چېلىڭلار سىگنال،
ئەسكەرلىرىم يىغىلسۇن دەرھال!

(كارناي چېلىنىدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر ئاكوپتىن سەكرەپ چىقىپ، سەھنىنى كېسىپ ئوتىدۇ. جەڭ شىددەتلىك تۇس ئالىدۇ. ئايرۇپىلانلار بومبا تاشلايدۇ. ئالۋاستىلار ئوفتىسېرى ۋاقىراپ-جاقىراشقا باشلايدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر تەرەپ-تەرەپكە قاراپ قاچىدۇ. ئورەكنىڭ يېنىغا بىردانە تاپانچا چۈشۈپ قالىدۇ. بوۋاي ئورەكتىن كۆچ بىلەن ناھايىتى تەسلىكتە ئۆمىلەپ چىقىپ، سورۇلۇپ بارغىنىچە تاپانچىنى قولىغا ئالىدۇ. ئۇنى خائىن كورۈپ قالىدۇ.

لىدۇ. خائىن بوۋايىغا قاراپ ئوق چىقىرىدۇ، بوۋاي خائىننى ئېـ
تىپ ئولتۇرۇپ ئوزىمۇ ھالسىزلىنىپ يىقىلىدۇ. بىر ئالۋاستىلار پە-
لىمۇتچىگى پىلىموتىدىن توختىماي ئوق ئۇزۇۋاتقاندا، يۇلەن ئارقا
تەرەپتىن ئومىلەپ چىقىپ، ئۇنى ئېتىپ ئولتۇرۇپ، پىلىمۇتنى يا-
پون ئەسكەرلىرىگە قارىتىپ ئېتىشقا باشلايدۇ. يۇلەنگە ئوق تېگە-
دۇ، ئۇ، ئوز يارىسىنى ئوزى تېڭىپ، يەنە داۋاملىق ئوت ئاچىدۇ.
ياپون ئەسكەرلىرى پىتراپ كېتىدۇ، قەھرىمان جۇڭگو ئارمىيىسـ
نىڭ ئەر - ئايال جەڭچىلىرى ئۇلارغا قوغلاپ زەربە بېرىدۇ. يا-
پون ئوفىتسېرى بىلەن ئالۋاستى ئەسكەر ئوره‌ككە كىرىۋالىدۇ،
ئۇلارنى جاۋىڭشۇڭ بىلەن يۇلەن ئېتىپ ئولتۇرىدۇ. ئالىۋاستى
ئەسكەرلەر پۈتۈنلەي تەسلىم بولىدۇ. يۇلەن دادىسىنى كورۇپ قا-
لىدۇ.)

يۇلەن: ئاھ، قەدىردان دادام! سىز.....

(يۇلەن بوۋاينىڭ باغرىغا ئوزىنى ئاتىدۇ، يىغلايدۇ)

جاۋىڭشۇڭ:

ئەي خەلقىنىڭ دۇشمەنلىرى، يىرتقۇچ جاللاتلار،
ئادەمخورلار، دۇنيادىكى ياۋۇز ھايۋانلار!
كەڭ خەلقىنىڭ ئالقىندا سەنلەرنىڭ جېنىڭ،
چۇشەنمىدىڭ سەن ۋەھشىلەر، بۇ قايسى چاغلار!
تايىنىشتىڭ بومبىلارغا، مىلتىققا، گازغا،
تېچ خەلقنى ئولتۇرۇشتىڭ، بولمىدى ئاياش.
بىلىپ قويۇش، جۇڭگو شۇنداق ئۇلۇغ بىر گىگانت،
جاھانگىرلار كەلگەن ئىدى ئەگدۇرەلمەي باش.
بىخوت قىلماق بولدى ئەپيۇن، زەھەرلەر بىلەن،
دۇنيادىكى قان شورىغۇچى قۇرۇتلار ئۇنى.
"لۇگۇچياۋ" دا ئېتىلغان توپ بولدى چوڭ سىگنال،
ئۇلۇغ گىگانت تىكلىدى قەد، تاشلاپ ئۇيقۇنى.

مىلتىق - نەيزە ئالدى قولغا ئويغانغان خەلق،
ۋەتەن قوغداش كۈرىشىگە ئاتلاندى ئۇلار.
تۈتۈرۈق بولدى زالىملارنىڭ زوراۋانلىغى،
ئەل قەلبىدە لاۋۇلدىدى ئۇلۇغ يالقۇنلار.
ئەي جاللاتلار، يېقىنلاشتى ساڭا ھالاكەت،
ئوزى چۈشەر كىمكى قازغان بولسا ئورنىنى.
ئازاتلىق ھەم ئەركىنلىكنىڭ كۈرەشلىرىدە
ئۇلۇغ گىگانت كوتەردى تىك غەلبە تۇغىنى.
(ئاسمانىنى قىزىل نۇر قاپلايدۇ، قىزىل بايراقلار شامالدا يەلپۈنىدۇ، قەھرىمان جۇڭگو خەلقى مەغرۇر قەدەملەر بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەيدۇ. بۇ چاغدا، "قوزغال، قۇل بولۇشنى خالىمىغانلار..." دىگەن سەلتەنەتلىك ناخشا ساداسى كوتىرىلىدۇ.)

پەردە چۈشىدۇ.

1941 - يىل ئاپرىل، ئۈرۈمچى.

چىن مودەن①

(5 پەردە، 6 كورۇنۇشلۇك دراما)

ئاساسىي روللاردا:

چىن مودەن—كەمبەغەل دېخان قىزى
بۇرات ئاكا—چىن مودەننىڭ ئاتىسى.
جالام—دېخان يىگىت، چىن مودەننىڭ سۆيگىنى
تۇرسۇن—جالامنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى
گۈلسۇم—چىن مودەننىڭ ئەڭ يېقىن دوستى
سۇلتان بەگ—يۇرت زومىگىرىنىڭ ئوغلى
سادىق—سۇلتان بەگنىڭ يالاقچىسى
جاڭ دارېن—ئەڭ چوڭ ئەمەلدار
يۈز بېشى—سۇلتان بەگنىڭ يالاقچىسى
جالامنىڭ دوستلىرى، مودەننىڭ دوستلىرى، چېرىكلەر، سۇلتان بەگنىڭ يالاقچىلىرى...

① لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ بۇ دىرامىسى ئىككى قېتىم يېزىلغان، دەسلەپكى نۇسخىسىدا چىن مودەن قۇمۇل ۋاڭىنىڭ قىزى قىلىپ ئېلىنغان. بىز توپلامغا كېيىنكى نۇسخىسىنى ئالدۇق. بۇ نۇسخىسىنىڭ ئەسلى تولىيازمىسى تېپىلمىدى، شۇڭا توختاخۇن ناسىر كوچۇرۇۋالغان نۇسخا ئاساس قىلىندى.—تەھرىردىن.

بىرىنچى پەردە

ئېتىز كورۇنۇشى: يىراقتىن يېزا كورۇنۇپ تۇرىدۇ، سەھنىنىڭ سول تەرىپىدە كەپە، كەپە ئارقىسىدا باغ، بۇغداي دوۋىلىرى. يىراقتىن ئوما ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ:

ئومىكىزنى ئوردۇم مەن
سادىر سوقتان ئوغاقتا.
يارىم چوڭ بولۇپ قاپتۇ،
ئالدى چېچى بەلۋاقتا.

ئومنى ئورغان بىلەن
بار ئىكەن بىلەك تالماق.
ئوغىدىن قىممەت چۈشتى
يارنىڭ كۆڭلىنى ئالماق.

ئومنى تولا ئورۇپ،
قولۇم بولدى سەينىگە.
بىر بەلگە قىلىپ قويۇڭ
ئويىكىزنىڭ كەينىگە.

(ئېتەكلىرى تۇرۇلگەن ھالدا چىن مودەن كەپە ئىچىدىن يۇگۇرۇپ چىقىپ ناخشا ئاڭلايدۇ)

مودەن: (ھاياجان بىلەن) ۋاھ، نىمە دېگەن مۇڭلۇق ناخشا ـ ھە! كەچكىچە ئاڭلىسىمۇ تويمايدۇ كىشى (كۆلۈمسىرەپ)، ئاردا جالام بار ئوچۇن بۇ ناخشايۇرەك باغرىمنى باشقىچىلا تىترەتتى،

ئومىچىلاردىن ئايرىلىپ كەلسە ئىدى، تويغىچە مۇڭدىشۇالسام، ئارقىسىدىن باغ باغلاپ زادىلا يېتەلمىدىم. يېنىغا ياراي دىسەم (ئەتراپقا بىر قارىۋېتىپ) كىشىلەردىن تەپتارتتىم، ئۇھ...

(مودەن ناخشا ئېيتىدۇ)

ئومنى تولا ئورۇپ،
بىلەگىڭ تالدىمۇ، يارىم؟
ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق،
يۈرەگىڭ قاندىمۇ، يارىم؟

ئايدىڭدا ئورغان ئوما
ئۇنچە بىلەن باغ قالدى.
ئاشىق بىلەن مەشۇقنىڭ
يۈرەگىدە داغ قالدى...

(توۋەندىن بىر ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ، مودەن چوچۇپ ناخشىنى توختىتىدۇ)

مودەن: كىم ئۇ؟ (ئوز - ئوزىگە) توختىتا، كەپىگە كىرىۋالايچۇ (كىرىدۇ يەرگە باققان ھالدا جالام كىرىپ كېلىدۇ)

جالام: ياتاللا، مىڭ مۇشەققەتتە سولنىڭ بېشىغا تاران چىقتىم! (كەپە يېنىدىكى چىلەكتىكى سۇنى كورىدۇ) ۋاھ، بۇ يەردە سۇ بار ئىكەنغۇ (سۇدىن ئىچىپ ئىچىدۇ.) مودەنگۈل نەگە كەتتىكىنە، ھىلىلا ئارقامدا باغ باغلاۋاتاتتى، ھەي... بىر دەمنىڭ ئىچىدە كوزدىن غايىپ بولغىنىنى، خالىراق يەردە مۇڭدىشىۋالساق ئىدى ... ئۇھ ... (ئوزىنى يەلپۇپ تۇرۇپ) ئۇسسۇلۇق قاندى. بىراق، نىمگىدۇ يۈرەك قانمايۋاتىدۇ. توختا، كەپەگە كىرىپ باقايچۇ، كىم بارىكەن، تاينىلىق ھىچكىم يوقتۇ.

(كەپىگە كىرىشىگە، مۇكۈپ تۇرغان مودەن نوگاي بىلەن جالامنىڭ يۈزىگە سۇ چاچىدۇ-دە، قاقاقلاپ كۈلىدۇ. جالام سەسكىنىپ ئارقىغا چېكىنىدۇ.)

جالام: كىم بۇ؟

مودەن: مەن! (مودەن كۆلگەن پېتى يۈگۈرۈپ چىقىدۇ) قانداق، قاندىمۇ؟

جالام: سىزمۇ، مودەنگۈل؟

مودەن: كىم دەپ ئويلىغانتىڭىز؟

جالام: سۇ چاچقان سىز بولغاندىكىن، يۈزۈمگە چاشقىچە يۇرىگىمگە چاچسىڭىز بولماسمىدى؟

مودەن: (كۆلۈپ تۇرۇپ، سىناق نەزىرى بىلەن) جالام، يوچۇنلا پاراڭ قىلدىڭىزغۇ؟

جالام: سىزگە يوچۇن ئاڭلاندىمۇ، مودەن، مېنىڭچە، بۇ پاراڭنىڭ ھېچ بىر يوچۇن يېرى يوق. سوغاق سۇ يۇرىگىمگە داۋا بولغىنى ئۈچۈن دەۋاتىمەن. (مودەن يەرگە قارايدۇ) مېنىڭچە، سىزنىڭ يەرگە قارىشىڭىزمۇ يوچۇن.

مودەن: (ئەكسىچە ئاھاڭدا) قويۇڭا يوق پاراڭنى، راست ئېيتىڭا، نىمىشقا مۇنچۇالا ئۇسساپ كەتتىڭىز؟

جالام: راستىنى ئېيتسام، دادىڭىز بىلەن بەسلەشتىم. (كۈلىدۇ)

مودەن: بەسلەشتىم! نىمىشقا بەسلەشتىڭىز؟

جالام: (مودەنگە تىكىلىپ، دۇدۇقلاپ) سۇيۇنچە، ئىسسل سۇيۇنچە، ھە... مۇشۇ... ئاشۇ... بالام، دەيتتى دادىڭىز، شۇنداق دىسە، ئۇزەمنى بىلمەيلا ئورۇدۇم، بەيگىدىن كەلگەن ئاتتەك قارا تەرگە پاتتىم، قارىسام، سولنىڭ بېشىغا چىقىپ قاپتىمەن، ئومىچلار، ۋاي بارات ئاكا، ئۇتتۇرۇپ قويدۇڭ... دېيىشپ، دادىڭىز بىلەن ۋاقـ

رىشپلا قالدى. مەن چاڭقاپ كېتىپ، چاپقان پېتى كەپىگە كەلدىم.

مودەن: دادامنىڭ شۇنچىلىك ئىسسىل سۈيۈنچىسى بارمىكەن؟

جالام: بار، ئۇ ئىسسىل سۈيۈنچە، دۇنيادا پەقەت بارات ئاكامدىلا بار...ئۇ بارات ئاكامنىڭ قولىغا قانداق چۈشۈپ قالدىكىن تاڭ، ھەيرانمەن.

مودەن: ھېچ بىلمىدىم، دادامنىڭ شۇنچىلىك ئىسسىل سۈيۈنچىسى بولغان بولسا، بىز مۇنداق بولماس ئىدۇق.

جالام: ئۇ سۈيۈنچە قولۇمغا چۈشۈپ قالسىلا، مەن ئۇنىڭغا قاراپ شۇنداق بىر بېيىت ئېيتاتتىم-دە!

مودەن: ھە؟ قېنى، ئېيتىڭا، قانداق بېيىت ئۇ؟ (كۈلۈمسىرەيدۇ)

جالام: ئاڭلاپ تۇرۇڭ بولمىسا.

(مودەن ماقۇل ئىشارىسى بىلەن تەلمۈرۈپ تۇرىدۇ، جالام بېيىت ئېيتىدۇ)

تال ئىچىدىن تاللىۋالدىم
تالى چوكانىم سېنى.
گۈل ئىچىدىن ئۈزۈۋالدىم،
گۈلى رەيھانىم سېنى.

خەلق ئالەم نەدىن ئالدىڭ،
دەپ سوراپ قالسا مېنى،
خۇدايىمغا ناله قىلىپ،
تىلەپ ئالدىم مەن سېنى—ياق، سىزنى.

(مودەن خىجىل بولغان ھالدا، نازلىنىپ يەرگە قارايدۇ).

جالام: مودەنىگۈل (مودەنگە يېقىن كېلىپ تەلمۈرىدۇ)، مەن،

مەن...سىزدىن ئايرىلىش، ماڭا ئېغىر. (سۈكۈت) ھەممە ئىشلاردىن خەۋىرىم بار، ئەمما، جېنىم تېنىمدە بولىدىكەن، كوزلىرىمنىڭ نۇرى ئوچمەيدىكەن، ھېچ- كىم سىزگە چاڭ سالالمايدۇ، چاڭ سالغۇزمايمەن ھەم!

مودەن: (بېشىنى كوتىرىپ) ئۇھ...شۇنداق، جالام، مېنىڭ يۈ- رىگىم خۇددى سىزنىڭ يۈرىگىڭىز. ئولگىچە گەپ شۇ. (جالام "ئاھ بالىجان" ئاھاڭىدا ناخشا ئېيتىدۇ)

ياريم بىلەن ئىككىمىز
بىر مەلىدە چوڭ بولغان.
باشتا ۋەدىمىز شۇنداق،
ھەرگىز ئايرىلماس بولغان...

(يىراقتىن كىشىلەرنىڭ كېلىۋاتقان تېۋىشى، ئاتلارنىڭ پۇشقۇرۇشلىرى ئاڭلىنىدۇ).

جالام: مودەنگۇل، كىملەردۇ بۇ كېلىۋاتقانلار؟ (ئۇلار تىكە- لىشىپ قارىشىدۇ)

مودەن: جالام، مەن باغ باغلىغان يەرگە كېتەي ئەمىسە.

جالام: ماقۇل، ھازىرچە خوش، مودىنىم، ئامان بولۇڭ، كەچ- تە ئۇچرىشارمىز.

مودەن: (چىقىۋېتىپ) خەيىر خوش...

(مودەن چىقىپ ھايال بولمايلا سۇلتان بەگ، سادىق تەرسا، ئاسىم ئۇدەك كىرىپ كېلىدۇ. سۇلتان بەگنىڭ قولىدا قۇرغۇي، باشقىلارنىڭ قولىدا بىر- ئىككىدىن بودۇنە)

جالام: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

سادىق: ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام.

ئاسىم: بۇ يەردە ئىكەنسىزدە، جالام.

جالام: ھە، بۇگۈن ئومىغا چىققان ئىدۇق.

سۇلتان: بۇ كىمنىڭ كەپىسى؟

جالام: بارات ئاخۇن ئاكامنىڭ.

سادىق: يالغۇز قالمىسۇن دەپ چىقىپ تۇرۇپسىز ـ دە.

ئاسىم: ئۇكام جالام، ماڭا قارىغىنا، ئېتىز ـ ئېرىقلارنىڭ كۆـ زەتچىسى بولۇپ قالدىڭمۇ نىمە؟ (باشقىلار كۈلىشىدۇ.)

جالام: ئاغىنىلەر، ئېتىز ـ ئېرىق دېگەندە قۇرۇق گەپ تۇلا، سىلەر شۇنداق دېسەڭلار...

سۇلتان: توغرا، جالام، قۇرۇق بولمىسا ئايلىنىپ كېتەلمەي قاپسىز ئەمەسمۇ؟

(ھەممىسى قاقاقلاپ كۈلىشىدۇ.)

جالام: بۇ چاخچاق ئەمەستۇ، ئاغىنىلەر؟

سۇلتان: بىزدەك مىڭىسى ئاينىپ قالغانلارغا چاقچاق!

جالام: مەن سىلەرنىڭ گېپىڭلاردىن ھېچنىمە چۈشىنەلمىدىم.

سۇلتان: ئالدىرىماي چۈشىنىپ قالارسىز.

جالام: ئاغىنىلەر، خاپا بولماڭلار، مەن ئومىغا باراي.

ئاسىم: شۇنداق قىلىڭ، شۇنداق قىلىڭ، قارا بېسىپ قالمـ سۇن.

جالام: تاشلاپ كەتتى دەپ رەنجىمەڭلار، ئىش ۋاقتى ئەمەسمۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئەيىپلىك ئەمەس. (چىقىدۇ، باشقىلار قارىشىپ قالىدۇ)

سۇلتان: مەن ئەمدى چۈشەندىم، بۇ چوشقىنىڭ بالىسى چىن مودەننى ئايلاندۇرۇپ يۈرۈپتۇ ـ دە، ئويلاپ بېقىڭلار، بولمىسا بۇ يەرگە نىمە ئۈچۈن كېلىدۇ. بۇ كەپە باـ رات ئاكىنىڭ بولغاچقا مودەننى كورەرمەن دەپ كېلىدۇ ـ دە، (ئويلىنىپ خۇرسىنىپ) خەپ، قانداق

قىلسام بولار، يە قىزلارغا گەپ قىلالمايدىكەن كىشى.

ئاسىم: سۇلتان بەگ، "تېخىچە تۇلۇمدا، يېتىم بۇلۇڭدا" دىگەن گەپ بار. مودەنگە قانات سوزەپ يۇرگەن بىلەن ھىساپ ئەمەس، چۇجىنى كۆزدە ساناش كېرەك.

سادىق: بۇ خۇمپەرىنىڭ بالىسى ھالىغا باقماي مۇشۇنداق قىلىپ يۇرىدىغان بولسا (قول شىلتىپ)، بىر كۈنى ئۇلىدۇ، ئەجىلىدىن بۇرۇن!

سۇلتان: (نەلەرگىدۇ قاراپ) ئەنە، قىز-جۇۋانلار باغ باغلاۋاتىدۇ. مودەنمۇ شۇلارنىڭ ئارىسىدا بولۇشى كېرەك، ئاسىم، يۇگۇر، ئاتنى يەش، قولۇمغا قۇرغۇيۇمنى راسلا كېلىشتۇرۇپ قوندۇرۇپ، ئالدىدىن قارا يورغامنى شۇنداق بىر يورغىلىتىپ ئوتەيكىن...(ئۇ ھايا جانلىنىپ ناخشا ئېيتىدۇ)

قارچۇغامنى سالدىم مەن
قىزارغان ئوقى غولغا.
چىن مودەن ئۇنىماسمۇ،
بىز خوخەنزە ئوغۇلغا.

سادىق: بېگىم، ئاسىم كېلىڭلار، ئات تەييار دەۋاتىدۇ.

سۇلتان: جۇرە! (چىقىشىدۇ، يىراقتىن ئوما ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ. يېقىندىن جالامنىڭ ناخشا ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. ناخشا "دەردىڭ يامان" ئاھاڭىدا)

مەن بۇگۈن نىمە بولدۇم،
خىيال قىلدىم ئاخشامغا.
باغ باغلىغان جۇۋانلار
زوق ئەيلىسۇن ناخشامغا.

(ناخشا ئاۋازى پەسىيدۇ. سەھنە قىزىرىپ، كۈن پاتىدۇ. بارات ئاكا، جالام، تۇرسۇن، نادىر، ساۋۇت، مۇختەر، ھېدىللار كىرىدۇ.)

تۇرسۇن: بارات ئاكا، چاخچاق قىلمايدىغانسەن؟

بارات: ئەزىرايىل خۇدا، ئوغۇل بالا دېگەن تۈكەرگەن تۈكرۇگىنى ئىككىنچى قېتىم ئاغزىغا ئالمايدۇ.

تۇرسۇن: ھە، مانا، ياشا، بارات ئاكا. ئۇزەك نامرات بولغىنىڭ بىلەن قەلبىڭ ئالتۇن ئادەم-دە سەن، ئولمە!

بارات: بولدى ئۇكا، دېگىنىڭدەك بولسۇن (جالام خەجىل بولۇپ، ئوغاقنىڭ بىسىنى كورگەنچە سىرتقا چىقىدۇ)، قېينىناتام رەھمەتلىك تامچى ئىدى. بىر ئۇنىڭ شاگىرتلىرى ئىدۇق. بىر كۈنى كەپىدىن چىقىپ كېتىپ باراتتىم، "بالام، بۇگۈن قورۇق تامدىن بەشىنى ئۇزەك يالغۇز سوقساڭ، روزىخانىنى بەرگىنىم بەرگەن دەپ تۇرۇۋالدى. گەپ چىڭمىغا چىقىپ تامغا چۈشتۈم. توپا تاشلايمەن، سوقما سوقمەن، چەكزە يوتكەيمەن، باغلايمەن، بۇ ئىشلارنى تۈگەتكەندە، كۈن ئاغامچا بويى قالدى. ھەممىسى قارىشىپ تۇرىدۇ. قارا تەرگە چۈشتۈم، پۈتۈن بەدەنلىرىم چۈمۈلە چاققانىدەك بولۇپ كەتتى. كۈنىمۇ ئولتۇردى، تامۇ پۈتتى. قېينىناتام رەھمەتلىك: "باركاللا، ھۈششەرە بالام"—دىدى، پىشانەمدىن بىرنى سۈيدى-دە، يەرگە بىقىپلا جىمجىت كەتتى. كۈزلۈك ئاشلىقلار يىغىلدى. شەھەرگە قوناق، بۈغداي بولۇپ ئاشلىق ئەكىردىم، ساتتىم. ئاددى قىلىپلا تويىنى قىلدىم. (ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ باللىرىم، ئۇ ئىش ئوغۇلبالىنىڭ ئىشى (بېلىنى توتۇپ) سىلەر ئوغاق بىلەيسىلەر، مەن كەپىگە كىرىپ بىردەم

ئارام ئالاي. قېرىغاندا، ئەمدى ئىش-ئوقەتمۇ تەس كېلىۋاتىدۇ.

هېدىل: بارات ئاكا، كورگەن-بىلگەنلىرىڭنى سوزلەپ بەرگىنە،

بارات: بىر ئاز ئارام ئالايمىكىن، سىلەر ھە قاچان قىزلارنى يىغىپ كېچىك بالىلاردەك ئۇدىكام ئويناپسىلەر.

(ھەممە كۈلىشىدۇ)

كوپچىلىك: سىزمۇ ئويىنىمامسىز؟

بارات: بىز ئوبدان ئويناپ بولغان، ئەمدى گېزەك سىلەر-نىڭ، مەھەللىگە بارغاندا پەنجىر تۇڭىگىمۇ بارالمايسىلەر، ئوما ۋاقتى، ئايدىڭ كېچە، ۋاقتىنى غەنىمەت بىلىپ ئويناپ قېلىڭلار.

(كېرىپ كېتىدۇ)

هېدىل: بارات ئاكام راست ئېيتىدۇ، بۈگۈن راسا ئويناش كېرەك، ۋاقىت غەنىمەت.

نادىر: جۇرۇڭلار، بىزمۇ ئوزىمىزنىڭ كەپسىگە بېرىپ تەيياراڭلىغىمىزنى قىلايلى.

تۇرسۇن: توغرا، ئايمۇ چىقسۇن، قىزلارمۇ بوشسۇن، ئاندىن ئۇلارغا ئادەم ئەۋەتىپ، دەرقەمتە ئويناپلى.

جالام: (سىرتتىن كېرىپ) توغرا، شۇنداق قىلايلى، جۇرۇڭلار.

تۇرسۇن: جالام، كەپسگە بارغىچە ناخشا باشلىغىنا، بىزمۇ قوشۇلايلى.

جالام: (كۈلۈمسىرەپ) بولىدۇ. (ناخشا "ۋادەرىخا" ئاھاڭىدا)

يارسىز ئومرۇم مېنىڭ
مىڭ ياشسام بىر كۈنچە يوق.
ئىشقى ئوتىنىڭ ئالدىدا
دوزاخ ئوتى ئۇچقۇنچە يوق.

(2 - كۆىلىت يىراقتىن ئاڭلىنىدۇ)

بۈلبۈل قونمىغان دەرەخ،
سويما سالمىغان پەلەك،
ياشلىغىدا يار تۈتۈپ،
يارغا تويمىغان يۈرەك.

(سەھنە قارانغۇلىشىدۇ ۋە ئاي چىقىدۇ. مۇزىكا ئاڭلىنىدۇ. ھەممە تەرەپ جىمجىت. قىز - يىگىتلەر ئىككى قاقاقلاپ كۈلۈشى بىلەن تەڭ سەھنە يورۇيدۇ. قىز - يىگىتلەر كىرىپ كېلىدۇ.)

تۇرسۇن: قېنى، نىمە ئويىنايمىز؟
گۈلسۇم: خالىغانىنى ئويىنايمىز.
نادىر: قىزلار خالىغانىنى يىگىتلەر خالىمايدۇ ئەمەسمۇ؟
گۈلسۇم: سىلەر خالىغانىنى قىزلارمۇ خالىمايدۇ، ئەمەسە!
ساۋۇت: قىزلار، پۇرسەت غەنىمەت، ئاي ھازىرلا ئولتۇرۇپ كېتىدۇ، ئاز كۈندە خامان ۋاقتى تۈگىسە، سىلەرنى تاپقىلى بولمايدۇ.
خاتەم: تېپىش بۇياقتا تۇرسۇن، پەنجىر تۇتۇنگىمۇ بارالمايسىلەر!
تۇرسۇن: سوز ئاز بولسۇن، ئويۇنىمىز ساز بولسۇن.
مۇختەر: قېنى، باشلايلى!
ھېدىل: كىملەرگە پوتا تاشلايلى؟
گۈلسۇم: بوامسا ئۇرۇپ تاشلايلى (ھەممە كۈلىشىدۇ.)
بەستان: نىمە ئويىنايمىز؟
ھېدىل: پوتا تاشلاپ ئويىنايمىز.

تۇرسۇن: مودەن نىمە دەرىكىن؟

مودەن: ۋىيەي، ماڭا بەرى بىر دەك.

تۇرسۇن: قېنى، باشلايلى.

گۈلسۇم: (ئوتتۇرىغا چىقىپ) قېنى، كىمنىك پوتىسى بار؟

ھېدىل: مېنىك، مانا.

گۈلسۇم: ئەكەلمەمسەن؟

ھېدىل: بىراق، بىرشەرت بىلەن بېرىمەن.

خاتەم: قانداق شەرت ئۇ؟

ھېدىل: كىمگە پوتا كېرەك بولسا، شۇ كېلىپ بىلىمدىن يەشسۇن (قىزلار كۈلىشىدۇ. ھېدىل قوسىغىنى ئالدىغا چىقىرىپ تۇرىدۇ.)

تۇرسۇن: بەرسەڭچۇ ھوي، ئېيتىشماي.

ھېدىل: بېرەي-بېرەي، يىگىت بېشىنىك بۇيرۇغى (ئوزى يېشىپ سۇنىدۇ.)

گۈلسۇم: (پوتىنى ئېلىپ) ئەمىسە، مەن باشلاي، قېنى، ئولتۇرۇڭلار.

تۇرسۇن: بىراق، ئاستاراق ئۇرۇڭلار.

(ھەممە دۇگلەك بولۇپ ئولتۇرۇشىدۇ، گۈلسۇم چوگلەپ كېلىپ پوتىنى ھېدىلنىك ئارقىسىغا تاشلايدۇ. ھېدىل ئۇنى تۇيمايدۇ، گۈلسۇم ئايلىنىپ كېلىپ ھېدىلنى دۇمبالايدۇ.)

مۇختەر: يىگىت بېشىنىك پەرمانى بار (ئۇرۇش توختايدۇ.)

تۇرسۇن: جانابى ھېدىل ئاخۇن، پوتا ئاتقان، ئۇگدەپ قىلىپ قارا باسقان گۇنايىمگز ئۇچۇن سىزگە تەزىر سېلىندى. تېزرەك ئادا قىلىسك!

ھېدىل: (ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ) جانابى يىگىت بېشى، قانداق قىلارمەن، ھىچ نىمە بىلمەيمەن.

گۈلسۇم: ئومىلىسچۇ (ھەممە قىزلار كۈلىشىدۇ)

جالام: بول، بىزنى ئىزا تارتقۇزماي بىرنەرسە قىل.
ھېدىل: بىيىت ئوقاي بولمىسا.
ھەممە: بولىدۇ، بولىدۇ.
ھېدىل: (بىيىت ئوقۇيدۇ)

قېشى قارا ئانار قىزلار پوتا سېلىپتۇ،
ھىچ كىشىگە تۇيدۇرماي ئاستا كېلىپتۇ.
ئايلاندۇرۇپ، قوغلاپ يۇرۇپ راسا ئۇرۇپتۇ،
تەزىر سېلىپ مەن بۇقىنى جىلى قىلىپتۇ.

(بولۇپمۇ قىزلار چاۋاك چېلىشىپ كۇلىشىدۇ.)

گۇلسۇم: ئولتۇرۇڭلار (ئايلىنىدۇ. پوتىنى مودەننىڭ ئارقىسىغا تاشلايدۇ. مودەن تۇيۇپ قېلىپ، پوتىنى ئېلىپ ئايلىنىدۇ ۋە جالامنىڭ ئارقىسىغا تاشلايدۇ. مودەن ئايلىنىپ كېلىشىگە جالام مودەن بىلەن بىللە پوتىغا ئېسىلىشىدۇ، يىگىتلەر كۇلىشىدۇ.)

تۇرسۇن: ئىككىسىگە تەزىر سالمىز، ناخشا ئېيتىپ بەرسۇن.
جالام: بولا رمىكىن.
مودەن: شۇنى دەيمىنا، ئىككىمىز بىلمىسەكچۇ؟
گۇلسۇم: ئىككىڭلار بىلمىسەڭلار، جاڭگالدا ئوتۇن تېپىلمىغاندەك ئىش بولار.
تۇرسۇن: ھەببەللى، توغرا دىدىڭمۇ، گۇلسۇم.
گۇلسۇم: بولۇڭلار. (گۇلسۇم بىيىت ئېيتىدۇ.)

ئومىچى ئالدىرايدۇ ئورۇيمەن دەپ،
قىزلار ئالدىرايدۇ چاپسان ئېيتسۇن دەپ.
ئاي ئالدىرايدۇ ئولتۇرۇمەن دەپ،
بوپتۇ ھەممىسىگە تەڭ نۇر چۇشسۇن دەپ.

(جالام، مودەن بىيت ئېيتىشقا باشلايدۇ)

جالام: ئېچىلمايسەن، كۆلمەيسەن، نىمە يوقاتتىڭ؟
قولۇڭدىكى گوھەرنىڭنى نەلەرگە ئاتتىڭ؟

مودەن: ئاتقان گوھەرنىڭ سىرىنى ھېچكىشى بىلمەس،
توككەن ياشلار ئاھ - زارىمغا پەرۋا قىلماس.

جالام: ئۇ مەلىنىڭ، بۇ مەلىنىڭ يولى بارمىكىن،
ئىشق ئوتىغا دۇنيادا دورا بارمىكىن؟

مودەن: ئىشق ئوتىنىڭ باردۇر دوراسى،
ساقىيار يار يېنىدا بولسا ياراسى.

جالام: جورام ئۇچۇن خىزمەت قىلاي تىكىپ بېشىمنى،
جورام ماڭغان كوچىلارغا سېپىپ يېشىمنى.

مودەن: جورام ئۇچۇن بىر جان ئەمەس، مىڭ جان سادىغا،
ئۇ جورامنى مەن تاپشۇراي قادىر خۇدىغا.
(بىيت تۇگەيدۇ، ھەممە كۆلۈشۈپ، بارىكاللا ئېيتىشىدۇ)

تۇرسۇن: قوشۇمچە تەزىر—ئۇسۇل.

مودەن: بىلمەيمەن.

جالام: مەنمۇ شۇ.

گۈلسۇم: رۇخسەت يوق، بارىنى توكۈپ تاشلاڭلار.
مۇزىكا ئۇسۇل پەدىگە چېلىنىدۇ. مودەن بىلەن جالام قاراشما ئۇسۇل ئويناىدۇ. دەل شۇ ۋاقتىدا ھېيتەك ھاسراپ كىرىپ كېلىپ ئوتتۇرىغا يىقىلىدۇ. كوپچىلىك ئۇنى يولەيدۇ. قىيا - چىيا...)

جالام: نىمە بولدى، ھېتاخۇن.

ھېيتەك: (ھاسراپ تۇرۇپ) ۋاي يۇرىگىم، يېرىلغىلى تاس قالدى. مەلىگە بايانداي سېپىلنى سوقسىلەر دەپ جاكا چىقىپتۇ.

قىزلار: ۋاي خۇدايىمەي...

جالام: قىزلار، تارايلۇق، ئوز كەپلىرىمىزگە كېتەيلى (تار-قىشدۇ.)

گۈلسۇم: خەيىر خوش، ئەمسە.

(قىزلار چىقىدۇ، يىگىتلەر تېڭىرقىشىپ قالىدۇ.)

پەردە چۈشىدۇ

ئەككىنچى پەردە

سەھنە كورۇنۇشى: بارات ئاكىنىڭ يېزىدىكى ئويى، سول تەرەپتە تام ۋە تامدا پەنجىرە، ئۈدۈلدا كوچىغا قارىغان پاكا سوقما تامدا ئەسكى ئىشىك، ئوڭ تەرەپتە بىر قانچە تۈپ دەرەخ، پەستە، ھويلا ئىچىدە چونەك ۋە گۈللەر، ئالدىدا چىراق. مودەننىڭ پەنجىرىدىن بىر نەرسىنى تىكىپ ئولتۇرۇپ ناخشا ئېيتىۋاتقانلىغى كورۇنۇپ تۇرىدۇ.

بۈلبۈل قۇشلار تەلمۈرۈپ،
گۈل باھارنى كۈتكەندەك،
بىر ياش مەھبۇپ زار يىغلار،
ئاشىق يارىنى كۈتكەندەك.

مەن كۈتىمەن، سەۋىرسىز
ئاھ، جالام، يارىم سېنى،
يۈرەكنى يارغۇدەك بولدۇم،
قىينىما مۇنچە مېنى.

قانىتىم يوق ئۇچقىلى،
يېنىڭغا باراي دىسەم،

ئامالىم يوق ھەمىشە
يېنىڭدا بولاي دېسەم.

(مودەن ئوز-ئوزىگە سوزلەيدۇ) ھەرقاچان بۇ قېتىمقى سەيسە جا-لامنى ساق قويمايدۇ، بۇ قېتىم ئۇنىڭ نوۋىتى ئەمەس ئىدى، بىراق كىم بىلىدۇ، ئۇنىڭغا بىر نېمە دېگىلى بولمايدۇ (مودەن پەنجىر تەكچىسىگە بېشىنى قويۇپ ئۆيقۇسىراپ يېتىپ قالىدۇ. ئاي ئورلەيدۇ. يېزا جىمجىتلىغىنى بۇزۇپ، ئىككى يىگىت كوچا بويلاپ "مودەن" ئاھاڭىغا تەمبۇر چېكىپ ئوتىدۇ. تەمبۇر ئاۋازى يىراقتىن ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ.)

مودەن: ئاھ، جالام! ئىككىمىزنىڭ ناخشىسى، بۇ ناخشا جالام-نىڭ يۈرىگىدىن چىققان. قانداق چىققاندۇ، ئەقلىم ھەيران، يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ئېيتىشىدۇ. كېچىلىرى يىگىتلەر يېزا كوچىلىرىدا تەمبۇر چېكىپ ئوتسە ياكى ئېتىزدىن يانغاندا جالام ناخشا ئېيتسا، يۈرەكلىرىم تىترەپ كېتىدۇ، ئولگىچە ئاڭلىغۇم كېلىدۇ. ئىست، تەمبۇرچىلەر ئوزاپ كەتتى، ھېچكىم كورۇپ قالماس ئارقىسىدىن ماڭسام، زېرىكمەي چېلىپ بەرسە، تاڭ ئاتقىچە ئاڭلىسام.
(يىراقتىن جالامنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ)

چىن مودەن قەلەم قاشلىق،
قىزىل يۈز، سۈمبۈل چاچلىق.
چىن مودەننىڭ يولىدا،
پىدا بۇ زىلۋا ياشلىق.

بويى ئۇنىڭ تال چۈشۈق،
سوزلىرى بالدىن تاتلىق،

قىزىل لەۋزى جىنەستە،
خۇلقى خۇيما يېقىملىق.

ئايرىلسام چىدالمايمەن،
ئۇنىڭسىز ياشالمايمەن.
ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇ جاننى
ھەر بالاغا ئاتقايمەن.

(جالام ناخشىنى توختىتىپ، ئوڭ تەرەپتىكى دەرەخ تۈۋىگە كېلىدۇ).

جالام: مودەن ئۇخلىماپتۇ، پەنجىرىدىن چىراق كورۈنۈپ تۇرىدۇ. بارات ئاكام تايىنلىق ئېيتىز-دىدۇ. توختا، ھويلىسىغا چۈشۈپ باقاي (سەكرەپ چۈشىدۇ.) (ئۈيقۇدىن باش كوتىرىپ ناخشا ئاڭلىغان مودەن ئەمدى ئورنىدىن تۇرۇپ جالامنى ئىزلەشكە چىقىدۇ.)

مودەن: جالام كېلىۋاتىدۇ، بۇگۈن ئۇنىڭ بىلەن تويغىچە سوزلىشىۋالايچۇ! (چىراق كورۈنمەيدۇ. مودەن يۈگۈرۈپ چىقىپ تامنىڭ دالدىسىغا موكىدۇ).

جالام: (مودەننى كورمەي، ئۈدۈل پەنجىر تۈۋىگە كېلىپ ناخشا ئېيتىدۇ) ناخشا "ئايلىخان" ئاھاڭىدا:

پەنجىرەڭنى ئاچ يارىم،
مەن كەلدىم ئۇچراشقىلى.
ھالى، مۇڭىمنى ئېيتىپ،
سەن بىلەن مۇڭداشقىلى.

ئايرىلىشنى ئويلىسام،
يۈرىكىمگە قان تولار.

بۇلبۇل كەلدى گۈلشەنگە،
سەنمۇ كەلسەڭ نىم بولار؟

هازىرلا چىراق يېنىپ تۇراتتى، نىمە بولدى، ئوچۇپ قالدى، نىمە بۇ، ياكى كوزۇمگە باشقا بىر نەرسە كورۈنگەنمۇ؟

مودەن: نىمە! ئوت دەمسىز؟

جالام: ھەئە... يالغۇز كورۈنگەن ئوت!

مودەن: (ناخشا ئېيتىدۇ. "روشەن1" ئاھاڭىدا)

پىراقتىن پەنجىرەدە
لىپىلداپ چىراق كويەدۇر.
چىراق ئەمەس، يارنىڭ ئوتى،
ۋۇجۇلداپ يۈرەك كويەدۇر.

چىراغىمدىن چاچرىغان ئوت،
ياش يۈرەككە تۇتاشقان.
كاۋاپ بولۇپ يۈرەك - باغرىم،
ۋۇجۇدۇمنى ئوت باسقان.

جالام: مېنى بوش قويارمۇ بۇ زالىملار، بۇ قېتىم مېنىڭ نوۋۇتىم ئەمەس ئىدى، قەستەن مېنى قەستلەپ سەيسىگە تۇتۇپ بەرمەكچى بولۇشۇپتۇ، كەتمەي قالسام جەزمەن بۇ يىل كۈزدە تويىنى قىلمۇالاتتۇق - تە (مودەنگە قاراپ كۈلىدۇ) تەييارلىقمۇ پۈتۈپ قالغان ئىدى.

مودەن: قانداق تەييارلىق ئۇ، جالام؟

جالام: قانداق بولاتتى، ئۇزىڭىز بىلىسىز. مەن ئات - توگە تەييارلىيالمايمەن، بايلارغا ئىشلەپ يۈرۈپ يەققان

ئازراق ئاخچام بار، ئەلگە چىراي سارغايتماي، شۇ-
نىڭ يېتىشچە قىلىۋالسام بولدى. سىزچە قانداق؟

مودەن: ئۇنداق ئاۋارە بولۇپ كېتىشىڭىزنىڭ نىمە كېرىكى
بار، سىز بىلەن مەن ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ (مودەن
نومۇس قىلىپ يەرگە قارايدۇ.)

جالام: ئۇغۇ شۇنداق. بىراق، يۇرت، ئەل - ئاغىنە، دوست -
دۇشمەن بار ئەمەسمۇ.

مودەن: بۇ قېتىمقى سەيسىدىن خەۋەر يوقتۇ؟

جالام: خەۋەر يوق دېگىلى بولمايدۇ، مودەنگۇل، ئەمدى سىز
بىلەن دائىم كورۇشۇپ تۇرۇشقا پۇرسەت يوقتەك
تۇرىدۇ. ئەگەر مېنى سەيسىگە تۇتۇپ، كۇرەگە ئېلىپ
كەتسىمۇ، كۆڭلۇم سىزدىن ئايرىلمايدۇ، ئۇزەم ھەر
يەردە بولساممۇ كۆڭلۇم سىزدە. مەن سىزدىن ئاي-
رىلىپ ياشىيالمايمەن، سىزدىن جۇدا بولۇش ئولۇم
بىلەن تەڭ، ئۇزۇن سوزنىڭ قىسقىسى شۇ.

مودەن: مەنمۇ شۇنداق، سىزنىڭ يولىڭىزدا جان بېرىشكە
تەييارمەن...

جالام: ئەگەر مەن كېتىپ قالسام، سۇلتان بەگ دادىڭىزغا
ئەلچى ئەۋەتىپ، نۇرغۇن پۇللار بىلەن ياخشى كورۇ-
نۇپ، يۇز بېشىغا پارە بېرىپ، سىزنى ئېلىشقا ھەر-
كەت قىلسا قانداق قىلارسىز؟

مودەن: جالام، ئۇ يەرلەردىن خاتىرجەم بولۇڭ، سۇلتان
بەككە تېگىش مېنىڭ ئۇچۇن ئولۇم!

جالام: ۋەدە شۇ ئەمەسە!

مودەن: شۇ، ھالاۋەتنى تەڭ كورىمىز، مۇشەققەتنىمۇ تەڭ!

جالام: بىر بىرىمىزنىڭ يولىدا قۇربان بولۇشتىن يانمايمىز.
(تۇيۇقسىزدىن ئايال تەۋشى ئاڭلىنىپ، تام ئارقىسى-

دىن بىرسى "كاككۇك" دەيدۇ، جالام دەرھال شۇ تەرەپكە بۇرىلىدۇ) مودەنگۇل، رەنجىمەي كىچىككىنە تۇرۇپ تۇرۇۋك، مەن بىرىپ كېلەي.

مودەن: كىمدۇ ئۇ، يۇرىگىم ئەنسىرەپ تۇرىدۇ.

جالام: قورقماڭ، مېنىڭ ئاغىنەم، تۇرسۇن، بىرەر خەۋەر ئېلىپ كەلگەندۇ، (جالام ماڭىدۇ ۋە تام يېنىغا بېرىشىغا تۇرسۇن بېشىنى چىقىرىپ سوزلەيدۇ.)

تۇرسۇن: جالام، تىۋەنكى مەلىدىن ئادەم تۇتۇۋاتىدۇ، ئەلبەتتە بېشى سېنى ئىزلەپ يۇرىدۇ. قانداق قىلىمىز، قاچايلى ياكى باشقا ئامالىڭ بارمۇ، قېنى، بىر نېمە دېگىنە؟

جالام: ماقۇل، مەن ھازىر چىقاي، سەن، ئاداش، كۆڭرۇك بېشىدا ساقلاپ تۇرغىن.

تۇرسۇن: ماقۇل (كېتىدۇ).

(جالام مودەننىڭ يېنىغا كېلىدۇ، مودەن گۈلنىڭ ئارد-سىدىن قوپۇپ جالامنىڭ ئالدىغا ھەيرانە بارىدۇ.)

مودەن: (جىددى قىياپەتتە) جالام، تۇرسۇن ئۆمسە گەپ قىلىدىغۇ؟

جالام: سىزمۇ ئاڭلاپسىز-دە، مەنمۇ سەيسىگە بارىدىغان ئوخشايمەن. مودەنگۇل، ھازىرغىچە خوش، مېنى يوز بېشى ئىزلەپ يۇرگىدەك، ئۇنىڭغا نېمە دەيمىز، دوستلىرىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ باقاي.

مودەن: (يىغا ئارىلاش) جالام، ئايرىلىش دېگەن مۇشۇ! (ئوكسۇپ يىغلاشقا باشلايدۇ.)

جالام: (ئوزىچە) يا پەلەك، خويما ۋاپاسىز ئىكەنسەن، يەتتىلارنىڭ كوز يېشىغا ئېچىنساڭچۇ؟ ئاھ، خۇدا، ئوزەڭ بار، مۇشكۈلۈمنى ئاسان قىل!

مودەن: (ناخشا):

كېتەر بولدۇڭ يات يەرلەرگە،
مېنى تاشلاپ بۇ دەرتلەرگە.
تولۇپ باغرىم ھەسرەتلەرگە،
قالدىم ئوتۇڭدا زار يىغلاپ.

جالام: ئۇنۇتمىغىن، مودەن گۈلۈم،
سەنسىز ئارام تاپماس كۆڭلۈم.
سەنسىز سايرىماس خۇش بۇلبۇلۇم،
ھەسرەتلەنمە كۆڭۈل تىلغاپ.

مودەن: ئۇنۇتماسمەن تا ئولگىچە،
ۋەدەم مېنىڭ ئەبەتكىچە،
جالام دەيمەن تا ئولگىچە،
مۇھەببەتنى دىلدا ساقلاپ.

جالام: غەم ـ قايغۇدىن ھېچ قورقماسمەن،
باسقان ئىزدىن ھېچ قايتماسمەن.
ۋەدەمنى ھېچ ئۇنۇتماسمەن،
تا ئولگىچە سېنى يادلاپ.

(بۇ ناخشىنى قول تۇتۇشقان ھالدا ئېيتىشىپ تام تۈۋىگە بارىدۇ.)

جالام: (سەكرەپ تامدىن چۈشۈپ كېتىپ بېرىپ) ھازىرچە خوش ئەمسە (كېتىدۇ).

(مودەن خوشلىشىپ ئاستا قەدەم بىلەن مېڭىپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. ئاي پاتىدۇ، توخۇ چىللايدۇ، ئىتلار ھاۋشىيدۇ، تاڭ شولىسى ئارقىسىدىن جاھان

يورۇپ، سەھنە يورۇشقا باشلايدۇ. ئويدىن بىر مومای يۇگۇرۇپ چىقىپ نىشكنى ئاچىدۇ، مەھەللە چوڭلىرى - يۇز بېشىلەر كىرىدۇ.)

يۇز بېشى: بارات ئاخۇن بارمۇ؟

مومای: يوق، تېخى ئېتىزدىن قايتمىدى.

مودەن: (يۇگۇرۇپ چىقىپ) كىم ئۇ، مومای! (ئۇلارنى كورۇش بىلەن بىر خىل ئوزگىرىپ، تام ياقىلاپ كىرىپ كېتىدۇ.)

يۇز بېشى: مومای، دەرھال بارات ئاخۇننى قىچارتىڭلار!

مومای: ئويدە كىشى يوق، كىم قىچقىرىپ كېلىدۇ؟

يۇز بېشى: ئادەم يوق، ئەمسە مەن بېرىشىم كېرەكما؟ بول چاپسان، بىر كىشى تېپىپ ئەۋەت، بولمىسا ئوزەڭ بار!

مومای: خوشنا - خۇلۇملاردىن ئۇقۇشۇپ باقاي، بولمىسا ئوزەم بارارمەن. (چىقىدۇ)

يۇز بېشى: (سۇلتانغا قاراپ) ھوي بېگىم، كىيىكتەك چىقىپ سەكرەپ تامنىڭ ئارقىسىغا ئوتۇپ كەتكەن كىم ئۇ، كوردىڭمزمۇ؟

سۇلتان: كوردۇم - كوردۇم، مومای چىقتىغۇ؟

يۇز بېشى: كاللا دىسە پاقالچەك دېگىنىنى، يۇگۇرۇپ كىرىپ كەتكەن پەرىزاتنى كورمىدىڭمۇ دەۋاتىمەن.

سۇلتان: يۇز بېشى ئاكا، جىن - پەرىلەردىن دەمسەن، بولسۇ باردۇر، ئەسكى تامدا نىمە يوق دەيسەن!

يۇز بېشى: (خەلقە قاراپ) ئىست، بۇنىڭ ئېتىلا ئادەم ئىكەنغۇ، ئۇنى ئېىلىشقا كوزۇم يەتمەيدۇ. (سۇلتان بەككە قاراپ) ھوي بېگىم، مەن نىمە قىلىپ يۇرىمەن، بىلەمسز جالامنىڭ نوۋىتى تېخى كەلمىگەن،

مانا ئۇنى بۇگۈن پەقەت سىز ئۇچۇنلا سەيسىگە ئېلىپ بېرىش كويىدا ئاۋارە بولۇپ يۈرۈيمىزغۇ! ئەگەر ئۇنى تېپىپ، كۆرەگە جونەتمىسەك، مىڭ قىلغان بىلەنمۇ سىز چىن مودەننى ئالالمايسىز.

(ئىشىكتىن مۇرىسىگە كەتمەن ئالغان، قولىدا سۇ قاپىغى تۇتقان هالدا بارات ئاكا كىرىدۇ.)

بارات: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!

يۇز بېشى: ۋائەلەيكۇم ئەسسالام!

بارات: هە، يۇز بېشى ئاكا، قىچقارتىپلا.

يۇز بېشى: سەن، بارات ئاخۇن، بۇ سەيسىگە تۇتۇلغان تازلارنى بايانداپغچە بىللە هەيدەپ ئاپىرىپ بەرگىن جۇمۇ.

بارات: بايانداپغچە يىراق بولۇپ كېتەر، شەھەرگىچە ئاپىرىپ بېرەي.

يۇز بېشى: ماقۇل، بولىدۇ.

(2 دوغا جالامنىڭ ئاكىسى بىلالنىڭ قولىنى باغلاپ كېلىدۇ)

بارات: نىمە ئىش بۇ!

يۇز بېشى: (بىلالغا خىتاپ قىلىپ) ئىنىسىنى قاچۇرۇۋېتىپتۇ.

بىلال: ياق، يۇز بېشى ئاكا، مەن قاچۇرمىدىم، نەگە كەتكەنلىگىنى بىلمەيمەن، ئىزلىدىم، هىچيەردە يوق.

يۇز بېشى: گەپ شۇ، ئەگەر ئىنىڭنى تېپىپ بەرمىسەڭ، ساڭا ئارام يوق، شەھەرگە ئېلىپ بېرىپ يامۇلغا تاپشۇرۇپ بېرىمەن، سەن گەدەنكەشلىگىنى هوكۇمەتكە قىلىپ باق، قېنى كورۇپ باقاي!

بىلال: ئوبدان ئاكا، ئادەمنىڭ ئورنىغا ئادەم بارسا بولمىدىمۇ؟ ئىنىمنىڭ ئورنىدا ئۆزەم بېرىپ ئىشلەي دىدىم-غۇ، يۇز بېشى ئاكا، سادىغاڭ كېتەي، جېنىم ئاكا.

يۇز بەشى: بىزگە داڭ كېرەك، سەن كېرەك ئەمەس، ھەر ئادەم-
نىڭ ئوزى كېرەك، ھوي ھاماقەت، ئالا گەدەنلىك قىل-
ماي، جالامنى تاپ، بولمسا يامۇلغا ماڭمسەن.

بىلال: ئورنىغا ئوزەم باراي!

يۇز بەشى: بولمايدۇ، زادى بولمايدۇ، ھەيدەڭلار بۇنى!
(بۇلار چەقىدۇ، تاشقىرىدىن سەپىل سوقىقلى ئېلىپ
مېڭىلغان مەدىكارلارنىڭ ئېيتقان مۇڭلۇق ناخشىسى
ئاڭلىنىپ، نەرسە - كېرەكلىرىنى مۇرىسگە ئارتىپ ماڭ-
غانلىغى كورۇنۇپ تۇرىدۇ. چىن مودەن چەقىپ، ئىشىك يو-
چۇغدىن قارايدۇ. ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان مومای يىغ-
لايدۇ، كوچا يىغا-زارىغا تولىدۇ.)
(مەدىكارلار ناخشىسى):

ئاتام بارمۇ بۇ شەرىگدە،
ئانام بارمۇ بۇ شەرىگدە.
غېرىپلىق ئەسەر قىلدى،
دوستۇمنىڭ كۆرەلەردە.

مەن سەيسگە ماڭغاندا،
يارىم ئىشىگدە قالغان،
قاچان كېلىسەن يار دەپ،
قارا كوزىگە ياش ئالغان.

(خەلق ئارقا-ئارقىدىن ئوتوپ ئاخىرى تۇگەيدۇ، مو-
مای: دەن ئىشىككە بېشىنى قويۇپ يىغلايدۇ.)
(يىغلاپ) يىغلىما قىزىم، قوي، پايدىسز، قانداق قە-
لىمىز. بۇگۈن پۇتۇن يۇرت ئاتىسىدىن، بالىسىدىن
ئايرىلدى، بىزلا ئەمەس، پۇتۇن يۇرت يىغلايدۇ. دا-

داڭمۇ قايتىپ كېلەر، جالاممۇ كېلىپ قالار، جۇر با-
لام، ئويگە كىرىپ كېتەيلى (موماي ئۇنىڭ بېشىنى
سىلاپ ئويگە ماڭىدۇ، مودەن ئارقىسىدىن ئاستا، مە-
يۇسلەنگەن هالدا مېڭىشىغا، ئۇستىگە چاپان ۋە باشقا
نەرسىلەرنى ئارتقان هالدا جالام كىرىپ كېلىدۇ)

جالام: مودەنگۇل!

مودەن: جالام، سىز بار ئىكەنسىزغۇ!

جالام: مەن تېخى بار، مودەن، يولداشلىرىم بىلەن يوشۇرۇ-
نۇۋالسام "ئىنىڭنى سەن قاچۇردۇڭ دەپ" ئاكامنى
يامۇلغا هەيدەپ كېتىپتۇ.

مودەن: جالام، سىز ئاكىڭىزنى قۇتقۇزۇڭ، ئىككىمىز ئۇچۇن ئۇ
بىچارە زۇلۇم كورمەسۇن، ۋەدە ۋەدە بويىچە بولىدۇ.

جالام: ناهايىتى ئوبدان، مودەنگۇل.

مودەن: شۇنداق قىلىڭ، چاپا تارتمىغچە هالاۋەت يوق،
هەممە ئىشنى جايلاپ، ئاندىن بىر يول...

جالام: مودەنگۇل، ناهايىتى خوشال بولۇۋاتىمەن، بۇ سوزد-
ئىز مېنىڭ ئۇچۇن...

مودەن: مانا سىزگە قۇرۇقلا سوغات، كەشتىلىرى سەت بول-
سىمۇ، كېيىنچە ئوبدانغا تاۋاپ قىلارسىز!

جالام: بارىكاللا، بىراق، مېنىڭ سىزگە بېرىدىغان ھىچنەرسەم
يوققۇ، قانداق قىلىمەن.

مودەن: سىز ئۇنىڭدىن غەم قىلماڭ، سالامەت كەلسىڭىز شۇ-
نىڭ ئوزى چوڭ سوغات.

جالام: (ئوزىچە) نىمە دېيىشنى بىلمەيمەن (مودەنگە تە-
كىلىپ) خوش بولمىسا...

مودەن: خوش، ئامان بولۇڭ.

جالام: خوش، خوش...(كوزىنى ئۇزمەي ئاستا ماڭىدۇ. ئۇ

ئىشىك تۈۋىگە بارغاندا مودەن توختىتىدۇ)

مودەن: جالام، توختاڭ!
(ناخشا "چىن مودەن" ئاھاڭىدا)

مودەن: يانارسەنمۇ يۇرتۇڭغا،
مېنى تاشلاپ ئوتۇڭغا،
تەلمۇرۈپ مەن قارايمەن،
ياڭرىم كېلەر يولۇڭغا.

جالام: كۈتكەن جېنىم ئېرىنمەي،
يات قوللارغا بېرىلمەي،
مەنمۇ ھېچ چىدالمايمەن
ئاي يۈزۈڭنى پات كورمەي.

مودەن: سوزلىرىم يۈرىگىمدە،
چىن دىلدىن قىلدىم ۋەدە،
سەنسىز جېنىم ھارامدۇر
ياشاش بۇ قارا يەردە.

جالام: كەتسەمۇ مەن يىراقتا،
كۆڭلۈم قالار سېنىڭدە.
سېنىڭ ئىشقى ئوتۇڭنى،
ساقلايمەن يۈرىگىمدە.

جالام: خوش، مودەنگۈل!...

مودەن: خوش...(ئىشىككە يولىنىپ قالىدۇ، جالام ئېسىنى يوقاتقان ھالدا ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپ چىقىدۇ، بىر ئازدىن كېيىن بارات، مومای كىرىدۇ.)

بارات: نىمە بولدى قىزىم، يىغلىما.

مومای: سەيسىگە تۇتقانلارنى كورۇپ كوڭلى بۇزۇلۇپ قالغان ئوخشايدۇ، قانداق قىلىمىز، بالام، يىغلىما (ئوزى يىغلامسرايدۇ) ئاخىر زامان مۇشۇ ئوخشايدۇ.

بارات: يىغلىما قىزىم، جۇرۇكسلار. (مودەن ئاستا كېلىپ ئىشك ئالدىدىكى گۈلنى ئويناپ تۇرۇپ ئوكسۇپ-ئوكسۇپ يىغلاشقا باشلايدۇ، بارات ئاكىمۇ كوڭلى بۇزۇلغان هالدا قىزىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ ناخشا ئېيتىدۇ)

(ناخشا "بىرلىك گۈل" ئاهاڭىدا)

يىغلىماڭ قىزىم، كوز نۇرۇم،
يىغلىماڭ، جىگەر باغرىم.
يۇرەك باغرىمنى ئېزىپ،
يىغلىماڭ، جان كوز نۇرۇم.

ئەزدى بىزنى شۇم پەلەك،
قانغا ئورۇلدى بۇ يۇرەك.
كىمگە يىغلاپ ئاه ئۇراي،
كىمدىن تىلەي، ئاه مەن تىلەك.

(ناخشىنى تۇگىتىپ) ئويگە كىر، قىزىم، يىغلىما.

مومای: (يىغلامسراپ) هەي بالام، قانداق قىلىمىز، بۇگۇن بىرسى ئاتىسىدىن ئايرىلغان، بىرسى بالىسىدىن ئايرىلغان، بىرسى قەۋم-قېرىنداشىدىن ئايرىلغان، قانداق قىلىمىز، هىلىمۇ داداڭنى ئېلىپ كەتمىدى (مومای، مودەن كىرىپ كېتىدۇ).

بارات: كۇن كوچۇرۇش ئېغىر، يا بۇ ئوستەك بىلەن سېپىل پۇتمىدى، مانجۇلار ھەددىدىن ئاشتى، ئۇلارنىڭ يا-لاقچىلىرى بولغان يۈز بېشىدەك ئىتلارنىڭ زۇلمى تېخىمۇ ئېشىپ كەتتى. بۇ كەتكەن بىچارىلەر قاچانمۇ كېلەر؟ ئاشلىقلىرى ئورۇقسىز، خامانلىرى ئىگىسىز قالدى. ھەي، قالغان بۇغداينى ئورۇپ ئالاي (ئوغاق بىلەيدۇ ۋە ناخشا ئېيتىدۇ)

بارات: قۇرۇق قاخشال بولۇپ قالدۇق،
ئوتۇنچى ئاپىرىپ ساتسۇن.
خېرىدارى يېتىپ كەلسە،
غېرىپ-بىچارە دەپ ساتسۇن.

دەرت كەلدى بۇ باشىمغا،
كىشى كەلمەيدۇ قاشىمغا.
ھېچ كىشى ئېچىنمايدۇ
كوزدىن ئاققان ياشىمغا.

(بارات ئويغە مېڭىشقا ھېيتەك ئالدىراپ كىرىدۇ.)

بارات: كەل، ھېيتاخۇن بالام.

ھېيتەك: بارات ئاخۇن ئاكا، سىزچۇ، سىز ھازىر ئېتىزغا كې-تىڭ.

بارات: نىمىشقا، بالام ھېيتاخۇن!

ھېيتەك: سىلەرنىڭ ئويۇنلارغا سۇلتان بەگنىڭ ئەلچىلىرى كې-لىۋاتىدۇ، يەنە سىزنى ئاۋارە قىلىدۇ.

بارات: چاشقانغا قىيىن، مۇشۇككە ئويۇن دېگەندەك، سەيسىگە تۇتۇلغان غېرىپلارنىڭ ئاخىرى تېخى مەلۇمدىن چىقىپ بولماي، ئەلنىڭ بالا-چاقىلىرىنىڭ كوز يېشى قۇرۇماي،

ئەلچى كېلىۋاتقىنىنى! كېتەي، بالام، كېتەي!...
هېيتەك: شۇنداق قىلىك، ئاكا. (ئۇلار چىقىشىدۇ)

پەردە چۈشىدۇ

ئۈچىنچى پەردە

سەھنە كورۇنۇشى: بايانداىدا سېپىل سوقۇش. سول تەرەپتە مانجۇ ئىستېبدات ئەمەلدارلىرىنىڭ چېدىرى (قارىياغاچ ئالدىدا)، چېدىر ئالدىدا 2 چېرىك، ئۇدۇلدا يىراقتىن يېڭى سوقۇلغان سېپىل دەرۋازىسى ۋە سېپىل تاملىرى كورۇنىدۇ. ئوڭ تەرەپتىكى يوغان قارا ياغاچلارغا ئادەملەر ئېسىلغان، قوللىرى باغلانغان، ئىگراپ يۇرىدۇ، دۇمبىسىگە قاپ ئارتقان ئادەملەر ئۈزلۈكسىز مېڭىپ ئوتۇپ تۇرىدۇ. ناخشا ئاڭلىنىدۇ.

(ناخشا "ئاھ دەردىم" ئاھاڭىدا)

سۇلتان غوجام سورايدۇ
سېپىل سوققانلار نەلىك؟
بىزنىمە گۇنا قىلدۇق؟
بىكار ياتىدۇ شەرلىك.

ئەي ئوغۇل ئوزەڭ نەلىك؟
زاتىم مېنىڭ قۇمۇللۇق.
ئوز يۇرتۇمنى سورىساڭ،
خەنبىك يېرى قوغۇنلۇق.

زار قاخشاپ، قان يىغلاپ،
بىز سېپىلنى سوقتۇمىز.

قېچىپ كېتىلى دىسەك،
مالۇيىدىن قورقىمىز.

(پەردە ئېچىلىدۇ، قېچىپ كېتىش بىلەن ئەيىپلىنىپ، تەڭ-لىرى تىتىلغان، يۈز-كۆزى قان هالدا قەپەزدە ئولـ-تۇرغان جالام كورۇنىدۇ. ئۇ ناخشىنى باشقا پەدىگە يوتكەيدۇ.)

(ناخشا "سىگىلىم لەيلىخان" ئاهاڭىدا)

قەپەز ئىچىگە سولاندىم،
مودەن گۈلۈم، ئامان بول،
يات يەرلەرگە پالاندىم،
مەھرىۋانىم، ئامان بول.

سەندىن مېنى ئايرىدى،
ۋاپادارىم، ئامان بول.
يۈرەكلەرنى داغلىدى،
جان كويەرىم، ئامان بول.

(چىدىر ئارقىسىدىن يۈز بېشى كۆزىنى ئۆگىلاپ چىقىپ كېلىدۇ.)

يۈز بېشى: ئۇكام، ئۇلۇغ ئۇخلاۋاتىدۇ، ناخشا ئېيتما.

جالام: قەپەزدە كۆگلۈمنى ئاچىدىغان نىمە بار، ناخشا ئېيتـ-ماي ئولەيمۇ، يۈز بېشى ئاكا؟!

يۈز بېشى: ئۇلۇغنىڭ غەزىۋىگە ئۇچراپ قالىسەن دەيمەن.

جالام: ئازات قىلسۇن!

يۈز بېشى: نىمىشقا قاچىسەن، نىمە سەۋەپتىن، شۇنىڭ سەۋەپلـ-

رىنىلا ئېيتىپ بەرسەڭ ئازات قىلىدۇ.

جالام: ئاۋال ئازات قىلسۇن، ناخشا ئېيتمايمەن ھەم پەرماز-
دىن چىقمايمەن، ھىلىمۇ چىقمىدىمغۇ، پەقەت قېچىپ
كەتمەك بىلەن ئەيىپلىنىۋاتىمەن، قاچماي ئولەيمۇ،
بىر يىل بولدى، كەتكۈزمىدى. سېپىلغا بىر كۈنلۈك
يەردىن توپا توشۇپ ئۈچىلار يېغىر بولۇپ كەتتى،
يە قوساق تويمىسا، ئىشلىمىسەڭ ئۇرسا، قىينىسا، دار-
غا ئاسسا، بۇ قانداق گەپ، قانداق دۇنيادا ياشايمىز،
يۇز بېشى ئاكا، ئېيتقىنا قېنى، سەنمۇ ئادەم بالىسىغۇ؟!

يۇز بېشى: دىدىمغۇ، مەلىگە قېچىپ بېرىپ نىمە قىلماقچىدىڭ،
شۇنى ئېيتساڭ، مەن دارىنغا مەلۇم قىلىپ، سېنى
بوشتاي.

جالام: بوشتاي دەمسەن، قارا يۇز! مەن مەلىگە بېرىپ
ئۇقۇپ كەلدىم، سەن قارا يۇز سېتىلىپسەن، ئېيتقىنا،
سۇلتان بەگدىن قانچە يامبۇ ئالدىڭ؟ ھەتتا ھوجەت-
مۇ بېرىپسەن، مېنى مۇشۇ ھالغا چۈشۈرگەنمۇ سەن.
ئەمدى نىمە قىلساڭ قىل، مودەن يېزىدا، يۈگرە،
سۇلتان بەگكە توي قىلىپ، پولورنى يەپ، قوساق
سېلىپ كەل!

يۇز بېشى: ئەخمەق، ئۇزەڭنىڭ نەدە تۇرغىنىڭنى بىلىپ سوزلە!

جالام: يۇز بېشى ئاكا، ئۇرۇشقا كېچىكىپ قالدىڭ، سەن قە-
پەزگە تاشلاشتىن بۇرۇن، ئۇرۇۋالساڭ بولغان
ئىكەن. كېچىكىپ قالدىڭ ئەمدى!

يۇز بېشى: بولدى، مەن كىم، مېنىڭ بىلەن تاكاللىشىپ پايدا
ئالالمايسەن!

جالام: سېنىڭ كىم ئىكەنلىگىڭنى بىلمەن. سەن يالاقچى!

يۇز بېشى: ھوي، بولدى - بولدى ئۇكام، جېنىم ئۇكام، پايدا

يوق مىك ۋالاقلىغان بىلەن.

جالام: ئۇزەمگە پايدىسى بار، نىمە قىلساڭ قىل، ناخشا ئېيتسەن، ۋاقىرايمەن، ئەڭ قاتتىق جازا مۇشۇدۇ؟ بۇنىڭدىن ئۇتۇپ كەتسەڭ دارغا ئاسارسەن، بولمىسا بوينۇمنى چاپارسەن، نىمە قىلساڭ قىل، ناخشا ئېيتمەن.

(ناخشا "سادىر" ئاھاڭىدا)
دەردى بولمىسا يارنىڭ
ئېيتامدۇ تولا ناخشى،
ناخشا ئېيتقانغا يار كەلمەس،
ئەسلى بىر كۆڭۈل خوشى.....

يۇز بېشى: بۇ دەييۇزگە گەپ ئۇقتۇرالمايدىغان ئوخشايمەن (چىقىدۇ.)

(بىلال خۇرجۇن كوتەرگەن ھالدا كىرىدۇ)

بىلال: جالام، ئۇكام، ئەھۋالىڭ قانداق؟

جالام: سەنمۇ، بىلال ئاكا، يېزىدا نىمە خەۋەر بار؟

بىلال: ئۇكام، بىزنىڭ خەۋەر باشقىچە، مودەننىڭ ئەھۋالى ئېغىر، كېچىلىرى جالام دەپ جويلۇپ كېتىدىغان بوپتۇ، سۇلتان بەگنىڭ ئەلچىلىرى كۈندە نەچچە مەرتىۋە كېلىپ، بوسۇغىلارنى تېشىۋەتتى دەيدۇ. بارات ئاكام بۇلارنى كوزۇم كورمىسۇن دەپ ئېتىزغا چىقىپ يېتىۋاپتۇ. يالاقچىلىرى ئۇ يەرگىمۇ چىقىپتۇ. سۇلتان بەگ يۇز بېشىغا پارىنى تويغچە بېرىپتۇ. ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى، ئۇلارنىڭ ئەلپازى يامان، سەن، ئۇكام، بىر ئىلاجى قىلىپ قۇتۇلۇپ، چاپسانراق توي

قىلىۋالمىساڭ، ئاقىۋەت يامانـدەك تۇرىدۇ. مانا، سا-
ڭا نان-توغاچ ئەكەلدىم. (ئۇ نەرسىلەرنى سۇنىدۇ)

جالام: ئەمدى ئاكا، ئۇزەڭ نېمە قىلماقچى!

بىلال: دارىنغا بىر ئەرز يېزىپ كەلـدىم، ئەرزىـمنى قوبۇل قىلىپ ئۇناپ قالسا، ئۇزەم سېنىڭ ئورنۇڭدا ئىشـلەپ، سېنى يېزىغا جونىتىمەن، ئىلاجى بولسا، چاپـسانراق بېرىپ تـويـنى قىلىۋال...چېرىك كېلىۋاتىدۇ، مەن نېرىراق كېتەي.

جالام: رەھمەت ئاكا. (ئۇزىچە) قېرىنداش دېگەن باشتا نەرسە ئىكەن. بولمىسا قانداق قىلاتتىم؟ نانمۇ ئۇز ۋاقتىدا قولۇمـغا تەگدى. (بىلال چىقىپ كەتكەندىن كېيىن چېدىرىدىن بىر چېرىك چىقىپ "دارىن كېلىۋاتىدۇ" دەپ ۋاقىراپ خەۋەر بېرىدۇ، تالادا تۇرغان چېرىكلەر ئۇزىنى تۇزەپ تىك تۇرۇشىدۇ. باشـلىقنىڭ چېدىرىدىن چىقىشىغا، نېرىقى تەرەپتىن يۇز بېشىمۇ يېتىپ كېلىدۇ).

جاڭدارىن: (قەپەزگە ئىشارەت قىلىپ، چالا ئۇيغۇر تىلىدا سوزلەيدۇ) يۇز باشى، ئاۋۇ ئادەمنى ئېلىپ كەل.

يۇز بېشى: خـوپ. (2 يايى بىلەن بېرىپ قەپەزدىن جـالامنى چىقىرىپ، قولـلىرىنى باغـلاپ دارىنىڭ ئالدىـغا ئېلىپ كېلىدۇ. جالام تازىم قىلىدۇ.)

جاڭدارىن: ھەي چەنتۇ، سەن نېمە ئۇچۇن قاچىدۇ؟

جالام: مېنىڭ نوۋىتىم ئەمەس ئىدى، سەيسىگە تۇتتى، بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن يۇز بېشى ئالتە ئايدىن كېيىن قايتىپ كېلىسەن دېگەن ئىدى. مانا بىر يىل بولـدى. تېخى ئەۋەتمىدى، يۇرتۇمنى كورگۇم كەلدى.

يۇز بېشى: بۇ ئوغرىنىڭ مۇنداق قىلىشى دارىنىنى كوزگە ئىلمـ

غازلىقتىن.

جاڭدارىن: (ئاچچىغى بىلەن سەكرەپ يەرنى تېپىپ) ھەي، سىڭىكىۇ، تامادى، ئۇرۇڭلار ئۇنى (2 يالاقچىسى يۇگۇرۇپ كېلىپ جالامنى يەرگە باسىدۇ. كالىتەك بىلەن ئۇرۇشقا باشلايدۇ، جالامنىڭ بەدەنلىرى قىزىل قانغا مىلىنىدۇ)

يۇز بېشى: دىمىدىمۇ مانا، ئاقۇتتىڭ شۇنداق بولدۇ دىسەم، يەنە گەدەنكەشلىك قىلسەن.

جاڭدارىن: ھوي يۇز باش، سىز قايتىڭ. ھىلىقى ئىشنى ئوبدان بەنلى قىلىڭ.

يۇز بېشى: خوپ تەقسىر (ئارقىسى بىلەن قول قوشتۇرۇپ چىقىپ كېتىدۇ. جاڭ دارىن ئاستا مېڭىپ سەھنىنىڭ بىر چېتىدىن چىقىپ كېتىدۇ. سەھنىدە ھىچكىم قالمىغاندىن كېيىن، يىغلىغان ھالدا بىلال كېلىپ ئىنسىنىڭ بېشىنى يولەپ، تىزىغا ئېلىپ ئولتۇرىدۇ)

بىلال: ئۇكام، كوزۇڭنى ئاچ، قانداق قىلىمىز. ئامال يوق.

جالام: (ئاستا كوزىنى ئېچىپ ناخشا ئېيتىدۇ)

زالىملارنىڭ قانخورلىغى جان - جاندىن ئوتۇپ كەتتى،
زەردىاپ قىلىپ قان - گوشنى، يۇرەككە بېرىپ يەتتى.
ئەي ۋاپاسىز شۇم پەلەك، بىزنى قىلدىڭ بىچارە،
زۇلۇم - كۈلپەت دەستىدىن يۇرەك بولدى مىڭ پارە.

(شۇ ۋاقىتتا سىرتتىن جاڭ دارىن كىرىپ كېلىدۇ. ئۇنى كورگەن بىلال بىر تەرەپكە يوشۇرۇنۇپ، ئۇلار چېدىر ئالدىغا كەلگەندە قولىدىكى ئەرزىنى تۇتىدۇ. جاڭ دارىن ئەرزىنى ئوقۇتىدۇ، تۇڭچى ئەرزىنى ئوقۇيدۇ):

"ئەرز

جاڭ دارىن جاناپلىرىغا: ئىنىم جالام كېسەل بولۇپ قالغانلىقتىن ئورنىغا 15 كۈن مەن ئىشلەپ تۇرسام. ئىنىم ساقايغاندىن كېيىن ھوزۇرلىرىغا تاپشۇرۇپ بەرسەك. ھورمەت بىلەن ئەرز يازغۇچى: بىلال"

جاڭ دارىن: (بىر پەس ئويلانغاندىن كېيىن) بۇ سەندە ئۇكاڭزىما؟ سەن بۇنىڭ ئورنىغا سەيسە قىلىشقا كەلدىما؟ ئەگەر سەن پاۋلى قىلىپ قاچسا، سېنى كىم گۇمانلى قىلىدۇ؟

بىلال: (تازىم قىلىپ) زادى ئۇنداق ئىشلار بولمايدۇ، تەقسىر، 15 كۈنگىچە ئىنىم ساقىيىپ كېلىدۇ. مەن 2 كىشىلىك ئىشنى بېجىرىمەن.

(جاڭ دارىن بېشىنى لىڭشىتىپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ، ئاستا چېدىر تەرەپكە ماڭىدۇ. بىلال جالامنى يولەپ ئېلىپ چىقىدۇ. 2 يايى 4 - 5 ئادەمنى باغلىغان ھالدا نېرىقى قارا ياغاچنىڭ تۈۋىگە تىزلاندۇرۇپ قويىدۇ. شۇ ۋاقىتتا يۇز بېشى يېتىپ كېلىپ ئۇياق - بۇياقتا قارايدۇ.)

يۇز بېشى: (زەڭگاڭغا① قەپەزنى كورسىتىپ) قەپەزدىكى ئادەم نەگە كەتتى؟

زەڭگاڭ: دارىن ئاكاڭزا ئۇنى قويۇپ بەردى.

يۇز بېشى: نىمە؟ نىمە؟

زەڭگاڭ: دارىن فاڭلى قىلىۋەتتى.

يۇز بېشى: (ئوزىچە) ئەستاغپۇرۇللا، ئاكىسى بىلال كېلىپ ئېلىپ كەتكەن ئوخشايدۇ، مېنى شەرمەندە قىلدى، خەپ،

① پوست، قاراۋۇل.

يېزىغا بېرىپ ئەدىۋىنى بېرەي، ئاۋال، ئىلاجى بولسا، دارىن بىلەن يولۇقسام بولاتتى.
(زەڭگاڭنى قىچقىرىپ، يانچۇغىدىن بىر گادا ئەپيۇننى چىقىرىپ بېرىپ) بۇ ئەپيۇننى سىز چېكىڭ، مېنى دارىنىڭ يېنىغا بېرىشقا رۇخسەت قىلىڭ.

زەڭگاڭ: (ئەپيۇننى ئېلىپ) دارىن ھازىر ياپيەن چېكىدۇ، سەن كىرسە دۇزا جاڭلى بولىدۇ، بۇشىڭ!

يۇز بېشى: شەرمەندە بولىدۇم، شەرمەندە بولدۇم (سەھىنىنى بىر قانچە ئايلىنىپ چىقىپ كېتىدۇ)

پەردە چۈشىدۇ

تۆتىنچى پەردە

سەھنە كورۇنۇشى: بارات ئاكىنىڭ يېزىدىكى ھويلىسى. ھويلىنىڭ سول تەرىپىدىكى دەرەخ ئاستىدا قىزلار مەجلىس قۇرغان. دۇتارچى - سازەندىلەر تۇيۇ بەزمىسى ئۇتكۈزىدۇ، مودەن ياغلىققا پۈركەنگەن ھالدا ئولتۇرىدۇ.)

گۈلسۇم: قېنى ئەلاخان ھەدە، دۇتارىڭنى قولۇڭغا ئالغىنا!

پاتەم: راستلا، تاڭگا چىشلىۋالغاندەك بولۇپ كەتتىڭغۇ؟

ئەلاخان: دۇتار مانا، مەن تەييار (ئەلاخان دۇتارنى ئالىدۇ. بىر - ئىككىسى پەتنۇسنى داپ قىلىپ چالىدۇ).

(ناخشا)

چىم - چىم ئەتتىم چىم بىلەن
كاۋاپ ئەتتىم زىخ بىلەن.
ئېسى - يادىم سەن بىلەن،
سەن يۇرسەن كىم بىلەن.

بارایلی دىمەپمىدۇق،
يانايلى دىمەپمىدۇق،
ۋەدىمىز قىزىل ئالما،
چىشلىشپ يىمەپمىدۇق.

(ئۇسۇل ناخشىلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئېيتىلىدۇ)

گۈلسۇم: مەن ئۇسۇل ئۆيناپ كىمنى تارتسام شۇ ئۆينىسۇن.

قىزلار: بولدى - بولدى.

(گۈلسۇم خېلى ئۇسۇل ئۆينىغاندىن كېيىن خاتەمگۈل، نۇرەلەملەرنى تۇتىدۇ، ئۇلار تۇرۇپ ئۇسۇل ئۆينايدۇ، مەجلىس راسا قىزغىلى باشلايدۇ. ئەلاخان دۇتار - چىنىك ئالدىغا ئورۇملەر تولىدۇ)

گۈلسۇم: (مودەننىك يېنىغا بېرىپ) قىزلار، مودەن نىمە ئۈچۈن كۆڭلىنى ئاچمايدۇ؟

خاتەم: مەن بولسام پاراقلاپ كۈلۈپ ئولتۇراتتىم.

گۈلسۇم: نىمىشقا؟

خاتەم: خالىغان يىگىتكە تەككەندىن كېيىن (ھەممىسى پاراقلاپ كۈلىدۇ).

ئەلاخان: يىغلىغان قىز ئوڭايلا ئەپلىشىپ قالىدۇ. (كۈلكە)

بوستان: نەچچە ۋاقىتتىن بېرى "جالام، جالام" دەپ زارلىنىپ يۈرگەن چىن مودەن ئەمدى ئۆز يارى بىلەن بىر ياستۇققا باش قويماقچى بولغاندا، يىغلىسا زادى كېلىشمەس!

گۈلسۇم: شۇنى دەيمەن، دەم خالىغانغا يېتەمدۇ؟ (يىراقتىن يېگىتلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ، يەڭگە يۈگۈرۈپ كىرىدۇ)

يەڭگە: قىزلار، يىگىتلەر نىكاغا كېلىۋاتىدۇ. سىلەر ئويغە كىرىپ تۇرۇڭلار.

گۈلسۇم: بىر يىگىتلەردىن قاچاتتۇقمۇ؟

يەڭگە: سەت ئەمەسمۇ؟ كىرىپ تۇرۇڭلار (ئۇلار ئولاش-چولاش ئوي تەرەپكە ماڭىدۇ. كوچا تەرەپتىن ئولەننىڭ ئاۋازى بارغانسېرى يېقىنلىشىدۇ ۋە سەھنىگە ئۇلار ئالىدىدا 2 - 3 ئادەم ئۇسۇل ئويناپ كىرىپ كېلىدۇ. بۇلارنىڭ ئالدىنى ئاغامچا بىلەن تورايدۇ. پۇل ۋە نەرسىلەرنى بېرىپ بارات ئاكىنىڭ ئىشىگىگە يېتىپ كېلىدۇ. تار ئىشىكتىن كىرىدۇ. بەزىلىرى قاراپ تۇرىدۇ، بىر ۋاقىتتا قىزلار بار ئويىدىن مەزىن چىقىدۇ)

مەزىن: ئوغۇللار، ئازراق تەخىر قىلىلى، جامائەت تېخى كەلمىدى، ھەممىسى دەرقەمتە بولغاندا نىكا ئوقۇيمىز.

باللار: ناھايىتى ئوبدان، ماقۇل - ماقۇل.

مەزىن: مانا بۇ جايدا ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار. نەغمە، بەزمە قىلىشالارمۇ ئىختىيار ئوزەڭلەردە.

(يىگىتلەر ئاۋالقى قىزلار ئولتۇرغان تەرەپكە ئوتىدۇ، سازەندىلەر سازلىرىنى قوللىرىغا ئېلىپ كوچا ناخشىسىنى ئېيتىدۇ، ساز بىر ئاز پەسلەيدۇ. يىگىتلەر ھەر تەرەپلەرگە كېتىدۇ. سەھنىدە توختى، سادىق قالدۇ. توختى سادىقنى قىچقىرىپ يېنىغا تارتىدۇ.)

توختى: ھىلىقى ئىشنى قانداق جايلايمىز؟

سادىق: نىكادىن كېيىن قالدى ئەمدى.

توختى: سۇلتان بەگ نىمە دېگەن ئىدى؟

سادىق: ئۇ كالۋا نىمە دىسۇن، يۇزبېشى ئاكامنىڭ دېگىنىدەك قىلىش كېرەك، جالامنىڭ خالى ۋاقتىنى تېپىپ كوكسىگە پىچاقنى قادىپ قويايلى!

توختى: ئوزىمىز تۇتۇلۇپ قالمايلى، ئاداش، پەخەس بول.

سادىق: ئۇ يەرلىرىدىن خاتىرجەم بول، سەن يىراق كەتسەڭ،

قاچقاندا چاقماقلىق قىل جۇمۇ!

توختى: ماقۇل، ئاداش.

سادىق: گەپ شۇ، بولمسا.

توختى: ئىش ئورۇنداش ئۇچۇن يەتمەن يۇر جۇمۇ، بولمسا قىينىلىپ قالىسەن.

(شۇ ئاردا باغدىن يىگىتلەر قايتىدۇ. جالام، تۇرسۇن، ساۋۇت ۋە ھېدىللار كىرىپ كېلىدۇ، يەڭگە چىقىپ يىگىتلەرگە قاراپ ۋاقىرايدۇ.)

يەڭگە: يىگىتلەر، قىزلار سىلەر بىلەن بەسلىشىمىز دەيدۇ، ئۇنامسىلەر؟

يىگىتلەر: ئۇنايمىز - ئۇنايمىز ...

تۇرسۇن: قىزلار بەك گەپچى كېلىدۇ. گەپ تېپىپ بېرەلىسەڭلەر ئويناڭلار، بولمسا ئادەمنى ئىزاغا قويۇسىلەر.

ھېدىل: ماڭسىڭا ئاداش، قىزلاردىنمۇ يېڭىلىپ قالامدىكەن، قىزلاردىن يېڭىلگەن جاننى ساقلاپ يۇرگىچە ئىتتقا تاشلاپ بەرمەي، پاراڭ بولدى - دە!

ساۋۇت: ئاتە پاختاڭنى، كورىمز، قېنى سېنى، ئارىغا چىقىرىپ قويايلى، ھۇنىرىڭنى كورسەت شۇلارغا.

ھېدىل: بولدى، مېنى چىقىرىپ قوي (جالامغا قاراپ) جالام- نىڭ تويىدا قىزلاردىن يېڭىلىپ قېلىش دېگەن ئولۇم ئەمەسمۇ!

ساۋۇت: تولا سوزلىمە، ئەنە چىقتى.

(قىزلار چىقىپ پەنجىرە يېنىدا ئولتۇر ىدۇ، يىگىتلەر بىر ياققا توپلىشىپ ئوزلىرىنى رۇسلايدۇ)

گۇلسۇم: قېنى سىلەردىن كىم چىقدۇ؟

تۇرسۇن: (ھېدىلغا قاراپ) چىق، يوغان سوزلەۋاتاتتىڭ، كارامىتىڭنى كورەيلى.

هېدىل: (بېشىنى تاتلاپ) ئەستەغپۇرۇللا، بالاغا قاپتىمەن، گەپ تاپالمىسام قانداق قىلارمەن، ئاغزىمدىن چىقتى، ساقلىمغا ياماشتى.

گۈلسۇم: قېنى سىلەردىن كىم چىقتى؟

هېدىل: بوپتۇ، چىقسام چىقاي (ئوتتۇرىغا چىقىدۇ.)

گۈلسۇم: قىزلار تەرەپتىن مەن چىقتىم.

تۇرسۇن: قېنى باشلاڭلار (ساز چېلىنىدۇ، ئىككىسى بېيىت باشلايدۇ)

گۈلسۇم: ئاپپاق - ئاپپاق توشقانلار قۇمدا تولا يار - يار،
ئويلەنمىگەن يىگىتلەر تويدا تولا يار - يار.

هېدىل: قىزىل - قىزىل پىيازنىڭ پوستى تولا يار - يار،
ئويلەنمىگەن يىگىتنىڭ دوستى تولا يار - يار.

گۈلسۇم: ئۇششاق - ئۇششاق توشقانلار خاماندىدۇر يار - يار،
ئويلەنمىگەن يىگىتلەر ئارماندىدۇر يار - يار.

هېدىل: ئۇششاق - ئۇششاق تاللارنىڭ بەرگى تولا يار - يار،
يار تۇتمىغان قىزلارنىڭ دەردى تولا يار - يار.

گۈلسۇم: يوغان - يوغان دەرەخلەر ھېچ ئېگىلمەس يار - يار،
يوغان قوساق يىگىتلەر ھېچ ئېگىلمەس يار - يار.

هېدىل: (تۇرسۇنغا قاراپ) هوي يىگىت بېشى، ئەمدى نېمە دەيسەن.

تۇرسۇن: شەرمەندە قىلدىغۇ بىزنى بۇ لاۋزا، چىق مايا‌قتا.

ساۋۇت: بولدى مەن چىقاي (ئوزىنى رۇسلايدۇ، قىزلار زاڭ-لىق قىلىشىپ كۆلۈشىدۇ. شۇ ئاردا مەزىن ئاخۇنۇم چىقىپ كېلىدۇ، قىزلار موكۇشىدۇ).

مەزىن: نىكاغا تەييارلىنىڭلار.

تۇرسۇن: بىز تەييار، مەزىن ئاخۇنۇم.

مەزىن: بولمسا مەن كىردىپ كېتەي، سىلەر پەنجىر تۈۋىگە بېرىڭلار.

(مەزىن كىردىپ كېتىدۇ، ياشلار پەنجىرتۈۋىگە بارىدۇ.)

تۇرسۇن: (جالامغا قاراپ) نىكايىڭىزغا قوبۇل قىلىپ ئالدىڭىزمۇ دىسە، ئالدىراپلا ئالدىم دەۋەتمە، جۇمۇ!

ھېدىل: راست، شۇنداق قىل، ئېچىقاپ ئاران تۇرۇپتۇ دىمە-سۇن.

(جالام ئىزا تارتقان ھالدا ماقۇل ئىشارىسىنى بېرىدۇ.)

سادىق: دىمىسىمۇ جالام ئاران تۇرغانغۇ! (خەلىقە قاراپ) نىكانىڭ ھالاۋىتىنى كىم كۆرىدىكەن، كۆرەمزغۇ تېخى (تۇختىغا قاراپ) توختى، سەن بارمۇ؟

توختى: بار، بار.

سادىق: نىكا خېلى ئوبدان بولىدىغان بولدى (مەزىن چىقىدۇ).

بارات: (چىقىپ يىگىتلەرگە قاراپ) ئىچكەركى ھويلىدا بىر خالى ئوي بار، سىلەرمۇ كىردىپ تاماقنا ئولتۇرۇڭلار.

يىگىتلەر: مەيلى، بولمسا شۇنداق قىلىلى (ھەممىسى ئويىگە قاراپ ماڭىدۇ).

سادىق: ھەي ئاغىنىلەر، سۇلتان بەگ ئۇسسۇپلا كىرسە سەت بولارمىكىن، مۇشۇ ئورنىمىزدا ئولتۇرۇشاقمۇ بولاتتى.

تۇرسۇن: بەللى، سۇلتان بەگ ئايرىلىپ قالسا بولامدىكەن؟

ھېدىل: مۇنۇ گەپنى قىل (ھېڭىشىدۇ، سادىق بىلەن توختى

ئارقىدا قالدۇ).

سادىق: مۇشۇ يەردىن چىقىشىغا جۇمۇ.

توختى: بولدۇ، بولدۇ.

سادىق: چەبدەسلىك ئىشلەت، جۇمۇ ئاداش!

توختى: سەنمۇ قالما.

سادىق: ئىشنى جوندەپلا قىيىش كېرەك (شۇ ئارىلىقتا توختى كىرىپ كېتىدۇ، جالام بىلەن تۇرسۇن چىقىدۇ)

تۇرسۇن: كىرمەيسىلەرغۇ؟

سادىق: كىردۇق، مۇنۇ نەرىتى ھوجرىدىن يەپ چىقتۇق.

تۇرسۇن: يۇرۇڭلار ئاداش، ئورنىمىزغا بېرىپ ئولتۇرايلى، ئاشنى ھەش - پەش دېگىچە يەپ بولدۇق. باشقىلارغا لېگەن يېتىشمىدى (ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇشىدۇ).

سادىق: راسا كېلىشتۇرۇپ بىر نەغمە - ناۋا قىلىپ قايتايلى.

تۇرسۇن: بولىدۇ (توختى يۇگۇرۇپ چىقىدۇ).

توختى: (تۇرسۇنغا قاراپ) يىگىت بېشى، سېنى بالىلار قىچقىرىۋاتىدۇ.

تۇرسۇن: نىمە قىلىدىكەن؟

توختى: بەللى، مەن بىلمەنمۇ، كىرمەمسەن؟

تۇرسۇن: جالام، ئولتۇرۇپ تۇر.

جالام: كىرىپ چىق (تۇرسۇن كىرىپ كېتىدۇ، سادىق دۇتارنى ئېلىپ پاراڭلىشىپ ئولتۇرىدۇ)

توختى: قولۇمدا قۇۋۋىتىم بولسا، كۇننى تارتىپلا پەسكە چۈشۈرۈۋەتتىم - دە، سۇلتان بەگ.

سادىق (يالىغاندىن كۇلىدۇ) مۇشۇ تەمبۇر ياخشىغۇ دەيمەن (جالامنىڭ ئارقىسىغا ئوتتۇۋالىدۇ ۋە توختىغا كوز قىسىدۇ، توختى بولسا شەرەت بېرىدۇ ۋە قونچىدەكى پىچاقنى ئېلىپ سالىدۇ. جالام ئومۇلەپ كېتىدۇ).

جالام: هايۇان! (غەزەپ بىلەن ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلىدۇ، خېلى ئۇزۇن چېلىشقاندىن كېيىن توختى پىچاقنى 2-قېتىم جالامنىڭ يەلكىسىگە سانچىيدۇ. قان چاچراپ چىقىدۇ. جالام "ئاھ" دەپ دەرمانسىزلىنىپ يەرگە يىقىلىدۇ. سادىق بىلەن توختى ئۇيان-بۇيان قاراپ تامدىن ئاتلاپ قېچىپ كېتىدۇ. تاماق يەپ بولغان بالىلار چىقىدۇ، تۇرسۇن يۇگۇرۇپ جالامنىڭ يېنىغا بارىدۇ).

تۇرسۇن: ھېچكىم چاقىرمىغان ئىكەن (ئاڭغىچە جالامنى كورۇپ قېلىپ) ھوي، نېمە بولدى، جېنىم دوستۇم! (بېشىنى تىزىغا ئالىدۇ، ئۇزى ھودۇقۇپ) بالىلار، مەيەرگە كېلىڭلار.

ھېدىل: نېمە بولدى، ئاداش.

تۇرسۇن: ئارىمىزدا كىم يوق؟

ساۋۇت: (بالىلارنى ئارىلاپ) توختى ئۇدەك، سادىق تەرسا يوق.

تۇرسۇن: ئىزلەڭلار، دەرھال ئىزلەڭلار (تۇرسۇندىن باشقىسى ئىزلەپ كېتىشىدۇ) ئەستەغپۇرۇللا، جالام ئاداش، (مەيدىسىنى تىڭشايدۇ) خۇداغا شۇكرى، يۈرەك ئۇرۇشى بار ئىكەن، جالام، ئاداش، كوزۇڭنى ئاچقىنا (خەلقە قاراپ) يىتمىنىڭ ئاغزى ئاشقا تەگسە، بەشى تاشقا تېگىپتۇ، دىگەن مانا مۇشۇدە، ئاران سەيسە، قەپەزدىن قۇتۇلۇپ كەلگەندە... (گەپ قىلالماي يىغلايدۇ ۋە شۇ ھالدا ناخشا ئېيتىدۇ)

جالام، باغرىم، جان دوستۇم،
دۇشمەن ساڭا كوپەيدى.
يۇلۇپ تاشلاشقا سېنى
كوز ئالايتىپ ھومايدى.

كاج زامان - تەتۇر پەلەك.
ئىش ئىلگىرى باسمىدى.
كەمبەغەللەر ھەممىشە،
قان يىغلىدى، قاخشىدى.

(شۇ ئارىلىقتا مودەن يۇگۇرىگەندەك كىرىپ كېلىدۇ. ئۇ ھاياجانلانغان، چېچى چۈگۈلغان ھالدا ئوزىنى جالامغا تاشلايدۇ).

مودەن: تۇرسۇن ئاكا، بۇ نېمە گەپ؟

تۇرسۇن: دۇشمەننىڭ سۇئىقەستى، مەك سىگىلىم، جالامغا سىز قاراپ تۇرۇڭ، مەنمۇ ئىز قوغلاي (ئىشكىتىن يۇگۇرۇپ چىقىدۇ).

مودەن: جالام، بەختلىك كۈنلەر ئېچىدە زۇلمەتتە ئۇچراشتۇق. جالام، نېمە بولدى، باغرىم جالام، كوزۇڭنى ئاچ، راھەت ئۇچرىشىش بىزگە نېسىپ بولمىغان ئىكەن، مەن سېنىڭسىز دۇنيادا تىرىك قالمايمەن، سەنسىز دۇنيا بەربىر، ماڭا گۇرۇستان!
(يىغلاپ ناخشا ئېيتىدۇ)

ئاچ كوزۇڭنى جان يارىم،
يۇرىگىم زەردەپ بولدى.
كويۇپ ۋۇجۇدۇم بارى
ئورتەندى، كاۋاپ بولدى.

راھەت كۈنىڭ نۇرىنى
كورمەي يۈمما كوزۇڭنى.
قارا ماڭا كوز ئېچىپ،
ئاڭلا، مېنىڭ سوزۇمنى!

جالام: (ئارانلا كالپۇك مىدىرلىتىپ) مودىنىم، چىن مودىنىم، دۇشمەنلەر قەست قىلدى، ئىككىمىزنى كۆرەلمىدى. (تۇرسۇن، ھېدىل، قىزلار ۋە باشقا ئىزلەشكە كەتكەنلەر بارات ناكا بىلەن بىللە ھودۇقۇپ كىرىدۇ).

بارات: قىزىم، سەۋىر قىل ئەمدى، ھەممىنى ئۇقتۇم، مۇناپىقلار شۇنداق قىلدى، كۆرەلمىدى، ساقىيىپ قالار، يىغلىما ...

تۇرسۇن: تۇتۇۋالدۇق، باغلاپ قويدۇق.

جالام: ئەل ـ ئاغىنىلەر، خوش، ھالىم خاراپ ..... مېنىڭ ـ مېنىڭ ... مودەن گۈلۈم ...

مودەن: ھە، مانا مەن، جالام ...

ناخشا:

جالام: ئۇتتى قايغۇ، ئارماندا،
راھەت كورمەي بۇ جانىم.
مېنى ھەرگىز ئۇنۇتما،
مودەنگۈل، مېھرىۋانىم.

(چوچۇپ سەكرەپ كېتىدۇ. تۇرسۇن، ھېدىل، مودەنلەر تۇتۇۋالىدۇ).

جالام: مەن بولالمىدىم، قېنى سەن، خەپ پەلەك، ئىسىت ...

بارات: مۇناپىقلار، خەپ! (كوزىگە ياش ئالىدۇ)

جالام: خوش ـ خوش (كوزىنى مودەنگە يوغان ئېچىپ قاراپ، بىر ۋاقىتتىن كېيىن يۇمىدۇ)

مودەن: ئاھ! ... (ھۇشىدىن كېتىدۇ، يىغلايدۇ، بارات ۋە باشقىلارمۇ يىغلايدۇ، چىن مودەن ئاھاڭدا مۇزىكا ئويناىدۇ).

پەردە چۈشىدۇ

بەشىنچى پەردە

بىرىنچى كورۇنۈش

بارات ئاخۇنىنىڭ ھويلىسى، كۈز مەزگىلى، چۈش ۋاقتى، بىر تەرەپتە قارىياغاچلىق، جالام ئولۇپ بىر يېرىم ئايدىن كېيىنكى ۋاقىت. ھويلا بەكمۇ ساددىلاشقان، دەرەخلەر سارغايغان، گۈللەر قۇرۇشقا باشلىغان، ئاجايىپ بىر خىل كۆڭۈلسىزلىك. پەردە ئېچىلغاندا بارات ئاكا ئوي ئالددا چورۇق تىكىپ ئولتۇرغان ھالدا ناخشا ئېيتىدۇ.

(ناخشا "گۈلۈمخان" ئاھاڭىدا)

خۇدايا، ئۇزەڭ مەدەت قىلغىن،
بولدۇم بىچارە.
زالىملارنىڭ دەستىدىن
يۇرەك مىڭ پارە.

كېچە ـ كۈندۈز يىغلايمەن،
كۆزۈمدىن كەتمەيدۇ نەم.
ئەزەلدىن تەلەيسىزمۇ،
بۇ مېنىڭ پىشانەم.

دۇنيادىن ئۈتەر بولدۇم،
بەختىم بولۇپ قارا.
پارچىلىنىپ يۇرىگىم،
بولدى مىڭ پارە.

ئەي خۇدا، ئۇزەك قۇدرەتلىك،
مەدەت قىلغايسەن.
بۇ شۇم پەلەك داۋاسىنى
ئۇزەك قىلغايسەن.

(بارات ناخشىسىنى توختىتىپ تۇرۇشىغا تاشقىرىدىن تۇرسۇن يىراق سەپەردىن كەلگەندەك كىرىپ كېلىدۇ. تۇرسۇننى كورگەن بارات ئاكا ئاجايىپ بىر ھايا-جانلىق قىياپەتتە ئالدىغا بارىدۇ).

تۇرسۇن: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، بارات ئاكا.

بارات: ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئامان كەلدىڭمۇ؟

تۇرسۇن: ئامان - ئېسەن، ئەھۋالىڭىز قانداق؟

بارات: ۋاپاسىز پەلەك دەستىدە مۇشۇ ھال! زالىم زامان بىزگە جاپا قىلدى!

تۇرسۇن: پۇتەر بۇ قارا زۇلمەت، كېلەر بىزگىمۇ راھەت. قېنى ئاكا، نىمە ئەھۋال؟ چىن مودەن قېنى؟

بارات: سورىما؟ (چوڭقۇر نەپەس بىلەن يىغلامسىراپ) خەۋدە-رىڭ بار، جالام دۇشمەن تەرىپىدىن ئولتۇرۇلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ يىگەن ئېشى زەھەر، كىيگەن كىيىمى كېپەن بولۇپ يۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە زالىملارنىڭ زۇلمى بىلەن قىزىم مودەن سۇلتان بەككە مەجبۇرى نىكا قىلىندى. ئەمما مودەن پۇتۇنلەي مەجنۇن بولغان سەۋەپلىك، ئاشۇ ساقايغىچە كۇتۇپ تۇرۇشقا سوز بولغان، "ئولگەننىڭ ئۇستىگە تەپكەن" دەپ ئۇنىڭ مەجنۇن بولۇپ قالغىنى يامان بولدى.

تۇرسۇن: (ھودۇقۇش بىلەن) قېنى مودەن، ئۇنىڭ ئەھۋالى زادى قانداق؟

بارات: (ئوزىنى توختىتىۋالالمىغان هالدا) ئۇنىڭ هالىغا قاراپ بولمايدۇ، بىر قىزىلگۈل ئىدى، سارغىيىپ سولاشتى، نېمە دەيسەن بۇ شۇم پەلەككە!

تۇرسۇن: ئاھ خۇدا، بىزگىلا بەرداشمۇ بۇ خاپا ئالەمنى! (بارات ئاكىغا تەسەللى بېرىدۇ) ئۇ قانخورمۇ ئوز جاينى تاپتى (بارات ئاكا ئەجەپلىنىدۇ)

بارات: كىمنى دەيسەن، ئوغلۇم؟

تۇرسۇن: غالجىر ئىت سۇلتان بەگنى!

بارات: هە، هە، نېمە بولدى؟

تۇرسۇن: (قونچىدىن پىچاقنى چىقىرىپ) مۇشۇ پىچاق بىلەن قارنىنى يېرىپ تاشلىدىم.

بارات: هە، هە، نېمە دېدىڭ، راستمۇ؟

تۇرسۇن: گۇناسىز جالامىنىڭ ئىنتىقامى! جالام ئاق يولۇق بولۇپ ئولدى، ئۇ بەهىش يۇزى كوردۇ. سۇلتان توڭگۇز ئەلگە قىلغان يامانلىغى بىلەن چوقۇم دوزاققا كىرىدۇ.

بارات: قانداق قىلىپ جايلىدىڭ؟

تۇرسۇن: بايانداىدىن يېزىغا كەلگىنىمگە بىر هەپتە توشتى. شۇڭغىچە بىلال ئاكىنىڭ ئويىدە يوشۇرۇنۇپ يۇرۇپ، هەممە ئىشنى ئۇقتۇم، چىدالمىدىم، ئىنتىقام، ئوچ ئېلىشقا قەسەم ئىچتىم. ئاخىرى ئەپلىك پۇرسەت تېپىپ، مۇراتقا يەتتىم. ئەمدى مەيلى، رازىمەن جېنىمدىن، دوستۇمغا ۋاپا قىلدىم، ۋاپادارلىقنى ئوزەمگە ئادەت قىلدىم.

بارات: (ئاجايىپ رازىلىق قىياپەتتە تۇرسۇنغا يېقىنلىشىپ) ئولمە، هەققە ۋاپا، ئاپەتكە جاپا — ئوغۇل بالىنىڭ ئىشى، ئۇنىڭ روهى يوقلىسۇن سېنى (سوزىنى توئۇلىدى)

گەتمەيلا ئارقىغا بۇرۇلۇپ قارايدۇ. يىراقتىن مودەن-نىڭ ناھايىتى مۇڭلۇق، ماتەملىك ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ. بۇلار ھەيرانلىق بىلەن بۇ قايغۇ، مۇڭ ناخشىسىنى ئاڭلاپ تۇرۇشىغا ئاۋاز يېقىنلىشىدۇ. بۇلارنىڭ قىيا-پەتلىرى جەددىلىشىدۇ).

(ناخشا "كورمۇگۇم" ئاھاڭىدا)

قېنى سەن زار بۇلبۇلۇم،
نەگە كەتتىڭ سۇمبۇلۇم؟
سەن ئىدىڭ مېنىڭ قىزىلگۈلۈم،
سولاشتىڭ، بولدۇڭ غازاڭ!

ئەتراپىم قاپ-قاراڭغۇ تۇن،
سوغۇقكلىرىم بولدى كۆكۈن.
سەنسىز ماڭا يوق يورۇق كۈن،
قايدا سەن، مېنىڭ جالام؟

(مودەن ناخشىنى ئېيتا-ئېيتا سەھنىگە كىرىدۇ. چاچلىرى چۈگۈلغان، كوينەكلىرى يىرتىلغان، كوزلىرى پۇرۇلگەن — يۇزلىرى سارغايغان، كوزى ئوتلۇق ۋە غەزەپلىك، ئاتىسىنى كورمەي، ئويىگىمۇ كىرمەي، توپ-توغرا گۈللەر يېنىغا باردۇ-دە، سولاشقان بىر گۈلنى ئېلىپ سوزلەشكە باشلايدۇ)

مودەن: ئەي بىچارە بەختسىز گۈل، بۇلبۇلۇڭ قېنى، زىلۋا چېغىڭ، خۇش باھارىڭ قېنى؟ ئاھ پەلەك، زالىم جاھان، سېنىمۇ قىلىپتۇ خازان، مەنمۇ سەرسان، ئاھ، قېنى سەن جالام؟ كەل بېرى، تۇت قولۇمنى، توختا،

مەنمۇ سېنىڭ بىلەن بىللە (ئوزىچە سوزلەپ، ئۇيان-بۇيان قارايدۇ. لېكىن دادىسىغا قارىمايدۇ).

بارات: مودەن، مېنىڭ جان - جىگەر قىزىم (بۇ سوز ئېيتىلا-ئېيتىلمايلا)

مودەن: ئاھ، قېنى سەن (ئاتىسىغا قاراپ يۇگۇرەيدۇ، لېكىن تۇيۇقسىز توختاپ، ئاتىسىنى سىنچىلاپ، كوزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن) ئەمەس، ئەمەس، ئۇ نەگە كەتتى؟ (يەنە ئۇيان - بۇيان قارايدۇ)

بارات: (مىسكىن ھالدا) قىزىم، مەن ئاتاڭ ... مەن سېنىڭ داداڭ ... تونۇمىدىڭمۇ؟

مودەن: ئاھ دادا! مېنىڭ مېھرىبان دادام! ئۇ يوق. نەگە كەتتى؟

تۇرسۇن: (ئوزىنى ئاران بېسىپ) سىڭلىم مودەن، ماڭا قارا ڭ، جالام بار، ھىلى يېتىپ كېلىدۇ.

مودەن: (ئالدىراش بۇرۇلۇپ) قېنى، قېنى جالام؟ قاچان كېلىدۇ؟ ئاھ، ئالدايسىلەر، مەن بىر مەجنۇن، ئۇنىڭ دەردىدە بولدۇم زەبۇن، ئاھ ...

بارات: (يىغلامسىراپ، ئېچىنىشلىق ھالدا تۇرسۇنغا قارايدۇ) قارا ئۇكا، مودەننىڭ ئەھۋالى مانا مۇشۇ. تاماق يەمەيدۇ، يە ئۇيقۇ يوق، يە سوز قىلىش، قانداق قىلارمەن؟ ئاھ، زالىملارنىڭ دەردى، سوڭەكتىن ئوتۇپ، جانغا يەتتى جانغا! ئاھ زالىم جاھان!

تۇرسۇن: (تەسەللى بېرىدۇ) سەۋىر قىلىڭ، بارات ئاكا، ئۇنتۇلۇپ كېتەر بۇ كۇنلەر، دەرت ئۇستىگە دەرت، غەم ئۇستىگە غەم! (يەنە مودەنگە قاراپ) سىڭلىم، خۇش خەۋەر، سۇلتان بەگ دېگەن توڭگۇز ئولدى!

مودەن: (مەجنۇنلۇق ھىسياجان بىلەن) سۇلتان بەگ، زالىم

بەگ ئولدى (مەجنۇنلارچە قاقاقلاپ كۈلىدۇ) تۇرسۇن ئاكا، ئەمسە يۇرۇڭ بىر جالامغا خەۋەر قىلايلى!

بارات: بولدى قىزىم، يۇر، ئويگە كىرەيلى، ھازىر ئۇ ئوزى كېلىپ قالار.

مودەن: كېلىپ قالار، قېنى مەن كورەي جالامنى.

بارات: (يېغلامسىراپ) يۇر قىزىم ئويگە، دەم ئالغىن بىردەم. (يېقىن كېلىدۇ)

مودەن: ئاھ، گۈللەر، بۇلبۇللار قېنى، گۈلسۇم، قېنى سەن؟ پوتا ئويناپمىز، قېنى سورۇن تۈزۈڭلار.

تۇرسۇن: (غەزەپ بىلەن) ئەي ۋاپاسىز شۇم پەلەك، زالىمغا پۇرسەت بەردىڭمۇ، مۇشۇ ئاھ ـ پەريات، نالىلارغا كىم جاۋاپ بېرىدۇ، بۇلارنىڭ ۋابالىغا كىم قالىدۇ، ئاھ، قارا تۇنلەر ...

مودەن: بۇ ماڭا قاراپ سوزلىگەن كىم؟ باغ باغلاشتا شۇنچە ئۇسساپ كەتتىڭىزما؟ سىزگە سۇيۇنچە دىگەن كىم؟ راستىنى ئېيتىڭ، نىمىشقا ئۇسسىدىڭىز شۇنچە!

بارات: قىزىم، سەن بىرام بولما، جالام ھازىر كېلىدۇ.

مودەن: دادا، سوزىڭىز راستما؟ قېنى مەن يولغا قاراپ باقاي، ئۇ قايسى تەرەپتىن كېلىدىكىن؟ ئۇ كەلگىچە مەن ساقلاپ تۇرىمەن، جەزمەن ساقلاپ تۇرىمەن.

(شۇ سوزلەر بىلەن تەڭ سەھنە قاراڭغۇلىشىدۇ. يەراقتىن گويا بوران چىقىپ، چاقماق چاققاندەك دەھشەتلىك تۇس ئالىدۇ)

بارات: (تۇرسۇنغا) پۇتسۇن زالىم جاھان، ئاھ، پەلەك!

پەردە چۈشىدۇ

ئىككىنچى كورۇنۇش

ۋاقىت يېرىم كېچە، كۆز پەسلىنىڭ ئاخىرىسىدىكى ئون نەچچە كۈنلۈك ئاي كوتىرىلگەن، ئاندا-ساندا يۇلتۇزلار كورۇنىدۇ. ئەتراپ جىمجىت. بارات ئاكىنىڭ ئويىنىڭ نېرىسىدىكى زەراتكارلىق. سەھنىنىڭ بىر بۇرجىگىدە بارات ئاكىنىڭ سوقما تاملىق يېزا هويلىسىنىڭ دەرۋازىسى كورۇنۇپ تۇرىدۇ. قەۋرە چەتلىرىدە ياش قارىياغاچ دەرەخلىرى كۆزنىڭ كېچىسىدىكى شامالدا لىڭشىغاندەك هالەتتە تۇرىدۇ، پەردە ئېچىلىدۇ.

مودەن مەجنۇن قىياپەتتە، چاچلىرى چۈگۈلغان، كوينەكلىرىنىڭ يەڭلىرى يۇقۇرى-تۆۋەن تۇرۇلگەن، بوينىغا ئاق رومالنى قىڭغىر ياپقان هالدا دەرۋازىدىن ئاستا چىقىپ كېلىدۇ، ئارىلاپ توختاپ، ئۇيان-بۇيان قارايدۇ، ئۇزۇنچە سوزلەيدۇ.

مودەن: هەي ئاي، سەنمۇ ماڭا ئوخشاش هەمراسىز ئىكەنسەن، ئەي بىچارە، هالىمنى تەڭ، قېنى سېنىڭ جورائىنى كىم ئېلىپ قاچتى، هەي، جالام بولسىدى، ئايدىڭدا پوتا تاشلىشىپ ئويىنمايتتۇقمۇ؟ ياق، قىزلار كەلسۇن. (قەۋرىستانغا قاراپ ماڭىدۇ)

(ناخشا)

قەيەردىسەن زار بۇلبۇلۇم،
سۇلدى مېنىڭ قىزىلگۈلۈم.
بولدى مەجنۇن مېنىڭ كوڭلۇم،
سېنى ئويلاپ هەر زامان!

پەريات چېكىپ، ئاھ ئېتەرمەن.
چۈشۈمدە سېنى كۆرەرمەن.
كېلەرسەن، يەنە كېتەرسەن،
كويۇڭدا بولدۇم سەرسان!

(ئاڭغىچە جالامنىڭ قەۋرىسىگە كېلىپ قالىدۇ ۋە قەۋرىگە ئۆزىنى تاشلاپ قۇچاقلاپ) ئاھ مېنىڭ سۆيگەن يارىم، چىقىقىن، مەن بىلەن بول، تۇتىشايلى بىر مۇبارەك قول، ئېچىلسۇن مىرادىمىزغا ئاق يول! سەن بىلەن بولاي ھەرقاچان (ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە قەۋرىگە قارايدۇ ۋە كېيىن ئۇيان-بۇيانغا قاراپ) ئاھ جالام، نېمىشقا چىقمايسەن، يە نېمىشقا مېنى قويىتۇڭغا ئالمايسەن، مەن شۇنداق يۇرەيمۇ؟ ئاھ تاغلار، تاشلار، ھەممىڭلار ئېيتىڭلار، يارىم چىقسۇن، يە مېنى بىللە ئېلىپ كەتسۇن، خۇدا، كورگىن ئۆزەڭ، ھە، مەن ساق، قېنى، جالام.

(مودەن ھۇشىغا كەلگەندەك ئەتراپقا قاراپ، ئاستا يەرگە ئولتۇرىدۇ، قەۋرىگە باش قويىدۇ. بىردىنلا ئۇنىڭ كوزىگە ئاق كېپەنگە ئورالغان ھالدا جالام كورۇنىدۇ-دە، ھېڭىپ مودەننىڭ بېشىغا كېلىپ توختايدۇ، ھەركەتسىز بىرەر مىنۇت تۇرغاندىن كېيىن قەۋرە كەينىگە ئوتۇشى بىلەنلا مودەن سەسكىنىپ، چاچراپ ئورنىدىن قوپىدۇ، شۇ مىنۇتتىلا ئەرۋاھمۇ كوزدىن غايىپ بولىدۇ).

مودەن: قېنى، قېنى سەن، جالام! توختا، مەن بۇ يەردە، توختا، بىر بىللە كېتەيلى، نېمىشقا قاچسەن؟ يېنىپ كەل، نەگە كەتتىڭ، ھە، بىللە بولىمىز، ئەنە ئاۋۇ

يەردە كەپە، يۇر - يۇر، قېنى سەن، توختا (ئۇيان - بۇيان ماڭىدۇ، ئاھ، دەپ يەرگە يېقىلىدۇ. بىر - ئىككى مىنۇت جىم بولۇپ قالىدۇ، مۇزىكا مۇڭلۇق ئوينىلىدۇ. يەنە ئاستا ئورنىدىن قوپۇپ تۇرۇپ، ئولتۇرغان بويىچە ناخشا ئېيتىدۇ)

(ناخشا)

بىر كورۇنۇپ غايىپ بولدۇڭ،
مېنى يەنە يالغۇز قويدۇڭ،
ھىجران ئوتۇڭدا كويدۇم،
قېنى سەن ئاھ، جېنىم يارىم!

بۇلبۇلى يوق سۇلغان گۈلمەن،
تار جاھاندا يېتىم تۇلمەن،
ھەمرايىم يوق مىسكىن قۇلمەن،
قېنى سەن ئاھ، جېنىم يارىم.

سەنسىز ئالەم ماڭا تار بولدى،
يۇرەك - باغرىم قانغا تولدى.
گۈلۈم سۇلۇپ غازاڭ بولدى،
ئال قوينۇڭغا مېنى، يارىم!

(ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇيان - بۇيان قاراپ) خوش ئاتا... خوش گۈلۈم، خوش ئاكا، ھەممىگە خوش، خوش ئەي ۋاپاسىز ئالەم، خوش، ئەي زالىم زامان، ئاھ قېنى سەن، توختا، مەن باراي،

خوش ئاي، خوش يۇلتۇزلار (ئۇيان-بۇيان يۈگۈرۈپ قەۋرىنى قۇچاقلاپ، يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، بىر نەرسە ئاڭلىغاندەك بولۇپ، ئاخىرى بوينىدىن يەرگە چۈشۈپ كەتكەن رومالنى كورۇپ قالىدۇ-دە، رومالنى ئېلىپ دەررۇ قارىيا-غاچقا باغلايدۇ). خوش ئەمسە، خوش ئاتا، نەدە سەن، مەن كەتتىم ياردم قېشىغا، مۇرادىمغا يەتتىم!

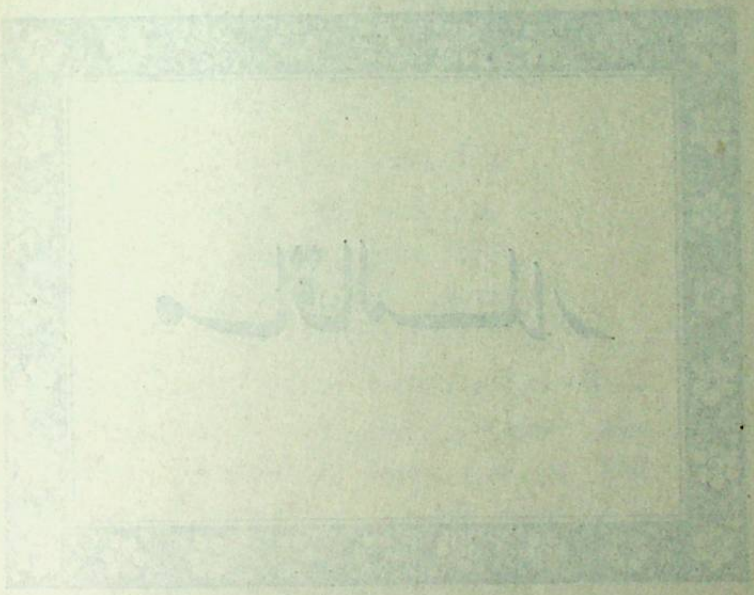
(ناخشا "چىن مودەن" ئاھاڭىدا)

ياردم بىلەن ئىككىمىز،
بىر مەلىدە چوڭ بولغان،
باشتا ۋەدىمىز شۇنداق،
ھەرگىز ئايرىلماس بولغان.

سېنىڭ جوراڭ، (بوينىغا سىرتماق سالىدۇ) خوش، خوش ئېتىزلىقلار، خوش مەن ئوسكەن يېزا، خوش ئاتا! (ئېسىلىدۇ، سەھنە قاراڭغۇلىشىدۇ، دەھشەتلىك بوران كوتىرىلىدۇ)،

پەردە چۈشىدۇ.

ماقالسلار

ئەدەبىيات نەزەريىسى①

ئەدەبىيات توغرىسىدا ماركس ۋە ئېنگېلس

جەمىيەت تەرەققىياتىنىڭ تارىخى قانۇنىيەتلىرىنى دۇرۇس چۈشىنىش يوللىرىنى ئاچقان ماركسزىم كىلاسسىكلىرى ئەدەبىياتنى توغرا ئۇقۇنىش ۋە بىلىش يوللىرىنىمۇ بىزگە ئۇگەتتى.

ماركس ۋە ئېنگېلس ئۇزلىرىنىڭ ئەسەر ۋە ماقالىلىرىدا، ئۇزئارا پىكىرلەشكەن خەتلىرىدە ئەدەبىياتنىڭ ئوسۇش تارىخىنى كورسەتكەندەك، ئەدەبىياتنىڭ نەمە ئىكەنلىگىنى، ئۇنى قانداق چۈشىنىش، قانداق ئۇقۇنىش ۋە ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىش يوللىرىنىمۇ بىزگە كورسەتىپ بەردى. ماركس ۋە ئېنگېلسنىڭ ئەدەبىيات ھەققىدىكى قاراشلىرى مېھنەتكەشلەر ئالدىدا تۇرغان بۇيۇك مەسىلىلەر بىلەن، مېھنەتكەشلەرنىڭ ئىنقىلاۋىي ھەركىتى بىلەن مەھكەم باغلانغاندۇر.

ئۇلار بۇرژۇئا جەمىيىتىدە ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ ئوسۇشى ئۇچۇن كېرەك بولىدىغان شارائىتنىڭ چەكلەنگەنلىگىنى، بۇرژۇئا سىنىپى ئۇستۇنلۇك ئورۇندا تۇرغان بۇ جەمىيەتتە، ئۇنىڭ مەددىنىيىتىمۇ، ئەدەبىياتىمۇ شۇ سىنىپقا خىزمەت قىلىدىغانلىغىنى، بۇرژۇئازىيە يازغۇچىلارغا، ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتى ۋە ئەسەرلىرىگە جازانىخورلۇق پوزىتسىيە بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغانلىغىنى، ئەدەبىيات بىلەن كاپىتالىستىك جەمىيەت ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ-قارشىلىقنىڭ بارغانسېرى ئوتكۇرلىشىدىغانلىغىنى؛ يالغۇز سوتسىيالىزم جەمىيە-

تەدبىلا ئەدەبىياتنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن پۈتۈن ئىمكانىيەتلەر تۈغۈلدۇرغانلىغىنى، ئەدەبىياتنىڭ قىممىتى ئۇنىڭ مەزمۇن بايلىغى بىلەن ئولچىنىدىغانلىغىنى روشەنلەشتۈرۈپ بەردى.

ماركس ۋە ئېنگېلس مېھنەتكەشلەرنىڭ ئومۇمى ۋەزىپىسى سوتسىيالىستىك ئىنقىلاپ قىلىش ئىكەنلىگىنى كۆرسىتىپ، مېھنەتكەشلەر مەدەنىيىتىنى تۈغدۇرۇش ئۈچۈن كۆرەشكۈچى يازغۇچى سوتسىيالىستىك ئىدىيىنى ئىشەندۈرەرلىك قىلىپ ھەم ئىنقىلاۋىي چوڭقۇرلۇق بىلەن تەسۋىرلەش دەپ تەكىتلىدى.

ماركس ۋە ئېنگېلس ئەدەبىياتنى ئىقتىساتقا، سىنىپىي كۆرەشكە، ئىنسانىيەتنىڭ ماددى تۇرمۇش ھەم ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىگە باغلاپ ھەم تەتبىقلاپ ئىشلىتىشنى ئۇگىتىدۇ، ھەر بىر ئەسەرنىڭ بەلگىلىك بىر سىنىپنىڭ كوزقارىشىغا ئىگە ئىكەنلىگىنى كورسىتىپ بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ماركس ھەم ئېنگېلس جەمئىيەتتىكى ھادىسىلەرنى، مۇناسىۋەتلەرنى ئەدەبىياتتا توغرا، رىئال رەۋىشتە كورسىتىشنى مەركىزىي مەسىلە قىلىپ قويىدۇ. ماركس XIX ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى فرانسۇز يازغۇچىسى بالزاك ئىجادىيىتىنىڭ قىممىتىنى ئاپتورنىڭ رىئال تۇرمۇش مۇناسىۋەتلىرىنى چوڭقۇر چۈشەنگەنلىگىدىن دەپ باھالايدۇ.

ئېنگېلس رىئالىست يازغۇچىلار ئالدىدا تۇرغان ۋەزىپىلەرنى كورسىتىپ، رىئالىست يازغۇچى دىتاللارنى دۇرۇس كورسىتىشتىن باشقا تىپىك خاراكتېرنى تىپىك ھاللاردا كورسىتىش ئۈچۈن ئۇمتۇلۇشى كېرەك، دەيدۇ. شۇڭلاشقا بىز ئەدەبىي ئەسەرلەردە ھەقىقەتنى توغرا ئەكس ئەتتۈرۈشىمىز، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى تىپىك دىتاللار بىلەن توغرا كورسىتىپ بېرىشىمىز ھەم تىپىك ھاللارغا باغلاپ تەسۋىرلىشىمىز كېرەك.

ئەدەبىيات توغرىسىدا لېنىن ۋە ستالىن

لېنىن ۋە ستالىن مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىيات مەسىلىلىرىنى ھەر ۋاقىت مېھنەتكەشلەر سىنىپىنىڭ ئىنقىلاۋىي كۈرىشىگە، جەمئىيەتنىڭ سىياسى، ئىجتىمائى، ئىقتىسادىي شارائىتىغا، كىشىلەرنىڭ ماددىي تۇرمۇشىغا ۋە ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىگە باغلاپ ئۆگىنىش كېرەكلىگىنى ئېيتىدۇ. لېنىن بىلەن ستالىن ماركس نەزىرىيىسى ئاساسىدا يېڭى شارائىتتا، سىنىپىي كۈرەشنىڭ يېڭى شارائىتى... (گېزىت يىرتىلىپ كەتكەن)

ئەدەبىيات دېگەن نېمە؟

(گېزىت يىرتىلىپ كەتكەچكە بۇ ماۋزۇنىڭ باش قىسمى يوق)

... بەدىئى ئەسەرلەردە ئوبېكتىپ ئەھۋالدىن ئىبلىنغان تۇرمۇش كارتىنىلىرى، خاراكتېرلار، يازغۇچىنىڭ تۇرمۇشتىن ئالغان تەجرىبىسى، تەسىراتى، ئۇيغىنىش كوز ئالدىغا كەلتۈرۈلۈپ، تىلنىڭ سۈرەتلەش رولى ئارقىلىق جانلىق يوسۇندا گەۋدىلەندۈرۈپ كورسىتىلىدۇ. يازغۇچىنىڭ بەدىئى ئەسەر تۇغدۇرۇشتىكى ئاساسىي ماتېرىيالى كارتىنىلىق تىلدۇر، بەدىئى ئەسەرنىڭ خۇسۇسىيىتىمۇ ئەنە شۇ يەردە. مۇشۇنداق خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن بەدىئى ئەدەبىيات ئوقۇغۇچىلارغا بىرەر تۇرلۇك بىلىم بېرىش ئۈچۈن يېزىلغان پەننى ئەسەرلەردىن ئايرىلىدۇ.

پەن بىلەن سەنئەتنىڭ ئايرىمىسى توغرىسىدا مەشھۇر رۇس تەنقىتچىسى ۋ. گ. بىلىنسكىي مۇنداق دەيدۇ: "سىياسى ئىقتىسات جەمئىيەتتە پالانى سىنىپنىڭ ئەھۋالى ئۇنداق ياكى مۇنداق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن كوپ دەرىجىدە ياخشىلاندى ياكى يامانلاشتى دېگەننى ستاتىستىك سانلار ۋاستىسى بىلەن ئىسپات قىلىپ، ئوز

ئوقۇغۇچىلىرى ياكى ئاڭلىغۇچىلىرىنىڭ ئەقلىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ، شائىر بولسا، جەمىيەتتە پالانى سىنىپنىڭ ئەھۋالى ئۇنداق ياكى مۇنداق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن كوپ دەرىجىدە ياخشىلاندى ياكى يامانلاشتى دېگەننى، رىاللىقنىڭ جانلىق، روشەن تەسۋىرى ئارقىلىق ئىشەنچلىك كارتىنىلاردا كۆرسىتىپ بېرىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ فانتازىيىسىگە تەسىر قىلىدۇ. بىرسى ئىسپات قىلىدۇ، ئىككىنچىسى كۆرسىتىدۇ، شۇنداق قىلىپ، ئىككىلىسىمۇ ئىشەندۈرىدۇ."

دېمەك، پەننىي ئەسەر تۈرمۇشنىڭ مەلۇم بىر تەرىپى توغرىسىدا سوزلەپ، ئوقۇغۇچىغا چۈشەنچە بەرسە، ئەدەبىي ئەسەر تۈرمۇشنىڭ مەلۇم بىر تەرىپىنى جانلىق تەسۋىرلەيدۇ ھەم كۆرسەتمىدۇ شۇڭلاشقا بەدىئى ئەدەبىيات تۈرمۇش توغرىسىدا نەزىرىيىلىك چۈشەنچە بېرىش ۋە ئىسپات قىلىشتىلا مەقسەت قىلىپ قالماستىن، بەلكى ئايرىم دەۋرىدىكى كىشىلەر ھەم تۈرمۇش بىلەن تونۇشتۇرىدۇ. بىز ئەدەبىي ئەسەرنى ئوقۇپ تۈرمۇشنىڭ ئۇ ياكى بۇ تەرىپىنىلا بىلىپ قالمايمىز، بەلكى قەھرىمانلار بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ تۈرمۇشىدىكى ۋەقەلەرنىمۇ، ئۇلارنىڭ ھىسسىياتلىرىنىمۇ بايقايمىز، شاتلىنىمىز، قايغۇرىمىز، ئاچچىقلىنىمىز ياكى يېقىملىق، مېھرىۋانلىق كۆرسىتىمىز.

بەدىئى ئەسەرلەردىكى خۇسۇسىيەتلەرنى ئوچۇق كۆرۈش ئۈچۈن بىر مىسال ئېلىپ تەكشۈرۈپ باقايلى: دۇنيا مېھنەتكەشلىرىنىڭ بۈيۈك يازغۇچىسى ماكسىم گوركى ئۇزىنىڭ «ئانا» رومانىدا 1905 - يىل ئىنقىلاۋى ئالدىدىكى ئىشچىلار مەھەللىسىنى ۋە شۇ يەردىكى ئىنقىلاۋىي ۋەقەلەرنى ھەمدە بۇنىڭغا قاتناشقان كىشىلەرنى كۆرسىتىشنى ئاساسىي مەقسەت قىلىپ قويىدۇ. ياش ئىشچى پاۋېل ۋلاسوۋ ئىنقىلاپچىلار بىلەن ئالاقە قىلىدۇ، ئىنقىلاۋىي ئەدەبىي ئەسەرلەر بىلەن تونۇشىدۇ، ئۇ كىتابنى ئوزىدە يوشۇرۇن ساقلايدۇ، ئوز ئويىدە مەجلىسلەر ئوتكۈزىدۇ، پاۋېلنىڭ ئانىسى دەسلەپ

ئويگه كهلىپ يۇرگەن ئوغلىنىڭ يولداشلىرىغا، شۇ جۇملىدىن ئوغلىنىڭ ئىنقىلاۋىي قاراشلىرىغا قورقۇپ، چەتلەپ قارايدۇ. كېيىن ئانا ئۇلار بىلەن مۇناسىۋەتكە كوچىدۇ، ئۇلارنىڭ قىلىپ يۇرگەن ئىشلىرىنى، نېمە ئۈچۈن، قانداق مەقسەتلەر بىلەن يۇرگەنلىگىنى بارغانسېرى چۈشىنىشكە باشلايدۇ ھەم ئوزىمۇ شۇلار تەرەپكە ئوتۇپ كېتىدۇ.

گوركى بۇ رومانىدا ئىشچىلارنىڭ ئىنقىلاۋىي ھەركەتلىرىگە باغلانغان خېلى نۇرغۇن كارتىنىلارنى بېرىدۇ. بىر چاغدا زاۋۇتنى ئىدارە قىلغۇچىلار ساسلىقنى قۇرۇتۇش ئۈچۈن ئىشچىلارنىڭ مېھنەت ھەققىدىن پۇل تۇتۇپ قېلىشنى قارار قىلىدۇ، ئىشچىلار بۇنىڭغا نارازىلىق بىلدۈرىدۇ. پاۋىل ئىشچىلارغا بۇ ئىشنى قىلغۇچىلارغا قارشى كۈرەش قىلىش كېرەكلىگىنى چۈشەندۈرىدۇ ھەم بۇ ئىشتا ئوزى باشلىغۇچىۋە يېتەكچىلىك قىلغۇچى بولىدۇ، بۇنىڭ بىلەن پاۋىل قاماققا ئېلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئانىسى پىلاگىيە نىلۇۋنا ئوغلى قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن، ئىنقىلاۋىي ھەركەتكە تېخىمۇ قىزغىن قاتنىشىدۇ، ئىنقىلاۋىي ۋەرەقىلەرنى زاۋۇتقا ئاپىرىپ ئىشچىلارغا ئوزى تارقىتىدۇ. پاۋىل تۇرمىدىن چىقىرىلىدۇ، بىرىنچى ماي كۈنىدە..... (گېزىت بۇ يەردىن يېرىم ستون يىرتىلىپ كەتكەن).

— ياشىسۇن ئىشچى خەلق! — دەپ ۋاقىرايدۇ پاۋىل. يوزـ لەرچە ئاۋاز ئۇنىڭغا گۈلدۈرلەپ جاۋاپ بېرىدۇ.

تارىخچى ئۇ دەۋردە بولغان نامايىشلار ھەم ئۇنىڭغا قاتناشـ قان ئادەملەر توغرىسىدا ئومۇمى چۈشەنچە ھەم باھا بەرگەن ھالدا، پالانى يىلى كۈزدە نامايىش بولدى، پالانى كىشى قاتـ ناشتى ۋاھاكازا ..... دەپلا قويار ئىدى. بىز «ئانا» رومانىنى ئوقۇغاندا، ئىشچىلارنىڭ پۈتۈن ھەركەتلىرىنى، ئۇلارنىڭ تىلەك، مەقسەتلىرىنى جانلىق رەۋىشتە كوز ئالدىمىزغا كەلتۈرىمىز. بىز رومانىدا كىشىلەرنىڭ تاشقى كورۈنۈشلىرىنى، خۇيـ ـقىلىقلىرىنى،

ئادەتلىرىنى، ئوي-پىكىرلىرىنى، ئىچكى مۇڭلىرىنى ھەم ئۇلارنىڭ قانداق تەرىزدە سوزلەشلىرىنى كوز ئالدىمىزغا كەلتۈرىمىز، بىزنىڭ كوز ئالدىمىزدا ئىشچىلارنىڭ پاجىەلىك تۇرمۇشى، كۈن كەچۈرۈش-لىرى كەڭ كولەمدە ئېچىلىدۇ. خېلى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ جۇملىدىن ئۇلار ئېچىدە ئىلۇۋانىكىمۇ جانلىق، چىرايلىق ئوبرازى گەۋدىلىنىدۇ. ئاۋال ئوي خوجۇلۇق ئىشلىرىنىڭ غېمىدە ئېغىر تۇرمۇش يۈكى ئاستىدا ئېزىلگەن ئانىنىڭ ئىنقىلاۋىي ئېڭىنىڭ قانداق قىلىپ ئوسـ-كەنلىگى، ئۇنىڭ قانداق قىلىپ ئاڭلىق ئىنقىلاپچى بولۇپ يېتىشىشى چۈڭقۇر، ئىشەنىدۇرەرلىك ھالدا تەسۋىرلىنىدۇ، رومانىكى ۋەقە، كورۇنۇشلەر، كىشىلەر ھەم ئۇلارنىڭ ئوزئارا مۇناسىۋەتلىرى تولۇق ھەم جانلىق گەۋدىلىنىدۇ، بەدىئى ئەسەرنىڭ خۇسۇسىيەت-لىرى ئەنە شۇ يەردىدۇر.

بەدىئى ئەسەردە تىپىكلىك

يازغۇچى تۇرمۇشنى ۋە كىشىلەرنى تەسۋىرلىگەندە، ئوزىگە مەلۇم بولغان ۋەقە، پاكىتلارنى فوتوگىراپىك رەۋىشتە ئوز ئەينى كوچۈرۈپ يېزىپ قويمايدۇ؛ ئوبېكتىپ ئەھۋالنى ئوز دەۋرى مەنپەئەتىنىڭ دۇنياقارىشى مەيدانىدا، مەلۇم بىر ئىدىبولوگىيە پىرىنـ-سىپلىرى ئاساسىدا سۈرەتلەيدۇ. يازغۇچى تۇرمۇشتا ئايرىم بىر ۋەقەنى، ھادىسىنى، كىشىنى تەسۋىرلەش بىلەنلا چەكلىنىپ قال-ماستىن، شۇ ۋەقە، شۇ ھادىسە ۋە پىرسۇناژلارنىڭ ئوزئارا مۇناسىۋەتلىرىدە ئايرىم بىر قاتلامغا، بىر گۇرۇھ كىشىلەرگە ھەم ئۇلارنىڭ ئېڭىغا تەڭ ئورتاق بولغان تەرەپلەرنى ئېلىشقا ئۇمـ-تۇلىدۇ. ئوقۇغۇچى ئەدىبىي ئەسەرنى ئوقۇش بىلەن كىشىلەر ھەم ئۇلارنى ئوراپ تۇرغان مۇھىت ھەققىدە يازغۇچى ئوز كوزقارا-شىنى مەلۇم بىر قاتلامغا سىڭدۈرگەنلىگىنى بايقىۋالالايدۇ.

جەمىيەتنىڭ كونكرىت ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان بىر تەرىپى، كەشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى، ئىشى، ئوي-تۇيغۇسىنى ئىشەندۇرەرلىك ھالدا توغرا ۋە خاسلىقتا ئىگە قىلىپ تەسۋىرلەشنى ماقۇللايدۇ.

يازغۇچىنىڭ ئەدىبىي ئەسەردە تۇرمۇش ۋەقەلىرىنى ھەم كىشىلەرنى، ئۇلارنىڭ ئوزئارا مۇناسىۋەتلىرىنى مۇشۇ كورىستىلگەن فورمىدا سايلاپ تەسۋىرلىشىنى تىپىكلىك ياكى تىپىكلەش دەپ ئاتايمىز. ئەدىبىي ئەسەرنىڭ قەھرىمانلىرى تىپ بولىدۇ. بۇ توغرىدا ماكسىم گوركى مۇنداق دەيدۇ: "بىردانە خىشتىن بىر پۈتۈن ئوي سالغىلى بولمىغاندەك، بىرلا پاكىتنى تەسۋىرلەش بىلەن ئوقۇغۇچىلارغا تىپىك ياكى بەدىي ھادىسىنىڭ خاراكتىرىنى توغرا كورسەتكىلى بولمايدۇ"، "سوز سەنئىتى، خاراكتىرلار ۋە تىپ يارىتىش سەنئىتى تەسەۋۋۇر قىلىشنى، تەخمىن قىلىشنى، ئويلاپ چىقىرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. يازغۇچى ئوزىگە تونۇش بولغان دۇكاندارنى، ئەمەلدارنى، ئىشچىنى تەسۋىرلەش بىلەن بىر ئادەمنىڭ ياخشىمۇ، يامانمۇ، ئىشقىلىپ بىر سۇرىتىنى يارىتىدۇ. لېكىن ئىجتىمائى تەرىبىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە بولمىغان بۇ بىرلا سۇرەت بىزنىڭ ئادەم، ھايات ھەققىدىكى بىلىملىرىمىزنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئۇچۇن ھىچنەرسە بېرەلمەيدۇ. ئەگەر يازغۇچى ھەر يىگىرمە، ئەللىك، يۇز دۇكاندارنى، ئەمەلدارنى، ئىشچىنى ئىگە خاراكتىرلىك سىنىپىي خۇسۇسىيەتلەرنى، ئادەتلەرنى، دىتلارنى، ھەرىكەتنى، ئىتىقاتنى، سوزلەش خۇسۇسىيەتلىرىنى ۋە باشقا تەرەپلىرىنى تاللىۋالالسا ۋە بۇ خۇسۇسىيەتلەرنى بىر دۇكاندارغا، بىر ئەمەلدارغا، بىر ئىشچىغا بىرلەشتۇرسە ھەم شۇ ئۇسۇل بىلەن 'تىپ' ياراتسا، بۇ، سەنئەت بولىدۇ" (م. گوركى: «مەن يېزىشنى قانداق ئۇگەندىم»)

بىز ئادەملەردە سوزلىشىش، خۇلۇقلىنىش، ئادەت، ئىشەنچ،

ئىشچانلىق تەرەپلەردە ئۇزىگە خاس خۇسۇسىيەتلەرنىڭ بارلىغىنى بىلمىز. "شۇڭا يازغۇچىنىڭ — دەيدۇ ماكسىم گوركى، — شۇ سۈپەتلەردىن خالىغانلىرىنى ئېلىپ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، كېڭەيتىشكە، ئۇنىڭغا ئوتكۇرلۇق، ئوچۇقلۇق بېرىشكە، بۇ ياكى ئۇ پىكىرنىڭ ئاساسىي بەلگىلىگۈچى رولى قىلىپ ئىشلەشكە ھەققى بار."

دېمەك، تېپ ئوبېكتىپ ئەھۋالنى ئومۇملاشتۇرۇش، پۈتۈن بىر توپ كىشىلەر ئۈچۈن ئورتاق بولغان خۇسۇسىيەتلەرنى بىر ئىندىۋىدىئال ئوبرازغا بىرلەشتۈرۈشتۈر. يازغۇچى بىر كىشىدە تېپىلغان سۈپەتلەرنى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى ۋە باشقا كىشىلەردە بولغان سۈپەتلەر بىلەن قوشىدۇ. شۇنداق بىر توپ كىشىلەر ئۈچۈن ئورتاق بولغان سۈپەتلەرنى بىرلەشتۈرۈپ بەدىئى ئادەم ئوبرازىنى يارىتىدۇ يەنى تېپىك ھادىسىلەرنى، ئوبرازلارنى، خۇسۇسىيەتلەرنى ئىندىۋىدىئال خۇسۇسىيەتلەر بىلەن تەسۋىرلەيدۇ.

پۇشكىننىڭ يېۋگېنى ئونېگىنى، گوركىنىڭ پاۋېل ۋلاسوۋى، لۇشۇننىڭ ئاكيوسى، ماۋدۇننىڭ سۇڭ فۇسى («تۇن يانغاندا» رومانىنىڭ باش قەھرىمانى)، شولوخوۋنىڭ داۋىدوۋى — مانا بۇلار تېپىك ئوبرازلاردۇر. يازغۇچى مۇنداق تېپلارنى يارىتقاندا، ئەڭ تۈرمۇش ماتېرىياللىرىدىن تولۇق، كەڭ پايدىلىنىدۇ. ئوزى ئويلىغان ئوبرازنى بەدىئى قىلىپ سۈرەتلەيدۇ. مەلۇم دەۋر ۋە شۇ دەۋردىكى كىشىلەر ھەققىدە توغرا بىلىم بېرىدۇ. ھەر بىر يازغۇچى ئىجتىمائى مۇناسىۋەتلەر ھەم كىشىلەر پسىخولوگىيىسىدىكى خاراكتېرلىق خۇسۇسىيەتلەرنى ئوز سىنىپىي كوزقارىشىدا تۇرۇپ، ئوزىچە چۈشىنىدۇ، ئۇنى تەسۋىرلىگەندە ئەنە شۇ نۇقتىنەزەردە ئىش قىلىدۇ، تېپىك سۈپەتلەرنى، خۇسۇسىيەتلەرنى خىللىۋا لىدۇ، كېڭەيتىدۇ ھەم ئوزىنىڭ دەۋر قارىشى ئۈچۈن كېرەك بولغانلىرىنى سايالىۋالىدۇ، ئۇنىڭ ئىچىدە تېخىمۇ پايدىلىقلىرىنى ئۇ ياكى بۇ تەرەپلىرىنى تۇزەپ گەۋدىلەندۈرۈپ كورسىتىدۇ.

تۇرمۇشتىكى ئىجتىمائى مۇناسىۋەتلەرنى، ھادىسە ھەم ئوبـ-
رازلارنى ئايرىم قاتلام كوزقاراشىدا تۇرۇپ تەسۋىرلەش ئەسەر-
لىك ئىدىيىۋىلىگىنى تەشكىل قىلىدۇ.

بەدىئى ئەسەردە رىاللىق ئەكس ئەتتۈرۈلۈشى، ئوبرازلار-
لىك تىپىك بولۇشىلا ئەمەس، بەلكى جانلىق بولۇشى، بەدىئى
قىلىپ ئىشلىنىشى لازىم. مانا بۇ جەھەتتىن بەدىئى ئەسەر پەننى
ئەسەردىن ئايرىلىدۇ.

بەدىئى ئەسەرنىڭ ئەھمىيىتى

ستالىن يازغۇچىلارنى "ئادەم روھىنىڭ ئىنژېنېرى" دەپ
ئاتىغان ئىدى. بۇ سوز يازغۇچىنىڭ شۇنىڭدەك ئەدەبىياتنىڭ
جەمىيەتتە تۇتقان ئورنىنى كورسىتىپ بېرىدۇ. بەدىئى ئەسەر
ئايرىم قاتلامنىڭ مەنپەئەتىگە خىزمەت قىلىدىغان قورال بولغاندەك،
ئىنقىلاۋىي ئەدەبىيات دۇنيا يىرتقۇچلىرىغا قارشى ئالغا باسار
خەلقلەرنى تەربىيىلەش قورالىدۇر. بىز خوشنىمىز سوۋېت ئىتتې-
پاقىنىڭ بەدىئى ئەسەرلىرىدە كوپلىگەن ئىجابى، سەلبى
ئوبراز ۋە تىپلارنى ئۇچرىتىمىز. ئىجابى تىپلاردا كىشىلىك دۇنـ-
ياسى ئۇچۇن دۇنيا مېھنەتكەشلىرى ئۇچۇن خىزمەت قىلىۋاتقان
كىشىلەرنىڭ ئىدىيە، ھىس-تۇيغۇلىرى، دولقۇنلىنىشلىرى، خاراك-
تېرى گەۋدىلەنگەن. سەلبى تىپلاردا بولسا، بۇنىڭ تەتۇرىسى،
ئەكس سۇپەتلەر ئېچىپ بېرىلگەن. بۇ ئەسەرلەردە يازغۇچىنىڭ
ئوز دەۋرى قاتلىمى كوزقاراشىدا تۇرۇپ يارىتىلغان ئىجابى
ئوبرازلار ئوقۇغۇچىلاردا چوڭقۇر مۇھەببەت ئويغاتسا، سەلبى
ئوبرازلار كۇچلۇك نەپرەت تۇغدۇرىدۇ. بۇ ئەسەرلەر ئەنە شۇنداق
تەربىيە بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىجتىمائى ئېڭىنى ئوستۇرىدۇ، ئۇلارنى
تەربىيىلەيدۇ ۋە ئۇلارنىڭ كوزقاراشىنى مۇستەھكەملەيدۇ.

مەسىلەن، گوركىنىڭ «ئانا» رومانى بىسىلىپ چىققاندىن كېيىن، روسىيە ئىشچىلىرى ئۇنى چوڭ شاتلىق بىلەن قارشى ئالدى. چۈنكى رومانىدىكى پاۋىل ۋلاسوۋ ھەم ئۇنىڭ يولداشلىرىنىڭ ئىنقىلاۋىي كۈرەشلىرىدىن ئىنقىلاۋىي ئىشچىلار ئوزلىرىنىڭ كۈرەش يوللىرىنى كورۇۋالالىدى... (ئاخىرى تېپىلمىدى)

---

① لۇتپۇللا مۇتەللىپ تۈزۈپ چىققان «ئەدەبىيات نەزەرىيىسى» 1942 - يىل 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن باشلاپ، «شىنجاڭ گېزىتى» دە «قاينام ئورگىشى» دېگەن ئىسمىزا بىلەن ئۇدا بىرقانچە سانغا بېسىلغان، ئەپسۇسكى شۇ ئايلىق ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئايلاردىكى گېزىت توپلىمى تولۇق بولمىغاچقا، بۇ ئەسەرنىڭ تولۇق تېكىستىنى تاپالمىدۇق، 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ۋە 24 - كۈنلىرىدىكى 2 سان گېزىتنى تاپقان بولساقمۇ، ئۇنىڭمۇ بەزى يەرلىرى يىرتىلىپ كەتكەن، شۇڭا بۇ ئەسەر قولىمىزدا بار گېزىتلەر بويىچە ئېلىندى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ تۈزگەن «ئەدەبىيات نەزەرىيىسى»نىڭ ئالاھىدىلىگى ۋە قىممىتى شۇ يەردىكى، ئۇ بىزگە تۇنجى قېتىم پۈرولېتارىياتنىڭ ئۇلۇغ داھىلىرى ــ ماركس، ئېنگېلس، لېنىن، ستالىنلارنىڭ ئەدەبىيات مەسىلىلىرى توغرىسىدىكى تەلىماتلىرىنى يەتكۈزدى، ئەدەبىيات-سەنئەتنى ماركسىزملىق نۇقتىسىنەزەر بويىچە چۈشەندۈردى. ئۇنىڭ بۇ ئەسىرى شۇ چاغدىكى شىنجاڭ دارىلفونۇنى، ئولكىلىك دارىلمۇئەللىمىن، ئولكىلىك گىمنازىيە قاتارلىق يۇقۇرى بىلىم يۇرتلىرىدىكى مىللى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋە ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرىنىڭ ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىشىدە مۇھىم دەستۇر بولۇپ قالغان ئىدى. ــ تەھرىردىن

سەنئەتكە مۇھەببەت*

ئاپرىل ئۆزگىرىشى① دىن كېيىن "كورۇنۇشى مىللىي، مەزمۇنى ئالتە سىياسەتكە ئاساسلانغان مىللى مەدەنىيەتنى يۇقۇرى كوتىرىش" ② دېگەن شوئار ئاستىدا، شىنجاڭ مىللەتلىرى تارىخدا بۇيۇك بۇرۇلۇش بولدى، جۇملىدىن مەدەنىيەتنىڭ زور بىر تۈرى بولغان سەنئىتىمىز يېڭى راۋاجلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگەبولدى.

سەنئەتكە مۇھەببەت— ئالغا باسار مىللەتنىڭ، پەن، مەدەنىيەت سۈيگۈچى دولەتنىڭ كۆكۈل بولۇشىگە تېگىشلىك بىر ئىش، پەقەت سەنئەتكە مۇھەببەت بولغاندىلا، ئۇنى راۋاجلاندۇرۇپ ۋە ئوستۇرۇپ، ئۇنىڭ بۇيۇك نەتىجىلىرىگە نائىل بولغىلى بولىدۇ.

بىز تېخى ئالتە سىياسەتلىك كۆرەشچان يېڭى سەنئەت ئىجات قىلىشنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرۇۋاتىمىز، تووەندىن يۇقۇرىغا سىلجىپ، كەم - كۆسىلىرىمىزنى تۈزەپ، ئالغا قەدەم بېسىپ كېتىۋاتىمىز. بىزنى نۇرغۇن ۋەزىپىلەر ساقلاپ تۇرىدۇ. بىزنىڭ ئالدىمىزدا يېپ - يېڭى، جاراڭلىق سەنئەت ياريتىش مەسلىسى، ئۇنى كەڭ خەلق ئاممىسى ئارىسىغا يېيىش ۋەزىپىسى تۇرماقتا. بۇ مەسىلىنى تولۇق ھەل قىلىش ئۈچۈن تووەندىكىلەرنى كوزدە تۇتۇش كېرەك، دەپ ئويلايمىز.

---

* لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ بۇ ماقالىسى «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ 1942 - يىل 12 - دېكابىر سانىغا "سەنئەت خۇمارى" ئىمزاسى بىلەن بېسىلغان. ماقالا قىسقارتىپ بېرىلدى. — تەھرىردىن

بىز ئىجات قىلغان يېڭى سەنئەت ئالتە سىياسەتكە تولۇق ئاساسلانغان بولۇشى، ئۇنىڭ مەقسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىدىغان بولۇشى شەرت.

بىزنىڭ سەنئىتىمىزنىڭ ئاساسىي مىتودى ئالتە بۇيۇك سىياسەتلىك ئىنقىلاۋىي رىئالىزم بولغىنى ھالدا، چىن بارلىقنى، تۇرمۇشنى توغرا ئەكس ئەتتۈرۈشى، ئۇنى تۇرلۇك بويىقلار بىلەن بويىماسلىغى، پاسسىپ رومانتىزم يونۇلۇشىگە كىرىپ كەتمەسلىگى زورۇر.

ـ بىزنىڭ سەنئىتىمىز خەلقنى قەھرىمانلىق روھىدا تەربىيىلىشى، خەلقىمىزنىڭ كۈرەشچانلىق، مەرتلىك جاسارىتىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى يۇقۇرى كوتىرىشى كېرەك.

بىزنىڭ سەنئىتىمىز خەلق ئاممىسى بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنى ئىپادىلىشى، خەلقچە يات ئەمەس، بەلكى خەلقنىڭ ئوز سەنئىتىگە ئايلىنىپ، خەلق ئىچىدىكى ئەنئەنىۋى سەنئەت بىلەن، بىر قەدەم ئالغا باسقان ھالدا يوگۈلۈپ، چىرمىشىپ كېتىشى زورۇر. بىز يەنە خەلقنىڭ ئەسلىدىكى سەنئەت مىراسلىرى ئاساسىدا يېڭىنى ئىجات قىلىشىمىز كېرەك.

مانا بۇلارنى ئىشقا ئاشۇرۇش بىزنىڭ يېڭىدىن بىخ چىقىرىپ، شاخلاپ، كوكلەپ، راۋاجلىنىۋاتقان يېڭى سەنئىتىمىزنىڭ شەكىل ۋە مەزمۇن جەھەتتىن تولۇقلىنىشىغا يارەدەم بېرىدۇ.

ئەمدى بىز بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ھەر مىللەت ئۇيۇشمىلىرى ③ تەشكىل قىلغان سانائى نەپىسە بولۇملىرىگە، جۇملىدىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا سەنئەت بابىدا خېلىلا جانلىنىۋاتقان ئۇيغۇر سانائى نەپىسە بولۇمىگە بىر قۇر مۇزاكىرە ئورنىدا نەزەر سېلىپ ئوتىمىز.

دەرۋەقە، ئۇيغۇر سانائى نەپىسە بولۇمى كېيىنكى مەزگىللەردە سەنئەت ـ تىياتىر مەيدانىدا خېلىلا زور بۇرۇلۇش ياسىدى. خەلقىمىزنى قىزىقسۇندۇرالىغۇدەك ئىشلارنى قىلىپ، تاماشىچىلارنى ئوزىگە جەلپ قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ تەشەككۇرلىرىگە مۇيەسسەر

بولدی. هەممدىن بۇرۇن شۇنى ئېيتماي مۇمكىن ئەمەسكى، ئۇيغۇر سانائى نەپسە بولۇمى ئوز ئەتراپىغا كوزگە كورۈنەرلىك، قابىلىيەتلىك سەنئەتكارلارنى — ئارتىست ۋە ئارتىستكىلارنى، سازەندىلەرنى، غەزەلچىلەرنى، رەسساملارنى ۋە باشقىلارنى توپلىدى، بۇ تەقدىرلەشكەلايىق ئىشتۇر. بۇ ئۇتۇقلارغا تېخى مىللى سازلارنىڭ تولۇقلانماسلىغى سەل - پەل كولەڭگە كەلتۈرسىمۇ، ئەلۋەتتە، بۇمۇ ئاستىلاپ توزۇلۇپ كېتىدۇ، دەپ ئىشىنىمىز. ئۇتۇقلار ئارىسىدا بەزەن جىددى يېتىشسىزلىكلەرنى تۇمانلاپ قالدۇرۇش يارىمايدۇ، شۇڭا سانائى نەپسە بولۇمىنىڭ مۇندىن كېيىن تېخىمۇ راۋاجلىنىشى، تېخىمۇ گۈللەپ، خۇشپۇراق چېچىشى ئۈچۈن تۇۋەندىكى پىكىرلەرنى تەقدىم قىلىممىز.

1942 - يىلى شىنجاڭدا خوتۇن - قىزلار ھەركىتى كەڭ راۋاجلاندى. ئۇلار ئالدىنقى سەپكە ئىنانە تۆپلاش، خوتۇن - قىزلار كارخانىسىغا پاي توپلاش ھەركىتىنى باشلىۋەتتى، ساۋاتسىزلىقنى يوقۇش ھەركىتى، بېسىمدارلىق، مەككار سودىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش دولقۇنىمۇ قوزغالدى، لېكىن بىزنىڭ سەھنە نومۇرلىرىمىز ئىنچىكە مۇشۇنداق يېڭى ئىشلارغا بېغىشلانغان نومۇرلار بارمۇ؟ بار دېيىش مۇمكىن، لېكىن ياخشى ئىشلەنمىگەن، ئاز بولۇشنىڭ ئۇستىگە سۈپەت جەھەتتىن ئارقىدا، بۇ ھەقتە نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئىجات قىلىشىمىز مۇمكىن ئىدى.

سانائى نەپسىمىز كورسىتىۋاتقان ئۇيغۇر تۇرمۇشىدىن ئېلىنغان بىر قانچە غەزەل، «توي»، «نازىرگوم»، «مەددا» قاتارلىق نومۇرلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان ناخشىلار ۋە ئۇسۇل مەرغوللىرى پاكىتقۇن تەخسىلىرىدىكى، كىنو خرونىكىلىرىدىكى تامارا خانىم، ھەلىمە ناسىرئوا، ساردىمساقئوالار④ غا ئوخشاش مەشھۇر ئوزبېك ناخشا - ئۇسۇلچىلىرىنىڭ نومۇرلىرىنى تەكرارلاش بولۇۋاتىدۇ، سەنئىتىمىزنىڭ راۋاجلىنىشى جەريانىدا، ئوزىمىزنىڭ مىللى ناخشا - ئۇسۇللىرى

ئازراق بولۇۋاتىدۇ. ئۇزىمىزنىڭ مىللى ناخشا - ئۇسۇللىرىمىزنى توپلاپ، رەتلەپ، رەندە سالساق ئۇنى تېخىمۇ سەنئەتلەشتۈرسەك، قانداق ياخشى ۋە نەپىس تۇس ئالار ئىدى - ھە؟! بۇ باشقا مىللەتلەرنىڭ گۈللەنگەن سەنئەت - ئەدەبىياتىدىن مۇتلەق پايدىلانمايمىز دېگەنلىك ئەمەس، باشقا مىللەتلەرنىڭكىدىن ئۇز يولىدا پايدىلىنىش لازىم، لېكىن ئۇنى ئۇگىنىش ئىگىزىدە يېڭىنى يارىتىش، ئۇلاردىن ئۇگىنىپ ئۇز مىللى سەنئىتىمىزنى راۋاجلاندۇرۇش، كەم - كۇسۇلىرىمىزنى تولۇقلاشىمىز لازىم. خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىش بەزىلەرگە قوپالراق كورۇنۇشى مۇمكىن، لېكىن خەلق ناخشا - ئۇسۇللىرىغا يېڭى تۇس بېرىش بىلەن ئۇلارنى قاتارغا قوشقىلى بولماسمىدى؟

سەنئەتتە كىيىم ۋە گىرىم مەسىلىسىمۇ چوڭ ئورۇن تۇتىدۇ، سانائى نەپىسلىرىمىز بۇنىڭغا ئېتىۋار قىلمايۋاتىدۇ، مىللى تۇر-مۇشىمىزدىن ئېلىنغان نومۇرلار ۋە يېزا خەلق ئۇسۇللىرى سەھنىدە ئىجرا قىلىنغاندا، تولاراق ئىسىل شايى، قىممەت باھالىق بەزەكسەم تونلار، ئالا چاپانلار كىيىلىدۇ، ئەمما بىزنىڭ ئاددى خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇشىدا بۇنداق تونلار بەك ئاز. ئېھتىمال، كونا دەۋرلەردە ئۇيغۇر بەگزادىلىرى كىيگەن بولۇشى مۇمكىن. بىزدە مىللى كىيىم تۇرلۇك رەڭدىكى ئاددى چەكمەن، ئاق خامدىن كوينەك، پوتا (بەلۋاغ)، دوپپا، تۇماق ۋە باشقىلار، بۇ كىيىملەر بىلەن مىللى ئۇسۇللارنى ئىجرا قىلىش سەت ئەمەس، بەلكى ئىرمىشپ، چىرمىشپ كېتەر ئىدى. لېكىن ھەر خىل ئۇسۇللاردا ئارتىسلارنىڭ كىيىملىرى بىر خىل بولۇشىمۇ قانچە تۇرلەشسە، خىللىرى كوپەيسە شۇنچە ئوبدانىدۇر.

بىزنىڭ سەنئىتىمىز خەلقىمىزنى كۇرەش روھى بىلەن ۋەتەنپەرۋەر، جەسۇر قىلىپ تەربىيىلىشى لازىم. بۇنىڭ ئۇچۇن بىزنىڭ ناخشىلىرىمىز شوخ، كوتىرەڭگۇ، روھلۇق بولۇشى كېرەك. بىزنىڭ

سەھنىمىزدە دات - پەريات، ئاھۇ - پىغانلار بولماسلىغى كېرەك، مۇزىكىمىز خەلقىمىزنى كۆرەشكە، يېڭى قۇرۇلۇشقا ئىلھاملاندۇرسۇن، خەلقنى مىشچانلىق، ئۈمىتسىزلىك كوچىلىرىغا باشلايدىغان پىغانلار ئورنىغا شوخ، جانلىق، ناخشا - غەزەللەر ئىجات قىلىنىشى، بۇنىڭدا خەلق ئاھاڭلىرىدىن پايدىلىنىشىمىز لازىم.

بىز سەنئەتنىڭ مەزمۇنىغا يېڭى، جەڭگىۋار روھ بېرىشىمىز كېرەك. بولۇپمۇ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئازاتلىق ئۇرۇش قىلىۋاتقان، يېڭى شىنجاڭ قۇرۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، بىزنىڭ سەنئىتىمىز خەلقنى ياپونغا قارشى كۆرەش روھى بىلەن تاۋلىشى، ئارقا سەپنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى زورۇر.

رۇس شائىرى پۇشكىن: "سەنئەتكە مۇھەببەت بار يەردە تەنقىتمۇ بار" دەيدۇ. سەنئەتنىڭ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن توغرا تەنقىت، پىكىر ئېلىش ۋە مۇزاكىرىلەرنىڭ رولى چوڭدۇر.

يېڭى سەنئەت يارىتىش ئۈچۈن كۆرىشەيلى! ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى ئازاتلىق ئۇرۇش، يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش تەنتەنىلىرىگە بېغىشلانغان ناخشا سادالىرى ھەممە يەردە جاراڭلىسۇن!

خەلقىمىزنى كۆرەشكە، ۋەتەنپەرۋەرلىككە ئىلھاملاندۇرۇپ، فۇرونت، ئوق - دورا پۇراقلىرى ئارىسىدا كۆرەشچان مۇزىكا سادالىرىنى ياڭرىتايلى!

---

① ئاپرىل ئۇزگىرىشى — 1933 - يىلى جىن شۇرېن ھاكىمىيىتىگە قارشى قوزغالغان دىخانلار قوزغىلىڭى.

② "ئالتە سىياسەتكە ئاساسلانغان مىللى مەدەنىيەتنى يۇقۇرى كۆتىرىش" — شۇ مەزگىلدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدا خىزمەت قىلىشقا ئەۋەتكەن ئەزالىرى چىن تىەنچۇ، ماۋزېمىن قاتارلىق يولداشلارنىڭ تەرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا، شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنى

يىتى "6 چوڭ سياسەت" تەدبىرىنى يولغا قويغان ئىدى. بۇ سياسەتـ
لەر شۇ چاغدىكى شىنجاڭ ئەزىيىتىدە شىنجاڭنى تېچلاندۇرۇش، شىنجاڭ
نىڭ ئىقتىسادى ۋە مەدەنىيەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشتا بەلگىلىك
رول ئويناپغان، جۈملىدىن مۇشۇ باش سياسەتكە ئاساسەن ئوتتۇـ
رىغا قويۇلغان. "كورۇنۇشى مىللى، مەزمۇنى ئالتە سياسەتكە ئاساسلانغان
مىللى مەدەنىيەتنى يۇقۇرى كوتىرىش" شوئارىمۇ شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت،
سەنئەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشتا مەلۇم رول ئويناپغان. شۇ چاغدا
شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت سەنئەت - ئىشلىرىغا يولداش شىڭ يەنبىڭ(ماۋدۇن)
بىۋاستە يېتەكچىلىك قىلغان ئىدى، 1942 - يىلىدىن باشلاپ، شىڭ شىسەي
ئۇزۇنىڭ ئەكسىيەتچى قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيە
سىنىڭ شىنجاڭدا خىزمەت قىلىۋاتقان ئەزالىرىنى كەڭ - كولەمدە قولغا
ئالدى ۋە ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلدى، "ئالتە سياسەت" نى ئەمەلدىن
قالدۇرۇپ، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچى سياسىتىنى يۈرگۈزدى. شائىر ل.
مۇتەللىپ ئوتتۇرىغا قويغان "كورۇنۇشى مىللى، مەزمۇنى ئالتە سياسەتكە
ئاساسلانغان مىللى مەدەنىيەتنى يۇقۇرى كوتىرىش" ھەققىدىكى مۇلاھـ
زىلەر ئەينى ۋاقىتتا ئىلغارلىق رولىغا ئىگە ئىدى.

③ ھەر مىللەت ئۇيۇشمىلىرى — شۇ يىللىرى شىنجاڭنىڭ مەدـ
نى - ماۋارىپ ئىشلىرىنى خەلققە تايىنىپ راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن قۇرۇلغان
ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىنى كورسىتىدۇ.
بۇ ئۇيۇشمىلار شۇ مەزگىلدىكى چوڭ مازايى - ماشايىقلارغا قاراشلىق
ۋەخپى يەرلەرنى باشقۇرۇپ، دىنىي ئادەت بويىچە تولىنىدىغان ئۇشرە —
زاكاتلارنى ئوتكۈزۈۋېلىپ ۋە ئاممىدىن ياردەم توپلاپ، شىنجاڭنىڭ باشـ
لانغۇچ مەكتەپ ماۋارىپىنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمىنى باشقۇرغان، ئۇيۇشـ
مىلار قارىمىغىدا ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئومىگى، كىنو ئەترىدى، قىرا-
ئەتخانا قاتارلىقلار تەشكىل قىلىنىپ، بىر قاتار مەدەنى ئاقارتىش خىزـ
مەتلىرى ئىشلەنگەن ئىدى، جۈملىدىن شۇ مەزگىلدىكى ئولكىلىك ئۇيغۇر
ئۇيۇشما باشقۇرغان سانائى نەپىسە بولۇمى «غېرىپ - سەنەم»، «پەرھاد -

شىرىن»، «ئارشىن مال ئالان» قاتارلىق چوڭ تېپتىكى دراما ۋە ئوپېرالارنى، لۇتپۇللا مۇتەللىپ يازغان «چىمەنگۈل»، «كۆرەش قىزى»، «سامساق ئاكاڭ قاينايدۇ» قاتارلىق سەھنە ئەسەرلىرىنى ئويناپ، ئامېنىك ئالقىشىغا ئېرىشكەن ئىدى.

تىياتىرنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە راۋاجلىنىش تارىخى*

بىزنىڭ تۇرمۇشىمىز كۈنسېرى يېڭىلىقلار، يېڭى ئىلھاملار، يېڭى چۈشەنچە، يېڭى گەپلەر بىلەن بېيىپ گۈللىنىپ بارماقتا. بۇنىڭغا ئەگىشىپ كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا بۇ يېڭىلىقلارنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخى ۋە تەرەققىياتىنى بىلىشكە بولغان قىزىقىشمۇ ئاشماقتا. مەدەنىيەت شەكىللەرنىڭ بىرسى بولغان تىياتىر بىلەن بىز تونۇشقىلى ئون نەچچە يىل بولدى، ھازىر ئۇنى ئۆزىمىزمۇ ئويناشقا باشلىدۇق. شۇڭا بۇ ماقالىنىڭ مەقسىدى — ھازىر بىزگە ئۆزلىشىپ كېتىۋاتقان تىياتىرنىڭ تۇغۇلۇپ ئوسۇش ۋە ھازىرقى ئەھۋالغا كېلىشىنى قىسقىچە بايان قىلىپ بېرىشتۇر.

تىياتىرنىڭ كېلىپ چىقىشى ئۈچۈن ھازىرلانغان زېمىن

ھەر بىر يېڭىلىقنىڭ تۇغۇلۇش ۋە ئوسۇشى ئۈچۈن مۇۋاپىق شەرت ـ شارائىت كېرەك بولغاندەك، تىياتىرنىڭ ئوسۇشى ۋە كەڭ تۈس ئېلىشى ئۈچۈنمۇ ئۆزىگە خاس زېمىن بولۇشى لازىم. بۇ زېمىن نېمىدىن ئىبارەت؟

بۇ زېمىن شۇ مەزگىلدە يۇنان خەلقىدە كۈچلۈك ھەۋەس

* شائىرنىڭ بۇ ماقالىسى ئۆز ۋاقتىدىكى «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ گېزىتلەرنى تاپالمىدۇق. «ئىلى گېزىتى» تەھرىر بولۇمىدىكى يولداش تۇرسۇن زېردىن ساقلاپ كەلگەن قولياز ـ مىنى ئازراق قىسقارتىپ باستۇق. — تەھرىردىن

سۈرگەن ئەپسانىلەردىن ئىبارەت بولدى. يۇنان خەلقى ئۆز زاما-
نىدا تۈرلۈك تەنتەنىلىك خىيالىي قەھرىمانلار ۋە ئۇلارنىڭ
ئاجايىپ. "ھىكمەتلىك" ئىشلىرى ھەققىدىكى ئەپسانىلەرنى تولىمۇ
ئوبدان كۆرەر ئىدى. بۇ ئەپسانىلەر پەقەت يۇنانلىقلار ئۈچىدە
مەشھۇر بولۇپلا قالماي، بەلكى ھازىرمۇ پۈتۈن دۇنياغا داڭدارىدۇر.
يۇنان خەلقىنىڭ بۇ ئەپسانىلىرى ئادەتتە دىنىي ئېتىقات بىلەن
چىگىلىگەن بولۇپ، گويا ئۇلارنىڭ مۇنداق مەشھۇر ۋەقەلەرنى
قىلىشى پەقەت ئىلاھلارنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى بولغان زېۋىسنىڭ
پەرمانى بىلەن بولارمىش. بولۇپمۇ تىمى شەھرىگە دەھشەت سال-
غان ئارسلاننى ۋە توققۇز باشلىق ئەجدىھانى يەڭگەن، كاپكازدىن
ئىسپانىيەگە بېرىپ، ئوتتۇرا دېڭىز بىلەن ئاتلانتىك ئوكيان
ئوتتۇرىسىدا ياتقان تاشنى يېرىپ، ئۇنىڭ بىر پارچىسىنى ئىسپا-
نىيەگە، يەنە بىر پارچىسىنى ئافرىقىغا ئاتقان پالۋان گىراكىل
توغرىسىدىكى ئەپسانە؛ دېڭىز ئىلاھىسى يۈسدۇن بىلەن يەر ئىلا-
ھىسى گىرياننىڭ ئوغلى ئانتىنىڭ گىراكىل بىلەن ئۇرۇشۇشى، ئانتى
ئۇز ئانىسى — يەردىن ئايرىلىسلا ئولىدىغانلىغى، ئەگەر ئۇ، يەرگە
يېپىشىۋالمىدىكەن، ئۇنى ھېچكىم قوزغىتالمايدىغانلىغى، لېكىن
گىراكىل ئۇنى يەردىن دەس يۈلۈۋېلىپ، ئاسمانغا كوتىرىپ
تۇرۇپ، بوغۇپ ئولتۇرگەنلىگى توغرىسىدىكى ئەپسانە ۋە باشقا
ئەپسانىلەر بەكمۇ كوپ ئىدى. يەنە بىر ئەپسانىدە ئارفەي دېگەن
بىر قوشاقچى بولۇپ، ئۇ بەك خۇش ئاۋاز ئىكەن. ئۇ سازنى
شۇنداق قاملاشتۇرۇپ چالىدىكەنكى، ئۇنىڭ مۇڭلۇق ساداسىدىن
ئادەملا ئەمەس، ھەتتا تاغۇ - تاشلار، ۋەھشى ھايۋانلار، چول-
جەزىرىلەر، دەل - دەرەخلەرمۇ ھۇشىدىن كېتىدىكەن. مانا مۇشۇ
ئەپسانىلەرنىڭ يىغىندىلىرى تەبىي يوسۇندا خەلق ئەدەبىياتىغا
ئورنىشىپ، خەلق ئەدەبىياتىنىڭ سالمىغىنى تەشكىل قىلغان ئىدى.
ئۇ چاغلاردا يۇنان خەلقى ۋە ياش بەگزادىلەر ئوز سارايلىرىدا

سەنئەتكارلارنى، بولۇپمۇ شائىر ۋە قوشاقچىلارنى ساقلىشاتتى. ئۇلار شۇ چاغدا بولۇپ ئوتكەن سوقۇشلارنى ئاساس قىلىپ، ئۇنىڭغا خىيالىي چاپانلارنى كىيگۈزۈپ، تۈرلۈك "موجىزىلىك" قوشاقلارنى توقۇشاتتى ھەمدە داستانلارنى يازاتتى. دۇنيا ئەدەبىياتىدا ھازىرغا قەدەر ئوز قىممىتىنى يوقاتمىغان يۇنان داستانلىرى «ئىللىادا» بىلەن «ئودىسسا» ئەنە شۇ يول بىلەن پەيدا بولغان نادىر ئەسەرلەر ئىدى. بۇنىڭدىن ئىلھاملانغان يۇنانلىقلار ئوزىنىڭ ئادىتى بويىچە ئوتكۈزۈلىدىغان دىنى بايرامليرىنى تۈرلۈك تەنتەنىلىك بايرام ئويۇنلىرى بىلەن قارشى ئالار ئىدى. دەل شۇنداق دىيانىسقا بېغىشلانغان، دىنىي ئېتىقات تۇسىنى ئالغان ئويۇندىن تىياتىر ئوچۇن ئەڭ دەسلەپكى ئورۇن ھازىرلانىدى. يۇقۇرىدا زىكرى قىلىنغان قەھرىمانلاردىن ئىلھاملىنىپ، تىياتىر ئوچۇن سەھنە كىتاۋى يېزىپ چىققۇچىلارمۇ پەيدا بولدى.

تىياتىرنىڭ كېلىپ چىقىشى

يۇنانىستاننىڭ مەركىزى ئافىنادا يېڭى ئىرادىن (مىلادىدىن) 6 ئەسىر بۇرۇن پىرىكىل دەۋرىدە تىياتىر راۋاجلاندى. قۇلدارلار دېموكراتىيىسىنىڭ باشلىغى بولغان پىرىكىل ئاجايىپ ئىسلاھاتچى ۋە ئەدەبىياتقا ھەۋەسكار ئادەم ئىدى. ئۇ ئوز دەۋرىدە ئافىنانى ئىدارە قىلىش مەدەنىيىتى مەركىزىگە ۋە مەنبەسىگە ئايلاندۇرۇشنى ئوز ئالدىغا مەقسەت قىلىپ قويىدى. يۇنانىستاننىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن شائىرلارنى، رەسساملارنى، ھەيكەلتاراش، پەيلاسوپلارنى يىغدى. پەيلاسوپ ئاناكساگاز، ھەيكەلتاراش فىدىلەر مانا شۇ چاغدا داڭ چىقارغان ئىدى.

تىياتىرنىڭ كېلىپ چىقىشى مانا مۇنداق: "دىيانىس" يۇنانلىقلارنىڭ شۇ چاغدىكى ئېتىقادى بويىچە شاراپ ۋە خوشاللىق

ئىلاھى ئىدى. يۇنان خەلقى ئىلاھنىڭ شەرىپىگە بېغىشلاپ ناخشىلار، ئومۇمخورلار، لەپەرلەر، تاخماقلار، بېيىتلار ئېيتار ئىدى، جۇملىدىن دېيانىس ئوسۇملۇكلەرنى تولدۇرغۇچى ئىلاھ بولۇپ، ياز كېلىپ ئۈيقۇسىدىن ئويغانغاندا، تەبەتتە ئەتىيازلىق كوكلەمنىڭ چىرايلىق كۆنىلىرى ھوكۇم سۈرگەندە، كىشىلەر "دېيانىس كەلدى"، "كوكلەم بىلەن بىللە كەلدى" دېيىشەر ئىدى. بۇ چاغدىكى ئويۇنلارنىڭ ھەممىسى خوشاللىق ساداسى بىلەن قاپلىنار ئىدى. تەتۈرسىچە، كۆز بولۇپ تەبەەت چىرايلىقلىغى تۈگەپ، ئوسۇملۇكلەر قۇرۇشقا، گۈللەر خوراشقا، يېشىللىقلار سارغىيىشقا باشلىغاندا، "دېيانىس يېڭىلدى"، "ئۇ ئەمدى كېتىدۇ" دېيىشەر ئىدى، بۇ چاغدىكى ئېيتقان ناخشىلىرىمۇ ماتەم تۇسىنى ئالاتتى، قايغۇ، پاجىە بىلەن تولار ئىدى.

بولۇپمۇ دېيانىسقا بېغىشلانغان مۇنداق ئويۇنلار كوكلەمدە تازا قىزار ئىدى. ئاۋال بۇ ئويۇنلارنىڭ تولىسى خەلق بايرامىلىرى ۋە دىنىي مۇراسىملاردا ئوينىلاتتى، ئادەملەر، ھاپىزلار يىغىلىپ، كوچىمۇ-كوچا يۈرۈپ مەدھىيە ناخشىلىرىنى ئېيتىشار ئىدى. بۇلار ئادەتتە ئوشكە تېرىسىنى كىيىپ، يانلىرىغا ئوشكە مۇڭگۈزلىرىنى ئېسىپ، دەرەخلەرنىڭ ئىنچىكە سۇمبۇل شاخلىرىدىن ساقال ياساپ، باش-چىكە ۋە قۇلاقلىرىغا گۈللەرنى قىسىپ، ئوزلىرىنى دېيانىسقا ھەمرا بولۇپ كەلگەن ئورمان ئىلاھىغا ئوخشاش قىياپەتتە ياسىشار ئىدى. ناخشىنى باش ھاپىز باشلىغاندىن كېيىن، ھەممىسى بىرلىكتە ئەگىشەر ئىدى. ئۇلار كوچىمۇ-كوچا يۈرۈپ، كەڭ ئوچۇقچىلىق مەيدانلاردا مەرىكە قىلىشار ئىدى. ئۇلار خۇددى بىرىنىڭ مەددىاھىلىرىمىزغا ئوخشاش سوزلەپ، ئەتراپتىكىلەرنى جەلپ قىلار ئىدى. بۇلار توختىسا ھاپىزلارنىڭ باشلىغى كورىخەي ناخشا باشلايتتى. ئۇنىڭ ناخشىسى "تىراگىدىيە" دەپ ئاتىلاتتى (يۇنانچە tragos — ئوشكە، ode — ناخشا دېگەن مەنىدە بولۇپ

"ئوچكه ناخشسى" دىگەن ئۇقۇمنى ئاڭلىتىدۇ). ئۇلار دىيانىستقا ئاتاپ سويۇلغان قۇربانلىق ئوچكىنىڭ گوشىنى ئوتقا تاشلاپ، گۈزەخان چورىسىده تەنتەنه قىلىپ ئايلىناتتى. ناخشىلار ئەنه شۇ ئوچكىگه بېغىشلاپ ئېيتىلغاچقا، ئۇنىڭغا "ئوشكه ناخشىسى" دەپ نام بېرىلگەن ئىدى. بۇ ئويۇن بارا-بارا ئاۋالقى شەكلىنى يوقىتىپ، هەممه ئادەم باراۋەر ئوچۇق كورسۇن ئۇچۇن مەخسۇس جاي هازىرلايدىغان بولدى. مانا شۇنداق قىلىپ هازىرقى تىياترنىڭ ئەڭ قەدىمىي خېمىرتۇرۇچىسى بارلىققا كەلدى. كېيىنچه مەددادهلار مەرىكىسى تۇسنى ئالغان بۇ ئويۇن تېخىمۇ راۋاجلاندى. دىيانىسنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى هىكايه قىلىش بارغانسېرى نۇرغۇن ئادەملەر ۋاستىسى بىلەن بولىدىغان شەكىلگه ئۇزگىرىپ، دىالوگ شەكىلده قارىمۇ-قارشى تۇرۇپ سوزلەش، ئېغىزدا سوز-لەپ تەسۋىرلەنگەن هىكايىنى قىياپەت، ئىش-هەرىكەت ۋە تۇرلۇك بويالغار بىلەن ئىپادىلەشكه ئۇزگەردى، پەدەز (گىرىم) قىلىش شەكىللىرىمۇ تۇغۇلۇپ رەسمىلەشتى. مانا شۇنداق قىلىپ، دىيانىسقا بېغىشلانغان ئىككى بايرامدا هازىرقى تىياترغا ئاساس سېلىندى ۋە دىرامىنىڭ ئىككى خىلى تۇغۇلدى: دىيانىسنىڭ يېڭىلىشى، ئازاپ-ئوقۇبەت ۋە مۇڭلىرىنى كورسىتىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان كۇزلۇك بايرامدىن "تىراگىدىيه" (هازىرقى زامان دراما تۇرىده تىراگىدىيه تولاراق پاجىەلىك، قايغۇلۇق، دەهشەتلىك مەنىلىرىده يۇرۇتىلىدۇ) تۇغۇلدى؛ دىيانىسنىڭ يېڭىشىنى، غالىبىيىتىنى، خوشاللىغىنى تەسۋىرلەيدىغان ئەتىيازلىق بايرامدىن «كومىدىيه» (خوشاللىق سەيلىسى) تۇغۇلدى.

قەدىمقى تىياتىر ئورنىنىڭ تۇزۇلۇشى

كېيىنكى تىياترلار دىيانىسقا بېغىشلانغان «تىراگىدىيه» ۋە «كومىدىيه» لەر بىلەن چەكلەنمەستىن، تىياتىر مەيدانلىرىدا

زور قەھرىمانلارنىڭ كۆرەشلىرى، ئۇلارنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىمۇ ئويىنلىدىغان بولدى. بۇمۇ راۋاجلىنىپ، قەھرىمانلارلا ئەمەس، بەلكى ئادەملەر ئارىسىدىكى تۇرمۇش ھادىسىلىرىمۇ ئويىنلىدىغان بولدى. مانا مۇنداق ئېھتىياج زورۇرىيىتى رەسمى كەڭ ۋە ئازادە تىياتىر ئورنىغا بولغان تەلەپنى تۇغدۇرماي قالمىدى.

ئۇلارنىڭ تىياتىرخانىلىرى مۇنداق تۈزىلەتتى: تىياتىر بىنالىرى ئادەتتە دوگگە سىلىنىپ، 3 بولۇمدىن ئىبارەت ئىدى: دوگنىڭ ئوتتۇرىسى سەھنە بولۇپ، ئۇ باشقا جايلارغا نىسبەتەن چىرايلىق ياسلاتتى: ئۇنىڭدىن پەسرەگى ناخشا ـ غەزەل ئېيتقۇچىلارنىڭ ئورنى ئىدى، بۇ جاي يۇنانچە "ئوركىستىر" دەپ ئاتىلاتتى (ھازىرقى "ئوركىستىر" دېگەن سوز شۇنىڭدىن ئېلىنغان). دوگنىڭ ياقىسىدا يېرىم دائىرە شەكلىدە، تاماشىچىلار ئورنى — زال بار ئىدى. تاماشىچىلار ئورنىنىڭ يۇقۇرى قەۋىتى تاشتىن، ئاسـتىنقى قەۋىتى مەرمەر ۋە ياغاچتىن ياسلاتتى. سەھنىنىڭ ئۇستى ئوچۇق بولۇپ، 3 تەرىپى تام بىلەن ئورالغان، سەھنىنىڭ ئالدى زىننەتلىك ياسىلىپ، ھازىرقى تىياتىرلاردىكى دېكراتسىيە خىزمىتىنى ئوتەر ئىدى. دېكراتسىيە جايلاشقان ئورۇننى يۇنانچە "سېكنى" دەپ ئاتار ئىدى (ھازىرقى ياۋروپا تىلىدىكى "سىينا" شۇنىڭدىن ئېلىنغان). سەھنە دېكراتسىيىلىرىنى ئالماشتۇرۇش، ۋەقەگە ئەگىشىپ تۇرلەندۇرۇپ تۇرۇش يوق ئىدى. ئويۇن كۆزدۇزى، كۆن يورۇغىدا قويۇلاتتى. پەردە تاختاي ئاستىغا بىر چۇشۇپ، تاكى ئويۇن تۈگىمىگىچە كوتىرىلمەيتتى. ئويۇن قائىدەيوسۇنلارنى تامام ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن باشلىناتتى. دەسلەپ ئىلاھى ـ دىيانىسقا بېغىشلاپ قۇربانلىق قىلىناتتى، بۇنىڭغا بىر تەكە سويۇلۇپ، تېرىسى سەھنە بىلەن زال ئوتتۇرىسىدىكى مەخسۇس جايدا ئوتقا يېقىپ كويدۇرۇلەتتى، ئاندىن كېيىن پەردە كوتىرىلەتتى. ئۇ مەزگىلدە يۇنانىدا 40 — 50 مىڭ، ھەتتا 80

مىك كشى سغدىغان بىنالار سېلىنغان ئىدى. مانا بۇ ئورۇننى لىق ئىگەللىگەن تاماشىچىلارغا ئوزلىرىنىڭ پۈتۈن سوز-ھەركەتلىرىنى ئوچۇق ئىپادىلەش ئوچۇن، ئوينىغۇچىلار ئادەم ئاۋازىنى كۈچەيتىدىغان قورالىلارنى، يۈزلەرنى ئاجايىپ كورسىتىدىغان نىقاپ (ماسكا) لارنى ۋە بويىنى ھەممىگە تەڭ كورسىتىش ئۈچۈن ياغاچ پۈتلارنى ئىشلىتەر ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇ خۇسۇسىيەتلىرى خەنزۇلارنىڭ چاڭچىلە ئويۇنلىرىنى ئەسلىتەتتى. چۈنكى بۇ ئويۇنلاردىمۇ سەھنىدىكى دىكراتسىيىلەرنىڭ يوتكەلمەسلىگى، بىر ئورۇندا نۇرغۇن ۋەقەلەرنىڭ تۈگەپ كېتىشى ھەممىگە مەلۇمدۇر.

تىياتىرنىڭ راۋاجلىنىشىدا يازغۇچىلارنىڭ تۇتقان ئۇرنى

يۇنانىستاندا سەنئەتنىڭ گۈللەنگەن چېغى سۇپرىكىل دەۋرى بولدى. بۇ دەۋردىكى تىياتىرلاردا يالغۇز خەلق ئەپسانىلىرى ئاساسىدىكى ھىكايىلەر ئوينىلىپلا قالماستىن، بەلكى تىياتىرغا باپ مەخسۇس سەھنە كىتاۋى يازغۇچىلارمۇ پەيدا بولدى. ئەسىل، سافۇكىل، ئەۋرىپىت، ئارىستوپانلار ئەنە شۇ چاغدا ئوزىنىڭ يازغۇچىلىق قابىلىيىتى بىلەن ئەڭ زور كامالەتكە ئېرىشكەن ئىدى. ئۇلار ئادەتتە ئوزلىرىدىن بۇيۇك ئىدىيىسىگە ئىگە بولغان قەھرىمانلار ۋە ھادىسىلەرنى يازار ئىدى، بۇلار ھەرقاچان خىيالى بولار ئىدى. ئۇلارتەبىئەت قانۇنىنىڭ سىرلىرىنى بىلگەچكە، ھەرقاچان ئەپسانىلىقتىن موجىزىلەرنى گەۋدىلەندۇرەتتى. ئەسخىلنىڭ ئەڭ ئوبدان تىراگىدىيىسى "زەنجىر بەنىد پىرومىتى" بولۇپ، بىر-بىرىگە داۋاملىشىپ تۇتاشقان ئۇرۇشنى ئوز ئىچىگە ئالاتتى. ئۇنىڭ قەھرىمانلىرى كىشىلەردىن ئوزلىرىنىڭ نۇرغۇن خىسلەتلىرى بىلەن پەرقلىنىدىغان ئالىجاناپ زاتلار ئىدى. پىرومىتى

ئادەملەرگە ئوت تېپىپ بەرگەن ۋە مېھنەتكە ئۈگەتكەن، باشقا نۇرغۇن ئىشلارنى قىلغان ئادەم ئىدى. بۇ قەھرىمانلارنى تاماشىچىلار بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى.

ئەسخىلدىن كېيىن 5-ئەسىردە ئۇنىڭ ئوغلىنى سافۇكىل دەيدى. ئۇ ئوزىنىڭ «ئەدىپ شاھ»، «ئەدىپ قالۇندا»، «ئانتىگونا» دېگەن ئەسەرلىرى بىلەن مەشھۇر ئىدى. سافۇكىلنىڭ ئەسەرلىرى ئەسكىل ئەسەرلىرىگە قارىغاندا، تۇرمۇشقا بىر قەدەر يېقىن بولۇپ، خەلق ئېگىدىن ئۈستۈن بولغان ئاجايىپ سەرگۈزەشتىلىك ھادىسىلەرنى تولىمۇ قاملاشتۇرۇپ، ماھىرلىق بىلەن تەسۋىر قىلاتتى. ئۇچىنچىسى ئەۋرىپىت بولۇپ، ئۇ ئوزىنىڭ «ئىسپولىت»، «ئۇنۇگىنە»، «تاۋرىدا» دېگەن تراگىدىيىلىرى بىلەن مەشھۇر ئىدى. گەرچە ئۇ، باشقىلارغا ئوخشاش ئوز قەھرىمانلىرىنى تۇرلۇك ئەپسانىلاردىن ئالسىمۇ، ئۇلارنى شۇ زامان ئادەملىرى ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى بىلەن جىپسلاشتۇراتتى. ئەۋرىپىت ئادەملەر ئارىسىدىكى مۇئامىلىلەرنى، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى، ئوزگۈچىلىگىنى ئوبدان بىلەتتى.

يۇنانىنىڭ ئەڭ مەشھۇر كومىدىيە يازغۇچىسى ئارىستوپاندۇر. ئۇ تولىمۇ قىزغىن كومىدىيىلەرنى يازغان. ئۇلارنىڭ ئەڭ مەشھۇرلىرى «ئاتلىقلار»، «قورچاقلار»، «بۇلۇتلار»، «خەلق مەجلىسىدىكى خوتۇنلار» ۋە باشقىلار ئىدى. ئارستوپان ئوزىنىڭ ئەسەرلىرىدە شۇ دەۋردىكى دولەت تۈزۈلۈشىنى، ئافىنا دېموكراتىيىسىنى ۋە باشقا "بېشى ئايلىنىپ قالغان" پەيلاسوپلارنى زاڭلىق قىلاتتى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى خەلق تولىمۇ ئوبدان كۆرەتتى، چۈنكى بۇ ئەسەرلەر خەلقنى ئارمانسىز كۆلدۈرەتتى. بۇ ئەسەرلەر ئوز يولىدا شۇنداقلا كېتىۋەرمەيتتى، بۇلارغا شۇ زامانىنىڭ مەشھۇر پەيلاسوپلىرى ئوزلىرىنىڭ مۇھاكىمە نەزىرىيىسىدىن قاراپ باھا بېرەتتى، ئۇلار يۇنان سەنئىتىدىكى تۇرلۇك كەمچىلىكلەرنى تالاش-

تارتىش يولى بىلەن ھەل قىلاتتى. مەسىلەن، ئارىستوتىل سەئەتنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ۋە پوئېزىيە توغرىلىق ئۇزۇنىڭ قىممەتلىك پەلسەپىۋى پىكىرلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن. بۇ زور ئەدەبىي راۋاجلىنىشنى كورگەن تىراگىدىيە، كومىدىيىنى ئوز ئىچىگە ئالغان تىياتىر سەنئىتى تېخىمۇ ئوستى، راۋاجلاندى، ئۇ باشقا پەنلەرگە ئوخشاش شوھرەتكە ئىگە بولۇپ، چەتئەللەرگە تارقالدى ۋە ئوز يولىدا بۇزۇلۇپ، تۇزۇلۇپ مۇكەممەللەشتى.

تىياتىرنىڭ بۇگۇنكى كامالەتكە يېتىشى

تىياتىر روما ئىمپېراتورلىغى سەلتەنىتى دەۋرىدە يۇنانىدىن رىمغا كوچتى، ئەمما يۇنانىستاندىكىدەك راۋاجلىنىش ئىمكانىيىتىنى قولغا كەلتۈرەلمىدى، ئۇ چاغدا تىياتىرغا قارىغاندا شۇ زامانىڭ سىرك ئويۇنى كوپرەك راۋاجلاندى. ئوتتۇرا ئەسىرگە كەلگەندە، يۇنان ۋە روما تىياتىرلىرىنىڭ ئالغا بېسىش يولى تېخىمۇ تارايدى. چۇنكى ئۇ چاغلاردا خرىستىيان كاھىنلىرى تىياتىرنى ئۇزۇنىڭ روھانى تەشۋىقات قورالىغا ئايلاندۇرغان ئىدى، ئۇلار سەھنە ئەسەرلىرىنى دىنىي روھتا سۇغۇرۇشقا باشلىدى. بۇ دۇنيا مىقياسىدا ئوسۇپ كېلىۋاتقان تىياتىرنىڭ ئوز يولىدىن باشقا يولىغا بۇرۇلۇش دەۋرى ئىدى. بۇ دەۋردە تىياتىرنىڭ تۇزۇلۇشى، ئۇرۇن ۋە سەھنىلەشتۇرۇلۇشى جەھەتتىمۇ نۇرغۇن ئوزگىرىشلەر بولدى.

17 - ئەسىرگە كەلگەندە يۇنانىستان تىراگىدىيىلىرىنى ئوزلەشتۇرۇش ۋە ئۇنىڭغا تەقلىت قىلىش ئەۋج ئالدى. بۇ دەۋر تىياتىر سەنئىتى تەرەققىياتىدا "ساختا كىلاسسىكلار دەۋرى" دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ دەۋرنىڭ مەشھۇر ئىجاتكارلىرى فرانسۇز مۇھەررىرلىرىدىن كورنېل ۋە راسىنلار ئىدى. ئۇلار ئوز ئەسەرلىرىنى ئەسكىل، سافۇكل، ئەۋرىپىتلەرگە تەقلىت قىلىپ يازاتتى، ئۇلار خۇددى

يۇنانىدىكىدەك ئۇز ئەسەرلىرىنى 5 پەردىدە تۇگىتىشنى شەرت قىلاتتى. قەھرىمانلىرىنىمۇ يۇنانلىقلاردەك خىيالىي ئەپسانىلەردىن سايلاپ ئېلىپ، سوزىنى شېئىر شەكلىدە يازاتتى. شۇنداق قىلىپ، سەھنە ئەسەرلىرىنى شېئىر بىلەن يېزىش ياكىزىغا ئايلىنىپ قالغان ئىدى. لېكىن بۇلارنىڭ ئەسەرلىرى يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدىن پەرقلىنەتتى؛ بۇ ئاز بولۇشتا، فرانسىيە شەھەر تۇرمۇشىنى، ئارستوكرات بەگزادىلەرنىڭ سەلتەنەتلىرىنى ئىپادىلەشتە كۆرۈلەتتى. نېمە ئۈچۈن بۇلارنى "ساختا كىلاسسىك" دەپ ئاتىغان؟ كىلاسسىك ئەسلىدە لاتىنچە سوز بولۇپ، مەنىسى باشقالارغا نەمۇنە بولغۇچى يازغۇچى دېمەكتۇر. مىلادىدىن ئىككى يۈز يىل ئىلگىرى يۇنانىنىڭ مەشھۇر كىشىلىرىدىن بولغان ئارىستاربخ يۇنان ئەدىپ، شائىرلىرىنى تەكشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى قىممەتلىگە قاراپ دەرىجىلەرگە بولگەن. شۇلارنى "كىلاسسىك" دەپ ئاتىغان. فرانسۇز ساختا كىلاسسىكلىرى ئارىستاربخ بەلگىلىمىسىگە ئەگىشىپ، ھەربىر نەرسىنى شۇلارغا ئوخشاش قىلىشقا ئۇرۇنغان ئىدى. ۋاھالەنكى، قەدىمقى يۇنان تۇرمۇشى بىلەن 17-ئەسىردىكى فرانسىيە تۇرمۇشى ئاسمان-زېمىن پەرق بار ئىدى. لېكىن ئۇلار تەقلىتچىلىك ھەۋىسىگە بېرىلىپ، فرانسۇز تۇرمۇشىدا يوق نەرسىلەرنى ئارىلاشتۇرۇۋالغان ئىدى. 17-ئەسىر ياۋروپاسى ئۈچۈن بۇ ھال بەۋىدە ئىكەنلىگىنى ئۇلار چۈشەنمەيتتى. شۇڭا ئۇلار "ساختا كىلاسسىكلار" دەپ نام ئالغان ئىدى.

ئويغىنىش دەۋرىدە مەدىنىيەت باشقىدىن مەيدانغا دەسسىدى، كىلاسسىكلار روھى تىرىلدى، تىياتىرغا نسبەتەن ناتوغرا قاراشلارغا خاتىمە بېرىلدى. كونا شەكىللەر، قائىدە تەقلىتچىلىك، تاربخقا بولغان تەتۇر قاراش، زامانغا سىڭمەي قېتىۋالغان سەنئەت نەزىرىيىلىرى يېمىرىلدى. مەشھۇر ئەنگلىيە يازغۇچىسى ۋىليام

يۇنانددىكىدەك ئۇز ئەسەرلىرىنى 5 پەردىدە تۇگىتىشنى شەرت قىلاتتى. قەھرىمانلىرىنىمۇ يۇنانلىقلاردەك خىيالىي ئەپسانىلەردىن سايلاپ ئېلىپ، سوزىنى شەھر شەكلىدە يازاتتى. شۇنداق قىلىپ، سەھنە ئەسەرلىرىنى شەھر بىلەن يېزىش (ياكى زىغا) ئايلىنىپ قالغان ئىدى. لېكىن بۇلارنىڭ ئەسەرلىرى يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدىن پەرقلىنەتتى؛ بۇ ئاز بولۇشتا، فرانسىيە شەھەر تۇرمۇشىنى، ئارىستوكرات بەگزادىلەرنىڭ سەلتەنەتلىرىنى ئىپادىلەشتە كۆرۈلەتتى. نېمە ئۈچۈن بۇلارنى "ساختا كىلاسسىك" دەپ ئاتەغان؟ كىلاسسىك ئەسلىدە لاتىنچە سوز بولۇپ، مەنىسى باشقىلارغا نەمۇنە بولغۇچى يازغۇچى دېمەكتۇر. مىلاددىدىن ئىككى يۈز يىل ئىلگىرى يۇنانىنىڭ مەشھۇر كىشىلىرىدىن بولغان ئارىستارىخ يۇنان ئەدىپ، شائىرلىرىنى تەكشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى قىممەتلىگە قاراپ دەرىجىلەرگە بولگەن. شۇلارنى "كىلاسسىك" دەپ ئاتىغان. فرانسۇز ساختا كىلاسسىكلىرى ئارىستارىخ بەلگىلىمىسىگە ئەگىشىپ، ھەربىر نەرسىنى شۇلارغا ئوخشاش قىلىشقا ئۇرۇنغان ئىدى. ۋاھالەنكى، قەدىمقى يۇنان تۇرمۇشى بىلەن 17-ئەسىردىكى فرانسىيە تۇرمۇشى ئاسمان-زىمىن پەرق بار ئىدى. لېكىن ئۇلار تەقلىتچىلىك ھەۋىسىگە بېرىلىپ، فرانسۇز تۇرمۇشىدا يوق نەرسىلەرنى ئارىلاشتۇرۇۋالغان ئىدى. 17-ئەسىر ياۋروپاسى ئۈچۈن بۇ ھال بەھۇدە ئىكەنلىگىنى ئۇلار چۈشەنمەيتتى. شۇڭا ئۇلار "ساختا كىلاسسىكلار" دەپ نام ئالغان ئىدى.

ئويغىنىش دەۋرىدە مەدەنىيەت باشقىدىن مەيدانغا دەسسىدى، كىلاسسىكلار روھى تىرىلدى، تىياتىرغا نىسبەتەن ناتوغرا قاراشلارغا خاتىمە بېرىلدى. كونا شەكىللەر، قائىدە تەقلىتچىلىك، تارىخقا بولغان تەتۇر قاراش، زامانغا سىڭمەي قېتىۋالغان سەنئەت نەزەرىيىلىرى يەمىرىلدى. مەشھۇر ئەنگلىيە يازغۇچىسى ۋىلىيام

شكسپىر دۇنيا مىقياسىدا، تىياتىر-تىراگىدىيە ساھەسىدە يېڭى، قۇدرەتلىك ئېقىمنى باشلىۋەتتى. شكسپىر ئاۋالقى ئەزىرنىيلەر-نى بىتچىت قىلدى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى قەدىمقىلاردىن پەردە-كورۇنۇشلىرىنىڭ مۇرەككەپلىگى، سەھنە تۈزۈلۈشى، ۋەقە ۋە ھا-دىسىلەرنىڭ خىلمۇ-خىللىغى بىلەن ئايرىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۇز زامانىسىنى ئىنكاس قىلىدۇ، ئەنگلىيىدە ھوكۇم سۈرگەن ۋاڭ-لار، كارۇللار سۇلالىسىنى تەنقىت قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە ھوكۇمەت، خۇسۇسى مۇلۇكچىلىك، شەخسىنىڭ جەمىيەتتىكى ئورنى ۋە ئۇزئارا ھەمكارلىغى، ئىجتىمائى تەڭسىزلىك، ھوقۇق، ئادەم-لەرنىڭ ھايات-ماماتلىرى ئۇز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. شۇڭا ئۇ ئۇز تەسىرىنى دۇنيا بويىچە يايىدۇ. شكسپىرنىڭ «ئوتەللۇ»، «روممېو ھەم ژولېتا»، «كارول لېر»، «ماگبىت»، «گاملىت» دېگەن مەش-ھۇر ئەسەرلىرى بار. بۇلار تىياتىرنىڭ گۈللىنىشىدە ۋە راۋاجلە-نىشىدا ئاجايىپ زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولدى. شكسپىر ساختا كىلاسسىكىزىمنى ۋەيران قىلدى. قەدىمقى سەنەمگە ئوخشىمايدىغان، ھەممە ئۇچۇن ئەپلىك بولغان يېڭىنى ئىجات قىلدى. شكىس-پىر ئولگەندىن كېيىن، 18-ئەسىردىن باشلاپ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى پۈتۈن دۇنيا مىقياسىدا ئومۇملاشتى؛ ھەربىر دولەتنىڭ ئۇز سەن-ئىتى، تىياتىرى مەيدانغا كەلدى. تىياتىرنىڭ يۈكسەك ۋە ئاجايىپ زور بىناسى بەرپا ئېتىلدى.

شكسپىر ئاچقان يول بىلەن كېتىۋاتقان سەھنە ئەسەر-لىرى ۋە شۇ ئاساستا يېڭى شەكىللەرنى ئۇز ئىچىگە ئالغان ھازىر-قى زامان تىياتىرى خەلقنى مەدەنىيەتكە جەلپ قىلىشتا زور رول ئويناپ، ئۇز يولىدا سالماق راۋاجلىنىپ بارماقتا.

鲁特夫拉·穆特里夫文集 （维吾尔文）
中国作家协会新疆维吾尔自治区分会 编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放路306号）
新疆新华书店发行　　新疆新华印刷厂印刷
850×1168毫米 32开本 8.875印张 3插页
1982年10月第1版　　1983年8月第1次印刷
印数：1—— 20,000

书号：M10098·715　定价：（精）1.00元（平0.62元）